

Харківський національний
економічний університет
імені Семена Кузнеця

Управління розвитком

Збірник наукових праць

№ **2** (184) 2016

видається щоквартально

Харків · ХНЕУ ім. С. Кузнеця · 2016

Засновник – ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Видавець – ФОП Лібуркіна Л. М.
Виготовник – ФОП Здоренко М. І.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 21225-11025 ПР від 30.01.2015 р.

Періодичність – 4 рази на рік
Мова видання – українська, російська, англійська, французька, німецька
Сайт журналу: www.md.hneu.edu.ua

Збірник наукових праць «Управління розвитком» включено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт (Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 № 747, додаток 17)

Затверджено на засіданні вченої ради університету, протокол № 1 від 29.08.2016 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Пономаренко В. С. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ (головний редактор)

Афанасьев М. В. – канд. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Внукова Н. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Гонтарева І. В. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця (науковий редактор)
Дікань Л. В. – канд. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Дороніна М. С. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Дорохов О. В. – канд. техн. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Іванов Ю. Б. – докт. екон. наук, професор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України
Кизим М. О. – докт. екон. наук, професор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України
Клебанова Т. С. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Козьменко О. В. – докт. екон. наук, професор Української академії банківської справи Національного банку України
Криворотов В. В. – докт. екон. наук, професор Уральського федерального університету ім. першого Президента Росії Б. Н. Ельцина (Росія)
Левикін В. М. – докт. екон. наук, професор Харківського національного університету радіоелектроніки
Лутай Л. А. – докт. екон. наук, професор Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського
Малярець Л. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Назарова Г. В. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Нижегородцев Р. М. – докт. екон. наук, зав. лабораторією Інституту проблем управління РАН (Росія)
Орлов П. А. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Пилипенко А. А. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця (заступник головного редактора)
Попов О. Є. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Пушкар О. І. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Чернов В. Г. – докт. екон. наук, професор Владимирського державного університету (Росія)
Чухрай Н. І. – докт. екон. наук, професор Національного університету «Львівська політехніка»
Ястремська О. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Chauchat Jean-Hugues – Professeur (HDR) de l'Université Lumière Lyon2 (France)
Chen Wei – PhD, Professor, Hebei University of Science and Technology (China)
Gang Fan – Dr., Professor, Graduate School of Chinese Academy of Social Sciences; Director of China's National Economic Research Institute (China)
Hofstahler Hannes – Professor, Upper Austria University of Applied Sciences (Austria)
Hollner Helmut – FH-Prof. DL Dr Techn University of Applied Sciences FH «Technikum Wienn» (Austria)
Kalashnikov Vitaliy – Economy Doctor (ED), Assistant Professor, Universidad Autónoma de Nuevo León (Mexico)
Ohrimenco Serghei – Dr. Sc. (Econ.), Professor, Academy of Economic Studies (Moldova)
Pucher Robert – FH-Prof. DL Dr Techn, University of Applied Sciences FH «Technikum Wienn» (Austria)
Sarkisyan Agop – PhD, D.A., Tsenov Academy of Economics (Bulgaria)
Solarz Jan Krzysztof – Prof. nadzw. dr hab., Akademia finansów, Warszawa (Poland)
Vulanovic Milos – PhD, Assistant Professor of Finance, Western New England University (USA)
Wackowski Kazimierz – Prof. nzw. dr hab., Politechnika Warszawska (Poland)
John (Jack) William McNeill – PhD, Professor of Anthropology and Intercultural Studies, Providence University College (Canada)
Irina Yatskiv – Dr. Sc. Eng., Vice rector, Professor, Transport and Telecommunication Institute (Latvia)
Duro Benic – PhD, Full Professor with tenure, University of Dubrovnik (Croatia)
Christine Cooper – PhD MSc BA (hons), Professor, University of Strathclyde, Glasgow (UK)
Jovana Zoroja – PhD, Teaching and Research Assistant, University of Zagreb (Croatia)

Поштова адреса засновника:

61166, Україна, м. Харків, пр. Науки, 9а, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Головний редактор – Пономаренко В. С.

Конт. телефон: (057)702-03-04

Поштова адреса редакції:

61166, Україна, м. Харків,
пров. Інженерний, 1а, 1 під'їзд
Тел.: (057)702-07-38, 702-07-28
E-mail: vydav@hneu.edu.ua

Поштова адреса виготовника:

Україна, 61136, Харків,
вул. Гвардійців Широнінців 50, корп. В, к. 21

Статті для публікації у збірнику наукових праць відбираються на умовах закритого («сліпого») рецензування.

Відповідальність за достовірність фактів, дат, назв, імен, прізвищ, цифрових даних, які наводяться, несуть автори статей.

Рішення про публікацію статті приймає редакційна колегія. У текст статті без узгодження з автором можуть бути внесені редакційні виправлення або скорочення.

Редакція залишає за собою право їх опублікування у вигляді коротких повідомлень і рефератів.

У разі передрукування матеріалів посилання на збірник обов'язкове.

Підписано до друку 12.09.2016 р. Формат 60×90 1/8. Папір офсетний. Друк ризографічний.
Ум. друк. арк. 15,1. Обл.-вид. арк. 19,0. Зам. № 1683. Наклад 100 пр.

Механізми регулювання економіки

Курган Н. В., Кіпренко А. Ю. Формування обліково-аналітичного забезпечення управління витратами на малих підприємствах України	6
Свеженцев О. О. Перспективи розвитку машинобудівної галузі України: формування нової концепції промислової політики	12
Гоцуляк Л. В. Напрями та форми інвестування в науково-технічну й інноваційну діяльність в Україні	20
Левкович О. В. Реакція волатильності українського фондового індексу PFTS на компоненту «несподіванки» немонетарних інформаційних сигналів: секторальні особливості	26
Матюшенко І. Ю. Оцінка переваг і недоліків умов створення та рівня, а також умов реалізації інноваційного потенціалу України в умовах нової промислової революції та інтеграції з ЄС	31
Козирєва О. В. Теоретичне забезпечення формування концепції просторового соціально-економічного розвитку регіонів в Україні	42

Економіка підприємства та управління виробництвом

Внукова Н. М., Пристінська М. В. Удосконалення управління вибором джерел оновлення необоротних активів підприємства	49
Залознова Ю. С., Трушкіна Н. В. Науково-методичне забезпечення вдосконалення системи управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства	54
Гонтарева І. В. Особливості циклів функціонування та розвитку підприємницьких структур	61
Гуцалюк О. М. Організація управління економічною безпекою корпоративного інтеграційного розвитку	66
Гниря А. В. Методичний підхід до систематизації складових управління документами та контентом організації на основі технологій електронного документообігу та ЕСМ-рішень	74
Іванова М. І. Принципи формування логістичних систем	82
Йосипенко О. А. Аналіз використання портфельних інвестицій у забезпеченні економічного розвитку	89
Олійник В. С. Облікова політика як основа бухгалтерського обліку виплат працівникам у кримінально-виконавчих установах	96
Семененко К. Ю., Кухта К. А., Скригун Н. П., Капінус Л. В. Методи стимулювання відвідувачів антикафе	102
Боднар О. В. Наукові аспекти моніторингу цін і витрат на продукцію рослинництва	108

Ефективність управління персоналом на підприємстві

Іртишева І. О., Дубинська І. І. Трудові ресурси України: міжрегіональні асиметрії	116
Зайцева І. С., Задорожко Г. Р. Проблеми зайнятості та безробіття в Україні та країнах Європейського Союзу	125

Механизмы регулирования экономики

Курган Н. В., Кипренко А. Ю. Формирование учетно-аналитического обеспечения управления расходами на малых предприятиях Украины	6
Свеженцев А. А. Перспективы развития машиностроительной отрасли Украины: формирование новой концепции промышленной политики.....	12
Гоцуляк Л. В. Направления и формы инвестирования в научно-техническую и инновационную деятельность в Украине.....	20
Левкович О. В. Реакция волатильности украинского фондового индекса PFTS на компоненту «неожиданности» немонетарных информационных сигналов: секторальные особенности.....	26
Матюшенко И. Ю. Оценка преимуществ и недостатков условий создания и уровня, а также условий реализации инновационного потенциала Украины в условиях новой промышленной революции и интеграции с ЕС	31
Козырева Е. В. Теоретическое обеспечение формирования концепции пространственного социально-экономического развития регионов в Украине.....	42

Экономика предприятия и управление производством

Внукова Н. Н., Пристинская М. В. Совершенствование управления выбором источников обновления необоротных активов предприятия.....	49
Залознова Ю. С., Трушкина Н. В. Научно-методическое обеспечение совершенствования системы управления сбытовой деятельностью угледобывающего предприятия	54
Гонтарева И. В. Особенности циклов функционирования и развития предпринимательских структур.....	61
Гуцалюк А. Н. Организация управления экономической безопасностью корпоративного интеграционного развития	66
Гныря А. В. Методический подход к систематизации составляющих управления документами и контентом организации на основе технологий электронного документооборота и ЕСМ-решений.....	74
Иванова М. И. Принципы формирования логистических систем	82
Йосипенко А. А. Анализ использования портфельных инвестиций в обеспечении экономического развития	89
Олейник В. С. Учетная политика как основа бухгалтерского учета выплат работникам в уголовно-исполнительных учреждениях.....	96
Семененко Е. Ю., Кухта Е. А., Скригун Н. П., Капинус Л. В. Методы стимулирования посетителей антикафе.....	102
Боднар О. В. Научные аспекты мониторинга цен и расходов на продукцию растениеводства	108

Эффективность управления персоналом на предприятии

Иртыщева И. А., Дубинская И. И. Трудовые ресурсы: межрегиональные асимметрии.....	116
Зайцева И. С., Задорожко А. Р. Проблемы занятости и безработицы в Украине и странах Европейского Союза.....	125

The Mechanisms of Regulation of the Economy

N. Kurhan, A. Kiprenko. Formation of accounting and analytical support of cost management at small enterprises in Ukraine	6
O. Sviezhentsev. Development prospects of the Ukrainian engineering industry: formation of a new concept of industrial policy	12
L. Gotsuliak. Priority commodity groups in the structure of industrial production export of Ukraine's western region.....	20
O. Levkovich. Reaction of volatility of the Ukrainian stock exchange index (PFTS) on the component of «unexpectedness» of a non-monetary signal: industry features	26
I. Matyushenko. Assessing the level of Ukraine's innovation capacity, advantages and disadvantages of conditions of its creation and realization in the context of the new industrial revolution and integration with the EU.....	31
O. Kozyreva. Theoretical support for forming the concept of spatial socio-economic development of regions in Ukraine	42

Economics of Enterprise and Production Management

N. Vnukova, M. Prystinska. Improving the management of choosing sources to replace the enterprise's non-current assets	49
Yu. Zaloznova, N. Trushkina. Scientific and methodological support to improve the sales management system of coal-mining enterprises	54
I. Gontareva. Specifics of the functioning and development cycles of business organizations	61
A. Gutsalyuk. Integration development of anti-crisis financial management	66
A. Hnyria. A methodical approach to systematization of document and content management components on the basis of EDM and ECM systems and technologist	74
M. Ivanova. Principles of formation of logistics systems	82
O. Yosypenko. Analysis of using portfolio investments to ensure the economic developments.....	89
V. Oliinyk. Accounting policies as the basis for the accounting of employee benefits in penal institutions.....	96
K. Semenenko, K. Kukhta, N. Skrigun, L. Kapinus. Methods to stimulate visitors of anticafes.....	102
O. Bodnar. Scientific aspects of monitoring prices and expenditures for crop products.....	108

Efficiency of human resource management at the enterprise

I. Irtyshcheva, I. Dubinskaya. The labour resources of Ukraine: interregional asymmetry.....	116
I. Zaitseva, H. Zadorozhko. The problems of employment and unemployment in Ukraine and countries of the European Union	125

Механізми регулювання економіки

JEL Classification: M11, M49

УДК 657.471:658.5

ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ НА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Курган Н. В.
Кіпренко А. Ю.

***Анотація.** Уточнено дефініцію понять: «управління витратами», «обліково-аналітичне забезпечення управління витратами». Доведено, що причиною несформованості системи управління витратами на малих підприємствах України є відсутність належного обліково-аналітичного забезпечення. Розроблено організаційні заходи для розбудови управлінського обліку на малих підприємствах та наступного виконання ним облікових і аналітичних функцій. Запропоновано структуру обліково-аналітичного забезпечення управління витратами для малих підприємств України, відмінністю якої є економічність і раціональність. Обґрунтовано етапи формування обліково-аналітичного забезпечення управління витратами на вітчизняному малому підприємстві.*

***Ключові слова:** витрати, система управління витратами, управлінський облік, обліково-аналітичне забезпечення, калькулювання, облікова політика.*

ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ РАСХОДАМИ НА МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ УКРАИНЫ

Курган Н. В.
Кипренко А. Ю.

***Аннотация.** Уточнена дефиниция понятий: «управление расходами», «учетно-аналитическое обеспечение управления расходами». Доказано, что причиной несформированности системы управления расходами на малых предприятиях Украины является отсутствие надлежащего учетно-аналитического обеспечения. Разработаны организационные мероприятия для становления управленческого учета на малых предприятиях и последующего выполнения им учетных и аналитических функций. Предложена структура учетно-аналитического обеспечения управления расходами для малых предприятий Украины, отличием которой является экономичность и рациональность. Обоснованы этапы формирования учетно-аналитического обеспечения управления расходами на отечественном малом предприятии.*

***Ключевые слова:** расходы, система управления расходами, управленческий учет, учетно-аналитическое обеспечение, калькулирование, учетная политика.*

FORMATION OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF COST MANAGEMENT AT SMALL ENTERPRISES IN UKRAINE

N. Kurhan
A. Kiprenko

Abstract. Definitions of the concepts of «cost management», «accounting and analytical support of cost management» have been clarified. It has been proved that the reason of unformed cost management system at small enterprises of Ukraine is the lack of proper accounting and analytical support. Organizational measures for the development of management accounting at small enterprises and subsequent fulfillment by it of accounting and analytical functions have been developed. There has been proposed a structure of accounting and analytical support of cost management for small enterprises in Ukraine, which distinctive feature is efficiency and rationality. Stages of formation of accounting and analytical support of cost management at the domestic small enterprise have been justified.

Keywords: costs, cost management system, management accounting, accounting and analytical support, cost accounting, accounting policies.

Вступ. Розвиток малого бізнесу є складовою загальноекономічного прогресу держави. Прибутковість і рентабельність господарської діяльності комерційної організації – це результат ефективних рішень керівництва. В кризових економічних умовах першочерговим завданням малих підприємств стає економне й ефективне використання ресурсів, яке досягається завдяки управлінню витратами. Дієві управлінські рішення приймаються на основі своєчасної, повної, достовірної та об'єктивної інформації. Тому в наш час є актуальною проблематика вдосконалення інформаційного забезпечення як організуючого базису цілеспрямованого управління витратами на малих підприємствах.

На підприємстві джерелом інформації є бухгалтерський облік та економічний аналіз. Перший збирає, обробляє, підготовляє та надає керівництву у зручній формі дані щодо здійснених господарських операцій. Другий на базі облікових даних забезпечує аналітичні ретроспективні та прогнозні розрахунки, які дозволяють оцінити результати господарювання у абсолютних і відносних показниках, виявити резерви збільшення прибутковості, сформувану обґрунтовану стратегію розвитку. Облік і аналіз працюють з єдиним масивом даних щодо господарської діяльності підприємства та мають спільну мету – забезпечити менеджмент якісною інформацією, необхідною для прийняття управлінських рішень. Сучасний розвиток теорії бухгалтерського обліку й економічного аналізу, а також прогресивні зміни у практиці ведення бізнесу призвели до формування нового поняття – обліково-аналітичне забезпечення управління, яке застосовується науковцями для пояснення взаємодії між обліком та аналізом, з одного боку, та управлінням – з іншого.

Теоретичні, методичні й організаційні основи обліково-аналітичного забезпечення процесу управління розробляли: Бутинець Ф. Ф., Буряк П. Ю., Галузіна С. М., Кірейцев Г. Г., Лень В. С., Петрук О. М. [8], Палій В. Ф., Пушкар М. С., Пархоменко О. В., Сопко В. В. Питання формування і функціонування обліково-аналітичного забезпечення управління витратами досліджували: Білопольський М. Г. [1], Барановська С. П., Волощук Л. О., Гуренко Т. О., Пилипенко А. А. [3], Загородній А. Г., Куцик П. О., Кравченко О. А., Линник О. І. Суттєвий внесок у розбудову теоретичних і методологічних аспектів ведення бухгалтерського обліку на підприємствах малого бізнесу зробили такі українські науковці: Гоголь Т. А. [2], Ластовецький В. О., Бабіч В. В., Сук Л. К., Свідерський Е. І., Трофімова Т. В., Суха О. Р. Однак, незважаючи на численність наукових праць, недостатньо досліджено проблему формування обліково-аналітичного управління витратами на малих підприємствах України. В складних економічних умовах саме таке забезпечення може стати дієвим механізмом стабілізації внутрішнього середовища суб'єктів малого бізнесу на базі безупинного пошуку резервів мінімізації витрат і економного витрачання активів.

Постановка проблеми. Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій і організаційних заходів для впровадження обліково-аналітичного забезпечення управління витратами на вітчизняних малих підприємствах із дотриманням принципу економічності.

Результати дослідження. В Україні суб'єктів господарювання залежно від двох річних показників законодавчо класифікують на три групи: суб'єкти великого, середнього або малого підприємництва. До суб'єктів малого підприємництва відносять юридичних осіб – суб'єктів господарювання, у яких середня чисельність працівників за звітний календарний рік не перевищує 50 осіб і річний дохід від будь-якої діяльності не більше суми, еквівалентної 10 мільйонам євро, визначених за середньорічним курсом Національного банку України [5].

Численні малі підприємства працюють у всіх галузях і здатні продукувати суттєвий позитивний вплив на валовий продукт, тому питання ефективності їхнього управління має державне значення [6]. Оптимізація

стану внутрішнього середовища господарюючого суб'єкта невід'ємно пов'язана зі здійсненням цілеспрямованого управління витратами. В свою чергу, управління витратами базується на узгодженому функціонуванні обліку й економічного аналізу, яке утворює обліково-аналітичне забезпечення. Належним чином зібрана, оброблена та підготовлена облікова й аналітична інформація надається менеджменту для прийняття управлінських рішень. Чим вищими є якісні характеристики такої інформації, тим більш зваженими й ефективними будуть керівні рішення та управлінські дії, спродуковані на її основі.

Уточнимо дефініцію вживаних понять. Управління витратами – це система, у якій суб'єкт управління (керівники та фахівці підприємства) спрямовує свій вплив на об'єкт управління (витрати підприємства) з метою забезпечення оптимального рівня, структури і динаміки витрат, виконуючи при цьому такі управлінські функції: регулювання, прогнозування, планування, бюджетування, нормування, облік, розподіл, контроль витрат, калькулювання, економічний аналіз. Обліково-аналітичне забезпечення управління витратами – центральна складова інформаційного забезпечення управління витратами підприємства, яка уособлює сукупність результатів обліку й аналізу витрат, отриманих внаслідок групування, зберігання, висвітлення у звітах і надання керівництву інформації щодо витрат у такий спосіб, що дозволяє максимально зважено прийняти управлінські рішення щодо господарської діяльності підприємства.

Більшість українських малих підприємств не мають сталі системи управління витратами, причиною чого насамперед є несформованість належного обліково-аналітичного забезпечення. Невеликий масштаб господарювання та обмеженість фінансових ресурсів не дозволяють організувати й утримувати окремий аналітичний підрозділ, тому аналітична робота на малих підприємствах здебільшого не здійснюється. При цьому облікова складова інформаційного забезпечення частіше за все зводиться до ведення податкового і фінансового обліку на вимогу держави.

Бухгалтерський облік функціонально призначений для безперервного і суцільного збору, документального відображення, накопичення, збереження якісної інформації щодо усіх господарських операцій підприємства, а також для надання оброблених даних у необхідній формі користувачам. Тому саме бухгалтерський облік може виступати універсальною системою інформаційного забезпечення сучасних малих підприємств, але за умови внесення низки організаційних удосконалень.

Бухгалтерський облік має такі основні складові: податковий, фінансовий і управлінський облік. Податковий облік є окремим обов'язковим сегментом, необхідним для обчислення, нарахування і сплати підприємством податків відповідно до Податкового кодексу України. Що стосується фінансового обліку, в Україні законодавчо регламентовано його ведення підприємствами із дотриманням національних стандартів [4]. При цьому малі підприємства можуть за бажанням застосовувати спрощену систему обліку, використовуючи спрощений План рахунків і / або складаючи фінансову звітність за скороченими формами, згідно П(С)БО 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» [4].

Більшість малих підприємств застосовують саме стандартизований фінансовий облік як інформаційну базу для управління. Однак облік за П(С)БО, зорієнтований на підготовку фінансової звітності, не приймає до уваги специфічні запити керівництва. Це унеможливило підпорядкування фінансового обліку інформаційним запитам окремого підприємства поза межами національних стандартів. У площині фінансового обліку готується звітність для надання державним органам. Ця звітність має певну інформаційну цінність для керівництва підприємства, проте її показники не беруть до уваги відмінності конкретної господарюючої одиниці – вони є стандартизованими, недостатніми та занадто узагальненими для потреб управління.

На думку авторів, на малих підприємствах доцільно впроваджувати управлінський облік як додаткову складову бухгалтерського обліку й організаційне підґрунтя обліково-аналітичного забезпечення управління витратами. В українському законодавстві управлінський облік ототожнюється із внутрішньогосподарським. Суб'єкти господарювання мають право обирати на власний розсуд, здійснювати такий облік чи ні.

Управлінський облік сфокусований на безперервному вдосконалюючому управлінні внутрішнім середовищем, підпорядкований всебічному інформаційному забезпеченню керівництва даними щодо витрат і резервів їх зменшення. Управлінський облік може змінювати своє цільове призначення та методичне наповнення на вимогу керівництва, але в межах внутрішнього середовища і здебільшого в оперативному аспекті управління. Паралельне функціонування фінансового і управлінського обліку забезпечуватиме керівництво своєчасною, повною, достовірною, оперативною, правдивою інформацією про господарські операції малого підприємства, витрачені ресурси й отримані результати.

Управлінський облік доповнить інформаційну систему малого підприємства даними, необхідними для управління витратами, дозволить використовувати сучасні наукові рекомендації щодо виявлення і використання резервів мінімізації витрат, дасть змогу обрати оптимальний метод калькулювання собівартості або впровадити одну з сучасних систем управління витратами. Важливо зазначити, що управлінський облік може виконувати одночасно облікові функції, доповнюючи дані фінансового обліку, та аналітичні функції.

Сформувані обліково-аналітичне забезпечення управління витратами на малому підприємстві можна тільки на базі наявної організаційної структури, оскільки здебільшого такі суб'єкти господарювання не мають у розпорядженні ресурсів для утримання окремого планово-аналітичного підрозділу. Однак оскільки масштаби господарювання також не дуже великі, то аналітичні розрахунки здатен виконувати один спеціаліст. Отже, доцільно створити додаткову посаду бухгалтера-аналітика і водночас розширити функціональні обов'язки вже працюючих бухгалтерів, додавши обов'язок ведення управлінського обліку до їхніх посадових інструкцій. Тоді бухгалтерія малого підприємства стане повноцінним обліково-аналітичним забезпеченням управління витратами, структуру якого розроблено авторами і запропоновано на рис. 1.

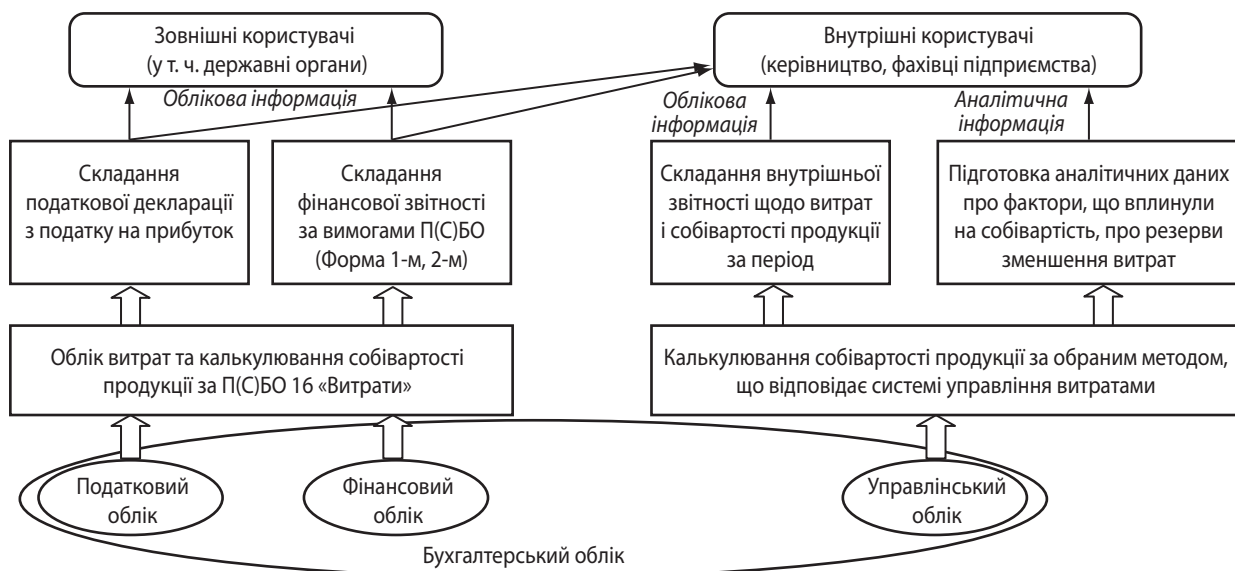

Рис. 1. Обліково-аналітичне забезпечення управління витратами малого підприємства

Джерело: сформовано авторами

Як зображено на рис. 1, бухгалтерський облік малого підприємства рекомендується формувати як єдність трьох складових – податкового, фінансового й управлінського обліку. Кожна складова виконуватиме свої функції. Податковий і фінансовий облік забезпечуватимуть підготовку і надання інформації зовнішнім користувачам, у першу чергу державним органам.

У площині фінансового обліку бухгалтерія розраховуватиме собівартість виготовленої продукції згідно з вимогами П(С)БО 16. Підготовлені дані будуть використані для складання фінансової звітності за формами 1-м і 2-м. Для визначення оподаткованого прибутку показники собівартості та інших витрат обчислюються за методикою П(С)БО 16. Як показано на рис. 1, дані щодо понесених витрат і собівартості продукції, підготовлені у площині фінансового обліку, будуть використані у податковому обліку для складання Декларації з податку на прибуток.

Управлінський облік малого підприємства має виконувати як облікові, так і аналітичні функції. Облікові функції полягають у додатковому паралельному обчисленні собівартості продукції за методом, альтернативним П(С)БО 16. Загальновідомі в економічному просторі системи управління витратами (наприклад, таргет-костинг, директ-костинг, абсорпшен-костинг) мають у своїй основі методи калькулювання собівартості, які відмінні від українського П(С)БО 16. Саме для функціонування обраної керівництвом прогресивної системи управління витратами необхідна відповідна розрахункова підтримка у площині управлінського обліку. Наприклад, малим підприємствам, зацікавленим у залученні іноземних інвестицій, доцільно виконувати додаткове обчислення собівартості за системою абсорпшен-костинг, яка не тільки дозволяє комплексно оптимізувати витрати, а й формує загальноприйнятну у західному бізнесі звітність із показником повної собівартості.

Аналітичні функції управлінського обліку також визначаються системою управління витратами, застосовуваною на малому підприємстві. Наприклад, використання методу калькулювання собівартості продукції за змінними витратами, що відповідає системі управління витратами «директ-костинг», відкриває можливість визначення точки беззбитковості, операційного важеля, запасу міцності, дозволяє виконувати СVP-аналіз і маржинальний аналіз [7]. Отримані у площині управлінського обліку аналітичні дані є повними і достатніми для оперативного реагування на коливання цін, для визначення оптимальної структури продажів, для вчасного виявлення і використання резервів мінімізації витрат.

Взявши до уваги особливості інформаційних потреб керівництва малих підприємств, пропонується формувати обліково-аналітичне забезпечення управління витратами шляхом проходження таких етапів.

Етап 1. Визначити цілі та завдання, для вирішення яких впроваджується обліково-аналітичне забезпечення управління витратами. Їх необхідно узгодити із загальними цілями господарювання та стратегією розвитку малого підприємства, а також із завданнями системи управління, вирішення яких і потребує додаткової обліково-аналітичної інформації.

Етап 2. Виробити нормативно-правове забезпечення для організації та функціонування управлінського обліку. Внести зміни до Наказу про облікову політику щодо використання управлінського обліку.

Етап 3. Визначити коло користувачів обліково-аналітичної інформації, яку надаватиме управлінський облік, та необхідний обсяг показників-індикаторів, з огляду на наявні інформаційні запити управління.

Етап 4. Оцінити наявні трудові та фінансові ресурси, які необхідні для функціонування управлінського обліку, для підготовки аналітичних даних і складання внутрішньої управлінської звітності.

Етап 5. Співвіднести потенційні адміністративні витрати на впровадження додаткової підсистеми управлінського обліку й очікувані економічні вигоди від наявності додаткової обліково-аналітичної інформації.

Етап 6. Визначити джерела отримання необхідних первинних даних для ведення управлінського обліку та складання внутрішньої звітності.

Етап 7. Організувати підсистему управлінського обліку в підрозділі «Бухгалтерія», створити посаду бухгалтера-аналітика і прийняти на неї досвідченого фахівця з управлінського обліку. Переглянути посадові інструкції наявних працівників бухгалтерії на предмет додавання функціональних обов'язків ведення управлінського обліку.

Етап 8. Призначити відповідальних за надання керівництву обліково-аналітичної інформації, затвердити форми внутрішньої звітності, за якими буде подаватися така інформація, встановити терміни її надання.

Етап 9. Функціонування обліково-аналітичного забезпечення управління витратами. Підготовка облікової та аналітичної інформації у встановлені терміни за формами управлінської звітності та надання її внутрішнім користувачам для прийняття керівних рішень щодо витрат.

Звернімо увагу на другий етап формування обліково-аналітичного забезпечення. Вітчизняні підприємства впорядковують принципи, методи, процедури, організаційні форми бухгалтерського обліку, які застосовуються, у спеціальному внутрішньому документі – Наказі про облікову політику. В Україні немає єдиного нормативного документа з питань побудови і регулювання облікової політики суб'єктів господарювання, законодавчо затверджена форма Наказу про облікову політику також відсутня. Однак компанії обов'язково складають цей документ, щоб упорядкувати та регламентувати обрані облікові прийоми та методи. В Наказі про облікову політику малого підприємства обов'язково необхідно задекларувати створення та функціонування підсистеми управлінського обліку, на базі якої діятиме обліково-аналітичне забезпечення управління витратами. В табл. 1 впорядковано зміни, розроблені авторами, які доцільно внести до Наказу про облікову політику малого підприємства для впровадження підсистеми управлінського обліку.

Таблиця 1

Зміни до Наказу про облікову політику малого підприємства для впровадження управлінського обліку

Розділ Наказу про облікову політику	Елементи управлінського обліку
Розділ I. Організація облікового процесу	Основні напрямки господарської діяльності, види продукції, центри фінансової відповідальності та управління, місця виникнення витрат та основні їх види, визначення відповідальних за ведення управлінського обліку, їх обов'язки та відповідальність
Розділ II. Методика та порядок ведення облікового процесу	Облік витрат (з використанням рахунків класів 0-9); обраний метод обліку витрат та калькулювання собівартості продукції; перелік центрів витрат і сфер відповідальності; перелік об'єктів (носіїв) витрат; перелік і склад статей калькуляції; перелік і склад загальновиробничих витрат; бази розподілу загальновиробничих витрат; метод оцінки залишків незавершеного виробництва і готової продукції
Розділ III. Технічне забезпечення облікового процесу	Перелік реєстрів управлінського обліку; склад і форми управлінської звітності, строки та порядок її подання
Додатки	Робочий план рахунків доходів, витрат і фінансових результатів; графік документообігу управлінських документів; перелік форм управлінської звітності

Джерело: сформовано авторами

Висновки. В статті запропоновано рекомендації для формування обліково-аналітичного забезпечення управління витратами на малому підприємстві. При цьому прийнято до уваги організаційну специфіку таких підприємств і враховано принцип економічності. Запропоновано обліково-аналітичне забезпечення формува-

ти на базі управлінського обліку, що передбачається створити як складову бухгалтерського обліку. Для цього доцільно переглянути посадові інструкції вже працюючих бухгалтерів і додати посаду бухгалтера-аналітика. У площині управлінського обліку запропоновано здійснювати калькулювання собівартості продукції за методом, що відповідає обраній підприємством системі управління витратами. Подальші дослідження передбачається присвятити питанням імплементації прогресивних систем управління витратами, апробованих європейськими й американськими компаніями, на малих підприємствах України для підвищення їх конкурентоспроможності.

Література: 1. Білопольський М. Г., Сизоненко О. А. Обліково-аналітичне забезпечення управління: вітчизняний і міжнародний досвід: монографія. Донецьк: ФОП Дмитренко Л. Р., 2014. 352 с. 2. Гоголь Т. А. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємств малого бізнесу: монографія. Чернігів: ФОП Лозовий В. М., 2014. 384 с. 3. Пилипенко А. А., Дзьобко І. П., Писарчук О. В. Формування обліково-аналітичного забезпечення управління витратами підприємств та їх об'єднань: монографія. Харків: Вид-во ХНЕУ, 2011. 344 с. 4. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку. URL: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO.aspx>. 5. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>. 6. Kurmanov N., Tolysbayev B., Aibossynova D., Parmanov N. Innovative activity of small and medium-sized enterprises in Kazakhstan and factors of its development. *Economic Annals-XXI*. 2016. Vol. 158 (3–4 (2)). P. 57–60. 7. Mazaraki A., Fomina O. Tools for management accounting. *Economic Annals-XXI*. 2016. Vol. 159 (5–6). P. 48–51. 8. Petruk O., Makurin A. Accounting and analytical problems at coalmining enterprises of Ukraine in terms of European integration. *Economic Annals-XXI*. 2015. Vol. 9–10. P. 111–114.

References: 1. Bilopolskyi M. H., Syzonenko O. A. *Oblikovo-analitychne zabezpechennia upravlinnia: vitchyzniani i mizhnarodnyi dosvid: monohrafiia* [Accounting and Analytical Support of Management: Domestic and International Experience: monograph]. Donetsk: FOP Dmytrenko L. R., 2014. 352 p. 2. Hohol T. A. *Oblikovo-analitychne zabezpechennia upravlinnia pidpriemstv maloho biznesu: monohrafiia* [Registration-Analytical Maintenance of Management of Small Business Enterprises: monograph]. Chernihiv: FOP Lozovyi V. M., 2014. 384 p. 3. Pylypenko A. A., Dzubko I. P., Pysarchuk O. V. *Formuvannia oblikovo-analitychnoho zabezpechennia upravlinnia vytratamy pidpriemstv ta yikh obiednan: monohrafiia* [Formation of Accounting and Analytical Support Cost Management of Enterprises and Their Associations: monograph]. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2011. 344 p. 4. Polozhennia (standarty) bukhgalterskoho obliku. URL: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO.aspx>. 5. Pro rozvytok ta derzhavnu pidtryмку maloho i serednoho pidpriemnytstva v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 22.03.2012 No. 4618-VI. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2013. No. 3. Article 23. 6. Kurmanov N., Tolysbayev B., Aibossynova D., Parmanov N. Innovative Activity of Small and Medium-Sized Enterprises in Kazakhstan and Factors of its Development. *Economic Annals-XXI*. 2016. Vol. 158 (3–4 (2)). P. 57–60. 7. Mazaraki A., Fomina O. Tools for Management Accounting. *Economic Annals-XXI*. 2016. Vol. 159 (5–6). P. 48–51. 8. Petruk O., Makurin A. Accounting and Analytical Problems at Coalmining Enterprises of Ukraine in Terms of European Integration. *Economic Annals-XXI*. 2015. Vol. 9–10. P. 111–114.

Інформація про авторів

Курган Наталя Володимирівна – канд. екон. наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Науки, 9а, м. Харків, 61166, Україна; e-mail: natalia.kurhan@hneu.net).

Кіпренко Аліна Юріївна – магістрант кафедри бухгалтерського обліку Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Науки, 9а, м. Харків, 61166, Україна; e-mail: alina_neroda@mail.ru).

Информация об авторах

Курган Наталья Владимировна – канд. экон. наук, доцент кафедры бухгалтерского учета Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (пр. Науки, 9а, г. Харьков, 61166, Украина; e-mail: natalia.kurhan@hneu.net).

Кипренко Алина Юрьевна – магистрант кафедры бухгалтерского учета Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (пр. Науки, 9а, г. Харьков, 61166, Украина; e-mail: alina_neroda@mail.ru).

Information about the author

N. Kurhan – Ph.D. (Economics), Associate Professor of Department of Accounting of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauki Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine, e-mail: natalia.kurhan@hneu.net).

A. Kiprenko – Master Student of Department of Accounting of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauki Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine, e-mail: alina_neroda@mail.ru).

Стаття надійшла до ред.
09.08.2016 р.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ: ФОРМУВАННЯ НОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ

Свеженцев О. О.

***Анотація.** Проаналізовано сучасний стан машинобудівної галузі України. Надано характеристику основним проблемам галузі та проведено їх класифікацію за 4 категоріями. Проаналізовано підхід до «м'якої» промислової політики у Європейському Союзі та запропоновано більш «жорстку» модель координації дій бізнесу та влади з застосуванням індикативного планування, враховуючи довготривалий кризовий стан машинобудівної галузі. Сформульовано основні складові побудови програми структурної перебудови галузі машинобудування. Розглянуто позитивні та негативні чинники впливу імплементації угоди про Асоціацію між Україною та країнами Європейського Союзу на стан машинобудівної галузі України.*

***Ключові слова:** машинобудування, промислова політика, індикативне планування, модернізація, структурна перебудова.*

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ: ФОРМИРОВАНИЕ НОВОЙ КОНЦЕПЦИИ ПРОМЫШЛЕННОЙ ПОЛИТИКИ

Свеженцев А. А.

***Аннотация.** Проанализировано современное состояние машиностроительной отрасли Украины. Дана характеристика основных проблем этой отрасли и произведена их классификация по 4 категориям. Проанализирован подход «мягкой» промышленной политики в Европейском Союзе и предложена более «жесткая» модель координации действий бизнеса и власти с применением индикативного планирования, учитывая долгосрочное кризисное состояние машиностроительной отрасли. Сформулированы основные составляющие построения программы структурной перестройки отрасли машиностроения. Рассмотрены положительные и отрицательные факторы влияния имплементации соглашения об Ассоциации между Украиной и странами Европейского Союза на состояние машиностроительной отрасли Украины.*

***Ключевые слова:** машиностроение, промышленная политика, индикативное планирование, модернизация, структурная перестройка.*

DEVELOPMENT PROSPECTS OF THE UKRAINIAN ENGINEERING INDUSTRY: FORMATION OF A NEW CONCEPT OF INDUSTRIAL POLICY

O. Sviezhentsev

***Abstract.** The article analyzes the modern state of the engineering industry in Ukraine. The main problems of this industry are characterized and grouped in 4 categories. The approach of the «soft» industrial policy in the European Union is analyzed and a «harder» model of business and government coordination with the use of indicative planning is proposed considering the long-term crisis state of the engineering industry. The basic components of the program for restructuring the engineering industry are formulated. Positive and negative factors of influence of implementing the Ukraine–European Union Association Agreement on the state of the engineering industry in Ukraine are considered.*

***Keywords:** mechanical engineering, industrial policy, indicative planning, modernization, restructuring.*

Постановка проблеми. Економіка України розвивається в складних зовнішніх і внутрішніх умовах, які зумовлені падінням обсягів експорту, зміною зовнішніх експортних ринків, трансформацією економіки України, низькими цінами на сировину на світових ринках, впливом конфлікту на Донбасі та імплементацією Угоди про Асоціацію між Україною та країнами ЄС. Через це важливим питанням є перспективи розвитку високотехнологічної промисловості як одного з важливого джерела доходів державного бюджету та запоруки економічної і соціальної стабільності.

Розвиток високотехнологічних галузей є одним із об'єктивних критеріїв рівня технологічного розвитку всієї економіки. Стабільне зростання галузей з високою доданою вартістю дає великий мультиплікативний ефект для розвитку суміжних галузей і зростання добробуту населення. Машинобудування є однією з найважливіших ланок високотехнологічної промисловості, що має визначальну роль для інших галузей виробництва, тому що виробляє обладнання для роботи всіх інших галузей промисловості та має вплив на визначення рівня автоматизації, інноваційності, матеріалоємності й енергоефективності решти галузей виробництва. Тому проблема подолання кризи в галузі машинобудування, необхідності модернізаційного ривку та прискореного розвитку усього високотехнологічного сектора є дуже актуальною. Від її вирішення залежить, чи матиме Україна шанси на модернізаційний стрибок у розвитку високотехнологічної промисловості та побудову нової структури економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематиці аналізу стану та проблем машинобудівної галузі, а також перспективам її розвитку присвячені роботи таких вітчизняних учених, як Ю. Великий [1], Т. Рипик [2], Н. Гахович [4], М. Завгородня [4], Д. Захарова [6], Д. Нечепуренко [7], О. Чупир [8], Ю. Короткий [9], В. Сунпрун [10] та ін. Ю. Великий [1] аналізує причини кризового стану машинобудівної галузі; Т. Рипик – проблему контрабанди машинобудівної продукції та її вплив на показники роботи галузі та стан внутрішнього ринку машинобудівної продукції. Н. Гахович, М. Завгородня [4] розглядають дуже актуальну проблему напрямів зниження ризиків і втрат від дії угоди про Асоціацію з ЄС для машинобудування внаслідок імплементації нормативних актів щодо впровадження технічних регламентів ЄС, а Н. Кухарська [13] в своїй роботі розглядає макроекономічний вплив дії поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ+), яка передбачена згідно з розділом IV Угоди про Асоціацію України та країн ЄС. Д. Захарова [6] аналізує проблеми машинобудівної галузі та пропонує шляхи підвищення конкурентоспроможності та поліпшення стану підприємств галузі машинобудування. Д. Нечепуренко [7] сформулював концептуальні підходи до оптимізації систем управління підприємствами машинобудування в умовах зміни векторів розвитку економіки України. О. Чупир [8] охарактеризував необхідні напрями дії щодо прискорення розвитку машинобудівного комплексу України. Ю. Короткий у своїй статті [9] класифікував проблеми машинобудівної галузі за типами проблем галузі та запропонував набір дій для подолання кризових явищ у галузі машинобудування.

Але у вищезазначених роботах не було приділено достатньо уваги застосуванню індикативного планування та системного підходу до подолання проблем галузі, а також забезпечення її сталого розвитку.

Метою дослідження є формулювання дієвої концепції комплексної програми розвитку та модернізації машинобудівної галузі України, спираючись на аналіз проблем і поточний стан галузі.

Виклад основного матеріалу. Машинобудування є складною і комплексною галуззю. Це проявляється в його значному впливі на розвиток інших галузей, зокрема через забезпечення засобами праці, ефективним і якісним обладнанням інших галузей економіки. Так, станом на 1 вересня 2015 року промисловість України представлена 46445 підприємствами. При цьому машинобудування України як потужний сектор промисловості (дані станом на 2014 рік) об'єднувало 11267 підприємств, з яких 146 – великих, 1834 – середніх і 9287 – малих з виробництва різноманітних машин та устаткування, приладів і апаратури. У машинобудуванні зосереджено понад 15 % вартості основних засобів і майже 6 % оборотних активів вітчизняної промисловості та понад 22 % кількості найманих працівників [2]. Основна частина підприємств (90 %) приватизована, причому більше 80 % з них викуплені повністю [1].

З 2013 року галузь перебуває у кризовому стані внаслідок декількох причин: загальноекономічних кризових явищ, конфлікту на Донбасі, втрати традиційних ринків збуту у країнах СНД, відсутності комплексної промислової політики з боку влади тощо. Частка машинобудування в обсязі продукції промисловості скоротилася з 10,3 % у 2012 році до 6,5 % у 2015 році. У 2013 році зниження обсягів виробництва машинобудівної галузі склало 13,6 %, у 2014 – 20,6 %, у 2015 – 14,1 %, за період з січня по липень 2016 року порівняно з відповідним періодом 2015 року зниження склало 0,7 % [5].

Якщо протягом 2013–2015 років зростання показували тільки окремі види виробництва електричного устаткування та транспортного машинобудування на тлі загального зниження темпів виробництва галузі (табл. 1), то за період з січня по липень 2016 року порівняно з відповідним періодом 2015 року по окремих позиціях було зафіксовано зростання виробництва, а саме: у виробництві комп'ютерів, електронної та оптичної продукції зростання – 7,7 %, у виробництві інших машин і устаткування загального призначення – 15,9 %, у виробництві машин і устаткування для сільського та лісового господарства – 9,6 %, у виробництві інших машин і устаткування спеціального призначення – 2,6 %, у виробництві автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів – 4,7 %.

Динаміка індексів промислової продукції за видами діяльності за 2013–2015 рр., % до попереднього року [5]

Види діяльності	Код за КВЕД-2010	2013	2014	2015
Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування	26–30	86,4	79,4	85,9
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	26	86,0	77,9	71,3
Виробництво електричного устаткування	27	91,1	100,9	89,8
Виробництво електродвигунів, генераторів, трансформаторів, електророзподільчої та контрольної апаратури	27.1	98,9	116,5	91,0
Виробництво електродвигунів, генераторів і трансформаторів	27.11	107,6	114,2	85,0
Виробництво електророзподільчої та контрольної апаратури	27.12	85,8	120,9	101,6
Виробництво батарей і акумуляторів	27.2	93,0	55,8	72,6
Виробництво проводів, кабелів і електромонтажних пристроїв	27.3	74,1	86,5	92,2
Виробництво електричного освітлювального устаткування	27.4	97,4	87,8	83,3
Виробництво побутових приладів	27.5	91,0	84,4	77,5
Виробництво іншого електричного устаткування	27.9	69,4	101,0	110,3
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	28	93,5	88,7	87,5
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	29.30	79,8	64,3	85,0
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	29	89,3	90,3	118,6
Виробництво автотранспортних засобів	29.1	68,3	54,2	49,4
Виробництво вузлів, деталей і приладдя для автотранспортних засобів	29.3	93,3	96,5	125,2
Виробництво інших транспортних засобів	30	78,4	59,9	76,3
Виробництво залізничних локомотивів і рухомого складу	30.2	65,5	37,3	41,4

На жаль, об'єм експорту з урахуванням показника інфляції та девальвації гривні не підвищується номінально, а в реальних показниках та в еквіваленті в доларах США знижується. Експорт машинобудівної продукції в 2014 році склав 50861,1 млн грн (еквівалент 3,9 млрд дол. США), у 2015 році – 57608,6 млн грн (еквівалент 2,21 млрд дол. США). За період з січня по липень 2016 року порівняно з відповідним періодом 2015 року експорт впав на 1,5 %.

Частка країн СНД у структурі експорту в поточному році продовжує зменшуватися з 55,6 % у 2014 році до 40 % у 2015, а частка ЄС збільшилась з 30,4 % до 43 % [4], у 2016 році ці тенденції дещо уповільнились. Втрата ринку Росії та країн СНД потребує пошуку нових великих ринків збуту в країнах ЄС, Азії, Африки та інших регіонах, які характеризуються високим рівнем конкурентної боротьби і вимагають високої якості продукції, яку на сьогодні в переважній кількості сегментів галузь забезпечити нездатна. Серед основних факторів, які спричинили сповільнення темпів зростання і зумовили відсталість галузі від іноземних конкурентів, можна виділити такі:

1. Загальноекономічні:
 - нестабільна політична ситуація та вплив конфлікту на Донбасі;
 - звуження внутрішнього ринку внаслідок зниження купівельної спроможності населення;
 - девальвація гривні та стрибок інфляції, який призвів до подорожчання імпорту та складності в технічній модернізації;
 - контрабанда аналогів продукції вітчизняних товаровиробників за заниженою митною вартістю.
2. Організаційно-структурні:
 - недосконала система управління галуззю;
 - відсутність системи стратегічного планування;
 - відсутність системної промислової політики держави;
 - відсутність належного контролю з боку держави за діяльністю монополістів і посередників.
3. Технологічні:
 - відтік кваліфікованих кадрів;
 - технологічна застарілість і низький технічний рівень основних фондів;
 - застаріле обладнання та технології;
 - висока ресурсо-, енерго- та матеріаломісткість продукції машинобудування;

- низький рівень інноваційної активності та маркетингової діяльності;
- висока собівартість виробництва внаслідок низької автоматизації виробництва;
- недостатній рівень післяпродажного сервісного обслуговування.

4. Фінансові:

- недостатній рівень платоспроможності товаровиробників;
- нестача власних фінансових коштів для розвитку виробництва;
- зменшення обсягів інвестицій у галузь машинобудування з боку вітчизняних та іноземних інвесторів;
- подорожчання кредитних ресурсів і жорсткість умов їх залучення;
- суттєва частка збиткових підприємств галузі (більше 30 %).

Нездатність вітчизняних підприємств машинобудівної галузі вести реальну конкурентну боротьбу із іноземними фірмами також обумовлена багаторічним досвідом західних підприємств досвідом, у сфері створення обладнання та інноваційної діяльності, більшими можливостями західних підприємств у сфері доступу до дешевого кредитування, а також їх можливостями з наданням продукції у кредит з помірними відсотковими ставками, усталеними промисловими зв'язками країн ЄС і США та іншими причинами.

Розвиток машинобудівної промисловості потребує ряду конкретних заходів із боку держави, а не лише написання, нічим фінансово не підкріплених довгострокових державних програм підтримки розвитку цієї галузі. За більш ніж 20 років в Україні було розроблено дев'ять державних програм розвитку вітчизняної машинобудівної промисловості, але жодна з вищезначених програм реально не змогла допомогти вітчизняному машинобудівному комплексу, оскільки не передбачала чітко означених джерел фінансування [9, с. 118].

У країнах Європейського Союзу сформувалось розуміння доцільності «м'якої» промислової політики щодо пріоритетних високотехнологічних галузей, яка базується на співпраці уряду з представниками промисловості з метою підвищення продуктивності промислових підприємств через усунення бар'єрів (інфраструктурних, фінансових, торговельних, регуляторних, інформаційних, кадрових, технологічних тощо). За такої політики роль уряду є більш стимулюючою та координуючою [11, с. 13].

Набір інструментів «м'якої» промислової політики є широким та може включати заходи з полегшення доступу до фінансування, розвитку інфраструктури та інституцій, державні закупівлі, стимулювання експорту, залучення інвестицій, формування територіальних промислових кластерів та ін.

Але недоліком такої політики є довготривалий та помірний ефект, який в умовах необхідності швидкої модернізації машинобудівної галузі України є недостатнім.

Враховуючи кризовий стан галузі машинобудування, державна політика щодо неї потребує корінних змін. Державна промислова політика у сфері промислового розвитку повинна бути системно побудованою та науково-обґрунтованою. Зважаючи на деградацію промисловості та зменшення темпів виробництва високотехнологічних галузей впродовж 90-х років ХХ ст. та протягом 2008–2009, 2013–2015 років, для досягнення мети зростання об'ємів виробництва необхідний системний, всеохоплюючий підхід.

Одним із можливих підходів є складання індикативних планів розвитку, які б включали в себе, з однієї сторони, набір дії з боку власників бізнесу щодо нарощування виробництва та бажаних параметрів розвитку галузі, а з іншого – допомогу держави у вигляді полегшення ведення бізнесу, консультування, доступу до дешевого кредитування. Необхідною часткою цих планів є аналіз тенденцій розвитку кожної підгалузі (в першу чергу, для вже існуючих та недостатньо розвинутих), зроблений авторитетними вченими, та консультування промислових підприємств із приводу шляхів подальшого удосконалення продукції, зниження собівартості та досягнення вищої конкурентоспроможності.

Світова практика країн, які досягли модернізаційного успіху у промисловості, показує, що чим гіршою була ситуація на початок застосування системної промислової політики, тим сильнішим має бути на початкових етапах державне втручання та жорсткіша промислова політика, щоб системно організувати та допомогти бізнесу визначити пріоритетні напрями інвестування, розвинути нові інвестиційні проекти, щоб нова, більш високотехнологічна структура економіки «наростила м'язи» та спромоглася витримати міжнародну конкуренцію.

Особливо важливою промислова політика стає у всьому світі в період зміни технологічних укладів, коли бізнес та інвестори у всьому світі шукають нові напрями та технології для інвестування. Інноваційний розвиток, промислова модернізація та доступ до дешевого кредитування є пріоритетними напрямками політики більшості країн світу, в тому числі промислово розвинутих країн Європейського Союзу, Азіатсько-тихоокеанського регіону та США.

Метою промислової політики в галузі машинобудування повинно бути досягнення випереджаючого розвитку машинобудування, що здійснює насичення виробництва новими технічними засобами та технологіями, є основним джерелом інноваційного розвитку та подальшого економічного зростання країни, підвищення ефективності та продуктивності суспільної праці і зростання добробуту населення [1].

Зазначеної мети можна досягти за умови запровадження нової концепції промислової політики, яка передбачає набуття державою не тільки ролі регулятора розвитку промислової політики, а й ролі держави як координатора промислового розвитку шляхом співробітництва з власниками підприємств за допомогою інди-

кативних планів розвитку та розмежування взаємної відповідальності: бізнесу за належно організовану виробничу, інноваційну, маркетингову та збутову діяльність, а держави за консультування бізнесу та створення належних інституційних і макроекономічних умов для ведення господарської діяльності, включно з забезпеченням механізмів кредитування за прийнятними відсотковими ставками.

Структурні зміни й перехід на траєкторію зростання українського машинобудування – проблеми надзвичайно складні. Складність проблем вимагає впровадження системно-побудованої та комплексної програми структурної перебудови галузі машинобудування з урахуванням усіх типів проблем галузі та запропонованої нової концепції промислової політики. Основні складові побудови цієї програми такі:

- здійснення глибокого наукового аналізу по кожній підгалузі машинобудування зі створенням у взаємодії з бізнесом плану дій з її розвитку з рекомендаціями набору дій для досягнення цільових показників;
- створення спеціальних програм кредитування машинобудівних підприємств через державні банки, використовуючи механізми рефінансування комерційних банків НБУ, за пільговими кредитними ставками, які не будуть перевищувати показники рентабельності галузі (до 10 %), що дозволить підприємствам модернізувати основні фонди та виплачувати тіло суми кредиту та відсотки за ним;
- враховуючи переважну кількість підприємств (90 %), які знаходяться у приватній власності, організаційною структурою гнучкого (здатного швидко адаптуватись до змін внутрішнього та зовнішнього середовища) координуючого органу розвитку галузі мають бути такі формати співпраці, які об'єднують підприємців, керівництво державних підприємств і державні органи влади (центральні та місцеві), які відповідальні за промислову політику та управління державними підприємствами;
- вдосконалення територіальної організації машинобудівного комплексу шляхом сприяння процесам створення технополісів, інтеграції та кооперації виробництв, промислових технопарків і кластерів, які дозволяють мати повний цикл виробництва продукції та здешевити її собівартість;
- переорієнтація на виробництво конкурентоспроможних інноваційних товарів для населення та господарського комплексу, освоєння сучасних нових прогресивних технологій;
- сприяння роботизації та автоматизації виробничих процесів, що зменшує собівартість продукції;
- налагодження наукового процесу інноваційного оновлення застарілих технологій через організацію науково-конструкторських організацій при підприємствах та наукових-установах, підтримка впровадження технологічних винаходів через первинну підтримку інновацій та мережу венчурних підприємств;
- підтримка підприємств у патентно-ліцензійній діяльності;
- поліпшення маркетингової стратегії підприємств;
- сприяння виробництву товарів, на які є стабільний попит із боку населення та суб'єктів господарювання, та товарів, які зараз імпортуються (в рамках процесу імпортозаміщення);
- поліпшення системи комунікації з клієнтом, гарантійного та післягарантійного обслуговування товарів;
- забезпечення дієвого захисту внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції, спрощення та автоматизація митних процедур, дотримання визначення митної вартості відповідно до стандартів СОТ та Митного кодексу;
- підписання Угод про оцінку відповідності та прийнятності промислової продукції (Agreement on Conformity Assessment and Acceptance of industrial products – АСАА) за кожним технічним регламентом ЄС, що дозволить торгувати товарами між ЄС та Україною на тих самих умовах, які застосовуються в торгівлі між країнами-членами ЄС;
- активізація участі у міжнародних виставках, тендерах, спеціалізованих форумах з метою популяризації іміджу підприємств і налагодження відносин з регіональними, національними та міжнародними контрагентами, активна співпраця з торговельними представництвами України за кордоном;
- здійснення заходів із захисту приватних інвестицій, супроводження інвестиційного процесу та консультування інвесторів із приводу найбільш перспективних напрямів інвестицій.

Окрім втрати ринків країн СНД та негативної ринкової кон'юнктури в середині країни, істотним ризиком для розвитку машинобудівної галузі є імплементація угоди про Асоціацію Україну та Європейським Союзом у частині прийняття технічних регламентів ЄС.

Згідно з додатком III Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом Україна повинна запровадити горизонтальне (рамкове, загальногалузеве) законодавство щодо впровадження технічних регламентів протягом одного року (враховуючи наявність нульового року, який починається з 01.01.2016), а вертикальне (галузеве) законодавство – протягом 2–6 років залежно від сфери. Розподіл по роках кількості нормативних актів, які необхідно прийняти у сфері технічних регламентів у зв'язку з імплементацією Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, вказано на рис. 1.

Міністерство економічного розвитку 13.01.2016 повідомляло, що було прийнято 24 постанови і видано 7 наказів Міністерства економічного розвитку в рамках зміни системи технічних регламентів. Із 27 актів європейського секторального законодавства, визначених Угодою про асоціацію, в Україні прийнято 24 технічних регламенти, з яких 21 вже є обов'язковим до застосування. Загалом в Україні прийнято 47 технічних ре-

гламентів, 45 з яких розроблено на основі актів законодавства ЄС, 41 технічний регламент вже є обов'язковим до застосування. Ухвалення всіх цих документів було необхідною умовою для реалізації ключових законів реформи системи технічного регулювання. Йдеться про закони: «Про метрологію та метрологічну діяльність», «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», «Про стандартизацію», які були ухвалені протягом 2014–2015 років. Головне завдання нового етапу – підписання Угод про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів (Agreements on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Goods, АСАА) [12]. Але процес впровадження нових технічних регламентів є довготривалим і потребує додаткових витрат із боку виробників.

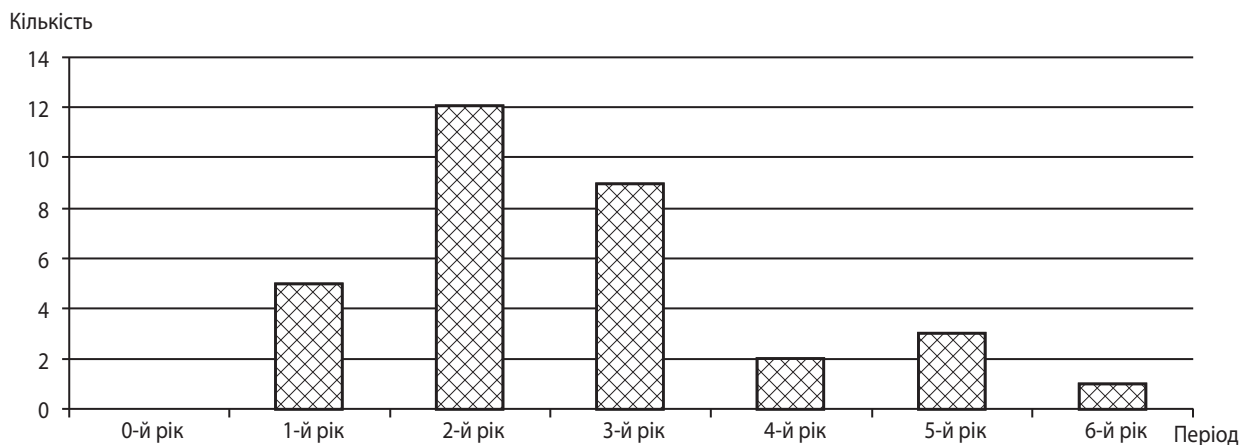

Рис. 1. Розподіл по роках кількості нормативних актів, які необхідно прийняти у сфері технічних регламентів у зв'язку з імплементацією Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [3, с. 131]

Перевагами для машинобудування від імплементації Угоди про асоціацію України та Європейського Союзу є:

- впровадження правил внутрішнього ринку ЄС (технічних стандартів, електронної системи державних закупівель, конкуренції);
- впровадження ресурсозберігаючих технологій для підвищення конкурентоспроможності продукції;
- прискорення імплементації процедур з дерегуляції бізнесу;
- встановлення нульових ставок ввізного мита на інвестиційні види машинобудівної продукції ЄС (позиції товарів № 84, 85, 86 по кодам згідно з УКТЗЕД) сприятиме прискоренню технологічної модернізації промисловості;

- зростання конкурентоспроможності української експортної продукції через девальвацію гривні.

Відповідно, недоліками є:

- залучення додаткових фінансових коштів на сертифікацію продукції для виходу на європейський ринок та впровадження ресурсозберігаючих технологій;
- недостатня поінформованість керівників підприємств щодо умов виходу на ринок ЄС;
- відсутність комплексного підходу з боку держави щодо просування вітчизняної продукції на міжнародних ринках;
- проблеми захисту прав інтелектуальної власності, що гальмує патентування та впровадження винаходів;
- експорт переважно низько- та середньотехнологічної продукції машинобудування;
- відсутність у значної кількості українських товаровиробників сертифікату відповідності і маркування CE (Conformite Europeene). Відставання у впровадженні екологічних стандартів. Обов'язкове CE- маркування повинні мати машини та механізми (Директива 2006/42/ЄС), ліфти (Директива 95/16/ЄС) тощо;
- погіршення цінової кон'юнктури на імпортовані комплектуючі та обладнання внаслідок девальвації гривні;
- скорочення інвестицій у галузь машинобудування з боку вітчизняних та іноземних інвесторів;
- відсутність у вітчизняних виробників можливості залучення довгострокових «дешевих» фінансових ресурсів для належної конкуренції з підприємствами ЄС [4].

Враховуючи наявність негативних впливів від імплементації Угоди про Асоціацію України та Європейського Союзу, державна промислова політика повинна включати в себе ґрунтовний аналіз цих факторів і постійний моніторинг ситуації за всіма підгалузями машинобудування. Врахування попереджень щодо наявних та імовірних негативних наслідків для машинобудування, пов'язаних з імплементацією Угоди, дозволить зни-

зити інтенсивність їх дії. Від реалізації переваг імплементації Угоди може з'явитися можливість для прискорення модернізації вітчизняного машинобудування завдяки використанню науково-технічних досягнень європейських країн та розширення кооперації з виробництва високотехнологічної продукції машинобудування в Україні.

Інший можливий шлях розвитку – це залучення іноземних підприємств високотехнологічного машинобудування до виробництва в Україні та локалізація їх виробництва, що може забезпечити додатковою роботою підприємства-суміжники, призведе до зменшення імпорту високотехнологічного обладнання та збільшення експорту машинобудівної продукції.

Висновки. Таким чином, проблеми машинобудівної галузі носять комплексний і хронічний характер та, на нашу думку, потребують нової концепції державної промислової політики, де держава, крім ролі регулятора, набуває й ролі координатора промислової політики шляхом співпраці органів влади, які відповідальні за промислову політику, з власниками підприємств за допомогою спільного індикативного планування розвитку всіх підгалузей машинобудування та розуміння спільної відповідальності за досягнення цільових показників. Така державна промислова політика, окрім цього, має бути системно побудованою і науково обґрунтованою, а також включати в себе: аналіз стану кожної підгалузі машинобудування; забезпечення доступу до кредитування за прийнятними відсотковими ставками для оновлення основних фондів; поліпшення інноваційної діяльності підприємств шляхом створення дослідно-конструкторських установ; підтримку інновацій через мережу венчурних підприємств; підтримку поліпшення маркетингової та рекламної діяльності підприємств; допомогу при виході на нові ринки збуту з боку торговельних представництв України за кордоном та ін. Тільки за умов виваженої та системної промислової політики та реалізації вищезазначених дій стане можливим підвищення конкурентоспроможності продукції машинобудування на світових ринках, підвищення якості та зменшення її собівартості, залучення іноземних інвестицій, вихід виробників продукції машинобудування на нові зовнішні ринки, створення нових робочих місць і, як наслідок, підвищення рівня життя населення.

Подальшим напрямом досліджень, на думку автора, є розробка прикладів індикативних планів розвитку підгалузей машинобудування, які мають включати аналіз стану підгалузі, шляхи поліпшення продуктивності праці, перспективні напрямки інноваційної діяльності, способи здешевлення продукції, методи удосконалення організації виробництва та збуту.

Література: 1. Великий Ю. В. Сучасне машинобудування: криза і її причини. *Вісник Донецького національного університету імені М. Т. Барановського*. 2010. № 4 (48). С. 6–11. 2. Рипик Т. С. Контрабанда машинобудівної продукції як чинник падіння конкурентоспроможності галузі. URL: http://mev.khnu.km.ua/load/studentska_naukovo_praktichna_konferencija/5_mekhanizmi_upravlinnja_ta_rozvitku_ekonomichnogo_potencialu_vitchiznjanih_pidpriemstv_u_zabezpechenni_p/kontrabanda_mashinobudivnoji_produkcii_jak_chinnik_padinnja_konkurentospromozhnosti_galuzi/67-1-0-389. 3. Економічна складова угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління. Звіт Інституту економічних досліджень і політичних консультацій. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/files/a/2/a2732e1-economic-ied.pdf>. 4. Гахович Н., Завгородня М. Напрями зниження ризиків ЗВТ з ЄС для машинобудування. *Економіст*. URL: <http://ua-ekonomist.com/10766-napryami-znizhennja-rizikv-zvt-z-yes-dlyamashinobuduvannya.html>. 5. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 6. Захарова Д. С. Конкурентоспроможність вітчизняних підприємств галузі машинобудування на світовому ринку. URL: <http://www.confcontact.com/2016-ekonomika-imenedzhment/zaharova.htm>. 7. Нечепуренко Д. С. Концептуальні підходи до оптимізації систем управління підприємствами машинобудування в умовах зміни векторів розвитку економіки України. *Економічний форум*. 2016. № 1. С. 185–189. 8. Чупир О. М. Тенденції розвитку машинобудівного комплексу України: сучасний стан і перспективи. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013. № 43. С. 99–103. 9. Короткий Ю. В. Машинобудівна промисловість України: здобутки та перспективи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Економіка і менеджмент». 2015. № 11. С. 117–120. 10. Супрун В. О. Економічний стан і проблеми розвитку підприємств галузі машинобудування в Україні. *Вісник університету банківської справи*. 2015. № 1 (22). С. 49–53. 11. Чи потрібна Україні промислова політика? Аналітична записка Центру економічної стратегії URL: http://ces.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/ces_industrial_policy_20150810_ukr.pdf. 12. Айварас Абрмавичус. Ми переходимо від старої системи з обов'язковими ГОСТами до європейської моделі технічного регулювання // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: офіц. веб-сайт URL: <http://me.gov.ua/News/Print?lang=uk-UA&id=5529963b-8b75-43c5-8117-7b6a0bed3722>. 13. Кухарская Н. А. Зона свободной торговли Украина – ЕС: перспективы и риски имплементации. *Актуальные проблемы экономики*. 2016. № 3 (177). С. 39–47.

References: 1. Velykyj Yu. V. *Suchasne mashynobuduvannya: kryza i yii prychnyny* [Modern Engineering: the Crisis and Its Causes]. *Visnyk Donetskoho natsionalnogo universytetu imeni M. T. Baranovskoho*. 2010. No. 4 (48). P. 6–11. 2. Rypik T. S. Kontrabanda mashynobudivnoi produktsii yak chynnyk padinnia konkurentospromozhnosti haluzi. URL: http://mev.khnu.km.ua/load/studentska_naukovo_praktichna_konferencija/5_mekhanizmi_upravlinnja_ta_rozvitku_ekonomichnogo_potencialu_vitchiznjanih_pidpriemstv_u_zabezpechenni_p/kontrabanda_mashinobudivnoji_produkcii_jak_chinnik_padinnja_konkurentospromozhnosti_galuzi/67-1-0-389. 3. Ekonomichna skladova uhody pro Asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS: naslidky dlia biznesu, naseleennia

ta derzhavnogo upravlinnia. Zvit Instytutu ekonomichnykh doslidzhen i politychnykh konsultatsiy. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/files/a/2/a2732e1-economic-ied.pdf>. **4.** Hakhovych N., Zavhorodnia M. Napriamy znyzhennia ryzykiv ZVT z YeS dlia mashynobuduvannia. Ekonomist. URL: <http://ua-ekonomist.com/10766-napryami-znizhennya-rizikv-zvt-z-yes-dlyamashinobuduvannya.html>. **5.** Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. **6.** Zakharova D. S. Konkurentospro-mozhnist vitchyznianskykh pidpriemstv haluzi mashynobuduvannia na svitovomu rynku. URL: <http://www.confcontact.com/2016-ekonomika-imenedzhment/zaharova.htm>. **7.** Nechepurenko D. S. *Kontseptualni pidkhody do optymizatsii system upravlinnia pidpriemstvamy mashynobuduvannia v umovakh zminy vektoriv rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Conceptual Approaches to the Optimization of Enterprise Management Systems Engineering in a Changing Vectors of Development of Ukrainian Economy]. Ekonomichniy forum. 2016. No. 1. P. 185–189. **8.** Chupyr O. M. *Tendentsii rozvytku mashynobudivnoho kompleksu Ukrainy: suchasnyy stan i perspektyvy* [Tendencies of Development of Machine-Building Complex of Ukraine: Present State and Prospects]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. 2013. No. 43. P. 99–103. **9.** Korotkyj Yu. V. *Mashynobudivna promyslovist Ukrainy: zdobutky ta perspektyvy* [Machine-Building Industry of Ukraine: Achievements and Prospects]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: «Ekonomika i menedzhment»*. 2015. No. 11. P. 117–120. **10.** Suprun V. O. *Ekonomichniy stan i problemy rozvytku pidpriemstv haluzi mashynobuduvannia v Ukraini* [Economic Condition and Problems of Development of Enterprises of Machinery Industry in Ukraine]. *Visnyk universytetu bankivskoi spravy*. 2015. No. 1 (22). P. 49–53. **11.** Chy potrebna Ukraini promyslova polityka? Analitichna zapyska Tsentru ekonomichnoi stratehii URL: http://ces.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/ces_industrial_policy_20150810_ukr.pdf. **12.** Aivaras Abromavychus. My perekhodymo vid staroi systemy z oboviazkovymy HOS-Tamy do yevropeiskoi modeli tekhnichnoho rehuliuвання // Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy: ofits. veb-sayt URL: <http://me.gov.ua/News/Print?lang=uk-UA&id=5529963b-8b75-43c5-8117-7b6a0bed3722>. **13.** Kukharskaya N. A. *Zona svobodnoy torgovli Ukraina – YeS: perspektyvy i riski implementatsii* [Free Trade Area EU – Ukraine: Prospects and Risks of Implementation]. *Aktualnyye problemy ekonomiki*. 2016. No. 3 (177). P. 39–47.

Інформація про автора

Свеженцев Александр Александрович – здобувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та фінансів факультету бізнесу та фінансів Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ (пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, Україна; e-mail: alexandrsv@ukr.net).

Информация об авторе

Свеженцев Александр Александрович – соискатель кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности и финансов факультета бизнеса и финансов Национального технического университета «Харьковский политехнический институт», научный сотрудник научно-исследовательской лаборатории по проблемам противодействия преступности Харьковского национального университета внутренних дел (пр. Льва Ландау, 27, г. Харьков, Украина, 61080; e-mail: alexandrsv@ukr.net).

Information about the author

O. Sviezhentsev – Ph.D. Applicant of Department of Management of Foreign Economic Activity and Finance of Faculty of Business and Finance of National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Researcher of Scientific Research Laboratory on Problems of Counteraction to Criminality of Kharkiv National University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (27 Lva Landau Ave., Kharkiv, 61080, Ukraine, e-mail: alexandrsv@ukr.net).

*Стаття надійшла до ред.
10.08.2016 р.*

НАПРЯМИ ТА ФОРМИ ІНВЕСТУВАННЯ В НАУКОВО-ТЕХНІЧНУ Й ІННОВАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Гоцуляк Л. В.

Анотація. Статтю присвячено актуальним питанням пошуку інвестиційних джерел із метою реалізації повною мірою науково-технічного й інноваційного потенціалу країни. Адже, як свідчить сьогодення ситуація, сучасна економіка розвинених країн рухається у бік інноваційного вектора розвитку. На основі відповідних статистичних даних здійснено аналіз поточного стану інвестування науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні. Здійснюючи відповідні співставлення політики інвестування України та деяких країн ЄС, простежено пряму залежність між рівнем інноваційності країни та рівнем її економічного розвитку. Зроблено висновки й окреслено подальші кроки щодо створення сприятливого інвестиційного клімату в Україні.

Ключові слова: інновації, інноваційна економіка, інвестування, інвестиційна діяльність, інноваційний потенціал, венчурне інвестування.

НАПРАВЛЕНИЯ И ФОРМЫ ИНВЕСТИРОВАНИЯ В НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКУЮ И ИННОВАЦИОННУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В УКРАИНЕ

Гоцуляк Л. В.

Аннотация. Статья посвящена актуальным вопросам поиска инвестиционных источников с целью реализации в полной мере научно-технического и инновационного потенциала страны. Ведь, как показывает сегодняшняя ситуация, современная экономика развитых стран движется в сторону инновационного вектора развития. На основе соответствующих статистических данных проведен анализ текущего состояния инвестирования научно-технической и инновационной деятельности в Украине. Осуществляя соответствующие сопоставления политики инвестирования Украины и некоторых стран ЕС, прослежена прямая зависимость между уровнем инновационности страны и уровнем ее экономического развития. Сделаны выводы и намечены дальнейшие шаги по созданию благоприятного инвестиционного климата в Украине.

Ключевые слова: инновации, инновационная экономика, инвестиции, инвестиционная деятельность, инновационный потенциал, венчурное инвестирование.

PRIORITY COMMODITY GROUPS IN THE STRUCTURE OF INDUSTRIAL PRODUCTION EXPORT OF UKRAINE'S WESTERN REGION

L. Gotsuliak

Abstract. The article is devoted to urgent issues of searching for investment sources to realize in full the scientific, technological and innovation potential of the country. The choice of the theme is substantiated by the fact that, as indicated by the current situation, the modern economy of developed countries is moving in the direction of the innovative vector of development. On the basis of relevant statistical data the present state of scientific and technical investment and innovation activity in Ukraine is analyzed. Through corresponding comparisons of the investment policy of Ukraine and the EU, the direct relationship between the level of innovation of the country and the level of economic development is traced. The conclusions are made and further steps to create a favorable investment climate in Ukraine are outlined.

Keywords: innovation, innovative economy, investment, innovation potential, venture investment.

Постановка проблеми. У ХХІ ст. глобалізаційні процеси спричинили загострення міжнародної конкуренції за ринки збуту, країни змушені прискореними темпами накопичувати передові досягнення науки та техніки. Розвинені країни Заходу є яскравим прикладом правильності обраного шляху – формування іннова-

ційної економіки, (економіки знань як найвищого рівня інноваційної економіки), розвитку високих технологій, формування відповідних бізнес-процесів та ІТ-систем. Відповідно до даних «The Global Innovation Index – 2016» за рівнем інноваційності економіки Україна посіла 34 місце, поступаючись таким лідерам, як Швейцарія, США, Швеція, Сінгапур, Великобританія тощо [10]. Цей перелік складено із урахуванням «якості інновацій», кількості заявок на патенти, наукових публікацій тощо. Не важко пересвідчитися, є пряма залежність між інноваційністю економіки та рівнем економічного розвитку країни.

Інноваційний шлях розвитку економіки обумовлює вибір відповідних форм і стратегічних напрямів інвестування інноваційних проектів. Мають враховуватися практика використання специфічних джерел фінансування залежно від ринкової ситуації, правильність вибору методів фінансування, плани поточної та стратегічної діяльності розвитку країни. Інвестування зводиться до забезпечення інноваційних проектів необхідними фінансовими ресурсами, які здатні будуть реалізувати науково-технічний та інноваційний потенціал країни. У зв'язку з цим актуальним постає питання щодо вибору найбільш пріоритетних і стратегічно важливих напрямків у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності України, найбільш оптимальних форм інвестування. Потребують більш детального вивчення напрямки та можливості взаємодії на рівні держави, а також бізнесу та суспільства у вирішенні складного на сьогодні завдання становлення економіки України на шлях інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інновації та інвестиції були предметом пізнання багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. Основоположні аспекти розуміння інноваційної діяльності закладені такими науковцями, як М. Кондратьєв, Г. Менш, М. Туган-Барановський, Й. Шумпетер, а також І. Бланк, М. Гусакова, С. Валдайцев, А. Шматко та ін. У свою чергу, базове розуміння інвестицій на макроекономічному рівні, у науковій парадигмі пізнання закладено у працях таких відомих науковців, як С. Брю, Е. Долан, Дж. Кейнс, К. Макконнелл, Д. Ліндсей, Х. Лоббес. Окремо слід зупинитися на вітчизняному доробку проблем науково-технічної та інноваційної діяльності, значення інвестування в їх розв'язанні для економіки України. Під кутом інноваційно-інвестиційної діяльності здійснювали свої дослідження Л. Білоусова, Я. Дюкова, С. Заїка, О. Кондратов, А. Кузнецова, І. Лозинський, Г. Поліщук, В. Токар, В. Чернобаєв, Л. Штефан та ін.

Формування мети статті (постановка завдання). Незважаючи на досить значний науковий доробок, присвячений темі економічного розвитку, які вочевидь характерні для більшості країн ХХІ ст. і змушують вітчизняних науковців щоразу спрямовувати свої праці у бік пошуку нових інструментів вирішення важливих проблем науково-технічної та інноваційної діяльності залежно від ситуації, яка склалася в країні та світі. Адже науково-технічний прогрес не стоїть на місці, як і не стоїть на місці світова наукова еліта. Саме тому важливий пошук оптимальних напрямів і форм інвестування інновацій на шляху становлення інноваційної економіки.

Задля реалізації мети статті буде вивчено поточний стан наукової та науково-технічної діяльності в Україні, стан інноваційної діяльності в економіці України за 2015 р. На основі отриманих результатів буде запропоновано інвестиційну стратегію забезпечення інноваційності економіки України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Свого часу, визначаючи поняття інновацій, М. Кондратьєв розглядав їх у контексті хвильової теорії, надаючи їм інертної сили та вбачаючи в них неминучість подолання сили інерції, впливу середовища [5]. Й. Шумпетер розглядав їх як нововведення, що здатні вивести розвиток країни на суттєво новий рівень у контексті трансформаційних реформ [9]. З позиції Б. Санто, саме інновації призводять до створення нових поколінь виробів, технологій, здатних орієнтуватися на економічну вигоду та збільшений прибуток [7].

У науковій літературі надається велика кількість визначень цього поняття залежно від призначення та функцій (технічна, економічна, організаційно-управлінська тощо), також виділяють і характерні їхні ознаки, такі як масштаб, параметри життєвого циклу, закономірності процесу впровадження тощо. Науковці (М. Кондратьєв, В. Хартман, Б. Шумпетер, Е. Роджерс і ін.) трактують це поняття залежності від об'єкта і предмета свого дослідження. Але всі праці щодо міркувань із приводу інновацій пронизані єдиною думкою – це дифузійність інновацій, вплив на їх перебіг інформаційного потоку ззовні.

Беручи до уваги те, що інновації у своїй більшості потребують значних фінансових зусиль та підтримки, варто зупинитися на тому, що для підтримки на якісно новому рівні науково-технічної на інноваційної сфері потрібні різні варіанти та форми інвестицій. У цьому випадку доречно говорити про формування портфеля інвестицій. Форми фінансування інноваційних проектів при цьому можуть бути прямими та непрямими (О. Витвицька [1], О. Гладка [2], С. Заїка [3], Т. Климова [4]) та ін.

Пряме інвестування інноваційних проектів зазвичай здійснюється із залученням кредитів банків та інших позик, надходжень від емісійної діяльності; через венчурні фонди, самофінансування. Серед джерел фінансування інноваційних проектів слід назвати заставні кошти (отримані під заставу майна), доходи від продажу патентів, ліцензій на нові технології і ноу-хау. Особливо слід зупинитися і на таких формах інвестування, як форфейтинг і факторинг.

Серед непрямих форм інвестування інноваційної діяльності слід назвати ті, що спрямовані на матеріально-технічне, інформаційне й інше забезпечення проектів: оренда або лізинг, ліцензійні угоди, цінні папери тощо.

Відповідно до офіційної статистичної інформації в Україні протягом минулого 2015 р. у сфері науково-технічного сектора були задіяні 978 господарських одиниць, з яких майже половина державного та підприємницького сектора (44,3 % та 40,3 % відповідно) та 15,4 % вищої освіти. Розподіл суб'єктів за галузями демонструє рис. 1.

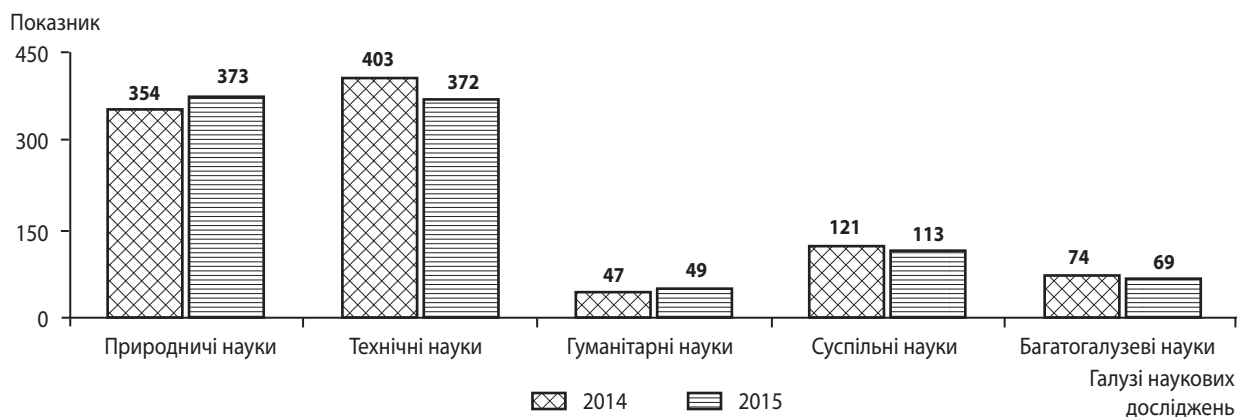

Рис. 1. Розподіл суб'єктів за галузями наукових досліджень в Україні протягом 2014–2015 рр. [11]

Загальну кількість робіт, які здійснювалися вітчизняними організаціями у 2015 р., розподілено таким чином: основна частка припадала на розробку ресурсозберігаючих технологій (35,4 %) та нових видів техніки (31,9 %); на створення нових методів і теорій припадало (16,5 %), нових видів виробів (9,9 %), нових технологій (7,5 %), нових сортів рослин, порід тварин (5,8 %). Для порівняння, серед європейських країн найбільша кількість інвестицій у науково-технічну сферу здійснюється такими країнами, як Швеція та Швейцарія, Австрія, Данія, Норвегія, Великобританія та Німеччина (частка обсягу витрат у ВВП країн була на рівні 2,5–4,5 %).

Що стосується фінансування, то виконання науково-технічних розробок в Україні у 2015 р. потребувало значної кількості інвестицій. Найбільшу частку вкладень становили бюджетні кошти (35,1 %), власні кошти (24,6 %) та кошти самих замовників (20,1 %). Іноземні інвестиції були на рівні позначки (18,2 %) (рис. 2).

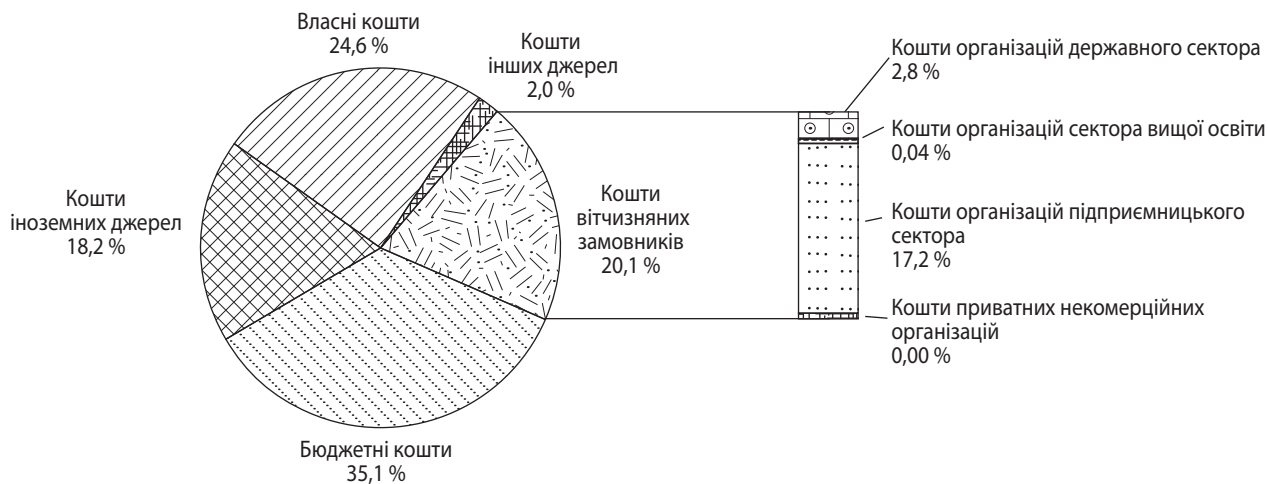

Рис. 2. Розподіл фінансування робіт науково-технічної сфери в Україні за 2015 р. [11]

Таким чином, в Україні інвестиції в науково-технічну сферу у 2015 р. продовжували здійснюватися за такими напрямками, як: розробка нових видів виробів і техніки, нових видів технологій, у тому числі у сфері ІТ, ресурсозберігаючих технологій та винахід нових сортів рослин і порід тварин, а також наукових методів і теорій.

Що стосується інноваційної діяльності промислових підприємств України, то у 2015 р. себе проявили 824 підприємства, які були зосереджені переважно у Полтавській, Харківській, Запорізькій, Херсонській, Івано-Франківській, Тернопільській та Львівській областях. За видами економічної діяльності це були підприємства фармацевтичної галузі (27,5 %), автотранспортної (25,2 %), комп'ютерної та електронної (27,5 %), нафтопереробної (19,8 %) тощо.

Інвестиції були спрямовані переважно у придбання машин, обладнання та програмне забезпечення – 80,6 %, науково-дослідні розробки – 14,8 %, знання – 0,6 % та інші витрати – 4 % (рис. 3).

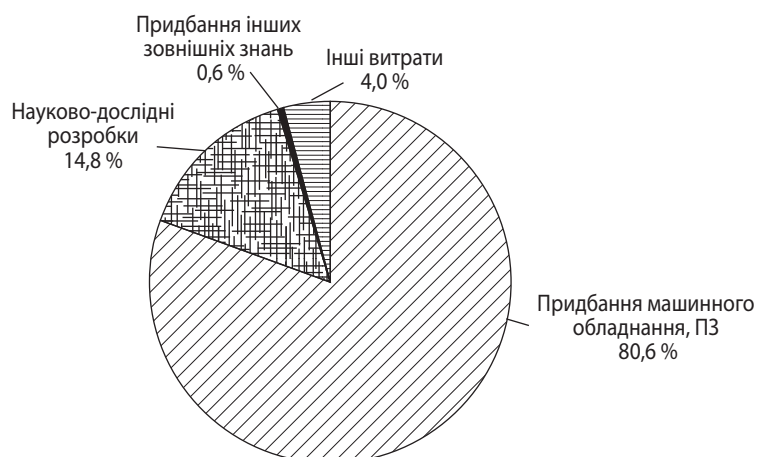

Рис. 3. Розподіл фінансування інноваційної сфери підприємств України за 2015 р. [11]

У 2015 р. промисловими вітчизняними підприємствами представлено 3136 інноваційних видів продукції, з яких: для ринкових потреб – 18,3 %, для підприємств – 81,7 %.

Основним джерелом фінансування виступали власні кошти (близько 87,2 %), іноземні інвестиції та інвестиції вітчизняних бізнесменів (7,2 %), кредити банків (3,1 %). Кошти державного бюджету (надані у 2015 р. одинадцяти підприємствам) становили мізерну кількість, що фактично демонструє неспроможність держави щодо розвитку інноваційного потенціалу країни, незважаючи на наявні стратегії щодо руху України до інноваційної економіки, в бік країн ЄС та Заходу. Незначне фінансування наразі здійснюється лише у стратегічно важливих пріоритетних напрямках, таких як енергетика, ресурсозберігаючі технології, альтернативні джерела енергії; ракетно-космічна галузь, авіа- та суднобудування, озброєння та військова техніка; індустрія наноматеріалів та нанотехнологій. Що стосується таких важливих галузей, як агропромисловість, металургія, фармацевтика, інформаційні та комунікаційні технології тощо, то тут у своїй переважній більшості вкладаються власні кошти та у незначній кількості – кошти іноземних інвесторів.

Таким чином, в Україні промисловими підприємствами у 2015 р. здійснювалася робота щодо впровадження нових видів машин, устаткування, приладів, апаратів, інноваційних видів продукції та новітніх процесів тощо. У 2015 р. інноваційно активними промисловими підприємствами впроваджувалися інновації (87,7 % від усієї сукупності), що значно менше докризового періоду.

Але доцільно зауважити, що в цілому кількість суб'єктів за галузями наукових досліджень в Україні за останній рік зменшилася, як і суттєво меншими стали розміри інвестицій у цю сферу. Криза 2013 р. вагомо похитнула можливості держави, як і викликала сумніви у інвесторів щодо доцільності вкладання коштів у ризиковані проекти науково-технічної сфери. Пріоритетними залишаються розвинені країни Заходу, адже інноваційні проекти мають високий відсоток прибутковості на вкладений капітал [6].

Можна стверджувати, що державному інвестуванню властива деяка однобічність, адже бюджетних асигнувань недостатньо для фінансування крупних інноваційних проектів. На цей час завдяки державному інвестуванню великих інноваційних проектів через їх недостатній обсяг більшість підприємств знаходяться на самоокупності. Очевидним є факт, що держава ще тривалий час буде не в змозі виступати інвестором багатьох дійсно важливих для країни науково-технічних розробок та інноваційних проектів промислових підприємств України.

Тому, доцільно для інвестування інноваційних проектів великих промислових підприємств використовувати такі джерела фінансування, які надходять із венчурних фондів. Незважаючи на досить обережний підхід до венчурного фінансування в Україні, в країнах ЄС ця практика себе зарекомендувала вже давно. Адже за правильного підходу та відповідних розрахунках інвестиційні проекти можуть бути досить прибутковими (приклад із Microsoft).

Розглядаючи вітчизняний ринок, фахівцями Європейської асоціації венчурного фінансування, а також експертами Української Асоціації Інвестиційного бізнесу (УАІБ) зазначається, що наразі Україна не може стати одержувачем венчурного капіталу, адже країна має низький кредитний рейтинг, високу корупційність і нестабільність політичної ситуації. Міжнародними рейтингами зафіксовано негативне втручання з боку держави та вплив на свободу ведення бізнесу, фіскальну свободу та свободу самореалізації через працю. Гово-

рячи про корупційність, не можна обійти стороною високі показники (індекс СРІ країни становить 27 із 100, 130 місце із 168 позицій) [8].

У той же час необхідно зазначити, що в країні ще достатньо не сформовані умови ефективного розвитку венчурного інвестування, що пояснюється неготовністю інвесторів вкладати фінанси в тривалі проекти. Адже зрозуміло, що необхідно брати до уваги величезний набір факторів, які мають вагоме значення щодо прийняття рішення про інвестування, до них належать: політичні та соціальні, економічні та виробничі, а також доступність виходу на інші ринки. Інвестиційний клімат країни тим нижчий, чим меншим є її імідж. Це означає, що повинні діяти більші пільги і поступки щодо залучення інвестиційних фінансових ресурсів. У ситуації очевидного поліпшення інвестиційного клімату держава тільки потім може послідовно знижувати відсоток преференцій, приводячи їх у відповідність до міжнародних стандартів і формуючи свій конкурентний інвестиційний ринок.

Зважаючи на цю ситуацію, необхідно працювати над створенням привабливого інвестиційного клімату для залучення іноземних інвестицій. Це, передусім, стосується необхідності удосконалення чинного інвестиційного законодавства України, у тому числі в управлінській сфері. На цей час в Україні існує ряд проблем, які негативно позначаються на інвестиційному кліматі й інвестиційній діяльності в країні в цілому. Серед них головними є: високий рівень корупції, наявність адміністративних бар'єрів; відсутність незалежних судів; рівень корпоративної культури, який не відповідає світовим стандартам. Забезпечення ефективної інвестиційної діяльності може відбуватися засобами реалізації відповідних заходів, серед яких: поступове наближення нормативно-правової бази з питань корпоративного управління до законодавства ЄС; удосконалення стандартів корпоративного інвестиційного управління; визначення та розмежування повноважень органів виконавчої влади у сфері корпоративних відносин; встановлення відповідних інвестиційних преференцій. Недоліками законодавства щодо іноземних інвестицій є відсутність регламентації захисту інвесторів від некомерційних ризиків; постійні зміни в оподаткуванні зовнішньоекономічної діяльності; низька ефективність регулювання фондового ринку; помилки валютного регулювання.

Беручи до уваги поточну ситуацію щодо інвестування науково-технічної та інноваційної сфер, розвиток корпоративного управління, варто створювати умови залучення капіталу ззовні та спрямовувати державні зусилля на таке: поступово наближати нормативно-правову базу до вимог цивілізованого світу; удосконалювати стандарти й етичну сторону ведення бізнесу. У цьому напрямку варто вивчити детальніше досвід європейських країн – Франції, Швеції, Швейцарії, Німеччини; азійських – Сінгапур, Малайзія, Китай, Гонконг, Індія; а також окремо США та Канади.

Також необхідно здійснити більш чітке розмежування повноважень органів виконавчої влади у сфері корпоративних відносин, не допускати протиправні дії з боку органів виконавчої влади, посилити рівень відповідальності за «дії», які віддаляють країну від шляху її гармонійного розвитку.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок. На цей час ситуація така, що більшість науково-дослідницьких установ не здатні протистояти викликам сьогодення, конкурувати на рівних із країнами ЄС. Адже недостатність фінансування не дозволяє виходити за рамки можливого, здійснювати необхідні розробки та їх тестування. Проведений аналіз стану досліджень у цій сфері дозволяє стверджувати, що на сьогодні держава залишається у більшості випадків джерелом фінансування проектів. Очевидним є те, що необхідно знайти якомога швидше можливості зміщення центру відповідальності держави за фінансування також і на недержавний комерційний сектор. Також треба враховувати й те, що відсутність фінансових коштів, як правило, пояснюється їх переміщенням у сприятливі економічні зони, тобто за кордон.

Зважаючи на ситуацію у світі, на прагнення європейських країн до свого превалювання, не можна стояти осторонь прогресу в науково-технічній та інноваційній сферах цих країн. Адже їх результати іноді вражають своєю масштабністю, постійно відбувається трансфер технологій.

На наш погляд, основні трансформації щодо гармонізації діяльності в інноваційній сфері мають спиратися насамперед на якісних змінах у розумінні інструментів інвестиційних відносин. Це може досягатися засобами уточнення деяких положень, модифікації з метою прийняття таких важливих стратегічних рішень:

- здійснення поглиблених наукових досліджень, законодавчих уточнень і деталізації категорій як: переліку об'єктів інтелектуальної власності й умов їх інвестування; формування переліку джерел їх фінансування із розрахунками ступеня можливого ризику; переліку найбільш пріоритетних сфер для гарантованого прибутку;
- формування та закріплення у вітчизняному законодавстві розширеного переліку договорів інвестиційного характеру. Особливу увагу слід приділити визнанню інвестиційними ряду договорів, а саме фінансового лізингу (договір фінансового лізингу як різновид фінансового кредиту), франчайзингу (наразі договір комерційної концесії), договорів про сумісну діяльність тощо;
- законодавчого закріплення та підтримання такої важливої форми інвестиційної діяльності, як самоінвестування (йдеться про самостійне розпорядження власним прибутком задля реалізації свого інвестиційного проекту, що має передбачати певні види преференцій);

– доцільними будуть наукові розвідки щодо вивчення практики застосування кожного із найбільш популярних інвестиційних договорів і форм здійснення інвестування країнами ЄС, їх результативності для окремо взятої галузі.

Література: 1. Витвицька О. Д. Особливості формування механізму регулювання інвестування інновацій в сучасних умовах. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2013. Вип. 181, ч. 4. С. 85–90. 2. Гладка О. В. Правовідносини комерційної концесії як ефективна форма інноваційного інвестування. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави*. – матеріали // *Правова доктрина України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20–21 листоп. 2013 р./Нац. акад. прав. наук України, 2013. С. 775–777*. 3. Заїка С. О. Венчурні інвестиції: світовий досвід залучення та перспективи використання в Україні. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2014. Вип. 149. С. 147–152. 4. Климова Т. В. Формування портфеля інвестиційних проектів на підприємстві в умовах відсутності зовнішнього інвестування у розвиток виробництва: автореф. дис. ... канд. техн. наук: 05.13.22. Київ, 2008. 20 с. 5. Коротаяев А. В., Гринин Л. Е. Кондратьевские волны. Аспекты и перспективы/отв. ред. А. А. Акаев, Р. С. Гринберг, Л. Е. Гринин, А. В. Коротаяев, С. Ю. Малков. Волгоград: Учитель, 2012. С. 58–109. 6. Никифоров А. Е. Ризики інноваційно-інвестиційної діяльності та їх роль у розвитку економіки. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 8 (170). С. 45–53. 7. Санто Б. Инновация как средство экономического развития/общ. ред. и вступ. ст. Б. В. Сазонова. М.: Прогресс, 1990. 295 с. 8. Transparency International: Лише на один бал піднялась Україна у світовому рейтингу сприйняття корупції // *Новый формат: информ.-аналит. портал*. URL: <http://nf.dp.ua/2016/01/lyshe-na-odyn-bal-pidnyalas-ukrayina-u-svitovomu-reytnhu-spryynnyattya-koruptsiyi/>. 9. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капиталов, кредита, процента и цикла конъюнктуры). М.: Директ-Медиа, 2007. 156 с. 10. Global Innovation Index 2016 rankings. URL: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2016-intro5.pdf. 11. Статистичні Звіти Державної служби статистики України (2014–2015 рр.) // *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

References: 1. Vytvytska O. D. *Osoblyvosti formuvannia mekhanizmu rehuliuвання investuvannia innovatsii v suchasnykh umovakh* [Peculiarities of the Regulation Mechanism of Investment of Innovation in Modern Conditions]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*. 2013. Issue 181, Vol. 4. P. 85–90. 2. Hladka O. V. *Pravovidnosyny komertsiiinoi kontsesii yak efektyvna forma innovatsiinoho investuvannia*. *Pravova doktryna – osnova formuvannia pravovoi systemy derzhavy* // *Pravova doktryna Ukrainy: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 20–21 lystop. 2013 r./Nats. akad. prav. nauk Ukrainy, 2013. P. 775–777*. 3. Zaika S. O. *Venchurni investytsii: svitovyi dosvid zaluchennia ta perspektyvy vykorystannia v Ukraini* [Venture Investment: Global Experience of Attraction and Prospects in Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*. 2014. Issue 149. P. 147–152. 4. Klymova T. V. *Formuvannia portfelia investytsiinykh projektiv na pidpriemstvi v umovakh vidsutnosti zovnishnoho investuvannia u rozvytok vyrobnytstva*: avtoref. dys. ... kand. tekhn. nauk: 05.13.22. Kyiv, 2008. 20 p. 5. Korotayev A. V., Grinin L. Ye. *Kondratyevskiyе volny. Aspekty i perspektivy/otv. red. A. A. Akayev, R. S. Grinberg, L. E. Grinin, A. V. Korotayev, S. Yu. Malkov*. Volgograd: Uchitel, 2012. P. 58–109. 6. Nykyforov A. Ye. *Ryzyky innovatsiino-investytsiinoi diialnosti ta yikh rol u rozvytku ekonomiky* [The Risks of Innovation and Investment Activity and Their Role in the Development of the Economy]. *Aktualni problemy ekonomiky*. 2015. No. 8 (170). P. 45–53. 7. Santo B. *Innovatsiya kak sredstvo ekonomicheskogo razvitiya/obshh. red. i vstup. st. B. V. Sazonova*. M.: Progress, 1990. 295 p. 8. Transparency International: *Lyshe na odyн bal pidnyalas Ukraina u svitovomu reitynhu spryynniattia koruptsii* // *Novyi format: inform.-analit. portal*. URL: <http://nf.dp.ua/2016/01/lyshe-na-odyn-bal-pidnyalas-ukrayina-u-svitovomu-reytnhu-spryynnyattya-koruptsiyi/>. 9. Shumpeter Y. *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya (issledovaniye predprinimatelskoy pribyli, kapitalov, kredita, protsenta i tsikla konyunktury)*. M.: Direkt-Media, 2007. 156 p. 10. Global Innovation Index 2016 rankings. URL: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2016-intro5.pdf. 11. *Statystychni Zvity Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy (2014–2015 rr.)* // *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Інформація про автора

Гоцуляк Людмила Володимирівна – аспірант кафедри політичної економії Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (проспект Перемоги, 54/10, м. Київ, 03680, Україна, e-mail: gotsulyaklyuda@gmail.com).

Информация об авторе

Гоцуляк Людмила Владимировна – аспирант кафедры политической экономии Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана (проспект Победы, 54/1, г. Киев, 03680, Украина, e-mail: gotsulyaklyuda@gmail.com).

Information about the author

L. Gotsuliak – Postgraduate Student of Department of Political Economy of V. Hetman Kyiv National Economic University (54/1 Peremogy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine; e-mail: gotsulyaklyuda@gmail.com).

*Стаття надійшла до ред.
05.08.2016 р.*

РЕАКЦІЯ ВОЛАТИЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ФОНДОВОГО ІНДЕКСУ PFTS НА КОМПОНЕНТУ «НЕСПОДІВАНКИ» НЕМОНЕТАРНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИГНАЛІВ: СЕКТОРАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Левкович О. В.

Анотація. Досліджено вплив немонетарних інформаційних сигналів на волатильність ринку акцій України (на прикладі репрезентативного фондового індексу PFTS) в розрізі економічних секторів за класифікацією Industry Classification Benchmark. Удосконалено методичний підхід щодо оцінки реакції вітчизняного ринку акцій на немонетарні макроекономічні анонси шляхом додавання у специфікацію економетричної моделі AR-GARCH такої складової, як «умовна дисперсія по компоненті «несподіванки» немонетарного інформаційного сигналу». За допомогою удосконалення методичного підходу було встановлено гетерогенну реакцію окремих секторів на оприлюднення немонетарних макроекономічних показників. Доведено, що економічні сектори, які суттєво реагують на немонетарні анонси, реагують неоднорідно та не завжди у тому ж напрямку, що і фондовий індекс PFTS. Наприклад, реакція волатильності секторів «Сировина», «Фінанси», «Нафта і газ» на анонс щодо індексу споживчих цін у США є протилежною реакції загального фондового індексу PFTS. Тобто компонента «несподіванки», яка додатно впливає на зміну значення фондового індексу PFTS, не завжди має аналогічний ефект на секторальні індекси. Наведені результати дослідження дозволяють дійти висновку про те, що в умовах українського ринку акцій вплив компоненти «несподіванки» немонетарних інформаційних сигналів залежить, окрім фази фінансового циклу або інтервальності (частоти) даних, ще й від економічного сектора діяльності.

Ключові слова: ринок акцій, доходність ринку акцій, економічний сектор, немонетарний інформаційний сигнал, AR-GARCH модель.

РЕАКЦИЯ ВОЛАТИЛЬНОСТИ УКРАИНСКОГО ФОНДОВОГО ИНДЕКСА PFTS НА КОМПОНЕНТУ «НЕОЖИДАННОСТИ» НЕМОНЕТАРНЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИГНАЛОВ: СЕКТОРАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ

Левкович О. В.

Аннотация. Исследовано влияние немонетарных информационных сигналов на волатильность рынка акций Украины (на примере репрезентативного фондового индекса PFTS) в разрезе экономических секторов по классификации Industry Classification Benchmark. Усовершенствован методический подход к оценке реакции отечественного рынка акций на немонетарные макроэкономические новости путем добавления в спецификацию эконометрической модели AR-GARCH такой составляющей, как «условная дисперсия по компоненте «неожиданности» немонетарного информационного сигнала». С помощью усовершенствования методического подхода была установлена гетерогенная реакция отдельных секторов на обнародование немонетарных макроэкономических показателей. Доказано, что экономические сектора, существенно реагирующие на немонетарные новости, реагируют неоднородно и не всегда в том же направлении, что и фондовый индекс PFTS. Например, реакция волатильности секторов «Сырье», «Финансы», «Нефть и газ» на анонс по индексу потребительских цен в США является противоположной реакции общего фондового индекса PFTS. То есть компонента «неожиданности», положительно влияющая на изменение значения фондового индекса PFTS, не всегда имеет аналогичный эффект на секторальные индексы. Представленные результаты исследования позволяют сделать вывод о том, что в условиях украинского рынка акций влияние компоненты «неожиданности» немонетарных информационных сигналов зависит, кроме фазы финансового цикла или интервальности (частоты) данных, еще и от экономического сектора деятельности.

Ключевые слова: рынок акций, доходность рынка акций, экономический сектор, немонетарный информационный сигнал, AR-GARCH модель.

REACTION OF VOLATILITY OF THE UKRAINIAN STOCK EXCHANGE INDEX (PFTS) ON THE COMPONENT OF «UNEXPECTEDNESS» OF A NON-MONETARY SIGNAL: INDUSTRY FEATURES

O. Levkovich

Abstract. *There analyzed the impact of non-monetary signals on the volatility of the Ukrainian stock market (on the example of a representative PFTS-index) in the context of industries specified by the Industry Classification Benchmark. The methodical approach to assessing the reaction of the domestic stock market to non-monetary macroeconomic news is improved by complementing the specifications of the AR-GARCH econometric model with the component of «conditional variance» with respect to the component of «unexpectedness» of a non-monetary signal. By improving the methodological approach, the heterogeneous reaction of some industries to disclosing non-monetary macroeconomic indicators is detected. It is proved that the industries that are especially responsive to non-monetary news react non-uniformly and not always in the same direction as PFTS-index does. For instance, the reaction of volatility of the industries of «Basic Materials», «Financials», «Oil & Gas» to news about consumer prices in the US is opposite to the reaction of the overall PFTS-index. It means that the component of «unexpectedness» that has a positive impact on changes in the value of PFTS-index does not always have the same effect on industrial indices. The results of the study suggest that on the Ukrainian stock market the impact of the component of «unexpectedness» of non-monetary signals depends, except the phase of financial cycle or interval manner (frequency) of data, also on the industry.*

Keywords: *stock market, stock market returns, industry, non-monetary signal, AR-GARCH model.*

Важливість немонетарних інформаційних сигналів і, відповідно, реакція волатильності ринку акцій, може відрізнятися залежності від сектора економіки. Використання агрегованих даних, коли розрахунки виконуються на рівні узагальнюючих фондових індексів, може бути причиною невиявлення реакції на деякі немонетарні макроекономічні анонси. Тому на перший план виходить важливість оцінювання реакцій волатильності не тільки на рівні загального фондового індексу, але і залежно від сектора економіки.

Особливостям впливу макроекономічних новин на волатильність ринку акцій присвячені роботи багатьох дослідників, зокрема: S. Dubreuille, M. Flannery, N. Funke, B. Jones, A. Matsuda, J. Nikkinen, A. Protopapadakis, R. Rigobon та інші. Однак, наукові дослідження стосуються реакцій волатильності фондових індексів та їх секторальних складових на немонетарні інформаційні сигнали економічно розвинутих країн, а стосовно ринку України на сьогодні практично відсутні тематичні дослідження з цієї проблематики.

Метою статті є виявлення особливостей секторальних реакцій складових фондового індексу PFTS на немонетарні інформаційні сигнали.

Дані. Взяті щоденні курси закриття фондового індексу PFTS з бази Datastream за період 2000–2014 рр. Крім того, для проведення дослідження секторальних особливостей реакцій фондового індексу PFTS ми окремо аналізували котирування акцій підприємств–емітентів залежно від приналежності до економічних секторів першого рівня за класифікацією Industry Classification Benchmark. Станом на кінець 2014 року отримано вибірку за такими секторами ПАТ «Фондова біржа ПФТС»:

- 1) Сировина (Basic Materials);
- 2) Фінанси (Financials);
- 3) Промисловість (Industrials);
- 4) Нафта і газ (Oil & Gas);
- 5) Телекомунікації (Telecommunications);
- 6) Комунальні послуги (Utilities).

Далі дані були використані для розрахунку доходності у форматі торгового дня без урахування реінвестування дивідендів. Використання такої оцінки доходності може бути обґрунтовано двома причинами:

1) в короткостроковій перспективі поточний рівень доходності значною мірою залежить від рівня переоціненої вартості акцій, ніж від рівня дивідендних виплат, які не впливають значно в короткостроковому періоді;

2) така оцінка доходності розраховується як різниця між логарифмами від курсів закриття за поточний і попередній періоди і дозволяє отримати стаціонарний часовий ряд. Інакше кажучи, цей часовий ряд дозволяє оцінити короткострокову реакцію фондового індексу на макроекономічний анонс, уникаючи проблеми нестационарності.

Стосовно немонетарних інформаційних сигналів ми використали вибірку показників, за якими є всі необхідні дані для цього дослідження, і які можуть чинити істотний вплив на курси акцій (наприклад, [6; 11]):

- індекс споживчих цін (CPI) як показник інфляції;

- валовий внутрішній продукт (GDP), рівень безробіття (UR) та індекс промислового виробництва (IP), які є анонсами, що найбільш регулярно оприлюднюються та характеризують загальноекономічний контекст;
- індекс довіри споживачів (CC) та особисті витрати (PS) як показники динаміки споживання;
- початок житлового будівництва (HS) як індикатор ринку нерухомості.

Дані відносяться до економіки США, роль якої є провідною в глобальному масштабі. Фактичні значення відібраних показників отримані з даних агентства Bloomberg. Точна дата виходу анонсу відома заздалегідь за кілька місяців і значення індикатора оприлюднюється на веб-сайтах компетентних державних органів, як правило, до відкриття національного ринку акцій.

Також розраховувалася стандартизована «компонента несподіванки» немонетарного інформаційного сигналу як різниця між фактичним значенням і консенсус-прогнозом, нормована по стандартному відхиленню за період дослідження:

$$S_i = \frac{V_i - A_i}{\sigma_i}, \quad (1)$$

де S_i – стандартизована компонента «несподіванки» немонетарного інформаційного сигналу i ;
 V_i – фактичне значення немонетарного інформаційного сигналу i ;
 A_i – значення консенсус-прогнозу по немонетарному інформаційному сигналу i , тобто «очікувана» компонента;
 σ_i – стандартне відхилення ряду компоненти «несподіванки».

Також ми використовували базу даних Money Market Services щодо консенсус-прогнозів на ринку з того чи іншого немонетарного макроекономічного показника на конкретний момент часу.

Методологія. Для дослідження впливу макроекономічних анонсів на волатильність українського ринку акцій нами використовується методологія подієвого аналізу. Оцінювання здійснюються за допомогою моделі AR-GARCH. Ми пропонуємо удосконалити цей методичний підхід шляхом доповнення специфікації цієї економетричної моделі такою складовою, як «умовна дисперсія по компоненті «несподіванки» немонетарного інформаційного сигналу i ».

Формально це зводиться до такої доповненої моделі:

$$R_t = \alpha + \sum_{i=1}^n R_{t-i} + \varepsilon_t. \quad (2)$$

$$h_t = \omega + \sum_{i=1}^p \sigma_i \varepsilon_{t-i}^2 + \sum_{j=1}^q \gamma_j h_{t-j} + \sum_{k=1}^7 \varphi_k S_{k,t}. \quad (3)$$

де R_t – доходність фондового індексу PFTS в момент часу t ;
 ε_t – серійно некорельовані залишки, умовна дисперсія h_t яких є гетероскедастичною;
 n, p, q – лагові порядки обрані відповідно до інформаційних критеріїв Акаїке (AIC) і Шварца (SIC);
 S_k – стандартизована компонента «несподіванки» немонетарного інформаційного сигналу k .

Необхідно протестувати, чи суттєво збільшує (відповідно, зменшує) додатна (відповідно, від'ємна) компонента «несподіванки» немонетарного інформаційного сигналу волатильність українського ринку акцій на основі репрезентативного фондового індексу PFTS. Для цього просто перевіримо, чи може гіпотеза $\phi_k = 0$ бути відхилена на користь гіпотези $\phi_k > 0$ або $\phi_k < 0$.

Для того щоб перевірити, чи відрізняється реакція волатильності фондового індексу PFTS на немонетарні інформаційні сигнали залежно від сектора економіки (за класифікацією Industry Classification Benchmark), нами використовується аналогічна методологія для різних секторів.

Результати. Результати оцінок рівнянь (2) та (3) наведені у табл. 1. На агрегованому рівні оцінювання показує, що всі компоненти «несподіванки» з відібраних немонетарних інформаційних сигналів мають істотний вплив на волатильність фондового індексу PFTS. Збільшення (зменшення) значення компоненти «несподіванки» по CPI, IP, GDP або UR призводить до суттєвого збільшення (зменшення) волатильності на українському ринку акцій.

Цей результат певною мірою узгоджується з науковими роботами [2–5], які вказують на дестабілізацію (стабілізацію) на ринках акцій США і Європи після додатних (від'ємних) значень по компоненті «несподіванки» немонетарних інформаційних сигналів протягом двох місяців після виходу новини і які визначили, що волатильність збільшується в середньому в дні виходу анонсу на 25 %. Але, на відміну від результатів, отриманих у згаданих роботах, в нашому випадку реакція волатильності фондового індексу є суттєво сильнішою.

Вплив компоненти «несподіванки» за макроекономічними анонсами США
(числа помножити на 103)

	CPI	PS	UR	GDP	IP	CC	HS
PFTS	0,05** (0,02)	-0,04 (0,02)	0,081*** (0,01)	0,07*** (0,004)	-0,005 (0,02)	-0,067*** (0,014)	-0,065*** (0,008)
Сировина (Basic Materials)	-0,121** (0,051)	-0,006 (0,007)	0,01* (0,005)	0,015 (0,011)	-0,01 (0,009)	-0,015** (0,007)	-0,021*** (0,007)
Фінанси (Financials)	-0,097** (0,011)	-0,022 (0,048)	0,063** (0,031)	0,085*** (0,004)	-0,009 (0,04)	-0,067*** (0,008)	-0,073*** (0,02)
Промисловість (Industrials)	0,016 (0,014)	0,001 (0,01)	0,008 (0,012)	0,05*** (0,006)	0,006 (0,011)	-0,02*** (0,009)	-0,011 (0,01)
Нафта і газ (Oil & Gas)	-0,07** (0,034)	0,069*** (0,005)	-0,003 (0,042)	0,088*** (0,004)	0,014 (0,022)	-0,021 (0,036)	-0,1*** (0,009)
Телекомунікації (Telecommunications)	0,157** (0,068)	0,112* (0,069)	0,154*** (0,065)	0,177*** (0,009)	0,183*** (0,061)	-0,147*** (0,042)	-0,150*** (0,038)
Комунальні послуги (Utilities)	0,132 (0,096)	0,137*** (0,009)	0,180*** (0,047)	0,150*** (0,01)	0,208*** (0,044)	-0,173*** (0,028)	-0,088** (0,042)

Рівні значущості: 1 % (***), 5 % (**) і 10 % (*).

Джерело: сформовано автором на основі попередньої обробки даних з бази Datastream (значення фондового індексу PFTS), бази даних Money Market Services (консенсус-прогноз по відібраних макроекономічних показниках) та агентства Bloomberg (фактичні значення по відібраних макроекономічних показниках)

Однак наші результати не узгоджуються з висновками роботи [6], оскільки дослідження показує, що тільки анонс по UR стабілізує ринок, а отже, призводить до зниження волатильності в момент оприлюднення анонсу.

Що стосується «несподіванок» по інших анонсах, то зменшення умовної дисперсії спостерігається після анонсів про CC і HS і певною мірою узгоджується з висновками наукових робіт [7–9], які вважають, що деякі макроекономічні новини чинять від’ємний вплив на волатильність. Ці автори пояснюють це тим, що деякі макроекономічні новини допомагають прогнозувати майбутні рішення стосовно монетарної політики, що призводить до зменшення невизначеності на ринку акцій. Але, на відміну від результатів, отриманих в згаданих роботах, в нашому випадку реакція волатильності фондового індексу є суттєво сильнішою.

З табл. 1 можна дійти висновку, що реакція на компоненти «несподіванки» на немонетарні інформаційні сигнали є гетерогенною залежно від економічного сектора фондового індексу PFTS. У той час як окремі сектори реагують на компоненту «несподіванки» майже за всіма анонсами, то по інших можна зробити висновок, що вони суттєво не реагують на вплив немонетарних інформаційних сигналів. Констатуємо, що сектори суттєво реагують на відібрані немонетарні макроекономічні анонси: «Сировина», «Комунальні послуги», а також «Фінанси» та «Телекомунікації».

Другий висновок, який випливає з секторального аналізу, стосується того, що сектори, які суттєво реагують на анонси, реагують неоднорідно, тобто не завжди у тому ж напрямку, що і фондовий індекс PFTS. Наприклад, реакція волатильності секторів «Сировина», «Фінанси», «Нафта і газ», що реагують на анонс CPI, є протилежною ніж реакція загального фондового індексу PFTS. Тобто компонента «несподіванки», яка додатно впливає на зміну значення фондового індексу PFTS, не завжди має аналогічний ефект на секторальні індекси.

Наведені результати дослідження дозволяють дійти висновку, що вплив компоненти «несподіванки» по немонетарних інформаційних сигналах залежить, окрім фази фінансової циклу або частоти даних, як показано у тематичній науковій літературі ще від сектора діяльності.

Перспективними напрямками подальших досліджень є оцінювання впливу на доходність і волатильність вітчизняного ринку акцій у секторальному розрізі немонетарних інформаційних сигналів на основі використання даних у форматі внутрішньоденних інтервалів з метою встановлення сталості та тривалості реакції.

Література: 1. Dubreuil S. Impact des informations macroéconomiques américaines sur Euronext. *Banque & Marchés*. 2007. Vol. 87. P. 6–13. 2. Errunza V., Hogan K. Macroeconomic determinants of European stock market volatility. *European Financial Management*. 1998. Vol. 4 (3). P. 361–377. 3. Flannery M.-J., Protopapadakis A.-A. Macroeconomic factors do influence aggregate stock returns. *The Review of Financial Studies*. 2002. Vol. 15 (3). P. 751–782. 4. Funke N., Matsuda A. Macroeconomic

News and Stock Returns in the United States and Germany. *German Economic Review*. 2006. Vol. 7 (2). P. 189–210. **5.** Harju K. Intraday Seasonalities and Macroeconomic News Announcements. *European Financial Management*. 2011. Vol. 17 (2). P. 367–390. **6.** Jones B., Lin, C., Mansur A., Masih M. Macroeconomic announcements, volatility, and interrelationships: an examination of the UK interest rate and equity markets. *International Review of Financial Analysis*. 2005. Vol. 14. P. 356–375. **7.** Kim S.-J., McKenzie M.-D., Faff R.-W. Macroeconomic news announcements and the role of expectations: evidence for US bond, stock and foreign exchange markets. *Journal of Multinational Financial Management*. 2004. Vol. 14. P. 217–232. **8.** Nikkinen J., Sahlström P. Scheduled domestic and US macroeconomic news and stock valuation in Europe. *Journal of multinational financial management*. 2004. Vol. 14. P. 201–215. **9.** Nikkinen J., Sahlström P. Impact of federal open market committee's meetings and scheduled macroeconomic news on stock market uncertainty. *International Review of Financial Analysis*. 2004. Vol. 13. P. 1–12. **10.** Rigobon R., Sack B. Noisy Macroeconomic Announcements, Monetary Policy, and Asset Prices. Working paper NBER. 2006. № 12420.

References: **1.** Dubreuille S. Impact des informations macroéconomiques américaines sur Euronext. *Banque & Marchés*. 2007. Vol. 87. P. 6–13. **2.** Errunza V., Hogan K. Macroeconomic determinants of European stock market volatility. *European Financial Management*. 1998. Vol. 4 (3). P. 361–377. **3.** Flannery M.-J., Protopapadakis A.-A. Macroeconomic factors do influence aggregate stock returns. *The Review of Financial Studies*. 2002. Vol. 15 (3). P. 751–782. **4.** Funke N., Matsuda A. Macroeconomic News and Stock Returns in the United States and Germany. *German Economic Review*. 2006. Vol. 7 (2). P. 189–210. **5.** Harju K. Intraday Seasonalities and Macroeconomic News Announcements. *European Financial Management*. 2011. Vol. 17 (2). P. 367–390. **6.** Jones B., Lin, C., Mansur A., Masih M. Macroeconomic announcements, volatility, and interrelationships: an examination of the UK interest rate and equity markets. *International Review of Financial Analysis*. 2005. Vol. 14. P. 356–375. **7.** Kim S.-J., McKenzie M.-D., Faff R.-W. Macroeconomic news announcements and the role of expectations: evidence for US bond, stock and foreign exchange markets. *Journal of Multinational Financial Management*. 2004. Vol. 14. P. 217–232. **8.** Nikkinen J., Sahlström P. Scheduled domestic and US macroeconomic news and stock valuation in Europe. *Journal of Multinational Financial Management*. 2004. Vol. 14. P. 201–215. **9.** Nikkinen J., Sahlström P. Impact of federal open market committee's meetings and scheduled macroeconomic news on stock market uncertainty. *International Review of Financial Analysis*. 2004. Vol. 13. P. 1–12. **10.** Rigobon R., Sack B. Noisy Macroeconomic Announcements, Monetary Policy, and Asset Prices. Working paper NBER. 2006. No. 12420.

Інформація про автора

Левкович Оксана Володимирівна – асистент кафедри фінансів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49008, Україна; e-mail: levkovich28@mail.ru).

Информация об авторе

Левкович Оксана Владимировна – асистент кафедри фінансов Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара (пр. Гагарина, 72, г. Днипро, 49008, Украина; e-mail: levkovich28@mail.ru).

Information about the author

O. Levkovich – Assistant of Department of Finance of Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (72 Gagarin Ave., Dnipro, 49008, Ukraine, e-mail: levkovich28@mail.ru).

*Стаття надійшла до ред.
03.08.2016 р.*

ОЦІНКА ПЕРЕВАГ І НЕДОЛІКІВ УМОВ СТВОРЕННЯ ТА РІВНЯ, А ТАКОЖ УМОВ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В УМОВАХ НОВОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ З ЄС

Матюшенко І. Ю.

Анотація. Запропоновано результати розрахунку та зіставлення за допомогою методу кластерного аналізу компонент інтегральних показників умов створення та рівня й умов реалізації інноваційного потенціалу України та країн ЄС. Встановлено, що Україна має небагато відносних переваг інноваційного потенціалу, що характеризують фінансове забезпечення освітнього потенціалу, рівень і якість освіченості населення, внутрішню патентну активність населення та експорт наукоємних послуг. Показано, що незначні потенційні відносні переваги інноваційного потенціалу України складають характеристики тривалості навчання, якості університетської освіти, фінансування та зайнятості у сфері НДДКР й доходів від винахідницької діяльності. Доведено, що найбільшу частку характеристик інноваційного потенціалу України складають відносні недоліки, що відносяться до чисельності дослідників і якості науково-дослідних установ, доступу, використання та практичної реалізації ІКТ, загальної патентної активності населення, розвитку інноваційних кластерів, створення науково-технологічних виробництв і продуктів, експорту високотехнологічної та творчої продукції, виробництва інноваційної продукції малими й середніми підприємствами та правового захисту.

Ключові слова: оцінка інтегрального показника, кластерний аналіз, умови створення й рівень інноваційного потенціалу, умови реалізації інноваційного потенціалу, реалізація інноваційного потенціалу.

ОЦЕНКА ПРЕИМУЩЕСТВ И НЕДОСТАТКОВ УСЛОВИЙ СОЗДАНИЯ И УРОВНЯ, А ТАКЖЕ УСЛОВИЙ РЕАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ НОВОЙ ПРОМЫШЛЕННОЙ РЕВОЛЮЦИИ И ИНТЕГРАЦИИ С ЕС

Матюшенко И. Ю.

Аннотация. Предложены результаты расчета и сопоставления с помощью метода кластерного анализа компонент интегральных показателей условий создания и уровня, а также условий реализации инновационного потенциала Украины и стран ЕС. Установлено, что Украина имеет немного относительных преимуществ инновационного потенциала, характеризующих финансовое обеспечение образовательного потенциала, уровень и качество образования населения, внутреннюю патентную активность населения и экспорт наукоёмких услуг. Показано, что незначительные потенциальные относительные преимущества инновационного потенциала Украины составляют характеристики продолжительности обучения, качества университетского образования, финансирования и занятости в сфере НИОКР и доходов от изобретательской деятельности. Доказано, что наибольшую долю характеристик инновационного потенциала Украины составляют относительные недостатки, относящиеся к численности исследователей и качеству научно-исследовательских учреждений, доступу, использованию и практической реализации ИКТ, общей патентной активности населения, развитию инновационных кластеров, созданию научно-технологических производств и продуктов, экспорту высокотехнологичной и творческой продукции, производству инновационной продукции малыми и средними предприятиями и правовой защите.

Ключевые слова: оценка интегрального показателя, кластерный анализ, условия создания и уровень инновационного потенциала, условия реализации инновационного потенциала, реализация инновационного потенциала.

ASSESSING THE LEVEL OF UKRAINE'S INNOVATION CAPACITY, ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF CONDITIONS OF ITS CREATION AND REALIZATION IN THE CONTEXT OF THE NEW INDUSTRIAL REVOLUTION AND INTEGRATION WITH THE EU

I. Matyushenko

Abstract. *There proposed results of calculating and comparing by the cluster analysis method components of integral indices of the level of innovation capacity and conditions of its creation and realization in Ukraine and EU countries. It is found that Ukraine does not have many relative advantages in terms of its innovation capacity, which characterize financial support of educational potential, level and quality of education, internal patent activity of the population, and export of knowledge-intensive services. It is shown that the insignificant potential relative advantages of the innovation capacity of Ukraine include characteristics of training duration, quality of university education, funding R & D and employment in this sphere, and the revenue form inventive activity. It is proved that the largest share of characteristics of Ukraine's innovation capacity is made up by relative disadvantages associated with the number of researchers and quality of scientific research institutions; accessibility, use and practical realization of ICTs; total patent activity of the population; development of innovation clusters; creation of scientific and technological production and products; export of high-tech and creative products; manufacture of innovative products by small and medium enterprises and legal protection.*

Keywords: *assessment of the integral index, cluster analysis, conditions of creation and level of the innovation potential, conditions of realization of innovative potential, realization of the innovation potential.*

Сьогодні інновації стають рушійним фактором конкурентоспроможності країн світу в умовах нової промислової революції (або, як її називають, Індустрії 4.0) і здатності реагувати на глобальні виклики [1–6]. Як наслідок, для кожної країни постає проблема оцінки переваг і недоліків умов створення інноваційного потенціалу країни, а також рівня й умов його реалізації як передумови здатності вирішувати надскладні завдання, що породжують глобальні виклики.

Вказаною проблемою займаються багато сучасних іноземних учених, таких як V. Smil, Дж. Хулл, Дж. Ріфкін, С. Джобс, Т. Курфус, С. Глаз'єв, В. Іноземцев, А. Акаєв, Ю. Полтерович, В. Княгінін, І. Дежіна, А. Пономарьов, а серед українських учених слід виділити роботи В. Гейця, В. Семіноженка, Б. Кваснюка, М. Кизима, В. Хаустової та багатьох інших. В той же час оцінка умов створення та рівня й умов реалізації інноваційного потенціалу України з урахуванням часткового введення в дію з 2016 р. Угоди про асоціацію України з ЄС і якісних змін у науково-технологічному та промисловому розвитку країн світу є актуальною задачею.

Метою дослідження є оцінка переваг і недоліків умов створення та рівня й умов реалізації інноваційного потенціалу України з урахуванням Угоди про асоціацію з ЄС і розгортання нової промислової революції.

Сьогодні розробкою методичних підходів і оцінкою інноваційного потенціалу регіону чи країни займається чимало провідних учених, в тому числі російських [7–11] і українських [12–15]. До того ж, в авторській роботі запропоновано методичний підхід до оцінки інноваційного розвитку України та країн ЄС, який, зокрема, передбачає такі етапи: перший – оцінка умов створення та рівня інноваційного потенціалу країн на основі аналізу таких показників, як: фінансові та технологічні передумови отримання освіти, належне інституційне управління, захист і стимулювання інвестицій, рівень і якість отриманої освіти, рівень кваліфікації фахівців, якість і спроможність до інновацій; другий – оцінка умов і реалізації інноваційного потенціалу досліджуваних країн, яка здійснюється через аналіз показників, що характеризують фінансові, технологічні та людські ресурси реалізації створеного інноваційного потенціалу країн. Результати реалізації створеного потенціалу оцінюються через рівень і якість патентної активності агентів країни та доходів від неї, впровадження інновацій у комерційну діяльність та її результати; третій – дослідження компонентів інтегральних показників умов створення та рівня й умов і реалізації інноваційного потенціалу країн.

При цьому на основі показників щорічного рейтингу «The Global Innovation Index» Корнельського університету, Французької бізнес-школи та дослідного інституту (INSEAD), Світової організації інтелектуальної власності (WIPO) [16] та офіційної статистики ЄС [17] було проведено порівняльний аналіз інноваційного розвитку країн ЄС і України.

У табл. 1 наведено вихідні дані до розрахунку інтегрального показника умов створення і рівня інноваційного потенціалу країн ЄС і України в 2014 році, а у табл. 2 – вихідні дані для розрахунку інтегрального показника умов і реалізації інноваційного потенціалу країн ЄС і України в 2014 році.

Проведення зіставлення компонент інтегральних показників умов створення та рівня й умов і реалізації інноваційного потенціалу здійснено за допомогою методу кластерного аналізу (метод k-середніх). На рис. 1 на-

Вихідні дані до розрахунку інтегрального показника умов створення і рівня інноваційного потенціалу країн у 2014 р.

Країна	Умови створення інноваційного потенціалу							Розвиток кластерів
	Умови створення освітнього потенціалу			Умови створення інституційного потенціалу				
	Витрати на освіту, % ВВП	Очікувана тривалість навчання, роки	Доступ до ІКТ	Легкість одержання кредиту	Легкість захисту інвесторів			
Австрія	5,9	15,6	8,0	81,3	50,0	4,9		
Бельгія	6,6	16,2	7,7	62,5	70,0	4,8		
Болгарія	4,1	14,3	6,3	81,3	60,0	3,3		
Великобританія	6,2	16,2	8,5	100,0	80,0	5,1		
Греція	4,1	16,5	6,7	56,3	53,3	3,0		
Данія	8,7	16,9	8,2	81,3	63,3	4,3		
Ірландія	6,4	18,6	7,6	87,5	83,3	4,8		
Іспанія	5,0	17,1	7,1	68,8	50,0	4,2		
Італія	4,5	16,3	7,2	50,0	60,0	5,5		
Кіпр	7,3	14,0	6,5	68,8	63,3	4,1		
Латвія	5,0	15,5	6,3	93,8	56,7	3,4		
Литва	5,4	16,7	6,5	81,3	56,7	3,3		
Мальта	6,9	14,5	8,3	18,8	56,7	3,9		
Нідерланди	5,9	17,9	8,3	62,5	46,7	5,2		
Німеччина	5,1	16,3	8,5	81,3	50,0	5,4		
Польща	5,2	15,5	6,5	93,8	60,0	3,4		
Португалія	5,6	16,3	7,0	50,0	60,0	4,2		
Румунія	4,2	14,1	5,8	87,5	60,0	3,5		
Словацьчина	4,2	12,4	6,3	75,0	46,7	3,8		
Словенія	5,7	16,8	7,2	50,0	73,3	3,5		
Фінляндія	6,8	17,0	7,7	75,0	56,7	5,1		
Франція	5,9	16,0	8,0	68,8	53,3	4,4		
Чехія	4,2	16,4	6,6	68,8	50,0	4,1		
Хорватія	4,3	14,5	6,7	75,0	33,3	3,2		
Швеція	7,0	15,8	8,4	75,0	63,3	4,8		
Естонія	5,7	16,5	7,3	75,0	56,7	3,7		
Угорщина	4,9	15,4	6,5	68,8	43,3	3,3		
Україна	6,2	15,1	5,3	87,5	43,3	2,9		

Країна	Рівень освітнього потенціалу						Рівень інноваційного потенціалу				
	Кількість населення з повною середньою освітою віком 20–24 роки, %	Населення віком 30–34 роки з повною вищою освітою, %	Випускники в галузі науки і техніки, %	Нові випускники докторантури, кількість випускників віком 25–34 роки, на 1 тис. нас.	Кількість дослідників, тис. осіб на млн населення	Рейтинг університетів, середній бал з найкращих країни	Якість науково-дослідних установ	Спроможність до інновацій			
Австрія	87,4	27,3	27,1	2,2	7,8	47,4	5,0	5,0			
Бельгія	83,1	42,7	16,5	1,6	5,7	66,0	6,0	5,1			
Болгарія	86,0	29,4	19,1	1,0	2,0	6,7	3,6	3,2			
Великобританія	82,9	47,6	22,3	2,4	6,9	98,9	6,2	5,2			
Греція	86,5	34,6	27,5	1,1	4,1	28,3	3,6	3,0			
Данія	71,8	43,4	20,2	2,4	10,2	70,9	5,3	5,0			
Ірландія	89,4	52,6	23,2	2,0	4,9	62,3	5,6	4,6			
Іспанія	63,8	42,3	25,3	1,4	4,7	54,6	4,6	3,7			
Італія	77,9	22,4	21,7	1,6	2,5	51,3	4,4	4,2			
Кіпр	89,5	47,8	17,2	0,3	1,7	0,0	4,0	3,3			
Латвія	85,7	40,7	15,7	1,0	3,6	0,0	3,9	3,5			
Литва	90,0	51,3	21,5	1,1	5,7	17,6	4,8	4,0			
Мальта	76,1	26,0	18,3	0,2	3,0	0,0	4,0	3,8			
Нідерланди	78,2	43,1	13,7	2,0	5,0	74,0	5,8	5,1			
Німеччина	76,8	33,1	26,9	2,7	6,3	77,4	5,8	5,6			
Польща	89,7	40,5	16,8	0,6	2,6	31,9	4,0	3,6			
Португалія	69,9	29,2	24,6	2,1	9,5	36,4	5,2	3,9			
Румунія	79,7	22,8	20,2	1,8	1,2	16,1	3,7	3,4			
Словацьчина	91,2	26,9	20,6	2,4	4,6	0,0	3,6	3,2			
Словенія	91,5	40,1	24,7	1,9	6,1	8,1	4,9	3,7			
Фінляндія	85,9	45,1	27,7	2,7	3,5	59,4	5,7	5,7			
Франція	86,4	44,0	26,1	1,7	5,3	78,3	5,6	4,8			
Чехія	90,9	26,7	21,8	1,7	4,4	34,0	4,9	4,3			
Хорватія	95,0	25,9	20,1	2,3	2,6	7,7	4,0	3,1			
Швеція	86,2	48,3	25,8	2,8	8,5	70,3	5,5	5,5			
Естонія	84,2	43,7	20,6	1,0	5,9	20,0	4,9	4,3			
Угорщина	84,3	31,9	16,5	0,9	3,7	24,1	5,2	3,2			
Україна	96,5	40,6	25,6	2,4	1,5	22,9	3,6	3,2			

Вихідні дані для розрахунку інтегрального показника умов і реалізації інноваційного потенціалу країн у 2014 р.

Країна	Умови реалізації потенціалу				Реалізація потенціалу		
	Загальні витрати на НДДКР, % ВВП	Використання ІКТ	Зайнятість у наукоємних галузях, %	Заявки на патенти, % від ВВП	Реалізація потенціалу НДДКР		Наукові і технічні виробы, % від ВВП
					Патенти жителів країни, % від ВВП	Патенти жителів країни, % від ВВП	
Австрія	2,9	6,0	38,5	5,0	3,7		35,7
Бельгія	2,2	5,8	44,6	22,9	2,9		44,0
Болгарія	0,6	4,2	29,6	0,5	0,3		19,9
Великобританія	1,7	7,2	47,2	3,2	2,1		43,0
Греція	0,7	4,7	31,1	0,4	0,3		36,2
Данія	3,0	8,2	45,2	6,9	6,8		67,1
Ірландія	1,7	6,1	41,2	2,7	2,1		36,2
Іспанія	1,3	5,5	32,5	1,6	1,2		36,7
Італія	1,3	4,9	34,5	2,0	1,6		31,0
Кіпр	0,5	4,2	35,0	0,7	2,1		44,9
Латвія	0,7	5,5	39,5	0,8	1,0		14,8
Литва	0,9	3,8	42,8	0,3	0,5		26,4
Мальта	0,8	6,0	39,7	0,2	1,6		19,0
Нідерланди	2,2	7,3	45,9	6,0	5,9		48,6
Німеччина	2,9	6,1	43,5	6,9	5,9		29,1
Польща	0,9	4,8	35,1	0,4	0,3		26,6
Португалія	1,5	4,5	31,0	0,7	0,5		50,1
Румунія	0,5	3,3	22,2	0,2	0,1		27,1
Словаччина	0,8	4,8	32,9	0,5	0,3		21,9
Словенія	2,8	4,9	41,4	2,8	2,0		64,0
Фінляндія	3,5	8,1	43,9	9,4	12,0		55,5
Франція	2,3	6,6	44,8	4,2	3,5		28,5
Чехія	1,9	5,2	37,3	0,8	0,6		34,8
Хорватія	0,8	5,0	32,2	0,6	0,4		40,6
Швеція	3,4	8,3	47,6	9,2	9,3		57,6
Естонія	2,2	6,5	41,8	1,6	1,2		53,1
Угорщина	1,3	4,5	35,4	1,5	0,8		30,7
Україна	0,7	1,8	33,8	0,2	0,4		13,9

Країна	Реалізація потенціалу									
	Реалізація потенціалу НДДКР					Комерційна реалізація інновацій				
	Внутрішні заявки на дозвіл торговельного знаку, % від ВВП	Доходи від патентів і ліцензій з-за кордону, % ВВП	Експорт наукоємних послуг, %	Високо- і середньовисокотехнологічні виробництва, %	Високотехнологічний експорт, %	Створення бізнес- та ІКТ-моделей	Малий і середній бізнес з інноваційними товарами, %	Експорт творчої продукції, %		
Австрія	75,4	0,2	26,6	38,1	8,3	4,9	35,7	1,3		
Бельгія	47,4	0,6	42,9	34,2	9,3	5,0	42,3	2,0		
Болгарія	146,0	0,1	28,6	18,4	2,9	3,9	13,6	0,9		
Великобританія	48,7	0,5	66,4	38,0	9,3	5,6	27,8	2,9		
Греція	5,1	0,0	53,9	14,1	1,8	3,5	29,6	0,5		
Данія	55,9	0,7	68,1	44,8	6,1	5,0	33,9	1,7		
Ірландія	13,8	2,3	76,1	62,3	12,2	5,4	35,7	2,2		
Іспанія	59,5	0,1	30,0	34,5	3,3	5,1	18,4	0,9		
Італія	56,0	0,2	33,3	36,2	5,0	3,8	38,8	2,1		
Кіпр	81,1	0,0	40,2	13,8	0,6	4,3	29,2	0,0		
Латвія	70,7	0,0	35,6	15,2	4,4	4,4	15,7	3,2		
Литва	57,3	0,1	14,2	19,6	4,8	5,0	16,1	1,6		
Мальта	107,8	0,2	19,6	53,4	14,8	5,1	32,0	1,1		
Нідерланди	70,8	3,8	30,6	36,7	12,6	5,6	40,9	5,9		
Німеччина	75,5	0,8	58,1	53,6	11,9	5,3	42,4	1,9		
Польща	53,2	0,1	33,6	33,8	4,7	3,9	13,1	4,2		
Португалія	93,8	0,0	33,5	24,7	2,3	5,2	38,3	2,0		
Румунія	83,5	0,1	49,2	35,0	5,1	3,9	5,2	1,9		
Словаччина	68,2	0,0	31,3	54,9	7,5	4,2	17,7	10,3		
Словенія	12,3	0,1	25,7	46,3	4,5	4,4	32,6	0,8		
Фінляндія	69,3	1,4	43,9	45,0	5,3	5,8	40,1	0,7		
Франція	10,9	0,4	41,1	42,6	14,3	5,2	32,4	1,7		
Чехія	115,2	0,1	35,2	48,8	17,1	4,3	30,9	11,3		
Хорватія	56,6	0,0	17,6		3,8	4,5	21,6	0,4		
Швеція	65,3	1,1	41,8	47,8	9,5	5,7	39,9	1,8		
Естонія	81,1	0,0	42,5	31,4	11,1	5,5	33,0	1,3		
Угорщина	53,5	0,9	28,8	56,4	15,4	4,5	12,8	6,9		
Україна	91,7	0,1	38,9	21,7	2,8	3,6	1,3	0,7		

Джерело: сформовано автором на основі [16; 17]

ведено групування досліджуваних країн у три кластери залежно від компонент інтегральних показників умов створення та рівня й умов і реалізації інноваційного потенціалу країн у 2014 році.

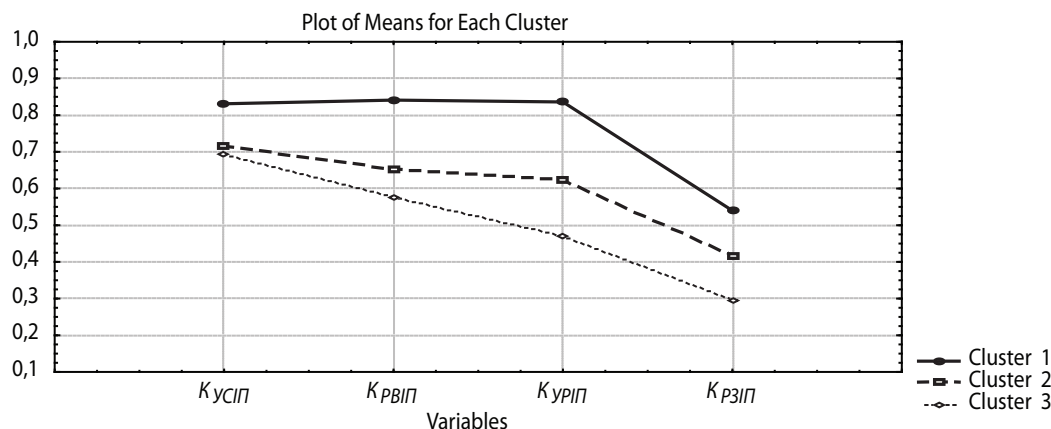

Рис. 1. Графік середніх значень характеристик компонент інтегральних показників досліджуваних країн у 2014 році

Наведена на рис. 1 кластеризація досліджуваних країн залежно від компонент інтегральних показників умов створення (K_{USIP}) та рівня (K_{RVIP}) й умов (K_{URIP}) і реалізації (K_{RZIP}) інноваційного потенціалу дозволяє цілком однозначно їх класифікувати: перший кластер (В) – країни з потужними умовами створення, рівнем і ступенем реалізації інноваційного потенціалу; другий кластер (С) – із середніми умовами створення, рівнем і ступенем реалізації інноваційного потенціалу; третій кластер (Н) – з низькими умовами створення, рівнем і ступенем реалізації інноваційного потенціалу.

Класифікацію досліджуваних країн залежно від компонент інтегральних показників умов створення та рівня й умов і реалізації інноваційного потенціалу наведено у табл. 3.

Таблиця 3

Класифікація країн за рівнем компонент інтегральних показників умов створення та рівня й умов і реалізації інноваційного потенціалу

I кластер (В)	II кластер (С)	III кластер (Н)
Австрія	Угорщина	Болгарія
Бельгія	Іспанія	Греція
Великобританія	Італія	Кіпр
Німеччина	Мальта	Латвія
Данія	Португалія	Литва
Ірландія	Словенія	Польща
Нідерланди	Чехія	Румунія
Фінляндія	Естонія	Словаччина
Франція		Хорватія
Швеція		Україна

Як видно з табл. 3, кластерна структура досліджуваних країн за рівнем компонент інтегральних показників умов створення та рівня й умов і реалізації інноваційного потенціалу мала пропорційну структуру: до першого кластера відносилося 10 країн (35,71 %), до другого кластера відносилося 8 країн (28,57 %) та до третього кластера відносилося 10 країн (35,71 %), включаючи Україну.

Проведений структурний аналіз компонент та інтегральних показників умов створення та рівня й умов і реалізації інноваційного потенціалу країн показав доцільність подальшого розгляду цього економічного явища у площині «умови створення та рівень інноваційного потенціалу – умови і реалізація інноваційного потенціалу», що дає можливість більш об'єктивного аналізу цього явища та вироблення стратегічних напрямів розвитку країн в інноваційній сфері.

Дослідимо переваги та недоліки умов створення та рівня й умов і реалізації інноваційного потенціалу України серед аналізованих країн та, зокрема, країн III кластера, до якого віднесено Україну. Для цього необхідно провести комплексний порівняльний аналіз часткових показників.

У табл. 4 наведено співвідношення значень компонент, елементів і часткових показників інтегрального показника умов створення та рівня інноваційного потенціалу України до відповідних середніх значень досліджуваних країн і до середніх значень кластера, в якому знаходиться країна.

Таблиця 4

Рівень компонент, елементів і часткових показників інтегрального показника умов створення та рівня інноваційного потенціалу України

Показник	Відношення до загального середнього		Відношення до середнього кластера	
	Значення	Ранг	Значення	Ранг
Умови створення та рівень інноваційного потенціалу	0,895		1,015	
Умови створення інноваційного потенціалу	0,902	1	0,973	2
Умови створення освітнього потенціалу	0,914	2	1,013	2
Витрати на освіту	1,097	5	1,231	4
Очікувана тривалість навчання	0,951	7	1,016	8
Доступ до ІКТ	0,737	11	0,841	12
Умови створення інституційного потенціалу	0,889	3	0,932	4
Легкість одержання кредиту	1,209	2	1,093	6
Легкість захисту інвесторів	0,758	9	0,812	13
Розвиток кластерів	0,699	12	0,846	11
Рівень інноваційного потенціалу	0,887	2	1,067	1
Рівень освітнього потенціалу	1,032	1	1,207	1
Кількість населення з повною середньою освітою віком 20–24 роки	1,147	4	1,085	7
Населення віком 30–34 роки з повною вищою освітою	1,083	6	1,126	5
Випускники в галузі науки і техніки	1,179	3	1,252	3
Нові випускники докторантури, кількість випускників віком 25–34 роки	1,438	1	1,732	2
Кількість дослідників	0,322	14	0,518	14
Рейтинг університетів	0,602	13	1,745	1
Рівень інституційного потенціалу	0,763	4	0,941	3
Якість науково-дослідних установ	0,756	10	0,928	10
Спроможність до інновацій	0,771	8	0,955	9

Як видно з табл. 4, позитивний вплив на рівень інтегрального показника умов створення та рівня інноваційного потенціалу в Україні відносно досліджуваних країн і кластера приналежності створювали такі часткові показники: «Нові випускники докторантури», «Випускники в галузі науки і техніки», «Витрати на освіту», «Кількість населення з повною середньою освітою віком 20–24 роки» та «Населення віком 30–34 роки з повною вищою освітою». До часткових показників цього інтегрального показника, що найменшою мірою сприяли його зростанню, відносяться: «Кількість дослідників», «Розвиток кластерів», «Доступ до ІКТ», «Якість науково-дослідних установ» та «Легкість захисту інвесторів».

У табл. 5 наведено співвідношення значень компонент, елементів і часткових показників інтегрального показника умов і реалізації інноваційного потенціалу України до відповідних середніх значень досліджуваних країн і до середніх значень кластера, в якому знаходиться країна.

Таблиця 5

Рівень компонент, елементів і часткових показників інтегрального показника умов і реалізації інноваційного потенціалу України

Показник	0,574		0,796	
1	2	3	4	5
Умови реалізації потенціалу	0,586	1	0,802	1
Загальні витрати на НДДКР	0,450	6	1,036	4
Використання ІКТ	0,321	9	0,419	10
Зайнятість у наукоємних галузях	0,884	3	1,011	5
Реалізація інноваційного потенціалу	0,557	2	0,786	2
Реалізація потенціалу НДДКР	0,600	1	0,913	1

1	2	3	4	5
Заявки на патенти	0,058	13	0,419	12
Патенти жителів країни	0,145	10	0,636	9
Наукові та технічні вироби	0,376	7	0,512	10
Внутрішні заявки на дозвіл торгового знаку	1,406	1	1,285	1
Доходи від патентів і ліцензій з-за кордону	0,101	12	1,220	2
Комерційна реалізація інновацій	0,533	2	0,724	2
Експорт наукоємних послуг	1,001	2	1,133	3
Високо- і середньо-високотехнологічні виробництва	0,584	5	0,861	7
Високотехнологічний експорт	0,366	8	0,717	8
Створення бізнес- та ІКТ-моделей	0,753	4	0,865	6
Малий і середній бізнес з інноваційними товарами	0,049	14	0,082	14
Експорт творчої продукції	0,256	10	0,279	13

З табл. 5 видно, що позитивний вплив на рівень інтегрального показника умов і реалізації інноваційного потенціалу в Україні відносно досліджуваних країн і кластера приналежності створювали такі часткові показники: «Внутрішні заявки на дозвіл торгового знаку», «Експорт наукоємних послуг» і «Зайнятість у наукоємних галузях». До часткових показників цього інтегрального показника, що найменшою мірою сприяли його зростанню, відносяться: «Малий і середній бізнес з інноваційними товарами», «Заявки на патенти», «Патенти жителів країни», «Наукові і технічні вироби» та «Високотехнологічний експорт».

За результатами проведеного дослідження побудовано порівняльну матрицю умов створення та рівня й умов і реалізації інноваційного потенціалу України, яку наведено у табл. 6.

Таблиця 6

Порівняльна матриця умов створення та рівня й умов і реалізації інноваційного потенціалу України

		Умови створення та рівень інноваційного потенціалу	
		Низький (УСР)	Високий (УСР)
Умови та реалізація інноваційного потенціалу	Високий (УР)		<p>Передумови створення: Витрати на освіту; Легкість одержання кредиту.</p> <p>Рівень: Нові випускники докторантури; Випускники в галузі науки та техніки; Кількість населення з повною середньою освітою віком 20–24 роки; Населення віком 30–34 роки з повною вищою освітою.</p> <p>Реалізація: Внутрішні заявки на дозвіл торгового знаку; Експорт наукоємних послуг</p>
	Низький (УР)	<p>Рівень: Спроможність до інновацій; Якість науково-дослідних установ; Доступ до ІКТ; Легкість захисту інвесторів; Розвиток кластерів; Кількість дослідників.</p> <p>Передумови реалізації: Використання ІКТ.</p> <p>Реалізація: Створення бізнес- та ІКТ-моделей; Високо- і середньо високотехнологічні виробництва; Високотехнологічний експорт; Наукові та технічні вироби; Патенти жителів країни; Експорт творчої продукції; Заявки на патенти; Малий і середній бізнес з інноваційними товарами</p>	<p>Передумови створення: Очікувана тривалість навчання.</p> <p>Рівень: Рейтинг університетів.</p> <p>Передумови реалізації: Зайнятість у наукоємних галузях; Загальні витрати на НДДКР.</p> <p>Реалізація: Доходи від патентів і ліцензій з-за кордону</p>

Квадранти матриці було побудовано за таким принципом: квадрант «Високий (УСР) – Високий (УР)» складають часткові показники, значення яких перевищують середні значення досліджуваних країн і кластера, до якого віднесено Україну; квадрант «Низький (УСР) – Низький (УР)» – значення часткових показників не перевищують середні значення досліджуваних країн і відповідного кластера; «Низький (УР) – Високий (УСР)» – значення часткових показників не перевищують середні значення досліджуваних країн і перевищують середні значення кластера, до якого віднесено Україну.

Таким чином можна зробити такі висновки:

1. Проведений об'єктивний порівняльний аналіз характеристик інноваційного потенціалу України показав відносно низький рівень його створення та реалізації, виявив його відносні переваги та недоліки.

2. Україна має небагато відносних переваг інноваційного потенціалу, що характеризують фінансове забезпечення освітнього потенціалу, рівень і якість освіти населення, внутрішню патентну активність населення та експорт наукоємних послуг.

3. Ще менше потенційних відносних переваг інноваційного потенціалу України складають характеристики тривалості навчання, якості університетської освіти, фінансування та зайнятості в сфері НДДКР і доходів від винахідницької діяльності.

4. Найбільшу частку характеристик інноваційного потенціалу України складають відносні недоліки, що відносяться до чисельності дослідників і якості науково-дослідних установ, доступу, використання та практичної реалізації ІКТ, загальної патентної активності населення, розвитку інноваційних кластерів, створення науково-технологічних виробництв і продуктів, експорту високотехнологічної та творчої продукції, виробництва інноваційної продукції малими й середніми підприємствами та правового захисту.

5. Отримані під час комплексного порівняльного аналізу результати та висновки є об'єктивною характеристикою стану інноваційного потенціалу України та можуть бути використані для розробки сценарного моделювання системи та визначення прийнятної стратегії розвитку цієї сфери.

Література: 1. Matyushenko I. Prospects for Information Economy in Ukraine Using Grid-computations Based on Nbic-technologies. *British Journal of Economics, Management & Trade*. 2016. Vol. 12 (3). P. 1–18. URL: <http://sciencedomain.org/issue/1573>. (ISI Web of Science; DOI: 10.9734/BJEMT/2016/24151). 2. Matyushenko I., Sviatukha I., Grigороva-Berenda L. Modern Approaches to Classification of Biotechnology as a Part of NBIC-Technologies for Bioeconomy. *British Journal of Economics, Management & Trade*. 2016. Vol. 14 (4). P. 1–14. URL: <http://www.sciencedomain.org/issue/1764> (ISI Web of Science, DOI: 10.9734/BJEMT/2016/28151). 3. Kyzym M., Matyushenko I., Polyakova O., Shlykova V., Moiseienko Yu. Benchmarking study of the Global and Ukrainian trends in nanotechnologies' scientific research for the future NBIC-society. *British Journal of Economics, Management & Trade*. 2016. Vol. 13 (2). P. 1–24. URL: <http://sciencedomain.org/issue/1758>. (ISI Web of Science, DOI:10.9734/BJEMT/2016/24812). 4. Shostak I., Matyushenko I., Danova M. Results of Foresight-Research of Development Nanotechnology Industry for the Next Economy in Ukraine. *British Journal of Economics, Management & Trade*, United Kingdom, London; USA, Wilmington; India, Gurgaon, 2016. Vol. 11 (1). P. 1–15. URL: <http://sciencedomain.org/issue/1464>. (ISI Web of Science; DOI: 10.9734/BJEMT/2016/20562). 5. Matyushenko I., Makhaneva Iu., Bilovska O., Vovk V. Prospects for Worlds&Ukraine's information economy in creating and improving supercomputers of SCIT family based on NBIC-technologies. *British Journal of Economics, Management & Trade*. 2016. Vol. 16 (3). P. 1–12. (ISI Web of Science). 6. Матюшенко І. Ю. Перспективи формування національного дослідницького простору України з урахуванням дорожньої карти єдиного дослідницького простору ЄС // Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17–18 листопада 2016 р.). Харків: ФОП Лібуркіна Л. М., 2016. С. 65–73. 7. Егорова С. Е., Кулакова Н. Г. Инновационный потенциал региона: сущность, содержание, методы оценки. *Вестник Псковского государственного университета*. Серия: Экономика. Право. Управление. 2014. № 4. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnyu-potentsial-regiona-suschnost-soderzhanie-metody-otsenki>. 8. Осипова К. В., Савельева И. П. Методические аспекты оценки инновационного потенциала региона. *Вестник ЮУрГУ*. Серия: Экономика и менеджмент. 2013. № 3. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/metodicheskie-aspekty-otsenki-innovatsionnogo-potentsiala-regiona-1>. 9. Корнилов Д. А., Беляев О. Г. Оценка инновационного потенциала региона. *Труды Нижегородского государственного технического университета им. П. Е. Алексеева*. 2012. № 3 (96). URL: <http://www.nntu.ru/trudy/2012/03/254-261.pdf>. 10. Егоров Н. Е., Николаева И. В. Методика количественной оценки инновационного потенциала региона. *Инновации*. 2012. № 10. С. 92–97. URL: <http://elibrary.ru/item.asp?id=21600348>. 11. Алексеев А. А., Дятлова Е. С., Фомина Н. Е. Метод оценки инновационного потенциала региона с позиции формирования кластерной политики. *Вопросы экономики и права*. 2012. № 54. С. 106–111. URL: http://unecon.ru/sites/default/files/dok28_12_12.pdf. 12. Альгина М. В., Боднар В. А. Инновационный потенциал экономической системы и его оценка. *Современные технологии управления*. 2011. № 1 (1). URL: <http://sovman.ru/article/0101/>. 13. Бахтизин А. Р., Акинфеева Е. В. Сравнительные оценки инновационного потенциала регионов Российской Федерации. 2010. URL: <http://www.ecfor.ru/wp-content/uploads/2010/05/05.pdf>. 14. Узунов В. В. Инновационный потенциал та особливості протікання регіонального інноваційного процесу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2012. № 11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=639>. 15. Князевич А. Глобальный инновационный индекс – оценка инновационного потенциала Украины. *Вісник ТНЕУ*. 2013. № 2. URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/cgiirbis_64.exe?/Vtneu_2013_2_18.pdf. 16. The Global Innovation Index: official website. URL: <http://www.globalinnovationindex.org>. 17. Eurostat: official website. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/main>.

- References:** 1. Matyushenko I. Prospects for Information Economy in Ukraine Using Grid-computations Based on Nbic-technologies. *British Journal of Economics, Management & Trade*. 2016. Vol. 12 (3). P. 1–18. URL: <http://sciencedomain.org/issue/1573>. (ISI Web of Science; DOI: 10.9734/BJEMT/2016/24151). 2. Matyushenko I., Sviatukha I., Grigороva-Berenda L. Modern Approaches to Classification of Biotechnology as a Part of NBIC-Technologies for Bioeconomy. *British Journal of Economics, Management & Trade*. 2016. Vol. 14 (4). P. 1–14. URL: <http://www.sciencedomain.org/issue/1764> (ISI Web of Science, DOI: 10.9734/BJEMT/2016/28151). 3. Kyzym M., Matyushenko I., Polyakova O., Shlykova V., Moiseienko Yu. Benchmarking study of the Global and Ukrainian trends in nanotechnologies' scientific research for the future NBIC-society. *British Journal of Economics, Management & Trade*. 2016. Vol. 13 (2). P. 1–24. URL: <http://sciencedomain.org/issue/1758>. (ISI Web of Science, DOI:10.9734/BJEMT/2016/24812). 4. Shostak I., Matyushenko I., Danova M. Results of Foresight-Research of Development Nanotechnology Industry for the Next Economy in Ukraine. *British Journal of Economics, Management & Trade*, United Kingdom, London; USA, Wilmington; India, Gurgaon, 2016. Vol. 11 (1). P. 1–15. URL: <http://sciencedomain.org/issue/1464>. (ISI Web of Science; DOI: 10.9734/BJEMT/2016/20562). 5. Matyushenko I., Makhaneva Iu., Bilovska O., Vovk V. Prospects for Worlds&Ukraine's information economy in creating and improving supercomputers of SCIT family based on NBIC-technologies. *British Journal of Economics, Management & Trade*. 2016. Vol. 16 (3). P. 1–12. (ISI Web of Science). 6. *Matyushenko I. Yu. Perspektyvy formuvannia natsionalnoho doslidnytskoho prostoru Ukrainy z urakhuvanniam dorozhnoi karty yedynoho doslidnytskoho prostoru YeS// Konkurentospromozhnist ta innovatsii: problemy nauky ta praktyky: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 17–18 lystopada 2016 r.). Kharkiv: FOP Liburkina L. M., 2016. P. 65–73.* 7. Yegorova S. Ye., Kulakova N. G. Innovatsionnyy potentsial regiona: sushchnost, sodержaniye, metody otsenki. *Vestnik Pskovskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Ekonomika. Pravo. Upravleniye*. 2014. No. 4. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnyy-potentsial-regiona-suschnost-soderzhanie-metody-otsenki>. 8. Osipova K. V., Saveleva I. P. Metodicheskiye aspekty otsenki innovatsionnogo potentsiala regiona. *Vestnik YuUrGU. Seriya: Ekonomika i menedzhment*. 2013. No. 3. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/metodicheskie-aspekty-otsenki-innovatsionnogo-potentsiala-regiona-1>. 9. Kornilov D. A., Belyayev O. G. Otsenka innovatsionnogo potentsiala regiona. *Trudy Nizhegorodskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta im. R. E. Alekseyeva*. 2012. No. 3 (96). URL: <http://www.nntu.ru/trudy/2012/03/254-261.pdf>. 10. Yegorov N. Ye., Nikolayeva I. V. Metodika kolichestvennoy otsenki innovatsionnogo potentsiala regiona. *Innovatsii*. 2012. No. 10. P. 92–97. URL: <http://elibrary.ru/item.asp?id=21600348>. 11. Alekseyev A. A., Dyatlova Ye. S., Fomina N. Ye. Metod otsenki innovatsionnogo potentsiala regiona s pozitsii formirovaniya klasternoy politiki. *Voprosy ekonomiki i prava*. 2012. No. 54. P. 106–111. URL: http://unecon.ru/sites/default/files/dok28_12_12.pdf. 12. Algina M. V., Bodnar V. A. Innovatsionnyy potentsial ekonomicheskoy sistemy i yego otsenka. *Sovremennyye tekhnologii upravleniya*. 2011. No. 1 (1). URL: <http://sovman.ru/article/0101/>. 13. Bakhtizin A. R., Akinfeyeva Ye. V. Sravnitelnyye otsenki innovatsionnogo potentsiala regionov Rossiyskoy Federatsii. 2010. URL: <http://www.ecfor.ru/wp-content/uploads/2010/fp/3/05.pdf>. 14. Uzunov V. V. Innovatsiyni potentsial ta osoblyvosti protikannia rehionalnoho innovatsiinoho protsesu. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. 2012. No. 11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=639>. 15. Kniazevych A. Hlobalnyi innovatsiyni indeks – otsinka innovatsiinoho potentsialu Ukrainy. *Visnyk TNEU*. 2013. No. 2. URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/cgiiirbis_64.exe?/Vtneu_2013_2_18.pdf. 16. The Global Innovation Index: official website. URL: <http://www.globalinnovationindex.org>. 17. Eurostat: official website. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/main>.

Інформація про автора

Матюшенко Ігор Юрійович – кандидат технічних наук, професор кафедри міжнародних економічних відносин Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна; e-mail: igormatyushenko@mail.ru).

Информация об авторе

Матюшенко Игорь Юрьевич – кандидат технических наук, профессор кафедры международных экономических отношений Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, г. Харьков, 61022, Украина; e-mail: igormatyushenko@mail.ru).

Information about the author

I. Matyushenko – PhD (Engineering), Professor of the Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine; e-mail: igormatyushenko@mail.ru).

Стаття надійшла до ред.
10.08.2016 р.

ТЕОРЕТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРОСТОРОВОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ В УКРАЇНІ

Козирєва О. В.

Анотація. Метою цієї статті є узагальнення теоретичного забезпечення процесу наукового пізнання феномена нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів України й обґрунтування положень концепції просторового соціально-економічного розвитку регіонів країни. Для досягнення поставленої мети: доведено доцільність в якості основи процесу набуття нового наукового знання використовувати модель «наукових революцій» Т. Куна та синергетичну парадигму; запропоновано структурно-логічну схему наукового дослідження; сформовано коло основних задач дослідження та запропоновано теоретичні основи їх вирішення; розроблено концептуальну та операційну моделі дослідження диференціації соціально-економічного простору країни; сформовано основні гіпотези дослідження та запропоновано методичні основи й інструментарій їх перевірки.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, регіон, нерівномірність, диспропорції, концепція, гіпотеза, інструментарій.

ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ КОНЦЕПЦИИ ПРОСТРАНСТВЕННОГО СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ В УКРАИНЕ

Козырева Е. В.

Аннотация. Целью данной статьи является обобщение теоретического обеспечения процесса научного познания феномена неравномерности социально-экономического развития регионов Украины и обоснование положений концепции пространственного социально-экономического развития регионов страны. Для достижения поставленной цели: доказана целесообразность в качестве основы процесса получения нового научного знания использовать модель «научных революций» Т. Куна и синергетическую парадигму; предложена структурно-логическая схема научного исследования; сформирован круг основных задач исследования, и предложены теоретические основы их решения; разработана концептуальная и операционная модели исследования дифференциации социально-экономического пространства страны; сформированы основные гипотезы исследования и предложены методические основы и инструментарий их проверки.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, регион, неравномерность, диспропорции, концепция, гипотеза, инструментарий.

THEORETICAL SUPPORT FOR FORMING THE CONCEPT OF SPATIAL SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS IN UKRAINE

O. Kozyreva

Abstract. The aim of the article is generalizing theoretical support for scientific cognition of the phenomenon of uneven socio-economic development of regions in Ukraine and substantiating provisions of the concept of spatial socio-economic development of regions in the country. To achieve the aim, the expediency of using Kuhn's model of «scientific revolutions» and synergetic paradigm as the basis of the process of gaining scientific knowledge is proved; the structural and logical scheme of the scientific research is proposed; a range of basic tasks of the research is formed and theoretical principles of their solving are offered; the conceptual and operational models to study the differentiation of the social and economic space of the country are developed; the main hypotheses of the research are formed and methodological bases and instruments for their justification are proposed.

Keywords: socio-economic development, region, unevenness, disproportions, concept, hypothesis, instruments.

Нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів спостерігається в Україні тривалий період часу. Перманентне збереження розриву між максимальними та мінімальними значеннями показників соціально-економічного розвитку регіонів, зокрема ВРП на одну особу (8,8 разу у 2014 р.); наявних доходів населення (10,3 разу у 2015 р.); рівня безробіття за методологією МОП (2,8 разу за січень – вересень 2016 р.), обсягів реалізованої промислової продукції (38,9 разу за січень – вересень 2016 р.) свідчать про збереження центр-периферійних відносин між регіонами в економічному просторі країни. Така ситуація знижує загальну ефективність функціонування економіки країни, що відображається падінням позиції України у рейтингах міжнародних організацій. Так, за індексом глобальної конкурентоспроможності у 2015 р. країна змістилася з 76 до 79 місця порівняно з 2014 р.

В цих умовах особливої актуальності набуває проблема підвищення рівня наукової обґрунтованості управлінських рішень, що приймаються в рамках реалізації державної політики вирівнювання диспропорцій регіонального розвитку в Україні.

Метою цієї статті є узагальнення теоретичного забезпечення процесу наукового пізнання феномена нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів України й обґрунтування положень концепції просторового соціально-економічного розвитку регіонів країни.

Процес наукового знання, у тому числі з проблеми, яка вирішується в цьому дослідженні, може здійснюватися за різними моделями: кумулятивною – П. Дюгема [1], фальсифікаційною – К. Попера [2], наукових революцій – Т. Куна [3] та конкуруючих програм – М. Лакатоса [4].

Ґрунтуючись на вивченні робіт учених [1–7], у цьому дослідженні як основа процесу набуття нового наукового знання буде використовуватися модель «наукових революцій» Т. Куна [3], згідно з якою в науці у кожний певний історичний період домінує поняття «парадигма». Т. Кун під парадигмою розуміє визнані всіма вченими наукові досягнення, які протягом певного періоду часу дають науковій спільноті модель постановки проблем і їх вирішення [3]. На думку автора, зміна парадигм означає наукову революцію.

Найбільш обґрунтовану класифікацію наукових революцій запропонував В. Стьопін (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація наукових революцій за В. Стьопіном [8]

Наукова революція	Період	Характеристика науки	Характеристика об'єктів дослідження
I	3 XVII ст.	Класична механіка	Прості системи
II	Кінець XVIII ст. – перша половина XIX ст.	Класична дисциплінарно-організована	Складні системи
III	Кінець XIX – середина XX ст.	Неокласична наука, кібернетика, загальна теорія систем	Складні системи, що саморегулюються
IV	Остання третина XX ст.	Постнеокласична наука, синергетика	Складні системи, що саморозвиваються

Аналіз наукових праць таких учених, як А. Мандельштама, Х. Уїтні, А. Пуанкаре, А. Арнольда, С. Курдюмова, С. Малінецького, В. Занга, О. Геймана, В. Хаустової [7–13] дає підстави в цьому дослідженні прийняти за основу синергетичну парадигму.

Виходячи з робіт [14–18], запропоновано таку структурно-логічну схему наукового дослідження (рис. 1).

Як видно з рис. 1, після прийняття дослідницької парадигми, у нашому випадку – синергетичної, на другому етапі визначаються теоретичні основи дослідження.

В рамках як прийнятої парадигми, так і інших присутні різні теорії. Необхідно визначити, на які теорії потрібно спиратися в цьому дослідженні.

Теоретичні основи дослідження мають відповідати таким критеріям [14]:

- відповідності теорії природі явища, що досліджується, і типу проблеми;
- описово-пояснювальне охоплення теорії;
- пояснювальна сила теорії;
- пояснювальна глибина теорії;
- конкретність теорії;
- емпірична розробленість теорії;
- спряженість теорії.

При виборі теоретичних основ дослідження необхідно здійснювати таку послідовність дій:

1 етап. Розглянути спеціальні теорії, які спроможні за допомогою своїх понять описати та пояснити явище, що досліджується.

Рис. 1. Структурно-логічна схема наукового дослідження

2 етап. Серед галузевих теорій, які охоплюють своїм описом і поясненням широке коло явищ у рамках окремих сфер економіки.

3 етап. Продовжити пошук серед загальних теорій, які охоплюють своїм описом і поясненням саму широкую сукупність явищ економічної дійсності.

4 етап. Продовжити пошук серед емпіричних понять, фактів, гіпотез, класифікації, які відносяться до явищ, що досліджуються, які передують теорії, але також є формами наукового знання і присутності в науковій літературі.

Виходячи з наведених вище критеріїв, а також послідовності дій, аналізу праць провідних учених, пропонуються такі теоретичні основи вирішення задач, які поставлені у цьому дослідженні (табл. 2).

Таблиця 2

Задачі наукового дослідження, які мають теоретичні основи їх вирішення

Задачі дослідження	Теоретичні основи дослідження
1	2
<ul style="list-style-type: none"> – оцінити рівень соціально-економічного розвитку регіонів України; – визначити ступінь однорідності соціально-економічного простору країни; – визначити асиметричність соціально-економічного розвитку регіонів 	<ul style="list-style-type: none"> – теорія оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіонів; – теорія неоднорідності соціально-економічного розвитку регіонів
<ul style="list-style-type: none"> – ідентифікувати проблемність соціально-економічного розвитку регіонів; – оцінити динамічність економічного розвитку регіонів; – визначити рівномірність економічного розвитку регіонів; – визначити стадії проблемності соціально-економічного розвитку регіонів 	<ul style="list-style-type: none"> – теорія проблемності регіонів; – теорія нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів; – теорія стадійності економічного розвитку регіонів
<ul style="list-style-type: none"> – обґрунтувати та класифікувати фактори економічного зростання регіонів; – здійснити вибір часткових показників оцінки факторів економічного зростання регіонів; – здійснити комплексну оцінку груп факторів економічного зростання регіонів; – визначити інтегральну оцінку всієї сукупності групи факторів економічного зростання регіонів; – визначити вплив факторів економічного зростання регіонів на їх соціально-економічний розвиток 	<ul style="list-style-type: none"> – теорія факторів економічного зростання; – теорія дифузії інновацій; – теорія агломераційного ефекту

1	2
<ul style="list-style-type: none"> – ідентифікувати ієрархічні рівні соціально-економічного простору країни; – визначити конвергентно-дивергентні процеси у розвитку ієрархічних рівнів соціально-економічного простору країни; – виявити точки економічного зростання в соціально-економічному просторі країни 	<ul style="list-style-type: none"> – теорія «центр-периферія»; – теорія конвергентно-дивергентного розвитку; – теорія точок економічного зростання

На третьому етапі наукового дослідження будується концептуальна модель.

Вихідні поняття концептуальної моделі беруться із формулювання теми дослідження. Побудова концептуальної моделі передбачає виявлення суттєвих і змістовних властивостей його об'єкта та предмета.

При побудові концептуальної моделі необхідно дотримуватися таких принципів: допустимої складності; допустимої тривалості; допустимих фінансових витрат; новизни дослідження, найменшої взаємозумовленості.

Побудова концептуальної моделі наукового дослідження здійснюється згідно з логічною схемою, яку наведено у роботі [14].

Концептуальна модель дослідження являє собою структуру змістовних властивостей явищ, що досліджуються, і їх взаємозв'язок.

На основі наведеного вище, а також цілого ряду наукових робіт [6–19] пропонується така концептуальна модель дослідження диференціації соціально-економічного простору країни (рис. 2).

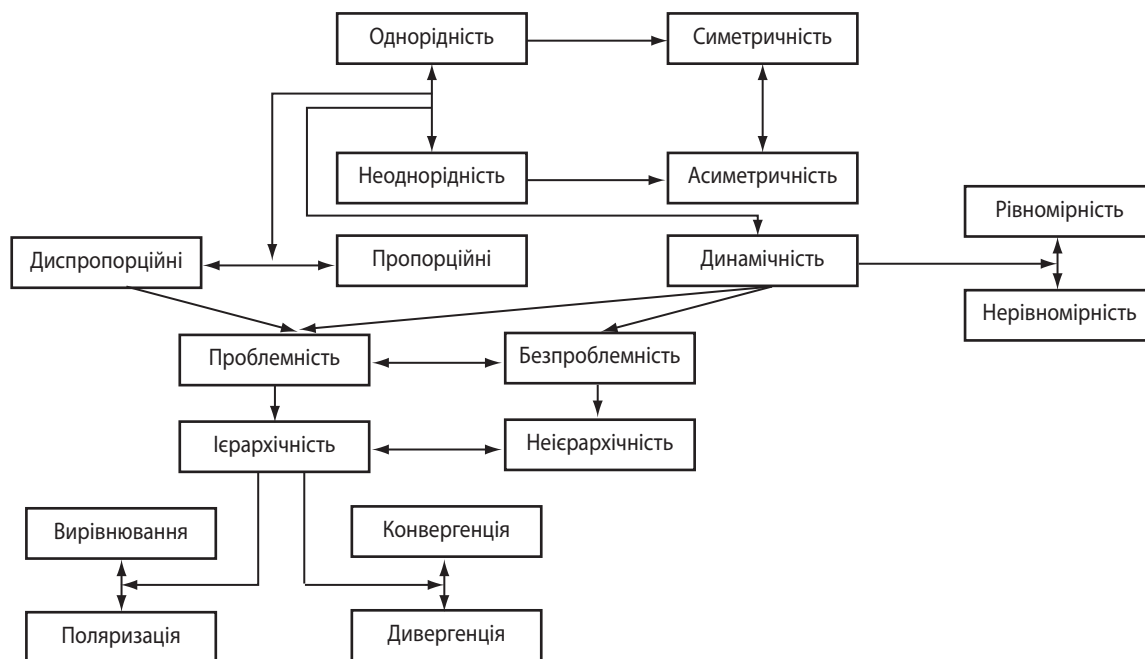

Рис. 2. Концептуальна модель дослідження диференціації соціально-економічного простору країни

На четвертому етапі наукового дослідження будується модель, яка є понятійною моделлю, що характеризує сукупність властивостей предмета та об'єкта дослідження, які піддаються спостереженню.

При побудові операційної моделі необхідно дотримуватися принципу співвідношення операційних властивостей об'єкта та предмета дослідження залежно від його виду. Такий підхід до відбору властивостей передбачає їх виділення залежно від наявності та сили зв'язку між їх станом.

Процедура побудови операційної моделі є аналогічною процедурі побудови концептуальної моделі.

Проведення дослідження дозволяє запропонувати таку операційну модель дослідження диференціації соціально-економічного простору країни (рис. 3).

Операційна модель дослідження є підґрунтям висунення гіпотез і їх узагальнення, що передбачає четвертий етап.

Гіпотеза – це такого роду припущення про форму відносин між явищами, що піддаються спостереженню, котрі являють собою науково обґрунтовані висновки про зв'язок змінних, що характеризують стан цього явища [14]. Із підтверджених гіпотез складається тіло теорії.

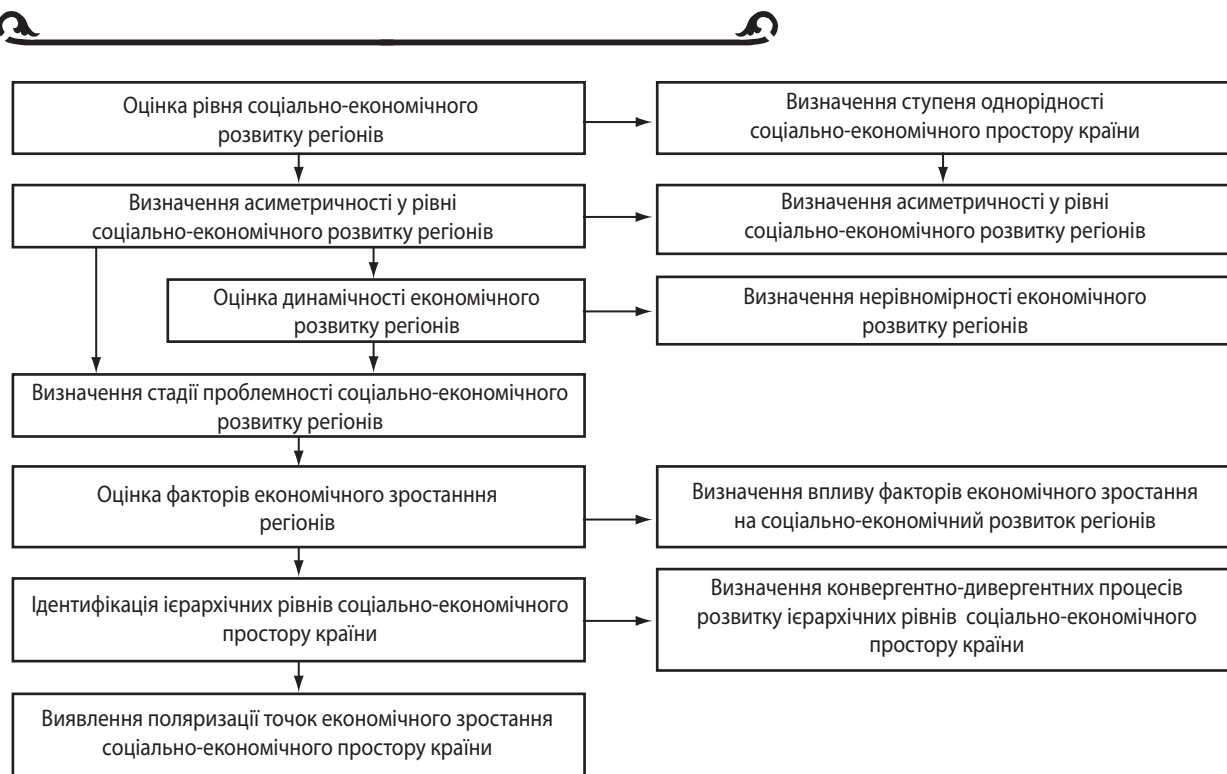

Рис. 3. Операційна модель дослідження диференціації соціально-економічного простору країни

Гіпотеза має відповідати таким вимогам [14]:

1. Виводитися із теоретичних положень, які мають докази, і ці докази перевірені й прийняті науковим товариством.

2. Спиралися на доведені теоретичні положення, сформовані згідно з правилами дедуктивної логіки.

3. Повинна охоплювати всі економічні явища, що ототожнюються з ними.

4. Повинна відповідати раніше встановленим фактам і науковим положенням.

5. Повинна охоплювати більш широке коло явищ, ніж тих, для пояснення яких вона спеціально висунута.

6. Не бути безпосередньо обумовленою емпіричними даними.

7. Істинність і логічність повинні перевірятися на основі емпіричних даних.

8. Бути припущенням, яке формулюється на рівні змінних.

Ґрунтуючись на наведених вище вимогах, дослідженні відповідних теоретичних основ і емпіричних даних, використовуючи метод наукових аналогій, у дослідженні висовуються такі гіпотези:

Гіпотеза 1. Про неоднорідність соціально-економічного простору країни.

Гіпотеза 2. Про асиметричність розподілу регіонів країни за рівнем їх соціально-економічного розвитку.

Гіпотеза 3. Про нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів країни.

Гіпотеза 4. Про зростання кількості проблемних регіонів у країні за рівнем їх соціально-економічного розвитку.

Гіпотеза 5. Про пріоритетність впливу факторів на соціально-економічний розвиток регіонів країни.

Гіпотеза 6. Про ієрархічність побудови соціально-економічного простору країни.

Гіпотеза 7. Про конвергентно-дивергентні процеси розвитку ієрархічних рівнів соціально-економічного простору країни.

Гіпотеза 8. Про поляризацію точок економічного зростання соціально-економічного простору країни.

Для доведення або спростування наведених вище гіпотез необхідно розробити таке методичне забезпечення:

1. Методичні рекомендації з ідентифікації стадії проблемності соціально-економічного розвитку регіонів.

2. Методичний підхід із оцінки факторів економічного зростання і їх впливу на соціально-економічний розвиток регіонів.

3. Методичний підхід до визначення ієрархічних рівнів соціально-економічного простору країни і виявлення в них точок економічного зростання.

Для доказу або спростування сформованих гіпотез пропонується використання такого інструментарію: матричного підходу, шкалювання, інтегрування, кореляційного і кластерного аналізу, моделі просторового розвитку.

У табл. 3 наведено узагальнення основних складових дослідження, спрямованого на формування концепції просторового соціально-економічного розвитку регіонів в Україні, до яких належать гіпотези, теоретичні основи, методичні основи та науковий інструментарій.

Таблиця 3

Узагальнення основних складових наукового дослідження

Гіпотези	Теоретичні основи	Методичні основи	Інструментарій доказу або спростування гіпотез
Г. 1. Про неоднорідність соціально-економічного простору країни Г. 2. Про асиметричність розподілу регіонів країни за рівнем їх соціально-економічного розвитку Г. 3. Про нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів країни Г. 4. Про зростання кількості проблемних регіонів у країні за рівнем їх соціально-економічного розвитку	Теорія неоднорідності соціально-економічного розвитку регіонів Теорія нерівномірності соціально-економічного розвитку Теорія проблемності регіонів Теорія стадійності економічного розвитку	Методичні рекомендації щодо ідентифікації стадії проблемності соціально-економічного розвитку регіонів	Матричний підхід Шкалювання
Г. 5. Про пріоритетність впливу факторів на соціально-економічний розвиток регіонів країни	Теорія факторів економічного зростання Теорія дифузії інновацій Теорія агломераційного ефекту	Методичний підхід із оцінки факторів економічного зростання і їх впливу на соціально-економічний розвиток регіонів	Інтегральний показник Кореляційний аналіз
Г. 6. Про ієрархічність побудови соціально-економічного простору країни Г. 7. Про конвергентно-дивергентні процеси розвитку ієрархічних рівнів соціально-економічного простору країни Г. 8. Про поляризацію точок економічного зростання соціально-економічного простору країни	Теорія центр-периферія Теорія конвергентно-дивергентного розвитку Теорія точок економічного зростання	Методичний підхід до визначення ієрархічних рівнів соціально-економічного простору країни і виявлення в них точок економічного зростання	Кластерний аналіз Моделі просторового розвитку Матричний підхід

Перші чотири гіпотези концепції просторового соціально-економічного розвитку регіонів України пов'язані з теорією неоднорідності соціально-економічного розвитку регіонів; теорією нерівномірності соціально-економічного розвитку; теорією проблемності регіонів і теорією стадійності економічного розвитку. Гіпотеза 5 базується на надбаннях теорій факторів економічного зростання, дифузії інновацій, агломераційного ефекту. Гіпотези 6–8 базуються на теоріях центр-периферія, конвергентно-дивергентного розвитку, точок економічного зростання.

Висновки. Таким чином, на підставі проведеного дослідження:

1. Запропоновано теоретичне забезпечення концепції соціально-економічного розвитку регіонів України, яка базується на доведенні ряду гіпотез: про неоднорідність соціально-економічного простору країни; про асиметричність розподілу регіонів країни за рівнем їх соціально-економічного розвитку; про нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів країни; про зростання кількості проблемних регіонів у країні за рівнем їх соціально-економічного розвитку; про пріоритетність впливу факторів на соціально-економічний розвиток регіонів країни; про ієрархічність побудови соціально-економічного простору країни; про конвергентно-дивергентні процеси розвитку ієрархічних рівнів соціально-економічного простору країни; про поляризацію точок економічного зростання соціально-економічного простору країни.

2. Розроблено концептуальну модель дослідження диференціації соціально-економічного простору країни, складовими якої є: поляризація, дивергенція, конвергенція, вирівнювання, рівномірність, пропорційність, однорідність та ін.

3. Побудовано операційну модель дослідження диференціації соціально-економічного простору країни, яка передбачає реалізацію досліджень за напрямками: оцінка рівня соціально-економічного розвитку регіонів; визначення ступеня однорідності соціально-економічного простору країни й асиметричності в рівні соціально-економічного розвитку регіонів; ідентифікація та визначення стадії проблемності соціально-економічного розвитку регіонів; оцінка факторів економічного зростання регіонів; ідентифікація ієрархічних рівнів соціально-економічного простору країни; виявлення поляризації точок економічного зростання соціально-економічного простору країни.

Напрями подальших досліджень полягають у розробці відповідного методичного забезпечення для доведення або спростування висунутих гіпотез та розробці концепції соціально-економічного розвитку регіонів України на базі запропонованого підходу.

Література: 1. Дюгем П. Физическая теория, ее цель и строение/пер. с франц. СПб.: КомКнига, 2007. 328 с. 2. Поппер К. Логика и рост научного знания/пер. с англ. М.: Прогрес, 1983. 604 с. 3. Кун Т. Структура научных революций/пер. с англ. М.: Прогресс, 1977. 340 с. 4. Лакатос И. Фальсификация и методология научно-исследовательских программ/пер. с англ. М.: Медиум, 1995. 236 с. 5. Зінченко В. А. Управління конкурентною боротьбою підприємств на зовнішніх ринках: монографія. Харків: ФОП Александрова К. М.; ВД «ІНЖЕК», 2012. 200 с. 6. Гейман О. А. Нелинейность экономики и неравномерность развития регионов: монография. Харьков: ФЛП Либушкина Л. М.; ИД «ИНЖЭК», 2009. 428 с. 7. Хаустова В. Є. Промислова політика в Україні: формування та прогнозування: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2015. 384 с. 8. Степин В. С. Теоретическое знание. М.: Прогресс – Традиция, 2003. 744 с. 9. Арнольд В. Н. Теория катастроф/пер. с англ. М.: Наука, 1990. 128 с. 10. Курдюмов С. П., Малинецкий Г. Г. Синергетика – теория самоорганизации. Идеи, методы, перспективы: монография. М.: Знание, 1983. 64. 11. Занг В. Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории/пер. с англ. М.: Мир, 1999. 334 с. 12. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Синергетика: нелинейность времени и ландшафты коэволюции. М.: КомКнига, 2007. 272 с. 13. Khaustova V. Y., Geyman O. A. Synergetic paradigm: essence, peculiarities and principles. *Pridneprovsky research journal*. 2009. № 13 (102). P. 13–19. 14. Аверин Ю. П. Теоретическое построение количественного социологического исследования: учеб. пособие для вузов. М.: Академический проект, 2014. 432 с. 15. Степин В. С. История и философия науки: учеб. для аспирантов и соискателей ученой степени кандидата наук. М.: Академический проект. Трикста, 2012. 423 с. 16. Кохановский В. П., Лешкевич Т. Г., Матяш Т. П., Фатхи Т. Б. Основы философии науки: учеб. пособие для аспирантов. Ростов н/Д: Феникс, 2008. 603 с. 17. Майданов А. С. Методология научного творчества: монография. М.: Изд-во ЛКИ, 2008. 512 с. 18. Канке В. А. Общая философия науки: учебник. М.: Омега-Л, 2009. 354 с. 19. Шульц С. Економічний простір України: формування, структурування та управління. Львів: ІРД НАН України, 2010. 408 с.

References: 1. Dyugem P. Fizicheskaya teoriya, yee tsel i stroyeniye/per. s frants. SPb.: KomKniga, 2007. 328 p. 2. Popper K. Logika i rost nauchnogo znaniya/per. s angl. M.: Progress, 1983. 604 p. 3. Kun T. Struktura nauchnykh revolyutsiy/per. s angl. M.: Progress, 1977. 340 p. 4. Lakatos I. Falsifikatsiya i metodologiya nauchno-issledovatel'skikh programm/per. s angl. M.: Medium, 1995. 236 p. 5. Zinchenko V. A. *Upravlinnia konkurentnoi borotboiu pidpriemstv na zovnishnikh rynkakh: monohrafiya* [Management of Competitive Struggle for the Enterprises in Foreign Markets: monograph]. Kharkiv: FOP Aleksandrova K. M.; VD «INZhEK», 2012. 200 p. 6. Geyman O. A. *Nelineynost ekonomiki i neravnomernost razvitiya regionov: monografiya* [The Nonlinearity of the Economy and the Uneven Development of Regions: monograph]. Kharkov: FLP Liburkina L. M.; ID «INZhEK», 2009. 428 p. 7. Khaustova V. Ye. *Promyslova polityka v Ukraini: formuvannia ta prohnozuvannia: monohrafiya* [Industrial Policy in Ukraine: Formation and Forecasting: monograph]. Kharkiv: VD «INZhEK», 2015. 384 p. 8. Stepin V. S. Teoreticheskoye znaniye. M.: Progress – Traditsiya, 2003. 744 p. 9. Arnold V. N. Teoriya katastrof/per. s angl. M.: Nauka, 1990. 128 p. 10. Kurdyumov S. P., Malinetskiy G. G. *Sinergetika – teoriya samoorganizatsii. Idei, metody, perspektivy: monografiya* [Synergetics – Theory of Self-Organization. Ideas, Methods, Prospects: monograph]. M.: Znaniye, 1983. 64 p. 11. Zang V. B. Sinergeticheskaya ekonomika. Vremya i peremeny v nelineynoy ekonomicheskoy teorii/per. s angl. M.: Mir, 1999. 334 p. 12. Knyazeva E. N., Kurdyumov S. P. Sinergetika: nelineynost vremeni i landshafty koevolyutsii. M.: KomKniga, 2007. 272 p. 13. Khaustova V. Ye., Geyman O. A. Synergetic paradigm: essence, peculiarities and principles. *Pridneprovsky research journal*. 2009. No. 13 (102). P. 13–19. 14. Averin Yu. P. Teoreticheskoye postroyeniye kolichestvennogo sotsiologicheskogo issledovaniya: ucheb. posobiye dlya vuzov. M.: Akademicheskii proekt, 2014. 432 p. 15. Stepin V. S. Istoriya i filosofiya nauki: ucheb. dlya aspirantov i soiskateley uchenoy stepeni kandidata nauk. M.: Akademicheskii proekt; Triksta, 2012. 423 p. 16. Kokhanovskiy V. P., Leshkevich T. G., Matyash T. P., Fatkhi T. B. Osnovy filosofii nauki: ucheb. posobiye dlya aspirantov. Rostov n/D: Feniks, 2008. 603 p. 17. Maydanov A. S. *Metodologiya nauchnogo tvorchestva: monografiya* [Methodology of Scientific Creativity: monograph]. M.: Izd-vo LKI, 2008. 512 p. 18. Kanke V. A. Obshchaya filosofiya nauki: ucheb. M.: Omega-L, 2009. 354 p. 19. Shults S. Ekonomichnyi prostir Ukrainy: formuvannia, strukturuvannia ta upravlinnia. Lviv: IRD NAN Ukrainy, 2010. 408 p.

Інформація про автора

Козирева Олена Вадимівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна; e-mail: ndc_ipr@ukr.net).

Информация об авторе

Козырева Елена Вадимовна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина; e-mail: ndc_ipr@ukr.net).

Information about the author

Kozyrieva Olena V. – PhD (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine; e-mail: ndc_ipr@ukr.net).

Стаття надійшла до ред.
10.08.2016 р.

Економіка підприємства та управління виробництвом

JEL Classification: G31

УДК 336.64

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИБОРОМ ДЖЕРЕЛ ОНОВЛЕННЯ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

**Внукова Н. М.
Пристінська М. В.**

Анотація. Кожного разу, коли планується інвестиційна дія, перед менеджментом підприємств постає задача вибору джерела фінансування. У статті розкрито сутність методу багатокритеріальної оптимізації вибору форм фінансування оновлення необоротних активів підприємства. Наведено підходи до формування моделі, алгоритм застосування та приклад вибору форм фінансування. У результаті проведених розрахунків і їх коригувань торговельному підприємству рекомендовано оптимальну комбінацію форм фінансування проекту з оновлення необоротних активів, враховуючи цілі суб'єкта господарювання: можливий обсяг фінансування, вартість фінансування, цільова структура капіталу.

Ключові слова: необоротні активи, джерела оновлення, фінансування, реінвестування прибутку, кредит, овердрафт, фінансовий лізинг.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ ВЫБОРОМ ИСТОЧНИКОВ ОБНОВЛЕНИЯ НЕОБОРОТНЫХ АКТИВОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

**Внукова Н. Н.
Пристинская М. В.**

Аннотация. Каждый раз, когда планируется инвестиционное действие, перед менеджментом предприятий стоит задача выбора источника финансирования. В статье раскрыта сущность метода многокритериальной оптимизации выбора форм финансирования обновления необоротных активов предприятия. Приведены подходы к формированию модели, алгоритм применения и пример выбора форм финансирования. В результате проведенных расчетов и их корректировок торговому предприятию рекомендована оптимальная комбинация форм финансирования проекта по обновлению необоротных активов с учетом целей предприятия: возможный объем финансирования, стоимость финансирования, целевая структура капитала.

Ключевые слова: необоротные активы, источники обновления, финансирование, реинвестирование прибыли, кредит, овердрафт, финансовый лизинг.

IMPROVING THE MANAGEMENT OF CHOOSING SOURCES TO REPLACE THE ENTERPRISE'S NON-CURRENT ASSETS

N. Vnukova
M. Prystinska

Abstract. The management of enterprises faces the task of choosing sources of funding every time when an investment action is planned. The article discloses the essence of the method of multi-criteria optimization of choosing forms of funding to replace the enterprise's non-current assets. Approaches to the model formation, application algorithms and an example of choosing forms of funding are given. As a result of the conducted calculations and their adjustments, the optimal combination of forms of funding the project on replacement of non-current assets is recommended to the trade enterprise with consideration for the enterprise objectives: possible amount of funding, cost of financing, target capital structure.

Keywords: non-current assets, sources of replacement, funding, reinvestment of profit, credit, overdraft, financial leasing.

Постановка проблеми. Процеси управління господарською діяльністю передбачають використання економіко-математичних методів. Вибір джерел оновлення необоротних активів підприємства – не виключення. Щоб обрати найкращий варіант фінансування з усіх доступних джерел для цього підприємства, необхідно побудувати певну модель, підібрати вхідні дані та знайти рішення.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням проблеми вибору джерел фінансування необоротних активів підприємств займалося багато вчених, зокрема І. Бланк [1], Т. Дорошенко [5], В. Пономаренко [7], О. Ястремська [7], Н. Хастінгз [9] та ін. Актуальним є дослідження можливостей оптимізації цього процесу на основі сучасних технологій і застосування моделей багатокритеріальної оптимізації.

Мета дослідження – запропонувати метод багатокритеріальної оптимізації вибору форм фінансування джерел оновлення необоротних активів підприємств, що дозволяє обґрунтовано визначити комбінацію форм залучення грошових коштів, враховуючи цілі компанії.

Результати досліджень. Менеджмент підприємств постає перед задачею вибору джерела фінансування кожного разу, коли планується інвестиційна дія. Існують різні погляди щодо вибору джерел фінансування проектів на підприємстві (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до вибору оптимальних джерел фінансування необоротних активів

Автор	Рекомендація щодо вибору оптимальних джерел фінансування
Дорошенко Т. В. [5, с. 135]	Усі потенційні джерела фінансування підприємства ранжуються за ступенем збільшення їхньої вартості, та здійснюється вибір найліпшого джерела мобілізації коштів за мінімальним значенням цього показника. За другим підходом відправним пунктом при визначенні оптимальної структури джерел фінансування є не вартість цих джерел, а структура вже сформованого на підприємстві капіталу
Бланк І. О. [1, с. 102], Пономаренко В. С., Ястремська О. М. [7, с. 54]	Враховуються середньозважена вартість капіталу, рентабельність власного капіталу, рівень фінансового ризику
Бражник Л. В., Ралко І. О., Яловега В. О., Завалевська В. О. [2, с. 58]	Модель має забезпечувати максимізацію рентабельності власного капіталу, мінімізацію середньозваженої вартості капіталу, максимізацію фінансової спроможності підприємства та мінімізацію фінансового ризику

Виходячи з поглядів науковців, що подані в табл. 1, для розв'язання завдання використано задачу лінійного програмування. Компонентами моделі є рішення x_1, x_2, \dots, x_n , з яких необхідно обрати найкращий варіант згідно з цілями підприємства та такими факторами впливу, як фінансовий стан, вартість фінансування [3, с. 128]. Цілі проявляються у критеріях f_1, f_2, \dots, f_n . Актуальним є вибір такого варіанта фінансування, який би забезпечив мінімізацію витрат. Підстави для включення в модель, зміст цілей підприємства та математичних принципів, а також їх ролі в моделі наведені на рис. 1.

Інші цілі в моделі набули вигляду обмежень:

1. Питома вага кожного джерела має бути додатним числом, тобто бути більшою або дорівнювати нулю.
2. Сума часток джерел має дорівнювати одиниці або 100 %.
3. Обсяг коштів, що планується отримати з певного джерела, має бути не більше доступного для підприємства обсягу грошових коштів.
4. Обсяг позикових коштів, що планується отримати, не може перевищувати обсяг, що можливо залучити як борг згідно з цільовою структурою капіталу підприємства.

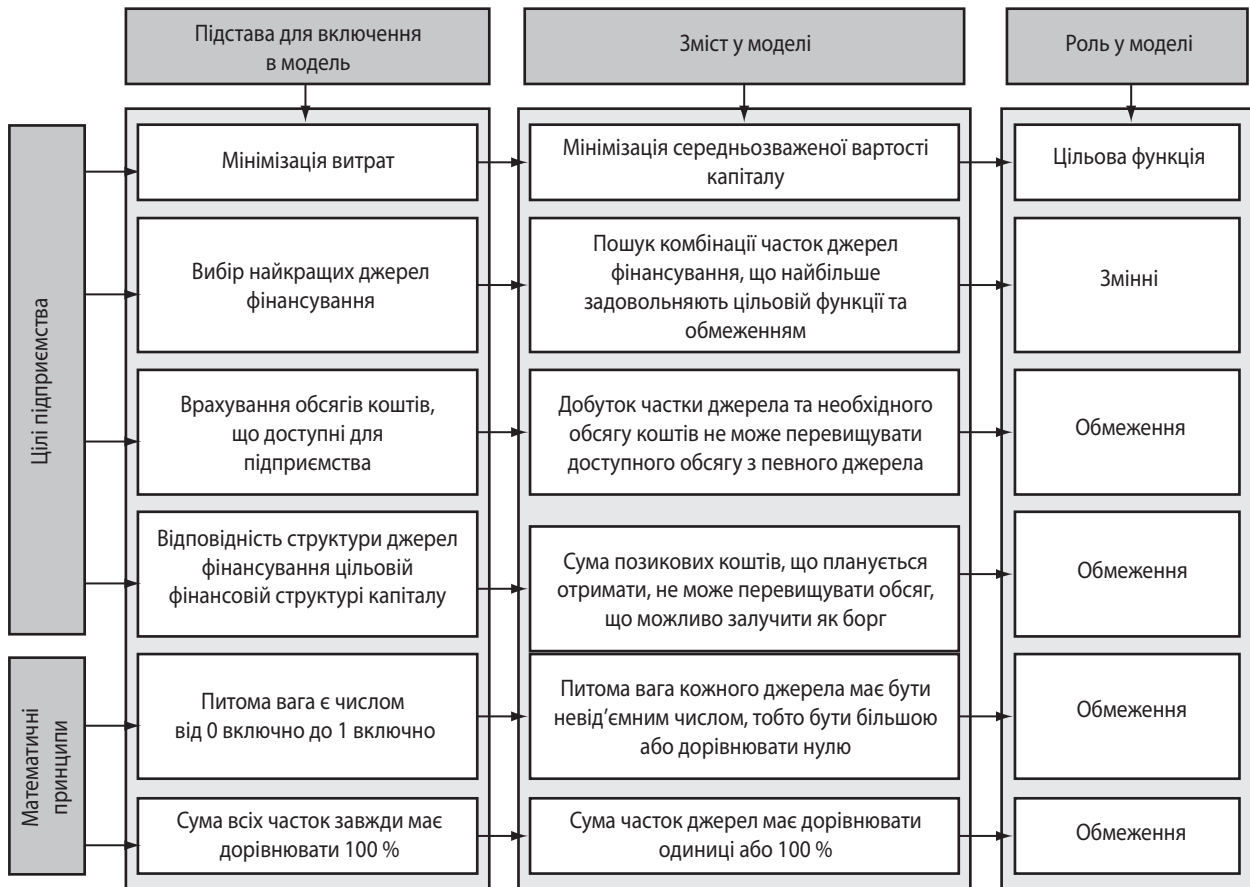

Рис. 1. Складові моделі оптимізації вибору джерел оновлення необоротних активів підприємства

Джерело: сформовано авторами

Формалізована модель має такий вигляд:

$$\begin{cases} \sum_{i=1}^n VD_i \times PV_i \rightarrow \min \\ PV_i \geq 0 \\ \sum_{i=1}^n PV_i = 1 \\ VD_i \times PV_i \leq DO_i \\ PK \leq PK_0 \end{cases} , \quad (1)$$

де VD_i – вартість i -го джерела фінансування;
 PV_i – питома вага i -го джерела у загальній комбінації джерел;
 DO_i – доступний підприємству обсяг коштів від i -го джерела;
 PK – обсяг позикових коштів, що планується отримати;
 PK_0 – обсяг позикових коштів, що не порушить фінансову незалежність підприємства відповідно до цільової структури капіталу.

Реалізація моделі передбачила такі етапи.

1. Визначення потреби підприємства в грошових коштах.
2. Формування списку усіх можливих форм фінансування.
3. Відсів форм, що є недоступними через характер діяльності підприємства, його розміри чи нерозвинутість цієї форми фінансування.
4. Визначення обсягів коштів, що є доступними для підприємства, та вартості їх залучення.
5. Формування масиву даних для розв'язання задачі.
6. Розв'язання задачі лінійного програмування через надбудову «Пошук рішення» («Solver»).

На прикладі ТОВ «Укрпак-Трейд» було розглянуто проект оновлення необоротних активів. Компанії необхідно виконати ремонт двох автомобілів, що є на балансі. Такий ремонт обійдеться близько 30 тис. грн. Також у зв'язку зі збільшенням обсягів замовлень компанія розглядає можливість купівлі ГАЗ 2705 (актуальна ціна – 450 тис. грн з ПДВ [4]). Додатково існує необхідність придбати верстат для намотування стрейч-плівки – 300 тис. грн [6]. Тобто загальна потреба ТОВ «Укрпак-Трейд» в необоротних активах складає 780 тис. грн.

Аналіз форм фінансування виявив, що доступними для проекту оновлення необоротних активів підприємства є такі форми: реінвестування прибутку, кредитування, овердрафт, фінансовий лізинг.

Вартість джерела «реінвестування прибутку», згідно зі світовою практикою, розрахована як рентабельність власного капіталу на основі того, що це середня дохідність, яку очікують власники та кредитори, що здійснили інвестиції в діяльність підприємства.

Як видно з рис. 1, один із пунктів стосується відповідності структури джерел фінансування цільовій фінансовій структурі капіталу. Одним із маркерів структури капіталу є коефіцієнт фінансової автономії: він має бути близьким до 50 %. Виходячи з цього, обчислено, яка сума позикових коштів може бути додатково залучена без суттєвого ризику. За результатами розрахунків ця сума складає 349 тис. грн.

Масив даних для пошуку найкращої комбінації фінансування наведений у табл. 2.

Таблиця 2

Масив даних для розв'язання задачі пошуку комбінації форм фінансування необоротних активів ТОВ «Укрпак-Трейд»

Необхідний обсяг коштів, тис. грн					780
Можливий обсяг залучення позикових коштів, тис. грн					349
Форма фінансування	Можливий доступний обсяг коштів, тис. грн	Вартість джерела, %	Частка джерела, %	Обсяг заплановано залучених коштів, тис. грн	Обсяг залучених позикових коштів, тис. грн
Реінвестування прибутку	297,0	14,60	–	–	–
Кредит	780,0	23,04	–	–	–
Овердрафт	780,0	22,25	–	–	–
Фінансовий лізинг	780,0	19,68	–	–	–
Підсумок		18,01	100,00	–	–

Джерело: сформовано авторами на основі вартостей конкретних джерел фінансування з урахуванням потенційних розмірів комісій банків і фінансових установ України

За результатом обробки масиву даних (табл. 2) оптимальним є таке співвідношення: 42,05 % потреби у фінансуванні слід забезпечити за рахунок реінвестування прибутку; 13,21 % можна отримати за рахунок користування такою фінансовою послугою, як овердрафт; 44,74 % потреби варто покрити за рахунок послуги фінансового лізингу.

Однак дотримання таких співвідношень не є можливим: особам, що приймають рішення щодо вибору джерел фінансування, варто враховувати, чи підлягають процеси оновлення вимогам кредитування, фінансового лізингу, чи потребують певні фінансові послуги авансових внесків.

Відповідність потреб підприємства та можливих форм їх фінансування з урахуванням результатів моделі наведено на рис. 3. Також додано пропозицію щодо розподілу сум фінансування між необоротними активами, що планує придбати підприємство.

Як видно з рис. 3, рекомендована в результаті розрахунку комбінація потребувала коригування. Враховуючи, що об'єктом фінансового лізингу виступають машини, устаткування, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка, він може покрити потреби ТОВ «Укрпак-Трейд» у купівлі автомобіля та верстата. Оскільки лізингові угоди потребують авансовий внесок у середньому в розмірі 20 %, то ця сума вартості автомобіля покривається за рахунок реінвестування прибутку підприємства. Залишкову суму покриє лізингова угода. При цьому доведеться залучити дещо більшу суму, ніж планувалося за результатами моделі (на 11 тис. грн). Але відхилення не викличе значного порушення фінансової автономії, до того ж з кожною сплатою лізингового платежу борг підприємства в структурі капіталу зменшується. Ремонт автомобілів може бути профінансовано за рахунок овердрафту. Кошти для фінансування купівлі верстата варто акумулювати за рахунок овердрафту та спрямування власного прибутку. Що стосується вибору між двома формами фінансування, то слід максимально використати власні грошові кошти через їх нижчу вартість.

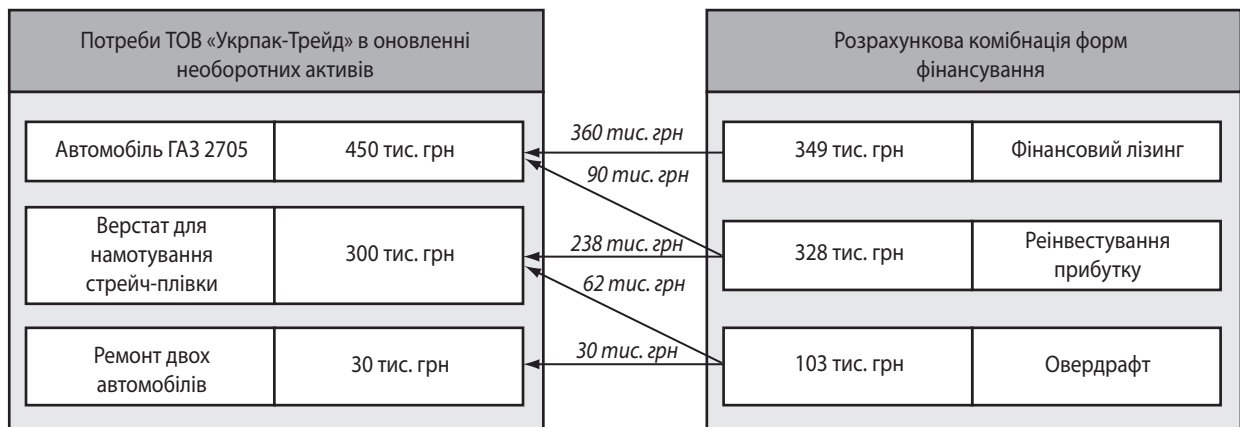

Рис. 3. Відповідність потреб ТОВ «Укрпак-Трейд» в оновленні необоротних активів і можливих форм їх фінансування з урахуванням результатів моделі

Джерело: сформовано авторами

Отже, в результаті проведених розрахунків та їх коригувань для ТОВ «Укрпак-Трейд» рекомендовано обрати для фінансування проекту з розширення підприємства фінансування за рахунок фінансового лізингу на 46,15 % (360 тис. грн), за рахунок овердрафту – на 11,79 % (92 тис. грн) та на 42,05 % – за рахунок реінвестування прибутку (328 тис. грн).

Ці заходи позитивно вплинуть на якість доставки товарів покупцям, ефективність роботи водіїв, менеджерів із продажів і намотувальників плівки, що приведе до покращення фінансових результатів, оскільки характер інвестиційних рішень є фактором впливу на ділову активність підприємства торгівлі [8, с. 285–286].

Висновки та пропозиції. Таким чином, запропонований метод багатокритеріальної оптимізації вибору форм фінансування джерел оновлення необоротних активів підприємств дозволяє обґрунтовано визначити комбінацію форм залучення грошових коштів, враховуючи цілі суб'єкта господарювання: обсяг фінансування, вартість фінансування, цільову структуру капіталу. Дослідження варто продовжувати в напрямку вибору конкретних джерел у межах форм фінансування – установ, з якими підприємство підпише угоди на надання фінансових послуг.

Література: 1. Бланк И. А. Торговый менеджмент: учеб. курс. Киев: Ника-Центр, 2004. 488 с. 2. Бражник Л. В., Ралко І. О., Яловега В. О., Завалевська В. О. Джерела фінансування господарської діяльності підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Економічні науки. 2013. Вип. 1 (6). С. 57–62. 3. Войнаренко М. П., Дзеджула В. В., Єпіфанова І. Ю. Моделювання процесу прийняття рішення щодо джерел фінансування інноваційної діяльності. *Економічний часопис-XXI*. 2016. № 160 (7–8). С. 126–129. 4. ГАЗ 2705 – пропозиція фінансового лізингу від «Групи компаній «АІС» // Сайт «Групи компаній «АІС». URL: <http://gaz.ua>. 5. Дорошенко Т. В. Формування оптимальної структури інвестиційних ресурсів на підприємстві. *Фінанси України*. 2002. № 9. С. 134–137. 6. Каталог станків для перемотування стрейч-плівки // Сайт електротехнічного заводу «Електроарсенал». URL: http://www.el-arsenal.com.ua/index.php?option=com_virtuemart&page=shop.browse&category_id=29&Itemid=1&lang=ru. 7. Пономаренко В. С., Ястремська О. М. Реальне інвестування суб'єктів господарювання: навч. посіб. Харків, 2000. 167 с. 8. Сорока С. А. Оценка деловой активности предприятий оптовой торговли. *Економика региона*. 2012. № 3. С. 284–288. 9. Hastings N. A. J. *Physical Asset Management*. Basel: Springer International Publishing, 2015. 370 p.

References: 1. Blank I. A. *Torgovyy menedzhment: ucheb. kurs*. Kiyev: Nika-Tsentr, 2004. 488 p. 2. Brazhnyk L. V., Ralko I. O., Yaloveha V. O., Zavalevska V. O. *Dzherela finansuvannia hospodarskoi diialnosti pidpriemstv* [Sources of Financing for Business Enterprises]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*. Ekonomichni nauky. 2013. Issue 1 (6). P. 57–62. 3. Voinarenko M. P., Dzhezhuha V. V., Yepifanova I. Yu. *Modeliuvannia protsesu pryiniattia rishennia shchodo dzherel finansuvannia innovatsiinoi diialnosti* [The Modeling of the Decision-Making Process in Respect of Sources of Financing of Innovative Activity]. *Ekonomichniy chasopys-XXI*. 2016. No. 160 (7–8). P. 126–129. 4. HAZ 2705 – propozytisia finansovoho lizynhu vid «Hrupy kompanii «AIS» // Sait «Hrupy kompanii «AIS». URL: <http://gaz.ua>. 5. Doroshenko T. V. *Formuvannia optymalnoi struktury investytsiinykh resursiv na pidpriemstvi* [Formation of the Optimal Structure of Investment Resources in the Enterprise]. *Finansy Ukrainy*. 2002. No. 9. P. 134–137. 6. Katalog stankiv dlia peremotuvannia streich-plivky // Sait elektrotekhnichnoho zavodu «Elektroarsenal». URL: http://www.el-arsenal.com.ua/index.php?option=com_virtuemart&page=shop.browse&category_id=29&Itemid=1&lang=ru. 7. Ponomarenko V. S., Yastremska O. M. *Realne investuvannia subiektiv hospodariuvannia: navch. posib*. Kharkiv, 2000. 167 p. 8. Soroka S. A. *Otsenka delovoy aktivnosti predpriyatiy optovoy torgovli* [Assessment of Business Activity of Enterprises of Wholesale Trade]. *Economica regiona*. 2012. No. 3. P. 284–288. 9. Hastings N. A. J. *Physical Asset Management*. Basel: Springer International Publishing, 2015. 370 p.

sale Trade]. *Ekonomika regionala*. 2012. No. 3. P. 284–288. 9. Hastings N. A. J. *Physical Asset Management*. Basel: Springer International Publishing, 2015. 370 p.

Інформація про авторів

Внукова Наталя Миколаївна – д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри управління фінансовими послугами Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Науки, 9а, м. Харків, 61116, Україна; e-mail: ufp2007@meta.ua).

Пристінська Марія Володимирівна – магістрант 2 року навчання кафедри управління фінансовими послугами Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Науки, 9а, м. Харків, 61116, Україна; e-mail: maria.pristinskaya@yandex.ua).

Информация об авторах

Внукова Наталья Николаевна – д-р экон. наук, профессор, заведующая кафедрой управления финансовыми услугами Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (пр. Науки, 9а, г. Харьков, 61116, Украина; e-mail: ufp2007@meta.ua).

Пристинская Мария Владимировна – магистрант 2 года обучения кафедры управления финансовыми услугами Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (пр. Науки, 9а, г. Харьков, 61116, Украина; e-mail: maria.pristinskaya@yandex.ua).

Information about the authors

N. Vnukova – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of Department of Management of Financial Services of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauki Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine; e-mail: ufp2007@meta.ua).

M. Prystinska – 2nd Year Master Student of Department of Management of Financial Services of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9A Nauki Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine; e-mail: maria.pristinskaya@yandex.ua).

*Стаття надійшла до ред.
11.08.2016 р.*

JEL Classification: D 20, L 72, M 31

УДК 338.33:65.012.34:334.716

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗБУТОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ВУГЛЕДОБУВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

**Залознава Ю. С.
Трушкіна Н. В.**

Анотація. Діючі системи управління збутовою діяльністю не відповідають сучасним умовам господарювання, що призводить до зростання рівня витрат підприємств вугільної промисловості. Тому мета статті полягає в розробці науково-методичного забезпечення вдосконалення системи управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства. Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення. Уточнено зміст і визначено основні елементи терміна «система управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства». Запропоновано структурну та структурно-функціональну схеми формування системи управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства. Обґрунтовано, що впровадження пропозицій щодо формування системи управління збутовою діяльністю вугледобувних підприємств сприяє економії витрат на транспортування вугільної продукції та обслуговування споживачів. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці вугледобувних підприємств.

Ключові слова: вугледобувне підприємство, система управління збутовою діяльністю, принципи, методи, функції управління, інструменти, механізм.

© Залознава Ю. С., Трушкіна Н. В., 2016

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ СБЫТОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ УГЛЕДОБЫВАЮЩЕГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Залознова Ю. С.
Трушкина Н. В.

Аннотация. Действующие системы управления сбытовой деятельностью не соответствуют современным условиям хозяйствования, что приводит к росту уровня затрат предприятий угольной промышленности. Поэтому цель статьи заключается в разработке научно-методического обеспечения совершенствования системы управления сбытовой деятельностью угледобывающего предприятия. Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения. Уточнено содержание и определены основные элементы термина «система управления сбытовой деятельностью угледобывающего предприятия». Предложены структурная и структурно-функциональная схемы формирования системы управления сбытовой деятельностью угледобывающего предприятия. Обосновано, что внедрение предложений по формированию системы управления сбытовой деятельностью угледобывающих предприятий способствует экономии затрат на транспортировку угольной продукции и обслуживание потребителей. Основные научные положения статьи можно использовать в практике угледобывающих предприятий.

Ключевые слова: угледобывающее предприятие, система управления сбытовой деятельностью, принципы, методы, функции управления, инструменты, механизм.

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL SUPPORT TO IMPROVE THE SALES MANAGEMENT SYSTEM OF COAL-MINING ENTERPRISES

Yu. Zaloznova
N. Trushkina

Abstract. The existing sales management system does not meet the current economic conditions, which leads to an increase in expenses of the coal industry. Therefore, the aim of the article is to develop scientific and methodological support to improve the sales management system of coal-mining enterprises. The solution of the tasks set in the article is achieved by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization. The essence of the concept of «sales management system of coal-mining enterprises» is specified and its main elements are identified. The structural and structural-functional schemes of forming the sales management system of the coal-mining enterprise are suggested. The article proves that the implementation of the proposals on the formation of the sales management system of coal-mining enterprises helps save expenses on transportation of coal products and customer service. Main scientific provisions of the article can be used in the practical activity of coal-mining enterprises.

Keywords: coal-mining enterprise, sales management system, principles, methods, management functions, tools, mechanism.

Постановка проблеми. Одним із важливих резервів скорочення витрат і підвищення ефективності функціонування вітчизняних вугледобувних підприємств є формування системи управління збутовою діяльністю з використанням системного підходу.

Збутова політика підприємства має бути побудована таким чином, щоб «забезпечити йому найкращі конкурентні позиції на ринку за найоптимальнішого обсягу витрат» [1]. За експертними розрахунками, реалізація заходів із удосконалення організації збутової діяльності промислових підприємств сприяє економії витрат у результаті зниження витрат на реалізацію продукції споживачам на 20 % [2, с. 19], зменшення кількості порушень термінів поставок у середньому на 30–35 % [3, с. 207], зменшення термінів доставки готової продукції на 25–45 % [4, с. 39], а також підвищенню якості сервісу шляхом зростання рівня сервісу на 15–26 % [5] і зменшення вартості та часу обробки замовлення на 20–40 % [6, с. 32].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З аналізу наукових економічних джерел виявлено, що вченими приділяється значна увага формуванню системи управління збутовою діяльністю підприємств і систематизації переліку її функцій. На основі аналізу наукових публікацій узагальнено основні положення вчених і фахівців:

– розкрито економічну сутність дефініцій «управління збутом», «управління збутовою діяльністю підприємств», «регулювання збуту продукції», «планування збутової діяльності» [7; 8, с. 197; 9, с. 68; 10, с. 90; 11];

– визначено перелік і зміст функцій управління збутовою діяльністю підприємств [8, с. 197; 10; 12; 13, с. 59; 14, с. 22; 15, с. 108];

– уточнено зміст терміна «система управління збутовою діяльністю підприємства» [10, с. 91; 11; 13, с. 59; 16, с. 70];

– виявлено основні чинники, що впливають на темп збуту товарів на ринках [17, с. 41], і побудовано нелінійну економіко-математичну модель для аналізу динаміки збуту товарів у ринкових умовах з урахуванням зміни ціни, купівельних можливостей споживачів і виду існуючих ринкових структур [18].

Незважаючи на широке коло наукових розробок із обраної теми, на цьому етапі виникає необхідність формування системи управління збутовою діяльністю вугледобувних підприємств з метою розробки комплексу заходів з удосконалення їх розвитку та функціонування за рахунок скорочення витрат на збут. При цьому аналіз джерел і власні дослідження свідчать про різноманіття підходів до визначення сутності механізму в системі управління збутовою діяльністю підприємств. У зв'язку з цим доцільним є продовження наукових досліджень із уточнення термінологічного апарату з проблем формування системи управління збутовою діяльністю підприємств вугільної промисловості, враховуючи специфіку їх функціонування. Це й обумовило вибір теми цього наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є розробка науково-методичного забезпечення вдосконалення системи управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті наукових досліджень виявлено, що під системою управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства (СУЗД) слід розуміти взаємопов'язану сукупність об'єктів і суб'єктів управління через реалізацію всього переліку функцій управління процесами збутової діяльності в єдиному комплексі на основі використання механізмів інформаційного й організаційного забезпечення (табл. 1).

Таблиця 1

Основні елементи поняття «система управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства»

Елементи	Зміст елементів
Мета	– підвищення ефективності функціонування вугледобувного підприємства за рахунок скорочення рівня витрат на організацію збутової діяльності
Принципи	– застосування системного підходу до організації процесів збутової діяльності в єдиному комплексі; – реалізація всього переліку функцій управління комплексом послідовно здійснених процесів збутової діяльності; – організація збутової діяльності має ґрунтуватися на впровадженні інформаційних технологій; – партнерські відносини вугледобувного підприємства зі споживачами
Суб'єкти	– лінійні керівники (директор з економіки, керівник департаменту з організації збутової діяльності); – функціональні керівники (начальники відповідних підрозділів з організації процесів збутової діяльності); – спеціалісти відділів (планово-аналітичного, транспортного, з договірної роботи, маркетингу й управління ризиками збутової діяльності, контрольно-облікового); – учасники збутових мереж
Об'єкти	– комплекс процесів збутової діяльності та різних транспортних і аутсорсингових послуг, на які впливає суб'єкт управління
Підсистеми	– планування та організація системи управління збутовою діяльністю; – реалізація процесів системи управління збутовою діяльністю; – аналіз функціонування системи управління збутовою діяльністю; – регулювання процесів системи управління збутовою діяльністю
Структура управління	– інтегрована лінійно-функціональна організаційна структура управління збутовою діяльністю; – вугільний синдикат

Джерело: сформовано авторами

Отже, система управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства – це система, яка складається з декількох складових (опрацювання та реалізація замовлень, транспортування, складування, управління запасами, обслуговування споживачів), що виконує відповідні функції і має розвинені зв'язки з зовнішнім середовищем, тобто з ринком (посередниками, споживачами й іншими партнерами).

Це відносно стійка сукупність структурних ланок (функціональних підрозділів підприємства, посередницьких організацій, споживачів), взаємозалежних і об'єднаних єдиним управлінням процесами збутової діяльності для реалізації стратегічних цілей вугледобувного підприємства.

До характерних властивостей СУЗД вугледобувного підприємства можна віднести: комплексність, структурованість, ієрархічність, емерджентність, синергійність (прояв синергійного ефекту), гнучкість, динамічність, націленість на інтегральну ефективність.

Функціонування системи – це «процес реалізації системою функцій, тобто процес управління» [19, с. 65]. Мета функціонування СУЗД забезпечується реалізацією взаємопов'язаних підсистем, функцій і завдань управління процесами збутової діяльності (рис. 1).

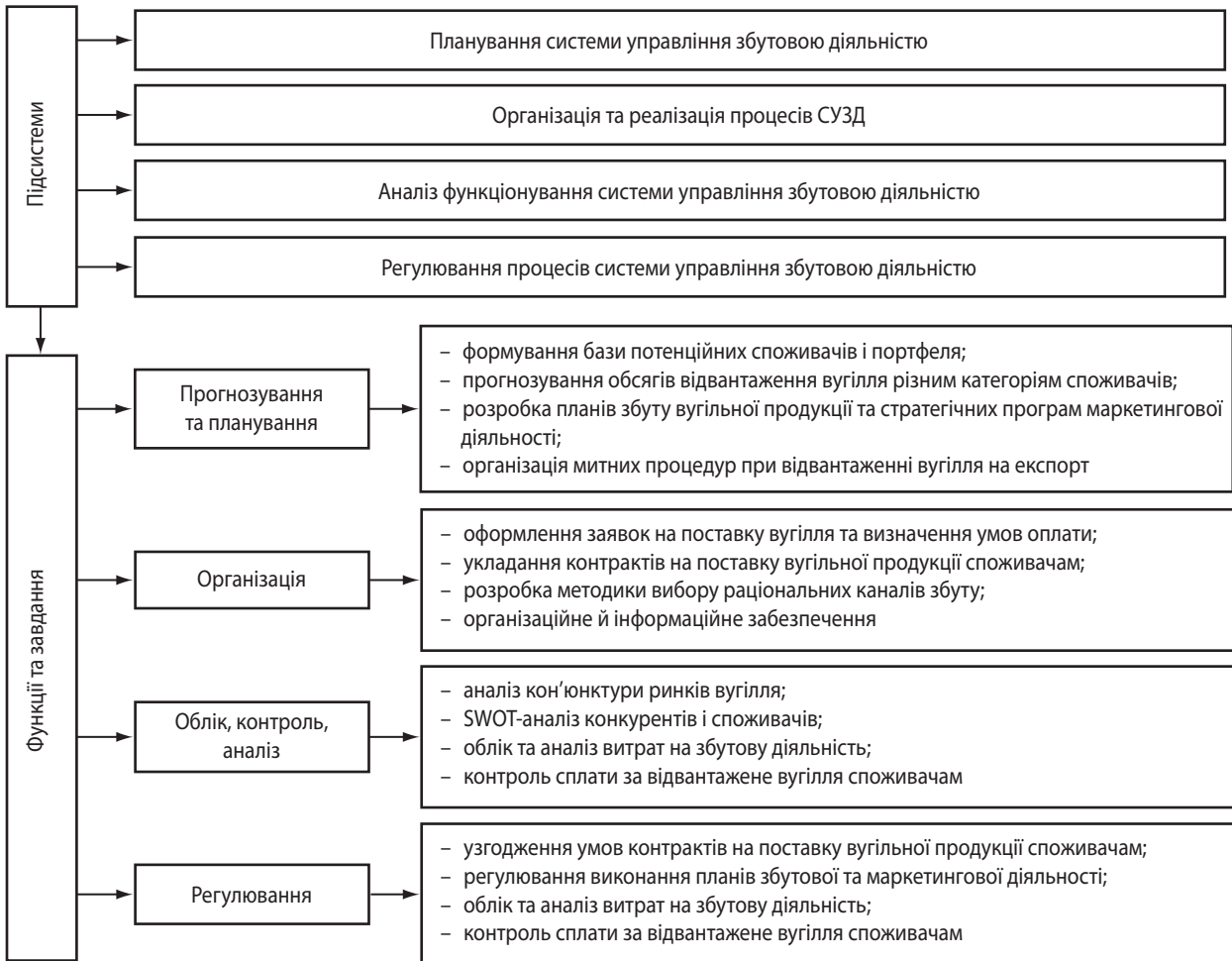

Рис. 1. Структурно-функціональна схема формування системи управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства

Джерело: сформовано авторами

Формування системи управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства має базуватися на механізмі. Як показує аналіз наукової літератури, механізм визначається як сукупність процесів, прийомів, методів, підходів, здійснення певних дій для досягнення мети; послідовність етапів і комплекс способів; послідовність етапів і комплекс методів; комплекс заходів і послідовність їх використання; спосіб організації та управління виробництвом із властивими йому формами, методами та засобами; послідовність процесів, етапів, процедур та інструментів.

До складових механізму, як правило, відносять інструменти та засоби; суб'єктів і засоби; методи, важелі й інструменти; комплекс форм і методів; способи.

Оскільки діяльність суб'єктів господарювання залежить від ряду фінансово-економічних умов (відмови споживачів від платежів за реалізовану продукцію; зміни контрактних відносин між партнерами; обмеження фінансових ресурсів; нестабільності попиту, дефолту), доцільним є використання сукупності інструментів, які мають застосовуватися при регулюванні умов організації та здійсненні збутової діяльності. До них відносяться: ціна як інвестиційний ресурс у розвиток підприємств; контракти на поставку, де враховується передплата або

відстрочки платежу за відвантажену продукцію (для великооптових споживачів) і стовідсоткова передоплата (для середньо- та дрібнооптових споживачів); штрафні санкції зі споживачів у випадку їх несвоєчасної відмови від замовлення на поставку продукції; прогнозування як інструменту планування збутової діяльності.

Для ефективного управління процесами збутової діяльності вугледобувних підприємств необхідним є застосування методів управління (організаційних, економічних, соціально-психологічних) та впровадження сучасних інформаційного та програмного забезпечення (інформаційні технології дистрибуції DRP та DRPII, інформаційної системи управління взаємовідносинами з клієнтами CRM).

Отже, механізм, на якому має базуватися формування системи управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства, пропонується розглядати як сукупність принципів, інструментів, функцій, методів і засобів, спрямованих на скорочення рівня витрат на організацію процесів збутової діяльності та різних послуг (транспортних, складських, маркетингових тощо).

Механізм – це взаємопов’язана сукупність економічних відносин, принципів, методів і форм організації процесів збутової діяльності вугледобувного підприємства.

Під формуванням системи управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства розуміється регламентована нормативними документами сукупність взаємопов’язаних організаційних, технічних, економічних і соціальних заходів з удосконалення управління збутовою діяльністю, спрямованих на постійне підвищення ефективності функціонування підприємства за рахунок скорочення рівня витрат (рис. 2).

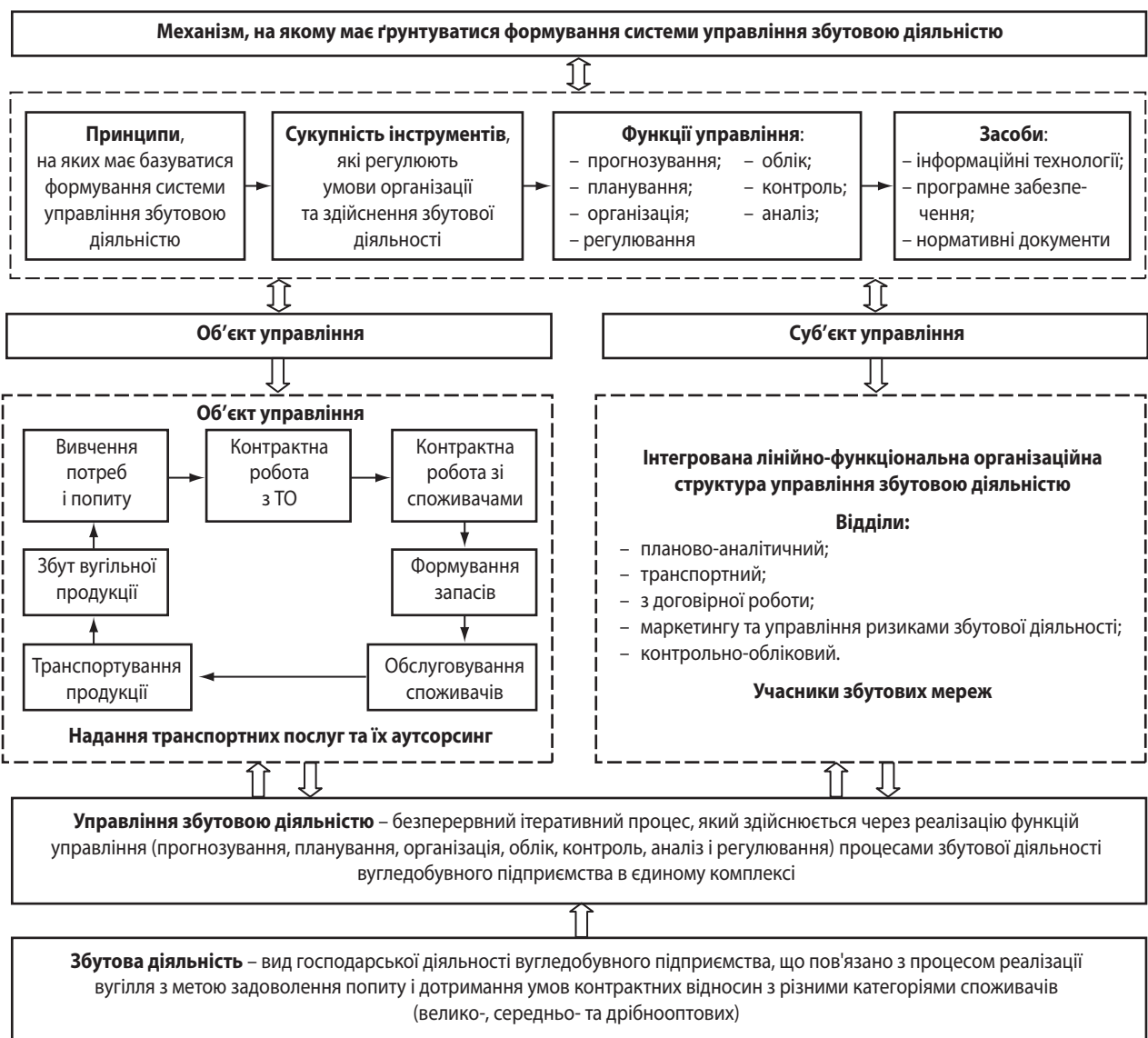

Рис. 2. Структурна схема формування системи управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства

Джерело: сформовано авторами

Формування системи управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства має базуватися на якісно нових принципах функціонування:

- застосування системного підходу до організації збутової діяльності в єдиному комплексі, а саме здійснення сукупності взаємопов'язаних, послідовно здійснених процесів (вивчення потреб і попиту споживачів; договірна робота з транспортними організаціями та споживачами; формування запасів вугільної продукції; обслуговування різних категорій споживачів; транспортування і збут вугільної продукції) і різних транспортних послуг;
- реалізація всього переліку функцій управління (прогнозування, планування, організація, облік, контроль, аналіз і регулювання) комплексом послідовно здійснених процесів збутової діяльності;
- облік специфічних особливостей організації збутової діяльності на вугледобувних підприємствах, серед яких: постійні коливання ринку вугільної продукції і нестабільний попит на вугілля; скорочення обсягів видобутку вугілля, товарної і реалізованої вугільної продукції та збільшення залишків вугілля на складах; транспортне забезпечення відвантаження вугілля споживачам (використання, як правило, залізничного й автомобільного транспорту); реалізація вугільної продукції за прямим каналом;
- диференціювання споживачів вугільної продукції на велико-, середньо- та дрібнооптових, виходячи з обсягів їх щорічного попиту; при цьому спостерігається тенденція нерівномірності обсягів відвантаження вугілля велико- і середньооптовим споживачам;
- партнерські відносини вугледобувного підприємства та споживачів мають здійснюватися на добровільних засадах взаємодії, синергії в результаті інтеграції зусиль, цілей і ресурсів учасників, на основі взаємної залежності в плані відповідальності, розподілу повноважень і ризиків;
- реалізація процесів збутової діяльності має ґрунтуватися на впровадженні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій з використанням спеціального програмного забезпечення, автоматизованих систем управління, економіко-математичних методів.

Висновки. Таким чином, у результаті дослідження розроблено науково-методичне забезпечення вдосконалення системи управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства, яке полягає в уточненні змісту терміна «система управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства» і визначенні складових механізму, на основі якого має базуватися формування системи управління збутовою діяльністю підприємств вугільної промисловості.

Реалізація пропозицій щодо формування системи управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства сприяє економії витрат на:

- транспортування вугільної продукції на основі скорочення рівня витрат на оплату послуг вантажно-транспортного управління, надання та прибирання вагонів у результаті їх раціонального використання за вантажопідйомністю, зменшення часу простоїв вагонів при навантаженні вугілля; підвищення рівня узгодженості графіків руху вагонів і формування оптимальних маршрутів транспортних засобів;
- обслуговування споживачів вугільної продукції через скорочення часу на оформлення відповідної документації, підвищення якості сервісу із застосуванням сучасних інформаційних технологій.

Перспективи подальших наукових розробок. У подальшому планується уточнити зміст поняття організаційно-економічного механізму в системі управління збутовою діяльністю вугледобувного підприємства.

Література: 1. Цопа М. Б. Дослідження засобів стимулювання збуту безалкогольної продукції виробничих підприємств Вінницької області. *Економічний часопис-XXI*. 2012. № 3–4. URL: <http://soskin.info/ea/2012/3-4/201226.html>. 2. Неруш Ю. М. Логистика. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. 390 с. 3. Кристофер М. Логистика и управление цепочками поставок/под общ. ред. В. С. Лукинського. СПб.: Питер, 2004. 316 с. 4. Гаджинский А. М. Логистика. М.: Дашков и К, 2012. 484 с. 5. Кульчицкий А. Применение информационных технологий для решения задач транспортной и складской логистики. URL: <http://www.oxs.ru>. 6. Ильченко Н. Б. Организация логистической деятельности украинских торговых предприятий: интеграционный процесс. *Логистика: проблемы и решения*. 2010. № 3 (28). С. 28–35. 7. Гаврилко П. П. Економічний зміст збуту продукції. *Економіка. Управління. Інновації*. 2012. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2012_1_11. 8. Саннікова С. Ф., Холодний А. С. Особливості планування збутової діяльності на підприємствах харчової промисловості. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія: Економіка. 2012. Вип. 6 (2). С. 196–202. 9. Янишин Я. С., Кашуба Ю. П. Удосконалення організації управління збутом продукції в агропідприємстві. *Економіка АПК*. 2013. № 9. С. 67–70. 10. Шпилик С. Управління збутовою діяльністю підприємства. *Галицький економічний вісник*. 2012. № 4 (37). С. 88–95. 11. Терент'єва Н. В. Управління збутовою діяльністю в системі управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2016. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2016/21.pdf. 12. Камілова С. Р., Яцун Ю. Ю. Управління збутовою діяльністю. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/rrei/2011_31/Ascun.pdf. 13. Хрупович С. Теоретичні підходи до організування процесу збуту на підприємстві. *Галицький економічний вісник*. 2009. № 2. С. 57–61. 14. П'ятницька Г. Т., Амброзевич Т. П. Збутова діяльність та її планування в системі управління підприємствами ресторанного господарства URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vdnuet/econ/2009_3/21.pdf. 15. Попова Т. Д. Современные методы управления процессом сбыта (продаж) организации. *Actual-*

science. 2015. Т. 1. № 4. С. 106–113. **16.** Демина Н. В., Лысенкова А. О. Управление системой сбыта продукции на современном предприятии // Новая наука: теоретический и практический взгляд: материалы Междунар. науч.-практ. конф.: в 3 ч. Ч. 1. (г. Нижний Новгород, 14 апреля 2016 г.). Стерлитамак: РИЦ АМИ, 2016. С. 70–72. **17.** Железняк О. О., Кузьменко О. С. Чинники впливу на динаміку збуту товарів в умовах недосконалої конкуренції. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 11 (121). С. 38–46. **18.** Кузьменко О. С., Железняк О. О. Моделивання динаміки збуту товарів у ринкових умовах. *Ефективна економіка*. 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2953>. **19.** Строчкович Г. В. Принципи взаємодії підприємства з постачальниками та покупцями. *Економічний часопис-XXI*. 2013. № 9–10. С. 64–66.

References: **1.** Tsopa M. B. Doslidzhennia zasobiv stymulivannia zbutu bezalkoholnoi produktsii vyrobnychukh pidpriemstv Vinnytskoi oblasti // *Ekonomichnyi chasopys-XXI*. 2012. No. 3–4. URL: <http://soskin.info/ea/2012/3-4/201226.html>. **2.** Nerush Yu. M. *Logistika*. М.: YuNITI-DANA, 2009. 390 p. **3.** Kristofer M. *Logistika i upravleniye tsepochkami postavok/pod obshh. red. V. S. Lukinskogo*. SPb.: Piter, 2004. 316 p. **4.** Gadzhinskiy A. M. *Logistika*. М.: Dashkov i K, 2012. 484 p. **5.** Kulchickiy A. *Primeneniye informatsionnykh tekhnologiy dlya resheniya zadach transportnoy i skladskoy logistiki*. URL: <http://www.oxs.ru>. **6.** Ilchenko N. B. *Organizatsiya logisticheskoy deyatelnosti ukrainskikh torgovykh predpriyatiy: integratsionnyy process* [Organization of the Logistic Activities of the Ukrainian Trade Enterprises: the Integration Process]. *Logistika: problemy i resheniya*. 2010. No. 3 (28). P. 28–35. **7.** Havrylo P. P. *Ekonomichni zmist zbutu produktsii. Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*. 2012. No. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2012_1_11. **8.** Sannikova S. F., Kholodnyi A. S. *Osoblyvosti planuvannia zbutovoi diialnosti na pidpriemstvakh kharchovoi promyslovosti* [Planning of Distribution Activities in the Food Industry]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya: Ekonomika*. 2012. Issue 6 (2). P. 196–202. **9.** Yanyshyn Ya. S., Kashuba Yu. P. *Udoskonalennia orhanizatsii upravlinnia zbutom produktsii v ahropidpriemstvi* [Improving the Organization of Sales Management Products in the Agricultural Enterprises]. *Ekonomika APK*. 2013. No. 9. P. 67–70. **10.** Shpylyk S. *Upravlinnia zbutovoiu diialnistiu pidpriemstva* [Managing Sales Activities of the Company]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. 2012. No. 4 (37). P. 88–95. **11.** Terentieva N. V. *Upravlinnia zbutovoiu diialnistiu v systemi upravlinnia pidpriemstvom. Efektyvna ekonomika*. 2016.No. 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2016/21.pdf. **12.** Kamilova S. R., Yatsun Yu. Yu. *Upravlinnia zbutovoiu diialnistiu*. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/ ppei/2011_31/Acun.pdf. **13.** Khруповych S. *Teoretychni pidkhody do orhanizuvannia protsesu zbutu na pidpriemstvi* [Theoretical Approaches to Organization of Process of Sales]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. 2009. No. 2. P. 57–61. **14.** Piatnytska H. T., Ambrozevych T. P. *Zbutova diialnist ta yii planuvannia v systemi upravlinnia pidpriemstvamy restorannoho hospodarstva*. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vdnuet/econ/2009_3/21.pdf. **15.** Popova T. D. *Sovremennyye metody upravleniya protsessom sbyta (prodazh) organizatsii* [Modern Methods of Process Control of Sales Organization]. *Actualscience*. 2015. Vol. 1. No. 4. P. 106–113. **16.** Deмина N. V., Lysenkova A. O. *Upravleniye sistemoy sbyta produktsii na sovremennom predpriyatii* // *Novaya nauka: teoreticheskiy i prakticheskiy vzglyad: materialy Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. Part 1* (g. Nizhniy Novgorod, 14 aprelya 2016 g.). Sterlitamak: RIC AMI, 2016. P. 70–72. **17.** Zhelezniak O. O., Kuzmenko O. S. *Chynnyky vplyvu na dynamiku zbutu tovariv v umovakh nedoskonaloj konkurentsii* [Factors of Influence on Dynamics of Sales of Goods under Conditions of Imperfect Competition]. *Aktualni problemy ekonomiky*. 2010. No. 11 (121). P. 38–46. **18.** Kuzmenko O. S., Zhelezniak O. O. *Modeliuvannia dynamiky zbutu tovariv u rynkovykh umovakh. Efektyvna ekonomika*. 2014. No. 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2953>. **19.** Strokovich H. V. *Pryntsypy vzaiemodii pidpriemstva z postachalnykamy ta pokupciamy* [Principles of Interaction of the Enterprise with Suppliers and Customers]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*. 2013. No. 9–10. P. 64–66.

Інформація про авторів

Залознова Юлія Станіславівна – д-р екон. наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи та міжнародних зв'язків Інституту економіки промисловості НАН України (вул. Желябова, 2, м. Київ, 03057, Україна).

Трушкіна Наталія Валеріївна – науковий співробітник відділу проблем перспективного розвитку паливно-енергетичного комплексу Інституту економіки промисловості НАН України (вул. Желябова, 2, м. Київ, 03057, Україна).

Информация об авторах

Залознова Юлия Станиславовна – д-р экон. наук, старший научный сотрудник, заместитель директора по научной работе и международным связям Института экономики промышленности НАН Украины (ул. Желябова, 2, г. Киев, 03057, Украина).

Трушкіна Наталья Валерьевна – научный сотрудник отдела проблем перспективного развития топливно-энергетического комплекса Института экономики промышленности НАН Украины (ул. Желябова, 2, г. Киев, 03057, Украина).

Information about the author

Y. Zaloznova – Doctor of Sciences (Economics), Senior Researcher, Deputy Director for Scientific Work and International Relations of Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine (2 Zheliabova Str., Kyiv, 03057, Ukraine).

N. Trushkina – Research Associate of Department of Problems of Perspective Development of Fuel and Energy Complex of Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine (2 Zheliabova Str., Kyiv, 03057, Ukraine).

*Стаття надійшла до ред.
09.08.2016 р.*

ОСОБЛИВОСТІ ЦИКЛІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР

Гонтарева І. В.

Анотація. Тенденції до підвищення економічної і соціальної значущості підприємництва спостерігаються в усьому світі. Україна в цьому сенсі не є виключенням, однак темпи зростання результативності підприємницької діяльності нижче, ніж у розвинутих країнах. Отже, теоретичні та емпіричні дослідження в цьому напрямку дуже актуальні. Метою цієї статті є дослідження особливостей циклів функціонування та розвитку підприємницьких структур. Як методи дослідження використано положення класичної, інституціональної й еволюційних теорій, а також наведено емпіричні дані, що отримані організацією Глобального моніторингу підприємництва. Визначено, що при функціонуванні підприємницьких структур важливі процедури об'єктивізації первісного задуму підприємця. Розвиток же повинен супроводжуватися не стільки зростанням матеріально-технічного потенціалу, скільки зростанням соціального, організаційного та людського капіталів.

Ключові слова: підприємництво, групи підприємців, життєвий цикл підприємництва, первісний задум, відтворення результату, капітал.

ОСОБЕННОСТИ ЦИКЛОВ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ СТРУКТУР

Гонтарева И. В.

Аннотация. Тенденции к повышению экономической и социальной значимости предпринимательства наблюдаются во всем мире. Украина в этом смысле не является исключением, однако темпы роста результативности предпринимательской деятельности ниже, чем в развитых странах. Это делает актуальными теоретические и эмпирические исследования в этом направлении. Целью статьи является исследование особенностей циклов функционирования и развития предпринимательских структур. В качестве методов исследования используются положения классической, институциональной и эволюционных теорий, а также приведены эмпирические данные, полученные организацией Глобального мониторинга предпринимательства. Определено, что при функционировании предпринимательских структур важны процедуры объективизации первоначального замысла предпринимателя. Развитие же должно сопровождаться не столько ростом материально-технического потенциала, сколько ростом социального, организационного и человеческого капиталов.

Ключевые слова: предпринимательство, группы предпринимателей, жизненный цикл предпринимательства, первоначальный замысел, воспроизводство результата, капитал.

SPECIFICS OF THE FUNCTIONING AND DEVELOPMENT CYCLES OF BUSINESS ORGANIZATIONS

I. Gontareva

Abstract. The trends toward growth of economic and social importance of entrepreneurship are observed worldwide. Ukraine is not an exception in this sense, but the rate of growth of entrepreneurial activity performance is lower than that in developed countries. This proves the relevance of the current theoretical and empirical research in this direction. The aim of the article is to study peculiarities of the functioning and development cycles of business organizations. As research methods there used provisions of the classical, institutional and evolutionary theories. The empirical data obtained by the Global Entrepreneurship Monitor are presented. It has been determined that at the functioning of business organizations, procedures of objectification of the original idea of the entrepreneur are important. The development itself should be accompanied not only by growth of logistical capacity, but growth of the social, institutional and human capital as well.

Keywords: entrepreneurship, group of entrepreneurs, entrepreneurial life cycle, initial idea, reproduction of the result, capital.

Господарська діяльність завжди була частиною суспільного життя, але тільки наприкінці XVI – початку XVII ст. вона здобула риси підприємницької діяльності. Це пов'язано з тим, що розвиток науки та техніки створив безліч нових напрямків застосування трудових і матеріальних ресурсів. Для їх обслуговування почали формуватися ринки праці та фінансових капіталів. Одночасно з'явилися підприємці, які зайняли активну позицію відносно використання можливостей, що з'явилися. Першим із учених, хто це зазначив у 1726 р. – Річард Кантільйон [1]. Він розумів підприємництво як ініціативну діяльність із досягнення економічних інтересів, що пов'язані з подоланням багатьох труднощів і невизначеності. Відтоді втілювалося п'ять технологічних укладів, число можливостей, труднощів і невизначеності зросло багатократно. Також багаторазово зросло значення підприємницької діяльності для економік усіх рівнів і ускладнилося розуміння самої сутності підприємництва.

Серед сучасних учених у контексті цієї статті слід зазначити Нобелівського лауреата К. Ерроу [3]; а також дослідження А. Ардішвіллі, Р. Кардозо, С. Рея [4], В. Базилевича [2], Дж. Віклунда, П. Девідсона, Ф. Делмара [5], В. Пономаренка [6], М. Торка [7], Г. Широкової [8]. Досягнення та отримані результати перелічених авторів є незаперечними, однак підприємництво як практика безперервно розвивається, а отже, виникають нові закономірності, проблеми та задачі. Метою цієї статті є вивчення особливостей циклів функціонування і розвитку підприємницьких структур.

Згідно з Господарським Кодексом України підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів і одержання прибутку [9, ст. 42].

Сутність підприємництва акумулюється у впливі ініціативної, новаторської, самостійної діяльності. А звідси й підприємництво – це тип господарської поведінки підприємців з організації розробок виробництва та реалізації благ з метою отримання прибутку та соціального ефекту. Водночас слід зазначити, що підприємництво – це не будь-яка господарська діяльність, це особливий вид діяльності, і ця особливість характеризується такими відчутними ознаками.

По-перше, це самостійна діяльність, діяльність «за свій рахунок». Основою підприємницької діяльності є власність підприємця, але це можуть бути позикові кошти та нематеріальні активи, і навіть тільки власний час.

По-друге, це ініціативна, творча діяльність. В основі здійснення підприємницької діяльності лежить власна ініціатива, творчо-пошуковий, інноваційний підхід. У той же час це може бути комбінація старих ідей, дифузія (імітація) відомих ідей або навіть збереження чогось традиційного.

По-третє, це систематична діяльність. Підприємницька діяльність має бути постійною, пов'язаною з відтворювальним процесом і обов'язково офіційно зареєстрованою. Проте межа між самозайнятістю та тіньовою економікою не завжди помітна та нечітко визначена.

По-четверте, це діяльність, яка здійснюється на власний ризик. Підприємницька діяльність здійснюється під власну економічну (майнову) відповідальність, тому ризики повинні бути максимально враховані та, якщо можна, застраховані.

По-п'яте, метою цієї діяльності є одержання результату і не тільки прибутку, але й підвищення якості життя взагалі, до оцінки якої входить ступінь задоволення потреб усіх рівнів піраміди Маслоу, у тому числі потреба в суспільному визнанні.

Різноманітність характеристик підприємництва, їх діалектична єдність і протилежність доповнюються такою ж або ще більшою різноманітністю і різномірністю характеристик підприємців – від видатних учених до осіб практично без освіти, багатих і бідних, тих, які мають досвід роботи, та початківців – тих, які мріють про власну справу та вимушені через обставини займатися самозайнятістю, котрі присвячують підприємству весь свій час або тих, які іноді звертаються до підприємництва.

Поєднують різномірні елементи підприємницького середовища в результативно функціонуючу систему різноманітні процеси дії, взаємодії та взаємосприяння. Закономірні послідовності процесів підприємництва формують цикли: функціонування; відтворення; розвитку; життєвий.

Процес – це послідовність зміни будь-яких параметрів стану системи в часі, а відтворювальний процес – зміна в часі пов'язаної сукупності параметрів системи, упорядкованих за ступенем досягнення очікуваного результату підприємницької діяльності. В свою чергу, цикл – це завершений і повторюваний процес переходу задуму в результат. Визначення циклу відображає: замкненість і упорядкованість стадій і фаз процесу; діахронність (від грец. *δια* «через, крізь» і грец. *χρονος* «час») розвитку, тобто повторюваність як окремих частин, так і процесу в цілому; завершення кожного повторення процесу запланованим результатом, що дозволяє здійснювати оцінку якості діяльності за принципом «витрати – результат»; наявність гнучкого зворотного зв'язку, який передає вплив якості результатів першого покоління на наступні. Вивчення процесів в економіці здійснюється шляхом аналізу руху та трансформації матеріальних, енергетичних і інформаційних потоків та їх синхронізації з провідними і напрямними потоками людського, організаційного та фінансового капіталів.

Під час відтворювального процесу підприємницької діяльності рух перерахованих потоків дозволяє досягнути матеріалізації і об'єктивізації первинного задуму в результат. Під матеріалізацією розуміється не

тільки втілення результату, наприклад, в металі, деревині або пластмасі. Це може бути й надана послуга, й оброблена та необроблена інформація на будь-якому носії. Під об'єктивізацією слід розуміти ступінь співпадіння задуму з суспільними потребами та можливостями підприємця з організації створення та реалізації товарної продукції – виробу або послуги. Загалом відмінність характеристик задуму та результату показує ступінь результативності діяльності.

Об'єктивізація здійснюється на всіх етапах відтворення результату підприємницької діяльності:

- під час постановки головної та допоміжних цілей з побудовою сценарію розвитку соціально-економічної ситуації у внутрішній і зовнішній складових підприємницького середовища. Такий сценарій має приблизний, імовірнісний характер, що переноситься на всі наступні етапи;
- уточнення можливості реалізації задуму шляхом пошуку компромісу між метою та засобами її досягнення з використанням методів пошукового та нормативного прогнозування;
- остаточне узгодження цілей і засобів їх досягнення здійснюється за допомогою планування матеріально-технічного, фінансового та трудового забезпечення;
- контроль результативності діяльності – порівняння бажаного та досягнутого дозволяє ввести корективи для наступних відтворювальних циклів.

Основними відмінними рисами відтворювальних циклів підприємницької діяльності та менеджменту традиційних підприємств є такі: у менеджменті є сформований стиль, рутини та правила, а у підприємця – більше імпровізації і суб'єктивності; менеджмент працює від досягнутого, тобто використовує інкрементальний метод планування, а підприємець – від наявного в нього бачення бажаного результату, нерідко шляхом радикальних змін; менеджмент зобов'язаний забезпечити самокупність і самофінансування підприємства, а у деяких підприємців, наприклад, волонтерів, таке завдання не ставиться від самого початку; у підприємців зазвичай немає стратегічного планування, але існує етап практичного тестування ситуації і, відповідно, довготривалий термін адаптації.

На теоретичному рівні життєвий цикл підприємницької діяльності звичайно містить чотири стадії: становлення, зростання, формалізація і реструктуризація [8; 10]. Хоча останній етап більше відноситься до життєвого циклу організації. В практичній діяльності на стадію зростання переходить максимум 20 % від стартапів, а з них на стадію формалізації – до 40 %. При цьому до 50 % підприємців-початківців не планують розвиток власної справи, оскільки для них це індивідуальна самозайнятість або додаткова діяльність. Проте розгляд життєвого циклу необхідний для розуміння перспектив усіма підприємцями та складання «дорожньої карти» для найбільш амбіційних з них.

Перша стадія життєвого циклу підприємництва – становлення, це, по суті, здійснення декількох відтворювальних циклів (рис. 1). Головне на цій стадії – знайти бізнес-можливості, випробувати бізнес-задум і знайти відповіді на такі запитання: Хто виявився споживачем результатів діяльності та що він очікує від підприємця? Наскільки потреби клієнта враховані та що необхідно додати або виключити з характеристик товару або послуги? Які умови ведення справи є критичними та яка можливість їх покращення? Наскільки результати та процес діяльності задовольняють і мотивують самого підприємця? Яка реакція інших стейкхолдерів – осіб, що мають відношення, очікування та / або інтереси в результатах діяльності?

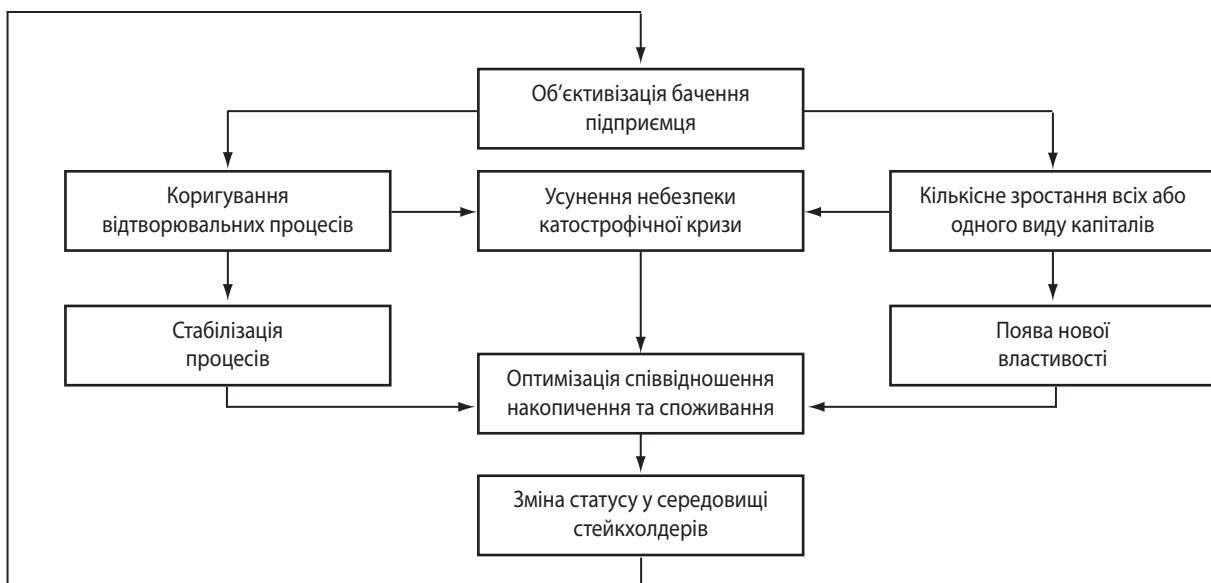

Рис. 1. Взаємозв'язок процесів функціонування та розвитку

Розглянемо основні причини невдач на першій стадії підприємницької діяльності. За результатами Глобального моніторингу підприємництва (Global Entrepreneurship Monitor, GEM) [11], на першому місці знаходиться нестача ресурсів, в тому числі фінансових, трудових, матеріально-технічних. Недостатність пов'язана з помилками в попередніх розрахунках або з різкими змінами на товарних ринках. На другому місці – невміння планувати та контролювати ці ресурси. Це пояснюється відсутністю практичних навичок або відповідних знань і вмінь з одночасним небажанням звертатися до професійних консультацій. На третьому місці – несвоєчасний вихід на ринок. Той самий задум може мати успіх або провалитися залежно від своєчасності й оперативності його реалізації. Існує таке поняття як «вікно можливостей» («Вікно Овертона») [4; 12], яке відкривається на короткий час, і туди потрібно встигнути заскочити. Це поняття пов'язане з фазою циклу ділової активності в зовнішньому середовищі, а при незначному рівні унікальності задуму і бар'єрів для його реалізації – з оперативністю дій підприємця. На четвертому місці – неспроможність залучити, організувати роботу, мотивувати й утримати кваліфікований персонал.

На другій стадії життєвого циклу підприємництва необхідно зрозуміти, що таке бажане зростання і як його досягнути. Загальнонауковий закон діалектики свідчить про перехід від кількості до якості, але ж для розуміння якої «кількості» та до якої «якості» потрібен перехід, що конкретизується по-різному для кожного явища, системи, процесу. Зростання довіри та взаємодопомоги між внутрішніми та зовнішніми стейкхолдерами невеликого бізнесу (тобто зростання його соціального капіталу) цілком може створити новий задовольняючий всіх (тобто ефективний за Парето) стандарт якості життя для конкретної бізнес-системи. Емпіричні дослідження [5] підтвердили, що самий великий негативний ефект від зростання малого бізнесу, якого хочуть уникнути його власники та персонал, міститься у втраті доброзичливих людських взаємин. Крім того, малі підприємства мають певні конкурентні переваги, зокрема, прудкість прийняття рішення, його гнучкість і швидкість виконання. Такі переваги втрачаються при зростанні бізнесу, а поява нових не гарантується [3]. Відповідно, тут повинен зростати організаційний капітал і покращуватися якість виконуваних робіт.

Розглядаючи зростання тільки як «зміну кількості», серед його індикаторів найчастіше використовується обсяг продажу, чисельність персоналу, вартість активів, частка ринку, прибуток. Але ж і тут немає повної однозначності. Зростання продажу потребує збільшення операційних витрат, а отже, необхідно слідкувати, щоб вони значно не зменшували рентабельність продажу. Дослідження доводять, що бізнес, який забезпечує високий прибуток при низькому зростанні діяльності, в підсумку в 2–3 рази частіше опиняється в ідеальному положенні «високе зростання – високий прибуток», ніж ті бізнеси, що орієнтувалися на швидке зростання при низькому прибутку [13].

Чисельність задіяного персоналу важлива для державних і громадських структур як кількість створюваних робочих місць. Однак багато підприємців сприймають цей індикатор насторожено, оскільки він збільшує управлінські витрати на набір, оплату та навчання нових співробітників. Це ж може призвести до непропорційних витрат прибутку. Крім того, сучасною тенденцією підприємництва є аутсорсинг. Відповідно, чисельність персоналу, а також вартість активів, не можуть бути достовірним показником зростання бізнесу.

Теж саме можна сказати щодо показника «частка ринку». Ця частка практично дорівнює нулю порівняно з великими корпораціями або потребує поглинань і злиттів з конкурентами на слабких локальних ринках. Хоча це також спосіб зростання, але тоді не зовсім зрозуміло – кому з учасників злиття зараховувати зростання у довгостроковій перспективі.

Сам прибуток як універсальний показник зростання дуже волатильний, мінливий. Він залежить від співвідношення цін на товарних і сировинних ринках, загального стану економіки країни, курсу валют і ще ряду факторів, тобто не може бути вимірником зростання у довгостроковій перспективі.

Зі зростанням числа минулих відтворювальних циклів з'являються звички, які переростають у рутину. Це є непоганою ознакою відповідно до відомої «кривої досвіду». По ходу тривалого освоєння нової продукції або нової діяльності собівартість результату знижується. Однак у контексті розглянутого предмета дослідження знижується також і відчуття підприємництва. Якщо при цьому здійснюється кількісне зростання числа операцій, що відносяться до одного відтворювального циклу та з'являються нові співробітники, то рутини документуються, щоб полегшити навчання і адаптацію тих, хто прийшов. Зростання числа споживачів, постачальників, товарних ринків потребує виділення відповідальних за виконання спеціалізованих функціональних завдань. Спеціалізація підвищує продуктивність праці, але ж при цьому виникають комунікаційні бар'єри та специфічні інтереси. При подальшому зростанні з'являються ієрархічні структури управління.

На стадії формалізації підприємець, що заснував власну справу, має можливість: перекваліфікуватися в менеджера, якщо отримає відповідні компетентності; запросити консультантів, створивши раду директорів; взяти на роботу професійних менеджерів, залишаючись працювати в тій сфері, де він є спеціалістом; повністю передати управління підприємством професіоналам, створивши наглядову раду з довірених осіб.

На етапі подальшої реструктуризації підприємства рушійною силою є єдність і боротьба протилежностей. Це вже зазначені раніше взаємовиключні й одночасно взаємодоповнювальні один одного процеси дегра-

дації та модернізації, а також обов'язково супутні цьому процеси спеціалізації (диференціації) і кооперації (інтеграції), необхідності одночасного збільшення споживання та накопичення (рис. 1). Необхідно враховувати також загальний технічний прогрес, що сприяє появі розподілених у просторі підприємств; тобто практичне повернення до малого підприємництва на якісно новій комунікаційній базі.

При функціонуванні підприємницьких структур важливі процедури об'єктивізації первісного задуму засновника власної справи. Як правило, об'єктивізація задуму здійснюється шляхом виконання низки послідовних відтворювальних циклів. При цьому збільшується термін адаптації при пологій «кривій досвіду». Розвиток для більшості підприємницьких структур пов'язаний не зі зростанням обсягів продажу або матеріальних активів, а з накопиченням соціального й організаційного капіталів і підвищенням ефективності використання наявного матеріально-технічного потенціалу.

В подальших дослідженнях передбачається отримати кількісну оцінку нематеріальних активів підприємницьких структур.

Література: 1. Bordo M. D. Some aspects of the monetary economics of Richard Cantillon. *Journal of Monetary Economics*. 1983. Vol. 12. Issue 2. P. 235–258. 2. Базилевич В. Д. Неортодоксальна теорія Й. А. Шумпетера // Історія економічних учень: у 2 т. Т. 2. Київ: Знання, 2006. 575 с. 3. Arrow K. Innovation in Small and Large Firms. Lexington, MA: Lexington Books, 1983. P. 15–28. 4. Ardishvilli A., Cardozo R., Ray S. theory of entrepreneurial opportunity identification and development. *Journal of Business Venturing*. 2003. Vol. 18. Issue 1. P. 105–123. 5. Wiklund J., Davidsson P., Delmar F. Expected Consequences of Growth Willingness in Different Samples off Small Firms. *Entrepreneurship Theory and Practice*. 2003. Vol. 27, № 3. P. 247–269. 6. Пономаренко В. С., Гонтарева І. В. Методологія комплексного оцінювання ефективності розвитку промислових підприємств. Харків: Вид-во ХНЕУ, 2015. 404 с. 7. Tork M. R. The Impact of Some Effective Factors on Multi-Purpose Companies with an Entrepreneurial Approach. *International Journal of Scientific Management and Development*. January, 2016. Vol. 4, № 1. P. 14–18. 8. Широкова Г. В. Жизненный цикл организации: концепции и российская практика. СПб.: Высшая школа менеджмента, 2008. 480 с. 9. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. 10. Duncan C., Flamholtz E. Transition Making the Transition from Entrepreneurship to Leader of a Professionally Managed Firm. *Management Review*. 1982. Vol. 71, № 1. P. 57–62. 11. Global Entrepreneurship Monitor. URL: <http://www.gemconsortium.org/report>. 12. Lehman Joseph G. The Overton Window: Made in Michigan. *View Point on public ISSUES*. July 5, 2010. № 2010-19 URL: <https://www.mackinac.org/archives/2010/v2010-19.pdf>. 13. Davidsson P., Steffens P., Fitzsimmons J. Growing profitable or growing from profits: Putting the horse in front of the cart? *Journal Business Venturing*. 2009. Vol. 24 (4). P. 388–406.

References: 1. Bordo M. D. Some aspects of the monetary economics of Richard Cantillon. *Journal of Monetary Economics*. 1983. Vol. 12. Issue 2. P. 235–258. 2. Bazylevych V. D. Neortodoksalna teoriia J. A. Shumpetera // Istoriiia ekonomichnykh uchen. Vol. 2. Kyiv: Znannia, 2006. 575 p. 3. Arrow K. Innovation in Small and Large Firms. Lexington, MA: Lexington Books, 1983. P. 15–28. 4. Ardishvilli A., Cardozo R., Ray S. Theory of Entrepreneurial Opportunity Identification and Development. *Journal of Business Venturing*. 2003. Vol. 18. Issue 1. P. 105–123. 5. Wiklund J., Davidsson P., Delmar F. Expected Consequences of Growth Willingness in Different Samples off Small Firms. *Entrepreneurship Theory and Practice*. 2003. Vol. 27, No. 3. P. 247–269. 6. Ponomarenko V. S., Hontareva I. V. Metodolohiia kompleksnoho otsiniuvannia efektyvnosti rozvytku promyslovykh pidpriumstv. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2015. 404 p. 7. Tork M. R. The Impact of Some Effective Factors on Multi-Purpose Companies with an Entrepreneurial Approach. *International Journal of Scientific Management and Development*. January, 2016. Vol. 4, No. 1. P. 14–18. 8. Shirokova G. V. Zhiznennyi tsikl organizatsii: kontseptsii i rossiyskaya praktika. SPb.: Vysshaya shkola menedzhmenta, 2008. 480 p. 9. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 No. 436-IV // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»/Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. 10. Duncan C., Flamholtz E. Transition Making the Transition from Entrepreneurship to Leader of a Professionally Managed Firm. *Management Review*. 1982. Vol. 71, No. 1. P. 57–62. 11. Global Entrepreneurship Monitor. URL: <http://www.gemconsortium.org/report>. 12. Lehman Joseph G. The Overton Window: Made in Michigan. *View Point on public ISSUES*. July 5, 2010. No. 2010-19 URL: <https://www.mackinac.org/archives/2010/v2010-19.pdf>. 13. Davidsson P., Steffens P., Fitzsimmons J. Growing Profitable or Growing from Profits: Putting the Horse in Front of the Cart? *Journal Business Venturing*. 2009. Vol. 24 (4). P. 388–406.

Інформація про автора

Гонтарева Ірина Вячеславівна – д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри підприємницької діяльності Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Науки 9а, м. Харків, 61166, Україна; e-mail: lider.khneu@gmail.com).

Информация об авторе

Гонтарева Ирина Вячеславовна – д-р экон. наук, профессор, заведующий кафедрой предпринимательской деятельности Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (пр. Науки 9а, г. Харьков, 61166 Украина; e-mail: lider.khneu@gmail.com).

Information about the author

I. Gontareva — Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of Department of Entrepreneurial Activity of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauki Ave., Kharkiv, 61116, Ukraine; e-mail: lider.khneu@gmail.com).

Стаття надійшла до ред.
11.08.2016 р.

JEL Classification: O10; P13

УДК 658.114.5.014.1

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ КОРПОРАТИВНОГО ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Гуцалюк О. М.

Анотація. Статтю присвячено теоретичному обґрунтуванню й розробці методичного забезпечення організації управління економічною безпекою корпоративного інтеграційного розвитку. Проведено семантичний аналіз понять «економічна безпека» та «інтеграційний розвиток». Шляхом співвідношення результатів такого аналізу з систематизованими факторами старту інтеграційного процесу визначено зміст поняття «корпоративний інтеграційний розвиток» та обґрунтовано логіку управління економічною безпекою корпоративного інтеграційного розвитку. Таке обґрунтування здійснено з використанням методології системної динаміки. Ідентифіковано перелік і зміст етапів організації управління корпоративним інтеграційним розвитком. Орієнтація етапів на досягнення компліментарності бізнес-процесів учасників інтегрованого об'єднання підприємств дозволила розробити схему узгодженого генерування та використання інтегрованого ресурсу корпоративної економічної безпеки.

Ключові слова: організація управління, розвиток підприємства, інтегровані об'єднання підприємств, корпоративна безпека, ресурс економічної безпеки.

ОРГАНИЗАЦИЯ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ КОРПОРАТИВНОГО ИНТЕГРАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

Гуцалюк А. Н.

Аннотация. Статья посвящена теоретическому обоснованию и разработке методического обеспечения организации управления экономической безопасностью корпоративного интеграционного развития. Проведен семантический анализ понятий «экономическая безопасность» и «интеграционное развитие». Путем соотнесения результатов такого анализа с систематизированными факторами старта интеграционного процесса определено содержание понятия «корпоративное интеграционное развитие» и обоснована логика управления экономической безопасностью корпоративного интеграционного развития. Такое обоснование проведено с использованием методологии системной динамики. Идентифицирован перечень и содержание этапов организации управления корпоративным интеграционным развитием. Ориентация этапов на достижение комплиментарности бизнес-процессов участников интегрированного объединения предприятий позволила разработать схему согласованного генерирования и использования интегрированного ресурса корпоративной экономической безопасности.

Ключевые слова: организация управления, развитие предприятия, интегрированные объединения предприятий, корпоративная безопасность, ресурс экономической безопасности.

MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF CORPORATE INTEGRATION DEVELOPMENT OF ANTI-CRISIS FINANCIAL MANAGEMENT

A. Gutsalyuk

Abstract. The article is devoted to theoretical substantiation and elaboration of methodological support for management of economic security of corporate integration development. A semantic analysis of the concepts of «economic security» and «integration development» has been conducted. By correlating the results of the analysis with the systematized factors of the start of the integration process, the essence of the concept of «corporate integration development» is defined and management logic of economic security of corporate integration development is grounded. The substantiation of the logic is made by using the methodology of system dynamics. The list and content of steps of corporate integration development management have been identified. The orientation of the steps towards achieving complementarily of business processes for members of integrated enterprise association allowed to work out a scheme of coordinated generating and using the integrated resource of corporate economic security.

Keywords: management, enterprise development, integrated enterprise associations, corporate security, resource of economic security.

Постанова проблеми. Розвиток національної економічної системи неможливий без створення належних умов для стійкого та безпечного функціонування підприємств та інших суб'єктів господарювання. У цьому зв'язку виникає цілий ряд проблем, які потребують взаємоузгодженого розгляду та які відносяться до різних напрямків наукових досліджень і галузей знань. По-перше, забезпечення стійкого розвитку підприємства, як правило, вимагає від нього накопичення значного потенціалу, зайняття вигідних ринкових позицій та отримання переваг у конкурентній боротьбі. Для більшості підприємств неможливо самостійно виконати ці умови, через що вони вступають до рідного роду інтеграційних чи коопераційних об'єднань. Виникнення корпоративних інтеграційних об'єднань (КІО) вирішує частину з зазначених проблем, хоча й призводить при цьому до виникнення принципово нових загроз для економічної безпеки. Такі загрози відносяться як до КІО в цілому, так і до окремих його учасників, що залучилися до інтеграційної взаємодії. Більш того, забезпечення достатньої стійкості та подолання всіх факторів-загроз буде обмежувати процеси розвитку, адже подолання всіх можливих протиріч у функціонуванні КІО (особливо протиріч між поточними та бажаними умовами функціонування) нівелюватиме старт процесів розвитку. Відповідно, виникає проблема створення таких механізмів управління економічною безпекою, які б інтегрувалися з менеджментом КІО та сприяли їх розвитку. Розв'язання цієї проблеми ускладнює наявність доволі широкого переліку типів інтеграційних об'єднань, кожен з яких вимагає розробки власних принципів організації управління розвитком і забезпечення його економічної безпеки.

Аналіз наявних досліджень і публікацій. Вирішення означених проблем корелює зі значним науковим доробком провідних учених-економістів. Головна складність при цьому полягає, по-перше, у відсутності одностайності учених у визначенні як поняття «економічна безпека», так і поняття «інтеграційний розвиток», і навіть «корпоративне інтеграційне об'єднання». По-друге, заявлена наукова проблема передбачає узгоджене застосування цих понять при формуванні контурів управління економічною безпекою корпоративного інтеграційного розвитку, що значно розширює предметну область дослідження. При цьому, якщо відокремленому розгляду складових зазначеного управлінського процесу присвячено багато досліджень, то узгоджене їх представлення в наукових працях є доволі обмеженим. По-третє, дослідження економічної безпеки функціонування підприємства перетинається з численною кількістю факторів-загроз, які змінюють свій характер щодо процесів розвитку та у разі початку інтеграційної взаємодії підприємств. У разі такої взаємодії можливо як підсилення впливу окремих факторів-загроз, так і нівелювання впливу за рахунок зростання потенціалу протидії таким загрозам з боку інтегрованого об'єднання в цілому. Можливою також є поява специфічних загроз саме для корпоративного інтеграційного об'єднання в цілому. У цьому зв'язку набуває особливого значення наведена у табл. 1 систематизація факторів старту інтеграційних процесів, оскільки кожен із таких факторів буде пов'язаний з власною сукупністю загроз економічній безпеці розвитку КІО.

Далі зазначимо, що прийняття рішень менеджментом підприємства щодо залучення до інтеграційно-коопераційних відносин обов'язково повинно здійснюватися з урахуванням їх впливу на рівень його економічної безпеки функціонування та розвитку. При цьому, якщо звернутися до тлумачення економічної безпеки М. В. Куркіним [6] як «ступеня захищеності залучення всіх необхідних ресурсів, необхідних для створення споживчих вартостей» [6, с. 127], можна передбачити співвідношення в розрізі наявних у підприємства ресурсів параметрів старту інтеграційного процесу та особливостей підтримки його економічної

безпеки. Д. В. Белкін [7] взагалі наголошує про наявність корпоративного ресурсу економічної безпеки як «джерела об'єктивних та суб'єктивних умов функціонування, а також засобів та можливостей для самозбереження» [7, с. 185]. Отже, прагнення долучитися до такого ресурсу економічної безпеки може розглядатися як фактор старту інтеграційного процесу.

Таблиця 1

Систематизація факторів старту інтеграційного процесу

Узагальнена характеристика (семантична ознака) старту корпоративного інтеграційного процесу	Фактори, стимули та причини старту інтеграційного процесу	Автори				
		О. Ульянов [1, с. 169–171]	Ю. Іванов [2, с. 50]	П. Готшалк [3, с. 195]	А. Бугиркін [4, с. 37–47]	І. Мічуріна [5, с. 126–135]
Ресурси й компетентності (практики роботи з ресурсами)	Унікальна сировина, що закуповується на ринку та необхідна для роботи КІО	+				+
	Подібність у відношенні до ресурсів		+			
	Складність відтворення та цінність ресурсу			+		
	Подолання викривлень в розподілі факторів виробництва				+	
Суміжність цілей та подібність інтересів	Наявність сумісності цілей та намірів		+			
	Спільність інтересів і специфічність виробничих стадій	+				
	Конвергенція очікувань різних учасників КІО					+
	Подолання «проблеми безбілетника»				+	
Відмінності в досвіді та доступ до різних знань	Наявність різних знань і досвіду		+			
	Об'єднання спеціальних знань					+
	Розвиток соціального капіталу	+				
	Мінімізація витрат придбання інформації				+	
Наявність спільних зобов'язань та очікувань	Виникнення взаємних зобов'язань між учасниками інтеграційної взаємодії		+			
	Очікувана тривалість відносин і частота спільно виконуваних операцій			+		
	Нейтралізація від'ємних ефектів і підвищення ринкової влади				+	

Зрозуміло, що дослідження М. В. Куркіна [6] розкривають лише один з аспектів визначення економічної безпеки, особливо у разі набуття питаннями організації управління економічною безпекою підприємств все більшої актуальності. Існує доволі широке коло дослідників, розробки яких визначають зміст поняття економічної безпеки та визначають особливості управління нею. Орієнтуючись на такі розробки, можна визначити основні сфери прояву (контексти розгляду) економічної безпеки, узагальнене представлення яких подано у табл. 2. При цьому слід зазначити показану відповідність концептів визначення економічної безпеки наведеним у табл. 1 узагальненим ознакам старту інтеграційного процесу.

Таблиця 2

Результати семантичного аналізу поняття «економічна безпека»

Семантична ознака фактора інтеграції з табл. 1	Концепт усвідомлення (ключовий аспект тлумачення) економічної безпеки	Автор					
		М. Куркін [6]	Д. Белкін [7]	І. Отенко [8]	С. Кавун [9]	З. Варналії [10]	Л. Шульженко [11]
1	2	3	4	5	6	7	8
Ресурси й компетентності (практики роботи з ресурсами)	Стан ресурсів	+		+			
	Конкурентні переваги			+			
	Наявність ресурсу безпеки		+				
	Потенціал протидії загрозам	+					

1	2	3	4	5	6	7	8
Суміжність цілей та подібність інтересів	Захист / захищеність			+	+		+
	Стійкість діяльності	+					
	Процес			+			
	Спроможність реалізації цілей		+				
Відмінності в досвіді та знаннях	Надійність / можливість		+			+	
	Стан ресурсів	+		+			
Наявність спільних зобов'язань та очікувань	Міра гармонізації			+			
	Стратегічний інтерес			+			
	Здатність до самовиживання					+	
	Гармонізація інтересів						+

Також звернемо увагу, що, на жаль, більшість наведених у табл. 2 дослідників орієнтуються на відокремлений розгляд підприємств. Відповідно, потрібно проведення досліджень особливостей організації управління економічною безпекою у разі інтеграційної взаємодії підприємств. Також слід передбачити, що зміст кожного з означених у табл. 2 концептів певною мірою підпорядковуватиметься різновиду та прийнятій формі інтеграційної взаємодії підприємств.

Метою статті є розвиток теоретико-методичного забезпечення організації управління корпоративним інтеграційним розвитком за критерієм додержання бажаного рівня економічної безпеки життєдіяльності суб'єктів розвитку.

Викладення основного матеріалу дослідження. В основу досягнення мети статті покладемо співвідношення означених у табл. 1 факторів старту інтеграційного процесу та поданих у табл. 2 концептів визначення економічної безпеки. Тут висунемо гіпотезу, що, формуючи контури управління корпоративним інтеграційним розвитком, слід враховувати всі наведені у табл. 2 концепти ідентифікації економічної безпеки підприємств. За такої умови в рамках менеджменту корпоративного інтеграційного утворення виділятиметься декілька центрів прийняття рішень, кожен з яких тією чи іншою мірою перетинається з одним із поданих у табл. 2 концептів до визначення змісту поняття «економічна безпека підприємства». Прийняття цієї гіпотези дозволяє визначити таку логіку управління корпоративним інтеграційним розвитком. Розвиток, в рамках розробок Б. Л. Кучіна [12, с. 7–14], трактується як сукупність цілеспрямованих і незворотних якісних, кількісних і структурних змін економічної системи. Отже, провадження таких змін має відбуватися при додержанні заданого рівня економічної безпеки. При цьому має відбуватися зростання ефекту від інтеграційної взаємодії учасників КІО. Оскільки розвиток також передбачає перехід між окремими стадіями стійкого функціонування, про що стверджує Д. М. Гвішіані [13], то слід розділяти економічну безпеку окремих станів використання ресурсу безпеки (поточного стану та стану, що виникає в результаті розширення взаємодії) та економічну безпеку трансформаційних переходів. Графічне відображення такої логіки подано на рис. 1.

Отже, орієнтуючись на подане на рис. 1 візуальне представлення логіки управління економічною безпекою корпоративного інтеграційного розвитку, запропонуємо етапи організації такого управління. Відразу звернемо увагу на те, що неможливо розглядати етапи організації управління економічною безпекою без відображення їх взаємозв'язку з етапами організації управління безпосередньо інтеграційним розвитком та управлінням корпоративним інтеграційним утворенням в цілому. В основу визначення складу етапів організації управління покладемо наведене у табл. 3 узагальнене подання переліку таких етапів у працях провідних учених-економістів.

Зазначимо, що в основу наведених в табл. 3 етапів покладено твердження А. В. Райченко [14] щодо представлення організації одночасно і як однієї з функцій управління, і як визначення зв'язків та елементів системи управління, і як процес встановлення структури системи управління та регламентування зв'язків між її елементами. Іншою перевагою запропонованого у табл. 3 підходу є те, що кожен з наведених у ній агрегованих етапів організації управління співвіднесений з означеним у табл. 2 концептом ідентифікації поняття «економічна безпека». Саме у разі такого співвідношення реалізується накладання критерію економічної безпеки на процеси діяльності та управління КІО, як це задекларовано на рис. 1.

Зрозуміло, що як процес управління, так і його організація матимуть певні відмінності для корпоративних інтегрованих об'єднань. Певні особливості, в свою чергу, матимуть також й процеси управління економічною безпекою та управління розвитком. Отже, орієнтуючись на наведені у табл. 1 та табл. 2 підходи до усвідомлення логіки забезпечення економічної безпеки інтеграційного розвитку, а також поданий на рис. 1 підхід щодо організації управління такою безпекою, визначимо відповідну зміну змісту поданих у табл. 3

етапів. Характеристику таких етапів наведено у табл. 4. При цьому безпосередньо перелік наведених у табл. 4 етапів ґрунтується на означеному у табл. 3 їх агрегованому представленні. Також у табл. 4 розкрито зміст етапів організації управління та подано зв'язки між ними в розрізі елементів рис. 1.

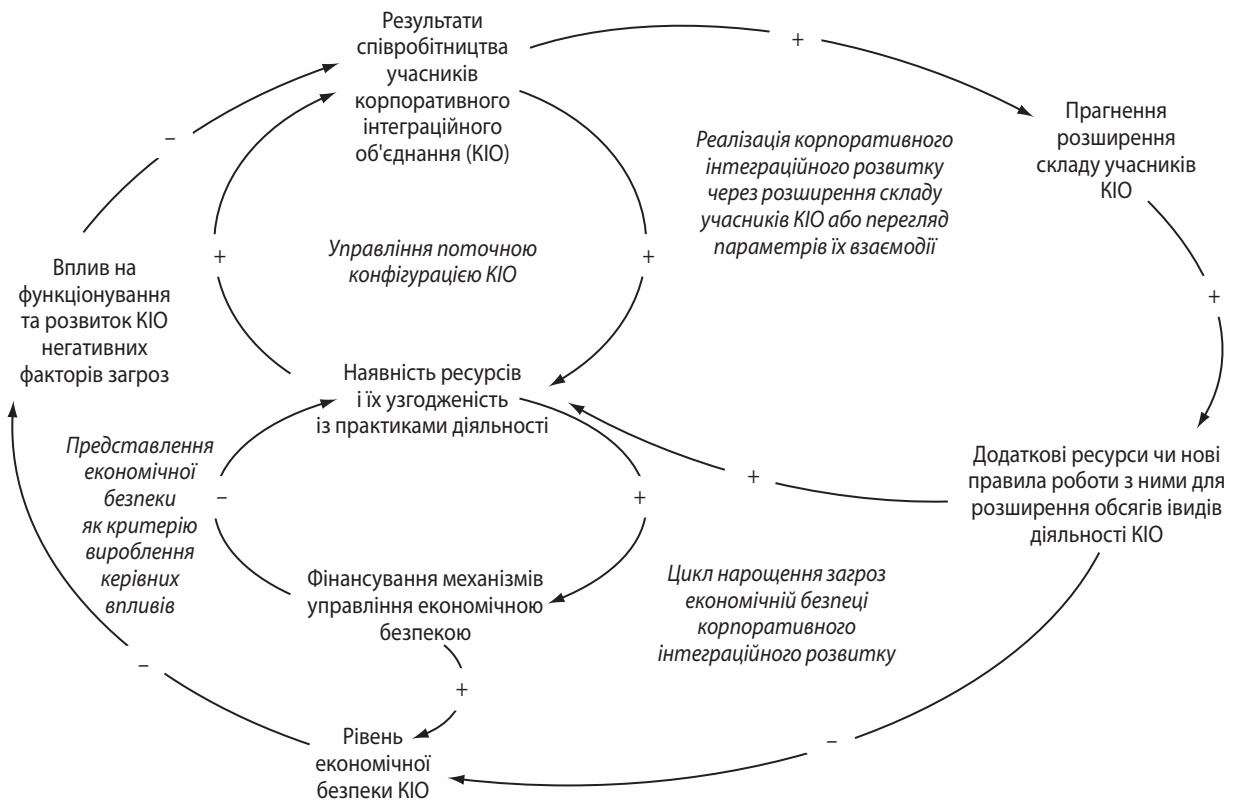

Рис. 1. Логіка управління економічною безпекою корпоративного інтеграційного розвитку

Таблиця 3

Узагальнене подання етапів організації управління підприємством

Концепти визначення поняття «економічна безпека», які корелюють з певним етапом організації управління	Пропонована агрегація етапів організації управління підприємством	Характеристика етапу в наявних дослідженнях з організації менеджменту	Автори			
			Ю. Іванов, А. Пилипенко [2, с. 64-69]	А. Райченко [14]	Г. Латфулін [15]	А. Пригожин [16]
1	2	3	4	5	6	7
Здатність до самовиживання, захищеність	Визначення суб'єкта управління та принципів його роботи	Обґрунтування специфіки суб'єкта управління та умов його роботи				+
		Формулювання принципів розробки й реалізації керівних впливів		+	+	
		Визначення правил формування об'єктів і суб'єктів управління	+			
Стан ресурсів, стійкість діяльності, процес	Формування архітектурно-ієрархічного подання об'єкта управління	Визначення залежності для поєднання об'єкта та суб'єкта управління		+		
		Формування ієрархії підрозділів		+		
		Розробка моделі об'єкта управління				+
Спроможність реалізації цілей, конкурентні переваги	Формалізація стратегічних цілей та орієнтирів роботи	Розробка цілепокладання (дерева цілей) суб'єкта управління	+			
		Визначення логіки узгодження інтересів підприємства та всіх зацікавлених сторін				+

1	2	3	4	5	6	7	
		Узгодження цілепокладання з функціями та параметрами об'єкта управління		+			
Гармонізація інтересів, надійність, потенціал протидії загрозам, процес	Узгодження важелів та інструментів у рамках єдиного механізму управління	Формування механізму управління як набору методів розробки й реалізації управлінського впливу	+				
		Створення системи реалізації управлінських функцій		+	+		
		Розробка інструментарію, прийомів і способів досягнення поставлених цілей					+
		Формування порядку організації процесу управління у вигляді послідовностей і циклів зворотних зв'язків	+				
Міра гармонізації (оптимізація розподілу функцій управління), потенціал протидії загрозам (кадрова складова)	Організаційно-інституціональна регламентація роботи механізму управління підприємством	Розробка взаємозв'язків у вигляді організаційної структури управління	+	+			
		Наповнення змістом та розподіл (оптимізація розподілу) управлінських функцій між підрозділами підприємства	+				
		Розробка моделі процесу управління (регламентація управлінського впливу)	+				
		Регламентування роботи виконавців		+			
		Розподіл функцій управління за елементами оргструктури управління		+	+		
Наявність ресурсу безпеки, стратегічний інтерес	Оцінка відповідності критеріям ефективності та ресурсному забезпеченню	Оцінка відповідності керівних впливів і зворотних зв'язків один одному				+	
		Розробка критеріїв оцінки ефективності реалізації керівних впливів	+				
		Побудова системи контролю роботи апарату управління		+			

Результатом проходження означених у табл. 1 етапів постане забезпечення компліментарності практик діяльності та бізнес-процесів учасників корпоративного інтеграційного об'єднання. При цьому врахування означених у табл. 2 особливостей кожного з означених етапів дозволить накласти критерій економічної безпеки як на кожен поточну та перспективну практику роботи учасників КІО з корпоративними ресурсами, так і на зміну переліку чи змісту таких практик. Саме у такому випадку постає можливим реалізація механізмів підтримки економічної безпеки функціонування та розвитку окремих підприємств та їх інтеграційного об'єднання. Безпека розвитку при цьому забезпечується за рахунок утворення ресурсу економічної безпеки в майбутньому.

Висновки. Таким чином, у статті наведено теоретичне обґрунтування й розроблено методичне забезпечення організації управління економічною безпекою корпоративного інтеграційного розвитку. Доведеність розробок базується на проведеному семантичному аналізі понять «економічна безпека», «інтеграційний розвиток» та «організація управління». Співвідношення результатів такого аналізу дозволило сформулювати перелік етапів організації управління економічною безпекою корпоративного інтеграційного процесу та визначити логіку реалізації кожного з запропонованих етапів. Особливість розробки полягає у врахуванні критеріїв економічної безпеки при реалізації кожного з етапів організації управління. Відображення специфіки реалізації етапів здійснено диференційовано для процесів функціонування та розвитку. Логіку накладання критерію економічної безпеки на процес управління розвитком відображено з використанням методології системної динаміки та із застосуванням ресурсно-компетентнісного підходу до стратегічного управління підприємством.

У той же час необхідне проведення подальших досліджень у таких сферах, як: ідентифікація особливостей реалізації задекларованих у табл. 2 функцій управління з деталізованим розглядом особливостей реалізації кожної з функцій в умовах розвитку корпоративного інтеграційного об'єднання; розширення та розробка підходу до кількісного розрахунку критеріїв ефективності організації та ведення управлінської діяльності; визначення особливостей застосування окремих інструментів реалізації керівного впливу в роз-

Характеристика етапів організації управління безпекою корпоративного інтеграційного розвитку

Етап організації управління	Організація управління функціонуванням			Організація управління процесами розвитку	
	Організація управління функціонуванням корпоративного інтеграційного об'єднання	Організація управління економічною безпекою функціонування КІО	Організація управління корпоративним інтеграційним розвитком	Організація управління безпекою корпоративного інтеграційного розвитку	
Визначення суб'єкта управління та принципів його роботи	Визначається залежно від типу об'єднання. Зводиться до вибору одного з типів корпоративного центру за [17]	Виділення в складі корпоративного центру відповідальних за економічну безпеку КІО	Інституціональна структура з корпоративного центру та вищого менеджменту учасників КІО	Регламентация окремих завдань щодо безпеки для інституціалізованого суб'єкта управління інтеграційним розвитком	
Формування архітектурно-ієрархічного подання об'єкта управління	Опис бізнес-моделі, процесів та інституціональних зв'язків й відносин учасників КІО за допомогою одного зі стандартів архітектурного опису систем	Опис складу, параметрів виконання та розподілу за учасниками КІО корпоративного ресурсу економічної безпеки	Розробка перспективної бізнес-моделі з визначенням нових ресурсів і практик роботи з ними, які слід залучити до КІО	Опис параметрів утворення корпоративного ресурсу економічної безпеки в майбутньому. Оцінка його розподілу за перспективною архітектурою КІО	
Формалізація стратегічних цілей та орієнтирів роботи	Формування консолідованого переліку цілей і принципів взаємодії учасників інтеграційного об'єднання	Оцінка рівня економічної безпеки за напрямками та консолідація переліку загроз діяльності	Оцінка узгодженості цілей розвитку та рівня їх сприйняття окремими учасниками об'єднання	Оцінка потенційних загроз економічній безпеці при зміні вектора цілей КІО. Розгляд цілей з точки зору загроз безпеці	
Узгодження важелів та інструментів у рамках єдиного механізму управління	Формування важелів та інструментів менеджменту. Їх розподіл за учасниками КІО залежності від варіанта побудови корпоративного центру	Додавання до складу важелів і інструментів тих, що відповідають за підтримку бажаного рівня економічної безпеки	Розширення складу індикаторів показниками контролю перебігу трансформаційних процесів, що супроводжують розвиток	Виділення важелів впливу на безпеку трансформаційних процесів і розподіл їх (разом із інструментами) між усіма учасниками інтегрованої цілісності	
Організаційно-інституціональна регламентація роботи механізму управління	Формування матриці організаційно-функціональних проєкцій. Розподіл функцій менеджменту за рівнями ієрархічної побудови КІО	Накладання критерію безпеки на функції управління та розподіл вимог щодо безпеки за рівнями утворення КІО	Визначення особливостей реалізації керівних впливів для забезпечення переходу КІО у новий стан використання ресурсів	Інституціональне проєктування та закріплення ролей учасників КІО щодо взаємної підтримки економічної безпеки трансформаційних процесів розвитку	
Оцінка відповідності критеріям ефективності та ресурсному забезпеченню	Оцінка ресурсної залежності управлінських процесів. Питома вага витрат на механізм управління та ступінь оперативності прийняття рішень	Надійність механізму управління як питома вага факторів-загроз, дію яких було визначено та нівельовано для КІО	Рівень виконання завдань з роботи й реалізації програми змін. Додержання темпу проведення організаційних перетворень	Оцінка спроможності корпоративного центру та менеджменту учасників КІО виконувати визначені для них ролі щодо підтримки безпеки розвитку	

різі типів корпоративного інтеграційного об'єднання. Все це й визначає перспективи подальшого розвитку досліджень автора.

Література: 1. Уильямсон О. И. Экономические институты капитализма: фирмы, рынки, «отношенческая» контрактация. СПб.: Лениздат, 1996. 702 с. 2. Иванов Ю. Б., Пилипенко А. А. Интеграційний розвиток суб'єктів господарювання: теоретичне обґрунтування та організація управління: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2012. 400 с. 3. Готтшальк П. Соли-Сетере Х. ИТ-аутсорсинг: построение взаимовыгодного сотрудничества. М.: Альпина, 2007. 390 с. 4. Бутыркин А. Я. Вертикальная интеграция и вертикальные ограничения в промышленности. М.: Едиториал УРСС, 2003. 200 с. 5. Мичурина О. Ю. Теория и практика интеграционных процессов в промышленности: монография. М.: ИНФРА-М, 2012. 287 с. 6. Куркин Н. В. Управление экономической безопасностью развития предприятия: монография. Днепропетровск: АРТ-ПРЕСС, 2004. 452 с. 7. Белкин Д. В. Основные подходы к исследованию экономической безопасности предприятий. *Вестник Тольяттинского государственного университета*. 2011. № 4. С. 183–186. 8. Отенко І. П., Яртим І. А. Ідентифікація поняття «економічна безпека стратегічних змін підприємства». *Проблеми економіки*. 2014. № 1. С. 204–209. 9. Кавун С. В., Пилипенко А. А., Ріпка Д. О. Економічна та інформаційна безпека підприємств у системі консолідованої інформації. Харків: Вид-во ХНЕУ, 2013. 364 с. 10. Варналій З. С., Онищенко С. В., Маслій О. А. Механізм попередження загроз економічній безпеці України. *Економічний часопис–XXI*. 2016. № 159 (5–6). С. 20–24. 11. Шульженко Л. С. Економічна безпека стратегічного альянсу в контексті теорій взаємодії. *Бізнес Інформ*. 2013. № 8. С. 361–366. 12. Кучин Б. Л., Якушева Е. В. Управление развитием экономических систем: технический прогресс, устойчивость. М.: Экономика, 1990. 157 с. 13. Гвишиани Д. М. Избранные труды по философии, социологии и системному анализу. М.: Канон, 2007. 672 с. 14. Райченко А. В. Прикладная организация. СПб.: Питер, 2003. 304 с. 15. Латфулин Г. Р., Райченко А. В. Теория организации. СПб.: Питер, 2003. 400 с. 16. Пригожин А. И. Дезорганизация: причины, виды, преодоление. М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. 402 с. 17. Фут Н., Хенсли Д., Лэндсберг М., Моррисон Р. Роль корпоративного центра. Днепропетровск: АРТ-ПРЕСС, 2004. 452 с.

References: 1. Uilyamson O. I. Ekonomicheskiye instituty kapitalizma: firmy, rynki, «otnoshencheskaya» kontraktatsiya. SPb.: Lenizdat, 1996. 702 p. 2. Ivanov Yu. B., Pylypenko A. A. *Intehratsiyniy rozvytok subiektiv hospodariuvannia: teoretychne obgruntuvannia ta orhanizatsiia upravlinnia: monohrafiia* [Integration Development of Economic Subjects: The Theoretical Justification and the Organization of Management: monograph]. Kharkiv: VD «INZhEK», 2012. 400 p. 3. Gottshalk P. Soli-Setere H. IT-outsourcing: postroyeniye vzaimovygodnogo sotrudnichestva. M.: Alpina, 2007. 390 p. 4. Butyrkin A. Ya. Vertikalnaya integratsiya i vertikalnyye ogranicheniya v promyshlennosti. M.: Editorial URSS, 2003. 200 p. 5. Michurina O. Yu. *Teoriya i praktika integratsionnyh protsessov v promyshlennosti: monografiya* [Theory and Practice of Integration Processes in Industry: monograph]. M.: INFRA-M, 2012. 287 p. 6. Kurkin N. V. *Upravleniye ekonomicheskoy bezopasnostyu razvitiya predpriyatiya: monografiya* [Economic Security Management of Enterprise Development: monograph]. Dnepropetrovsk: ART-PRESS, 2004. 452 p. 7. Belkin D. V. *Osnovnyye podkhody k issledovaniyu ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiy* [The Main Approaches to the Study of Economic Security of Enterprises]. *Vestnik Tolyattinskogo gosudarstvennogo universiteta*. 2011. No. 4. P. 183–186. 8. Otenko I. P., Yartym I. A. *Identyfikatsiia poniattia «ekonomichna bezpeka stratehichnykh zmin pidpriemstva»* [Identification of the Concept «Economic Security of Strategic Changes of Enterprise»]. *Problemy ekonomiky*. 2014. No. 1. P. 204–209. 9. Kavun S. V., Pylypenko A. A., Ripka D. O. Ekonomichna ta informatsiina bezpeka pidpriemstv u systemi konsolidovanoi informatsii. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2013. 364 p. 10. Varnaliy Z. S., Onyshchenko S. V., Maslii O. A. *Mekhanizm poperedzhennia zahroz ekonomichnii bezpetsi Ukrainy* [The Mechanism for the Prevention of Threats to Economic Security of Ukraine]. *Ekonomichnyi chasopys–XXI*. 2016. No. 159 (5–6). P. 20–24. 11. Shulzhenko L. S. *Ekonomichna bezpeka stratehichnoho aliansu v konteksti teoriiy vzaiemodii* [Economic Security of Strategic Alliance in the Context of Interaction Theories]. *Biznes Inform*. 2013. No. 8. P. 361–366. 12. Kuchin B. L., Yakusheva Ye. V. *Upravleniye razvitiyem ekonomicheskikh sistem: tehnicheskiy progress, ustoychivost*. M.: Ekonomika, 1990. 157 p. 13. Gvishiani D. M. *Izbrannyye trudy po filosofii, sotsiologii i sistemnomu analizu*. M.: Kanon, 2007. 672 p. 14. Raychenko A. V. *Prikladnaya organizatsiya*. SPb.: Piter, 2003. 304 p. 15. Latfulin G. R., Raychenko A. V. *Teoriya organizatsii*. SPb.: Piter, 2003. 400 p. 16. Prigozhin A. I. *Dezorganizatsiya: prichiny, vidy, preodoleniye*. M.: Alpina Biznes Buks, 2007. 402 p. 17. Fut N., Hensli D., Lyendsberg M., Morrison R. *Rol korporativnogo tsentra*. Dnepropetrovsk: ART-PRESS, 2004. 452 p.

Інформація про автора

Гуцалюк Олексій Миколайович – канд. екон. наук, доцент, завідувач кафедри фінансів, менеджменту та адміністрування Кіровоградського інституту розвитку людини ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (пл. Дружби Народів, 8, м. Кіровоград, 25015, Україна; e-mail: alex-d.88@mail.ru).

Информация об авторе

Гуцалюк Алексей Николаевич – канд. екон. наук, доцент, заведующий кафедрой финансов, менеджмента и администрирования Кировоградского института развития человека ВУЗ «Открытый международный университет развития человека «Украина» (пл. Дружбы Народов, 8, г. Кировоград, 25015, Украина; e-mail: alex-d.88@mail.ru).

Information about the author

A. Gutsalyuk – PhD (Economics), Associate Professor, Head of Department of Finance, Management and Administration, Kirovograd Institute of Human Development UNIVERSITY «Open International University of Human Development «Ukraine» (8 Druzhby Narodov Sq., Kirovograd, 25015, Ukraine; e-mail: alex-d.88@mail.ru).

Стаття надійшла до ред.
02.08.2016 р.

JEL Classification: C 880

УДК 005.92-028.27

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ СКЛАДОВИХ УПРАВЛІННЯ ДОКУМЕНТАМИ ТА КОНТЕНТОМ ОРГАНІЗАЦІЇ НА ОСНОВІ ТЕХНОЛОГІЙ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБИГУ ТА ЕСМ-РІШЕНЬ

Гниря А. В.

***Анотація.** Метою дослідження є розвиток методичних основ управління документами та контентом організації. Об'єктом дослідження є системи електронного документообігу, управління контентом організації. Предметом дослідження є поняття EDM та ЕСМ-систем, складові управління контентом організації, правове забезпечення процесу проектування та розробки EDMS та ЕСМ-рішень. Дослідження проведено за допомогою методів: аналізу та синтезу, структурно-логічного аналізу, графічного методу. В результаті дослідження запропоновано підхід до визначення поняття EDMS, систематизовано складові управління контентом організації за ознаками: вид контенту, вид системи; узагальнено функції кожної з підсистем управління контентом. Сформовано перелік регламентних документів, положення яких потрібно враховувати при встановленні вимог до EDMS та ЕСМ-рішень під час їх проектування та розроблення.*

***Ключові слова:** системи електронного документообігу (EDMS), управління контентом організації (ЕСМ), Enterprise Content Management Systems.*

МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К СИСТЕМАТИЗАЦИИ СОСТАВЛЯЮЩИХ УПРАВЛЕНИЯ ДОКУМЕНТАМИ И КОНТЕНТОМ ОРГАНИЗАЦИИ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИЙ ЭЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБОРОТА И ЕСМ-РЕШЕНИЙ

Гныря А. В.

***Аннотация.** Целью исследования является развитие методических основ управления документами и контентом организации. Объектом исследования являются системы электронного документооборота, управления контентом организации. Предметом исследования являются понятие EDM и ЕСМ-систем, составляющие управления контентом организации, правовое обеспечение процесса проектирования и разработки EDMS и ЕСМ-решений. Исследование проведено с помощью методов: анализа и синтеза, структурно-логического анализа, графического метода. В результате исследования предложен подход к определению понятия EDMS; систематизированы составляющие управления контентом организации по таким признакам: вид контента, вид системы; обобщены функции каждой*

© Гниря А. В., 2016

из подсистем управления контентом. Сформирован перечень регламентных документов, положения которых нужно учитывать при формировании требований к EDMS и ECM-решениям.

Ключевые слова: системы электронного документооборота (EDMS), управление контентом организации (ECM), Enterprise Content Management Systems.

A METHODOICAL APPROACH TO SYSTEMATIZATION OF DOCUMENT AND CONTENT MANAGEMENT COMPONENTS ON THE BASIS OF EDM AND ECM SYSTEMS AND TECHNOLOGIEST

A. Hnyria

Abstract. The aim of the research is to develop methodical foundations of document and content management. The object of the research is systems of electronic document management, content management of enterprises. The subject of the research is the concept of EDM and ECM systems, components of enterprise content management, legal support for design and development of EDMS- and ECM-solutions. In the course of the research such methods as analysis and synthesis, structure and logical analysis, graphical method were used. The article proposes an approach to defining EDMS, systematizes content management components on the basis of the content and system type; summarizes the functions of each content management subsystem. The list of regulatory documents, which provisions should be considered at establishing requirements to EDMS- and ECM-solutions, has been formed.

Keywords: Electronic Document Management Systems (EDMS), Enterprise Content Management (ECM), Enterprise Content Management Systems.

В сучасних умовах переходу до постіндустріальної економіки головними конкурентними перевагами на ряду з інтелектуальним капіталом, нематеріальними активами є інформація та знання. Все більша частина трудової діяльності працівників пов'язана з переробкою інформації, її перетворенням на знання, які втілюються в продуктах організації. Інформація і знання частково містяться в документах організації, що супроводжують її діяльність. Автоматизація управління документами й інформацією організації значною мірою підвищує швидкість і якість пошуку інформації, створення нових документів, генерації нової інформації, знань. Отже, автоматизація управління документами організації на базі нових інформаційних технологій є актуальним завданням, що дозволить підвищити її ефективність і конкурентоспроможність.

Проблемам автоматизації документообігу, впровадження систем електронного документообігу присвячені роботи українських авторів [10; 11; 13; 14; 19; 21–23]: О. В. Кіщенко, П. С. Клімушина, С. О. Левицької, О. О. Осадчої, Н. М. Ліщина, С. В. Радченко, В. І. Цимбалюк, С. М. Хомового. Найбільша кількість публікацій присвячена автоматизації документообігу у сфері державного управління. У більшості робіт висвітлюються: теоретичні аспекти електронного документообігу, механізм електронного цифрового підпису, електронної подачі звітності організацій, правові аспекти електронного документообігу, технологічні аспекти, а також аспекти впровадження систем електронного документообігу в Україні. Але все ж таки недостатньо дослідженою є проблема вибору систем і технологій автоматизації документообігу організаціями для побудови ефективної системи управління документами та контентом. Для вирішення цієї проблеми спочатку потрібно провести аналіз множини систем і технологій цього класу.

Метою цієї статті є виклад результатів дослідження щодо аналізу й узагальнення підходів до визначення систем електронного документообігу, визначення поняття управління контентом організації, систематизації складових управління контентом та вивчення правового забезпечення та регламентів, що враховуються під час проектування систем електронного документообігу.

Великий внесок у дослідженнях у сфері управління корпоративною інформацією та контентом належить професійним організаціям: ARMA [1], AIIM (Association for Information and Image Management) [2], IDC (International Data Corporation) [3], Gartner [4], які складають аналітичні звіти, займаються консультуванням та навчанням у сфері електронного документообігу й управління корпоративною інформацією.

У вітчизняній практиці проблеми автоматизації завдань управління документами, електронними документами, а останнім часом і контентом вирішуються засобами систем електронного документообігу (СЕД). Автоматизація документообігу організації забезпечує введення, збереження, накопичення інформації, ефективний її пошук і доставку співробітникам, підтримку створення електронних документів, колективну роботу над ними, в результаті чого підвищується ефективність трудової діяльності, а отже, і конкурентоспроможність організації.

У західній практиці поняттю СЕД відповідає поняття EDMS – Electronic Document Management Systems. IDC визначає EDMS як системи, що забезпечують процес створення, управління доступом і розповсюдження великих обсягів документів у комп'ютерних мережах, а також забезпечують контроль над потоками документів в організації [3].

В роботі [5] СЕД розглядається як комплекс програмних, технічних, інформаційних засобів, призначених для контрольованого створення і управління документами на підприємстві відповідно до правил обробки документів, обумовлених бізнес-процесами підприємства.

Представники компанії-розробника системи DocsVision [17] визначають СЕД як інфраструктуру та технічну архітектуру для підтримки спільних механізмів підтримки життєвого циклу управління документами в компанії.

Таким чином, під СЕД слід розуміти комплекс програмних і технічних рішень, який забезпечує автоматизоване управління документами, що супроводжують бізнес-процеси конкретної організації.

Заслужовує на увагу підхід до визначення місця СЕД в інфраструктурі організації залежно від її типу [17]. Цей підхід передбачає виділення в ІТ-інфраструктурі трьох основних сфер автоматизації діяльності організації: адміністративне управління, виробництво або фінанси (якщо основним процесом є надання фінансових послуг), зовнішні комунікації. При цьому до систем, що підтримують виробництво (фінанси), відносять ERP системи (автоматизовані банківські системи); до систем, що підтримують зовнішні комунікації, – CRM системи та портали; до систем, що автоматизують процеси адміністративного управління, – СЕД, та BPM. Передбачається, що потреба в тих чи інших системах буде відрізнятися для різних організацій.

Найвищою є потреба у впровадженні СЕД в організаціях бюрократичного типу, де основним бізнес-процесом є управління документами, що пов'язано з завданнями узгодження, затвердження, дозволами, веденням проектів. Що стосується виробничої компанії, то СЕД вважається другорядною системою після ERP-рішень. В організації торгового типу СЕД вважається незначущою, оскільки процеси роботи з клієнтами є пріоритетними а процеси діловодства зведені до мінімуму. Отже, перевагами цього підходу є визначення місця СЕД в організаціях залежно від її типу, проте недоліком є виділення типів організацій за різними критеріями.

Сьогодні зростає частка інформації, яка не є формалізованою та не вкладається у формат електронних документів та баз даних, така інформація називається контентом – документи, аудіо-, відеофайли. Проблеми управління неструктурованою інформацією вирішуються в рамках концепції менеджменту – ЕСМ (Enterprise Content Management). Потужним інструментарієм реалізації цієї концепції є ЕСМ технології та системи.

У західній практиці СЕД або EDM системи розглядаються в рамках концепції управління контентом Enterprise Content Management (ЕСМ) як один із різновидів систем, що забезпечують реалізацію цієї концепції. Під контентом розуміють як структуровану інформацію – ту, якою оперують СУБД, так і неструктуровану інформацію – документи, аудіо-, відеофайли, електронна пошта, веб-контент, соціальний контент [4; 12, с. 3].

За визначенням Кемерона С., концепція, або напрям менеджменту ЕСМ, являє собою управління всіма формами інформації в організації. Управління контентом організації покликане забезпечити збір інформації, її зберігання та надання як корпоративного активу відповідно до критеріїв систематичності, природності і можливості повторного використання [12].

Згідно з Gartner [4], Enterprise Content Management (ЕСМ) – це поєднання стратегії та технічної архітектури, завдяки чому забезпечується підтримка всіх типів і форматів контенту на протязі його життєвого циклу. Стратегія ЕСМ може допомогти підприємствам управляти контентом, що приводить до підвищення продуктивності праці, стимулювання співпраці, впровадження ініціатив узгодженості, а також надає можливості вдосконалення контент-орієнтованих процесів і спрощення розповсюдження контенту.

Фахівці АІМ вважають, що ЕСМ-інструменти і стратегії дозволяють управляти неструктурованою інформацією незалежно від її місцезнаходження. Вони визначають Enterprise Content Management (ЕСМ) як сукупність технологій, які використовуються для введення, управління, зберігання, забезпечення збереження і доставки контенту і документів, що відносяться до найважливіших організаційних процесів [2].

Архітектура ЕСМ складається з платформи або з набору програмних додатків, які є самостійними, але взаємодіють між собою [6; 11; 17].

За типами контенту виділяють такі сфери ЕСМ [1; 2; 4; 6; 7; 11; 12; 17]:

- управління документами (Document management) – вхідними, вихідними, управління версіями, безпекою, каталогізація;
- управління образами документів (Document Imaging) – захоплення, трансформація, обробка електронних образів документів;
- управління записами (Records management) – довгострокове збереження і архівування контенту для забезпечення дотримання нормативних вимог і вимог законодавства;

- управління потоками робіт (Workflow Management Systems) – маршрутизація документів і контенту, управління завданнями та їх виконанням, підтримка бізнес-процесів організації;
- управління електронною поштою (Email Management) – переміщення електронних листів з сервера та збереження в репозиторії, їх класифікація, забезпечення збереження та видалення відповідно до стандартів діяльності організації;
- управління веб-контентом (Web-content management) – управління вмістом веб-сайту;
- управління соціальним контентом (Social Content Management, Collaboration) – управління розповсюдженням документів, забезпечення взаємодії проектних команд;
- управління цифровими активами (Digital Asset Management) – управління медіа-файлами (відео-, фото-, аудіо-), застосовується у медіа-індустрії, поширюється у відділах маркетингу;
- управління бізнес-процесами (Business Process Management) – організація бізнес-процесів з орієнтацією на результат, постійний аналіз і вдосконалення бізнес-процесів організації;
- управління кейсами (Case Management) – управління успішно втіленими проектами, справами з метою оптимального вирішення поточного завдання, надання доступу до інформації кейсів всім зацікавленим суб'єктам бізнес-процесу або проекту.

ЕСМ-концепція в організації реалізується через упровадження інформаційної системи (ЕСМ-системи), яка складається з набору додатків, що розроблені на певній платформі або на різних платформах та інтегровані між собою. ЕСМ-рішення, що утворюють ЕСМ-систему, обираються залежно від цілей і потреб конкретної організації в області управління контентом.

ЕСМ-система складається з підсистем: введення інформації, збереження, управління, архівування, пошуку та доставляння, для кожної з яких використовуються свої технології.

Підсистема введення контенту забезпечує надходження контенту в систему з різних джерел. Цю підсистему також називають підсистемою «захоплення» інформації (Capture). Інформацію що надходить у ЕСМ-систему, розподіляють на створювану людиною та створювану додатками. До першого класу відносяться паперові й електронні документи, форми й анкети, мультимедійна інформація (аудіо, відео, зображення тощо), а також інформація на архівних носіях, наприклад, на мікрофільмах. До другого класу (інформація, створювана додатками), відносяться дані, що імпортуються з інших інформаційних систем (ERP, CRM, фінансових і т. д.), електронні форми, XML-файли.

В підсистемі введення контенту використовуються технології сканування, оцифровування зображень, розпізнавання, оброблення форм, агрегації, індексації, категоризації. Ведення інформації в систему може бути організовано у вигляді централізованої, децентралізованої та розподіленої моделей. При організації централізованої моделі для введення великих обсягів документів застосовуються технології потокового введення, що передбачають використання поточкових сканерів.

Технології сканування використовуються для створення електронних образів паперових документів, що підвищує зручність роботи, уможливує паралельну та віддалену роботу з документом. Технології розпізнавання (OCR / HCR / ICR / OMR / IDR) служать для переведення електронного образу документа в електронний документ, який далі можна редагувати, архівувати, здійснювати пошук, використовувати його фрагменти для створення нових документів. Технології оброблення форм існують для введення в систему даних паперових та електронних форм, які часто використовуються при проведенні, опитуванні, анкетуванні тощо. Агрегація означає, що навіть якщо інформація отримана з різних джерел, в ЕСМ-системі вона має бути представлена як одне ціле. Індксація – це призначення індексних атрибутів об'єктам бази даних, створюються метадані для подальшої роботи з контентом та адміністрування. Категоризація контенту означає застосування засобів автоматичної класифікації об'єктів на основі індексів або їх вмісту, це є зручним механізмом, коли існує потреба у введенні в систему різних видів документів в одному потоці, наприклад, рахунки фактури від різних постачальників, договори, накладні тощо.

Збереження інформації в ЕСМ – забезпечується роботою підсистем зберігання та архівування. Підсистема зберігання (Store) містить інформацію, яка не потребує довгострокового зберігання, підсистема архівування (Preserve), навпаки, забезпечує довгострокове збереження інформації. Питання зберігання інформації в організації розглядаються в двох аспектах: стратегічному та технологічному.

Стратегічний аспект пов'язаний з політикою організації щодо збереження різних видів документів і контенту, що, у свою чергу, розробляється обов'язково відповідно до нормативно-правових документів, діючих у країні.

Основні положення про зберігання електронних документів містяться в законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» [9], де сказано, що суб'єкти електронного документообігу повинні зберігати електронні документи на електронних носіях інформації у формі, яка дозволяє перевірити їх цілісність на цих носіях. Щодо термінів зберігання електронних документів на електронних носіях інформації в законі визначено, що вони повинні бути не меншими за терміни, встановлені законодавством для відповід-

них документів на папері. Терміни збереження документів в Україні регламентуються наказом Міністерства юстиції України від 12.04.2012 № 578/5 «Про затвердження переліку типових документів, що створюються під час діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів» [18]. Отже, на його основі можна виділити три види документів за термінами збереження: постійного зберігання, довгострокового зберігання – понад 10 років, тимчасового зберігання – до 10 років.

Технологічний аспект зберігання інформації являє собою організацію зберігання на фізичному рівні. Для організації зберігання інформації застосовуються файлові системи, CMS (Content Management System), бази даних, сховища даних, репозиторії. Технологія інтеграції контенту дозволяє різномірним джерелам контенту виглядати і функціонувати як єдиний репозиторій.

Підсистема архівування забезпечує довгострокове збереження інформації, її юридичну значущість, відновлення пошкодженої інформації. Завдання, які вирішуються у межах цієї підсистеми, – це створення та відновлення резервних копій інформації, міграція контенту в нові формати та на нові носії у міру розвитку технологій, довгострокова архівація контенту.

Підсистема управління контентом включає компоненти управління різними видами контенту: документами, зображеннями, записами, веб-контентом, потоками робіт і бізнес-процесами, забезпечує колективну роботу, маршрутизацію контенту, контроль версій. В готових ЕСМ-рішеннях зазвичай комбінуються декілька компонентів управління залежно від потреб організації. На основі комбінації різних компонентів управління контентом виділяють такі ЕСМ-рішення: Electronic Document and Records Management Systems, Imaging Systems, Enterprise Content Management Systems, Document-Centric Collaboration, Web Content Management Systems, Workflow / Business Process Management.

Підсистема пошуку забезпечує виконання запитів користувача, якість і швидкість пошуку залежить від якості індексування контенту, класифікації і організації репозиторія. ЕСМ-система повинна підтримувати як пошук документа за реквізитами, так і контекстний пошук.

Підсистема доставляння інформації відповідає за виведення контенту в електронному, друкованому вигляді, розповсюдження по веб-каналах (інтернет, інтранет, портал, електронна пошта), виведення на мобільні пристрої, міжкорпоративний документообіг. Для цієї підсистеми важливими є питання безпеки, які вирішуються на основі управління правами доступу до інформації, застосування технологій управління цифровими правами (Digital Rights Management), електронного цифрового підпису, управління відкритими ключами (PKI).

В ході дослідження систематизовано складові управління контентом організації за ознаками: вид контенту, вид системи (рис. 1). За ознакою «вид контенту» виділено складові ЕСМ: управління документами, цифровими активами, електронними образами документів, записами, потоками робіт, бізнес-процесами, кейсами, забезпечення колективної роботи з документами, управління електронною поштою, веб-контентом, соціальним контентом. Також виділено види систем, що забезпечують управління контентом організації (рис. 1): системи управління документами та записами, системи управління електронними образами, системи управління контентом, електронні архіви, системи управління потоками робіт (управління бізнес-процесами), управління веб-контентом.

При проектуванні та розробці СЕД та ЕСМ-систем потрібно керуватись нормативними документами. При проектуванні СЕД потрібно врахувати відповідні положення законів України: «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронний цифровий підпис», «Про телекомунікації», «Про звернення громадян». Також створення СЕД регламентується державними стандартами України:

- ДСТУ 3719:1998 (ISO/IEC 8613:1989) Інформаційні технології. Електронний документообіг. Архітектура службових документів (ODA) та обмінний формат;
- ДСТУ 2732-94. Діловодство й архівна справа;
- ДСТУ ISO/IEC 14888-1:2002 Інформаційні технології. Методи захисту. Цифрові підписи з доповненням» Частина 1-3;
- ДСТУ 3986-2000 (ISO 8879:1986) Інформаційні технології. Електронний документообіг. Стандартна мова узагальненої розмітки (SGML);
- ДСТУ 3874-99 (ISO 8777:1993) Інформація та документація. Команди для інтерактивного пошуку в тексті;
- ДСТУ 3877-99 (ISO 10162:1993) Інформація та документація. Взаємозв'язок відкритих систем. Означення послуги прикладної системи пошуку та відбирання.

Серед міжнародних стандартів, в яких сформульовано вимоги до систем управління електронними документами, слід виділити державний стандарт США DoD «Вимоги до програмних додатків для управ-

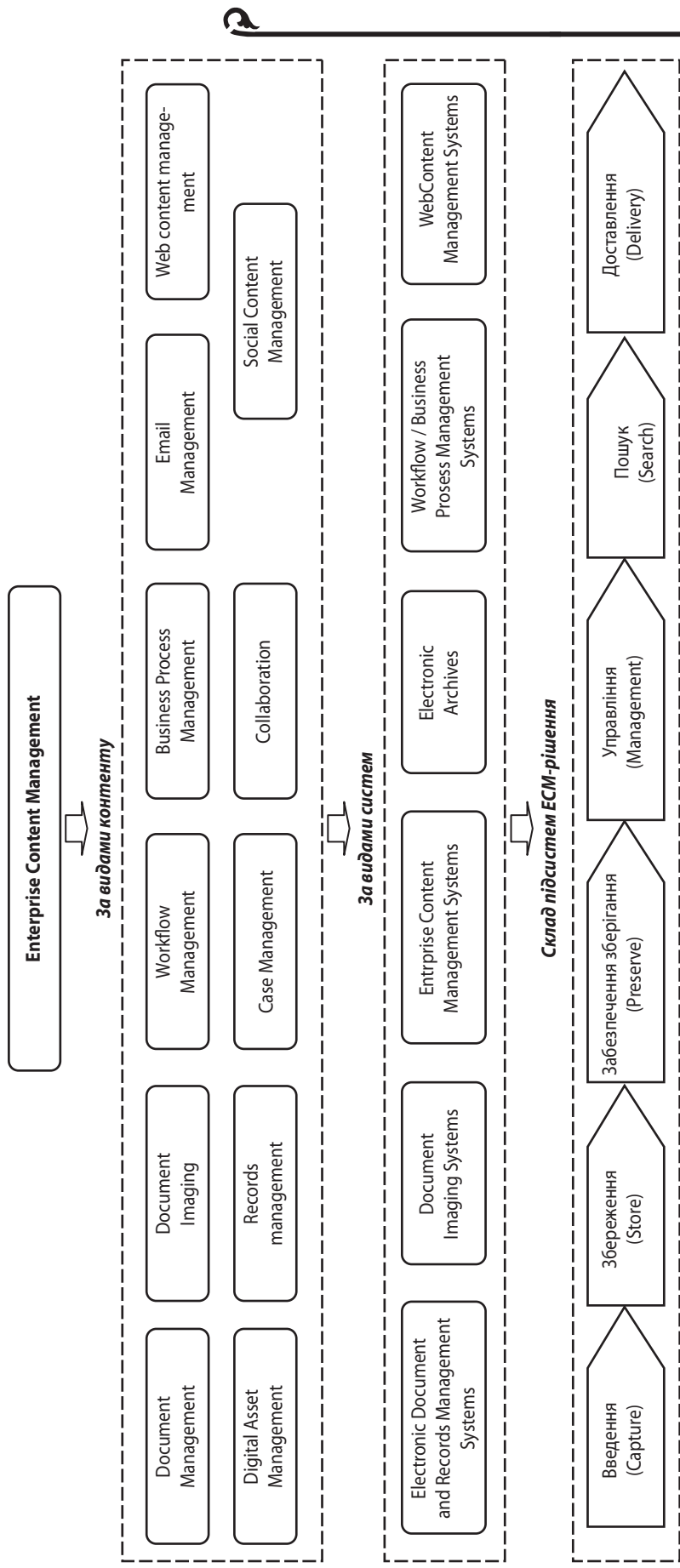

Рис. 1. Складові управління контентом організації

ління електронними документами» («Design Criteria Standard For Electronic Records Management Software Applications») та стандарт, що діє у країнах ЄС, «Типові вимоги по управлінню електронними документами» (Model requirements for the management of electronic records – MoReq) [19], розроблений у 2001 році на замовлення Європейської Комісії в рамках реалізації програми «Обмін даними між органами управління».

Таким чином, в результаті дослідження встановлено, що під СЕД (EDMS – Electronic Document Management Systems) слід розуміти комплекс програмних і технічних рішень, який забезпечує автоматизоване управління документами, що супроводжують бізнес-процеси конкретної організації. СЕД можуть виступати як самостійним продуктом, так і складовою системи управління контентом організації. Потребують подальшого дослідження визначення місця СЕД в інфраструктурі різних типів організацій. Під час дослідження систематизовано складові управління контентом організації за ознаками: вид контенту, вид системи; узагальнено функції кожної з підсистем управління контентом. Також сформовано перелік регламентних документів, положеннями яких потрібно керуватись при встановленні вимог до СЕД та ЕСМ-рішень під час їх проектування та розроблення.

Література: 1. ARMA International. URL: <http://arma.org/>. 2. Association for Information and Image Management. URL: <http://www.aiim.org/>. 3. IDC Research. URL: <https://www.idc.com/>. 4. Magic Quadrant for Enterprise Content Management. URL: http://www.project-consult.de/files/Gartner_ECM_MQ_2014.pdf. 5. Золотарьова І. О., Бутова Р. К. Автоматизація документообігу: навч. посіб. Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 156 с. 6. Бушмелев С. Управление корпоративной информацией. Карта технологий ЕСМ. URL: <http://ecm-journal.ru/docs/Upravlenie-korporativnojj-informaciejj-Karta-tehnologijj-ECM.aspx?ReturnUrl=http://ecm-journal.ru/docs/Upravlenie-korporativnojj-informaciejj-Karta-tehnologijj-ECM.aspx>. 7. Важное об электронном документообороте, бизнес-процессах и взаимодействии. URL: <http://ecmjournal.ru/>. 8. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003 № 852-IV // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/852-15>. 9. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/851-15>. 10. Кіщенко О. В. Аналіз переваг та ризиків, які виникають в процесі впровадження систем електронного документообігу. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. 2013. Вип. 88. С. 182–192. 11. Кіщенко О. В. Теоретичний аспект використання систем електронного документообігу в корпораціях. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. 2014. Т. 19. Вип. 2/6. С. 175–178. 12. Кэмерон С. Управление контентом предприятия. Вопросы бизнеса и ИТ. М.: Логика бизнеса, 2012. 176 с. 13. Левицька С. О., Осадча О. О. Концептуальні поняття складових документообігу на вітчизняних підприємствах. *Вісник ЖДТУ*. 2011. № 3 (57). С. 79–81. 14. Ліщина Н. М. Аналіз сучасних технологічних платформ для створення систем електронного документообігу університету. *Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво*. 2015. № 21. С. 128–132. 15. Матвієнко О., Цивін М. Основи організації електронного документообігу. Київ: Центр учб. літ., 2008. 112 с. 16. Про затвердження Порядку роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання: Наказ Міністерства юстиції від 11.11.2014 № 1886/5 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1421-14/para8#n8>. 17. Официальный канал DocsVision. URL: https://www.youtube.com/channel/UCrz1hgrZghKeVu24T_IC8Q. 18. Перелік форматів даних електронних документів постійного і тривалого (понад 10 років) зберігання: Наказ Міністерства юстиції України від 11.11.2014 № 1886/5 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1422-14>. 19. Радченко С. В. Особливості систем електронного документообігу у державних органах України. URL: http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_4_2013/02.pdf. 20. Специфікації MoReq2. Типові вимоги на управління електронними документами. URL: <http://d1m-network.org/moreq2>. 21. Хомовий С. М. Сучасність та шляхи покращення документообігу в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка та управління АПК*. 2015. № 1. С. 111–115. 22. Цимбалюк В. І. Впровадження електронних систем документообігу в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Правова інформатика*. 2014. № 4 (44). С. 10–14. 23. Wolfram N. Multiscreen UX Design Next-Generation Information Experience and the Future of Content (Management) Challenges and Trends of Tomorrow. *Elsevier*. 2016. Chapter 6. P. 229–246.

References: 1. ARMA International. URL: <http://arma.org/>. 2. Association for Information and Image Management. URL: <http://www.aiim.org/>. 3. IDC Research. URL: <https://www.idc.com/>. 4. Magic Quadrant for Enterprise Content Management. URL: http://www.project-consult.de/files/Gartner_ECM_MQ_2014.pdf. 5. Zolotarova I. O., Butova R. K. Avtomatyzatsiia dokumentoobihu: navch. posib. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2008. 156 p. 6. Bushmelev S. Upravleniye korporativnoy informatsiyey. Karta tekhnologiy ECM. URL: <http://ecm-journal.ru/docs/Upravlenie-korporativnojj-informaciejj-Karta-tehnologijj-ECM.aspx?ReturnUrl=http://ecm-journal.ru/docs/Upravlenie-korporativnojj-informaciejj-Karta-tehnologijj-ECM.aspx>. 7. Vazhnoye ob elektronnom dokumentooborote, biznes-protsessakh i vzaimodeystvii. URL: <http://ecmjournal.ru/>. 8. Pro elektronnyi tsyfrovyy pidpys: Zakon Ukrainy vid 22.05.2003 No. 852-IV // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»/Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/852-15>. 9. Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoobih: Zakon Ukrainy vid 22.05.2003 No. 851-IV // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»/Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/851-15>. 10. Kishchenko O. V. *Analiz perevah ta ryzykiv, yaki vynykaiut v protsesi vprovadzhennia system elektronnoho dokumentoobihu* [Analysis of Advantages and Risks Arising in the Process of Implementing Electronic Document Management Systems]. *Modeliuvannia ta informatsiini systemy v ekonomitsi*. 2013. Issue 88. P. 182–192. 11. Kishchenko O. V. *Teoretychnyi aspekt vykorystannia system*

elektronnoho dokumentoobihu v korporatsiakh [The Theoretical Aspect of the Use of Electronic Document Management Systems in Corporations]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova*. 2014. Vol. 19. Issue 2/6. P. 175–178. **12.** Kameron C. Upravleniye kontentom predpriyatiya. *Voprosy biznesa i IT*. M.: Logika biznesa, 2012. 176 p. **13.** Levytska S. O., Osadcha O. O. *Kontseptualni poniattia skladovykh dokumentoobihu na vitchyznianykh pidpriemstvakh* [Conceptual Components of Concept Document Management in Domestic Enterprises]. *Visnyk ZhDTU*. 2011. No. 3 (57). P. 79–81. **14.** Lishchyna N. M. *Analiz suchasnykh tekhnolohichnykh platform dlia stvorennia system elektronnoho dokumentoobihu universytetu* [Analysis of Modern Technological Platforms to Create Electronic Document Management Systems of University]. *Kompiuterno-intehrovani tekhnolohii: osvita, nauka, vyrobnytstvo*. 2015. No. 21. P. 128–132. **15.** Matviienko O., Tsyvin M. *Osnovy orhanizatsii elektronnoho dokumentoobihu*. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury, 2008. 112 p. **16.** Pro zatverdzhennia Poriadku roboty z elektronnyimi dokumentamy u dilovodstvi ta yikh pidgotovky do peredavannia na arkhivne zberihannia: Nakaz Ministerstva yustytzii vid 11.11.2014 No. 1886/5 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»/Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1421-14/paran8#n8>. **17.** Ofitsialnyy kanal Docs-Vision. URL: https://www.youtube.com/channel/UCrz11hgrZghKeVu24T_IC8Q. **18.** Perelik formativ danykh elektronnykh dokumentiv postiinoho i tryvaloho (ponad 10 rokiv) zberihannia: Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 11.11.2014 No. 1886/5 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»/Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1422-14>. **19.** Radchenko S. V. *Osoblyvosti system elektronnoho dokumentoobihu u derzhavnykh orhanakh Ukrainy*. URL: http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_4_2013/02.pdf. **20.** Spetsifikatsii MoReq2. Tipovyve trebovaniya k upravleniyu elektronnyimi dokumentami. URL: <http://dlm-network.org/moreq2>. **21.** Khomovyi S. M. *Suchasnist ta shliakhy pokrashchennia dokumentoobihu v silskohospodarskykh pidpriemstvakh* [Modernity and Ways of Improving Document Management in Agricultural Enterprises]. *Ekonomika ta upravlinnia APK*. 2015. No. 1. P. 111–115. **22.** Tymbaliuk V. I. *Vprovadzhennia elektronnykh system dokumentoobihu v Ukraini: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia* [The Introduction of Electronic Document Management Systems in Ukraine: Problems and Ways of Their Solution]. *Pravova informatyka*. 2014. No. 4 (44). P. 10–14. **23.** Wolfram N. *Multiscreen UX Design Next-Generation Information Experience and the Future of Content (Management) Challenges and Trends of Tomorrow*. *Elsevier*. 2016. Chapter 6. P. 229–246.

Інформація про автора

Гниря Аліна Вікторівна – канд. екон. наук, доцент кафедри інформаційних систем Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Науки, 9а, м. Харків, 61116, Україна; e-mail: alinagnyrya@gmail.com).

Информация об авторе

Гныря Алина Викторовна – канд. экон. наук, доцент кафедры информационных систем Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (пр. Науки, 9а, г. Харьков, 61116, Украина; e-mail: alinagnyrya@gmail.com).

Information about the author

A. Hnyria – Ph.D. (Economics), Professor of Department of Information Systems of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauki Ave., Kharkiv, 61116, Ukraine; e-mail: alinagnyrya@gmail.com).

*Стаття надійшла до ред.
08.08.2016 р.*

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ

Іванова М. І.

Анотація. Досліджено принципи формування логістичних систем, що характеризують суттєві особливості об'єкта дослідження та дають можливість цьому об'єкту здійснювати власне призначення й функціонувати як система. Систематизація принципів формування логістичної системи дозволяє стандартизувати й уніфікувати термінологію, що використовується у логістиці. При цьому були використані загальнонаукові та спеціальні методи: типології – при систематизації, класифікації принципів формування логістичних систем; наукової абстракції – для звільнення інформаційного матеріалу від випадкових, неістотних і виокремлення типових принципів формування логістичної системи. Доведено, що врахування принципів необхідно для цілісного сприйняття логістичної системи як такої, що поєднує та взаємопов'язує елементи у єдиний логістичний ланцюг. Завдяки принципам формування логістичної системи дозволяє збільшити ефективність господарської діяльності й отримати додаткові конкурентні переваги. Використовуючи метод наукової абстракції, нами було виокремлено принципи формування логістичної системи, до яких необхідно віднести принципи стійкості, системного підходу, адаптивності як надійності, комплексності й цілісності, інтегрованості, оптимізації, структурності та структурованості, гуманізації всіх функцій і технологічних рішень як принцип екологічності, цілеспрямованості, узгодженості інформаційних, ресурсних, технічних та інших характеристик логістичної системи, моделювання і інформаційно-комп'ютерної підтримки, а також координації. Новизна зводиться до використання методу наукової абстракції для стандартизації та уніфікації термінології, що використовується у логістиці. Практична цінність полягає у виокремленні суттєвих особливостей логістичної системи, що дозволяє здійснювати її основне призначення. Визначені принципи можуть враховуватися науковцями і практикуючими логістами під час формування логістичних систем. Перспективою подальшого дослідження є встановлення взаємозв'язку принципів, законів, сил, характеристик та етапів формування логістичних систем.

Ключові слова: принципи формування логістичних систем, метод наукової абстракції, стандартизація та уніфікація термінології логістики.

ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИХ СИСТЕМ

Иванова М. И.

Аннотация. Рассмотрены принципы формирования логистических систем, характеризующие важнейшие особенности объекта исследования и позволяющие данному объекту реализовать свое предназначение и функционировать как система. Систематизация принципов формирования логистической системы дает возможность стандартизировать и унифицировать терминологию, которая используется в логистике. При этом были использованы общенаучные и специальные методы: типологии – при систематизации, классификации принципов формирования логистических систем; научной абстракции – для удаления из информационного материала случайных, несущественных и выделения типовых принципов формирования логистической системы. Доказано, что учет принципов необходим для целостного восприятия логистической системы как системы, которая объединяет и связывает элементы в единую логистическую цепь. Благодаря использованию принципов формирование логистической системы позволит повысить эффективность хозяйственной деятельности и получить дополнительные конкурентные преимущества. Используя метод научной абстракции, нами были выделены принципы формирования логистической системы, к которым необходимо отнести принципы устойчивости, системного подхода, адаптивности как надежности, комплексности и целостности, интегрированности, оптимизации, структурности и структурированности, гуманизации всех функций и технологических решений как принцип экологичности, целеустремленности, согласованности информационных, ресурсных, технических и других характеристик логистической системы, моделирования и информационно-компьютерной поддержки, а также координации. Новизна сводится к использованию метода научной абстракции для стандартизации и унификации терминологии, которая используется в логистике. Практическая ценность заключается в определении наиболее значимых особенностей логистической системы, что позволяет реализовывать ее основное предназначение. Приведенные принципы могут учитываться учеными и практикующими логистами при формировании логистических систем. Перспективой дальнейшего исследования является определение взаимосвязи принципов, законов, сил, характеристик и этапов формирования логистических систем.

Ключевые слова: принципы формирования логистических систем, метод научной абстракции, стандартизация и унификация терминологии логистики.

PRINCIPLES OF FORMATION OF LOGISTICS SYSTEMS

M. Ivanova

Abstract. *The article discusses the principles of logistics system formation characterizing essential features of the research object and enabling this object to realize its mission and function as a system. Systematization of the principles of logistics system formation makes it possible to standardize and unify the terminology used in logistics. For this purpose both general scientific and special methods were used: the method of typology was applied for the systematization and classification of principles of logistics system formation; scientific abstraction was used to remove from the information material unimportant, non-core principles of the logistics system formation and define typical ones. It has been proved that the consideration of the principles is necessary for holistic perception of the logistics system as a system combining and inter-linking the elements in a single logistics chain. Due to application of these principles the formation of the logistics system will increase the efficiency of economic activities and provide for additional competitive advantages. Using the method of scientific abstraction the author identifies the principles of logistics system formation, which include the following ones: the principle of stability; systems approach; adaptability as reliability; comprehensiveness and integrity; integratedness; optimization; structural organization and structuredness; humanization of all features and technological solutions as the environmental compatibility principle; goal orientation; consistency of informational, resource, technical and other characteristics of the logistics system; modeling, information and computer support as well as the principle of coordination. The novelty lies in the application of the method of scientific abstraction for the standardization and unification of the terminology used in logistics. The practical value is in identifying the most significant features of the logistics system, which allows realizing its main purpose. These principles can be considered by scientists and practical logisticians in formation of logistics systems. The prospect of further research is revealing relationships between the principles, laws, forces, characteristics and stages of formation of logistics systems.*

Keywords: *principles of logistics system formation, method of scientific abstraction, standardization and unification of logistics terminology.*

Принципи, за авторським баченням, характеризують суттєві особливості об'єкта дослідження, що дозволяє цьому об'єкту здійснювати власне призначення й функціонувати як система. Дослідження і систематизація принципів формування логістичної системи дозволять вирішити важливе питання щодо стандартизації та уніфікації термінології, що використовується у логістиці, та виокремити найбільш суттєві особливості логістичної системи, які дозволяють здійснювати її основне призначення. Об'єктом дослідження у цій статті є процес виокремлення й систематизації принципів формування логістичної системи, а предметом – теоретичні підходи до виокремлення найбільш суттєвих особливостей логістичної системи.

Дослідження багатьох сучасних науковців у сфері розвитку й функціонування логістиці базуються на працях таких загальновідомих вітчизняних науковців, як О. М. Зборовська, Є. В. Крикавський, М. А. Окландер, Л. В. Фролова та ін. Серед публікацій науковців, що присвячені принципам формування логістичних систем, хотілося б виокремити роботи С. І. Барановського [2], О. П. Вахович [7], З. В. Герасимчука [1], Л. А. Грициної [9], Т. Є. Євтодієвої [3], О. В. Єлєтенко [5], В. О. Левченко [8], Н. С. Меджибовської [6], А. А. Пилипенка [11], В. В. Прохорової [10], А. В. Ткачової [4], в яких детально розглядалося вищезазначене питання. При цьому розкид думок авторів досить широкий, що й обумовило проведення цього дослідження.

Метою статті є класифікація принципів формування логістичної системи, що дозволить стандартизувати та уніфікувати термінологію, яка використовується у логістиці, а також виокремлення найбільш суттєвих особливостей логістичної системи, які дозволяють здійснювати її основне призначення.

З. В. Герасимчук виокремлює такі принципи формування підсистем логістичної системи: структурності, гуманізації всіх функцій і технологічних рішень як принцип екологічності, стійкості й адаптивності як надійності [1, с. 177].

Білоруський науковець С. І. Барановський вважає системність, комплексність і цілісність, адаптивність, інтегрованість, конкретність, надійність методологічними принципами формування й ефективного функціонування логістичної системи [2, с. 8].

Т. Є. Євтодієва, досліджуючи принципи синтезу логістичних систем, виокремлює складність, подільність, цілісність і структурованість; інші ознаки, за її думкою, або механічно перенесені із теорії систем і основ системотехніки і не завжди об'єктивно розкривають змістовні характеристики логістичної системи, або недостатньо аргументовані [3, с. 169]. А. В. Ткачова, у свою чергу, при формуванні логістичної системи пропонує використовувати принципи цілеспрямованості, комплексності, функціональності та емерджентності [4, с. 96].

О. В. Єлєтенко виокремлює такі принципи формування логістичної системи [5, с. 495]:

1) узгодженість інформаційних, ресурсних, технічних та інших характеристик логістичної системи;

2) для досягнення єдиної мети елементи логістичної системи розглядаються як взаємопов'язані та взаємодіючі (системний підхід);

3) для досягнення глобальних цілей системи узгоджуються локальні цілі функціональних елементів логістичної системи (загальносистемна оптимізація);

4) логістична система повинна стійко працювати у разі допустимих відхилень параметрів і факторів внутрішнього та зовнішнього середовища (принцип стійкості та адаптивності).

Заслуговує на увагу дослідження Н. С. Меджибовської, яка узагальнила принципи, що повинні бути враховані при формуванні системи матеріально-технічного постачання, однак, на наш погляд, можуть бути використані і при формуванні логістичної системи всього підприємства [6, с. 23–25]: системного підходу (кожна системоутворююча функція повинна розглядатися як системоутворююча, взаємопов'язана з іншими функціями логістики таким чином, щоб загальна ефективність діяльності переважала над ефективністю виконання локальних функцій), логістичного підходу (враховує втрати, що виникають через нераціональне виконання логістичних функцій), раціональності або стандартизації (уніфікація процедур, документообігу на всіх підрозділах підприємства), ідентифікації витрат (виокремлення логістичних витрат із розбиттям відповідно до функціональних напрямів логістики), довірливості відносин (відмова від суперництва у міжорганізаційних відносинах), співпраці між бізнес-партнерами (унікнення асиметрії в інформаційному обміні), рівності підходу й забезпечення чесної конкуренції (сумлінні, об'єктивні відносини до усіх елементів системи).

І. М. Вахович виокремила такі принципи формування логістичних систем промислових підприємств [7, с. 31–32]:

- спрямованості на максимальне досягнення кінцевої мети;
- узгодженості інформаційних, ресурсних, технічних та інших характеристик логістичної системи;
- системного підходу;
- глобальної оптимізації – узгодження локальних цілей функціонування елементів логістичної системи для досягнення глобального оптимуму;
- стійкості (стійко працювати при допустимих відхиленнях параметрів і факторів середовища функціонування) й адаптивності (при значних коливаннях стохастичних факторів зовнішнього середовища логістична система повинна пристосовуватися до нових умов, змінюючи програму функціонування, параметри та критерії оптимізації);
- моделювання і інформаційно-комп'ютерної підтримки, що передбачає під час аналізу, синтезу й оптимізації об'єктів і процесів у логістичній системі використовувати економіко-математичні моделі;
- логістичної координації та інтеграції – досягнення узгодженої, інтегральної участі всіх ланок логістичної системи в управлінні потоками при реалізації цільової функції;
- обмеженості у часі виконання проекту;
- наявності певного бюджету витрат (фінансового, матеріального тощо);
- певною мірою неповторність, унікальність проекту;
- чіткості опису результату й обсягів робіт за проектом;
- відповідності проектних витрат бюджету витрат;
- відповідальності за виконання проектних заходів зі сторони виконавців.

В. О. Левченко, у свою чергу, пропонує до використання такі принципи побудови логістичних систем: системного підходу; тотальних витрат; глобальної оптимізації; логістичної координації та інтеграції; моделювання та інформаційно-комп'ютерної підтримки; загального управління якістю; екологізації та гуманізації; стійкості та адаптивності [8, с. 212].

Л. А. Грицина наполягає на використанні модульного принципу побудови логістичної системи, що базується на інтегруванні відокремлених логістичних потоків у єдиний комплекс у двох стадіях – формування й реалізації та дозволяє оперативно реагувати на зміни у зовнішньому й внутрішньому середовищі [9, с. 146–147].

В. В. Прохорова, у свою чергу, виокремлює такі принципи побудови логістичних систем: повноти й придатності інформації для користувача, точність, своєчасність, орієнтованість, гнучкість, відповідний формат даних [10, с. 169].

Оскільки логістична система є інтегрованою, наведемо принципи, що запропоновані Ю. Б. Івановим та А. А. Пилипенко у [11, с. 169–170]. Так, автори усі принципи управління інтеграційним розвитком поділили на великі чотири групи:

1) загальні принципи – системність, постійна адаптація, проблемна орієнтація, пропорційність, безперервність, інформаційна відкритість, випереджальне відображення, системоутворюючі відносини, інерційність, багатофункціональність, комплексність, об'єктивність дослідження, динамічність оцінок, цілісність, оптимальність;

2) принципи організації процесу управління інтеграційним розвитком – невторчання в оперативне управління об'єктів інтеграції, воля вибору партнера для взаємодії, прозорість і максимальна відкритість, справедливість, постійний перегляд й удосконалення, взаємовигідність співробітництва, дотримання інтер-

есів кожного члена інтеграційної структури, максимальна самостійність об'єктів інтеграції, єдиноначальність, обмежена самостійність членів інтеграційної структури, процесінгу;

3) кібернетичні та синергетичні принципи – рефлексивне регулювання за зворотнім зв'язком, зовнішнє доповнення, гомеостатичність, становлення, комунікативність, додатковість, подвійність або єдність зовнішнього та внутрішнього, локальна непередбачуваність, ускладнення системи в процесі розвитку, згортання складного, пульсуюче об'єднання, корекція, об'єднання складних структур;

4) принципи організації інтеграційних структур – зменшення ієрархічних рівнів, виключення дублювання, аутсорсингова організація діяльності й управління, придбання переваг, гомогенність, ієрархічність, вузька спеціалізація, окупність, мережева організація, віртуалізація, достатність, сполучення централізації і децентралізації.

Необхідно додати, що застосування принципів логістики сприяє поширенню логістичних процесів й операцій та збільшує логістичний потенціал підприємства [12, с. 63].

Використовуючи метод наукової абстракції, виокремимо принципи, що мають бути враховані під час формування логістичної системи.

У табл. 1 систематизовано принципи, що зустрічаються у сучасних дослідженнях.

Принципи, що наведені у табл. 1, були нами розташовані у порядку зменшення кількості посилань. Так, найчастіше науковці виділяють принципи стійкості та системного підходу (по 4 згадування); друге місце поділили принципи адаптивності як надійності, комплексності й цілісності, інтегрованості, оптимізації (по 3 згадування); третє місце займають принципи, про які було згадування 2 рази – структурність і структурованість; гуманізація всіх функцій і технологічних рішень як принцип екологічності; цілеспрямованість; узгодженість інформаційних, ресурсних, технічних та інших характеристик логістичної системи; моделювання і інформаційно-комп'ютерної підтримки; координації.

Усі інші принципи (системність, конкретність, складність, подільність, функціональність, емерджентність, логістичного підходу, раціональність або стандартизація, ідентифікація витрат, довірливість відносин, співпраця між бізнес-партнерами, рівність підходу й забезпечення чесної конкуренції, обмеженість у часі, бюджетність, унікальність, тотальних витрат, загального управління якістю, модульність, повнота й придатність інформації, точність, своєчасність, орієнтованість, гнучкість) згадувалися по 1 разу, тому враховуватися нами як притаманні логістичній системі не будуть.

Наукова новизна полягає у використанні методу наукової абстракції для виокремлення принципів формування логістичної системи, до яких необхідно віднести: принципи стійкості, системного підходу, адаптивності як надійності, комплексності й цілісності, інтегрованості, оптимізації, структурності й структурованості, гуманізацію всіх функцій і технологічних рішень як принцип екологічності, цілеспрямованість, узгодженість інформаційних, ресурсних, технічних та інших характеристик логістичної системи, моделювання і інформаційно-комп'ютерної підтримки, координації.

Практична цінність полягає у виокремленні суттєвих особливостей логістичної системи, які дозволяють здійснювати їй основне призначення. Визначені принципи можуть враховуватися науковцями і практикуючими логістами під час формування логістичних систем. Перспективою подальшого дослідження є встановлення взаємозв'язку визначених принципів, законів, сил, характеристик та етапів формування логістичних систем. Це дозволить вирішити теоретичні та практичні завдання, які стосуються визначення мети, географічних меж, внутрішнього та зовнішнього оточення логістичної системи. Ці результати також можуть бути використані науковцями при розкритті тематики системних і мережевих підприємств.

Література: 1. Герасимчук З. В., Циганюк Н. Є. До питання розробки концептуальних засад формування та розвитку логістичних систем. *Вестник СевГТУ*. 2011. Вип. 122: Машиноприладобудування та транспорт. С.175–179. 2. Baranowski S., Busko E., Shishlo S., Tanas W., Szymanek M. Directions of Development of the Logistic Systems in the Forest Complex of Belarus. *Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering*. 2013. Vol. 58 (2). P. 6–12. 3. Евтодиева Т. Е. Сравнительная характеристика системной и сетевой форм организации логистики. *Проблемы современной экономики*. 2011. № 1 (37). С. 169–171. 4. Ткачова А. В. Трансформація організаційних форм логістичної діяльності: від системної до сітьової концепції. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2012. № 3. С. 93–102. 5. Єлетенко О. В. Механізм управління логістичною системою підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 628. С. 494–498. 6. Меджибовська Н. С. Сучасні тенденції управління ланцюгами поставок. *Праці Одеського політехнічного університету*. 2011. Вип. 1 (35). С. 283–288. 7. Вахович І. М., Камінська І. М. Методологічні засади проектування логістичних систем промислових підприємств. *Логістика: теорія та практика*. 2011. № 1. С. 27–36. 8. Левченко В. О. Теоретичні аспекти формування логістичної системи підприємства. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2013. Т. 18, вип. 1 (1). С. 211–215. 9. Грицина Л. А. Формування логістичної системи підприємства при веденні міжнародного бізнесу. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2013. Т. 1, № 6. С. 145–147. 10. Прохорова В. В. Формування логістично-промислових систем як фактор підвищення конкурентоспроможності

Таблиця 1

Систематизація принципів формування логістичної системи

Принцип	Джерело інформації										Усього
	3. В. Герасимчук [1, с. 177]	С. І. Барановський [2, с. 8]	Т. Є. Евтодієва [3, с. 169]	А. В. Ткачова [4, с. 96]	О. В. Єлєтенко [5, с. 495]	Н. С. Меджибовська [6, с. 23-25]	І. М. Вахович [7, с. 31-32]	В. О. Левченко [8, с. 212]	Л. А. Грицина [9, с. 146-147]	В. В. Прохорова [10, с. 169]	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Стійкості	+	-	-	-	+	-	+	+	-	-	4
Системного підходу (взаємопов'язаність і взаємодія елементів)	-	-	-	-	+	+	+	+	-	-	4
Адаптивність як надійність	+	+	-	-	-	-	-	+	-	-	3
Комплексність і цілісність	-	+	+	+	-	-	-	-	-	-	3
Інтегрованість	-	+	-	-	-	-	+	+	-	-	3
Оптимізації (узгодженість локальних цілей функціональних елементів)	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-	3
Структурність і структурованість	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	2
Гуманізація всіх функцій і технологічних рішень як принцип екологічності	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-	2
Модювання та інформаційно-комп'ютерної підтримки	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	2
Координації	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	2
Цілеспрямованість	-	-	-	+	-	-	+	-	-	-	2
Узгодженість інформаційних, ресурсних, технічних та інших характеристик логістичної системи	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-	2
Системність	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Конкретність	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Складність	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	1
Подільність	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	1
Функціональність	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	1
Емерджентність	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	1
Логістичного підходу	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	1
Рациональність або стандартизація	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	1
Ідентифікація витрат	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Довірливість відносин	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	1
Співпраця між бізнес-партнерами	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	1
Рівність підходу й забезпечення чесної конкуренції	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	1
Обмеженість у часі	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	1
Бюджетність	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	1
Унікальність	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	1
Тотальних витрат	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	1
Загального управління якістю	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	1
Модульність	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	1
Повнота й придатність інформації	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	1
Точність	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	1
Своєчасність	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	1
Орієнтованість	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	1
Гнучкість	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	1

Джерело: сформовано автором.

машинобудівних підприємств. *Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право*. 2013. № 4. С. 167–171. **11.** Іванов Ю. Б., Пилипенко А. А. Концепція та онтологія предметної області управління інтеграційним розвитком підприємства. *Економіка промисловості*. 2006. № 1. С. 162–171. **12.** Шкода М. С. Логістичні інновації в інвестиційному проекті. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 1. С. 58–63.

References: **1.** Herasymchuk Z. V., Tsyhaniuk N. Ye. *Do pytan'nia rozrobky kontseptualnykh zasad formuvannia ta rozvytku lohistrychnykh system* [To the Question of Development of Conceptual Bases of Formation and Development of Logistics Systems]. *Vestnik SevGTU*. 2011. Issue 122: Mashynopryladobuduvannia ta transport. P.175–179. **2.** Baranowski S., Busko E., Shishlo S., Tanas W., Szymanek M. Directions of Development of the Logistic Systems in the Forest Complex of Belarus. *Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering*. 2013. Vol. 58 (2). P. 6–12. **3.** Yevtdiyeva T. Ye. *Sravnitel'naya kharakteristika sistemnoy i setevoy form organizatsii logistiki* [Comparative Characteristics of the System and Network Forms of Organization Logistics]. *Problemy sovremennoy ekonomiki*. 2011. No. 1 (37). P. 169–171. **4.** Tkachova A. V. *Transformatsiia orhanizatsiinykh form lohistrychnoi diialnosti: vid systemnoi do sitovoi kontseptsii* [Transformation of the Organizational Forms of Logistics Activities: from System to Network Concepts]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*. 2012. No. 3. P. 93–102. **5.** Yeletenko O. V. *Mekhanizm upravlinnia lohistrychnoiu sistemoiu pidpriemstva* [The Mechanism of Management of Logistic System of the Enterprise]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. 2008. No. 628. P. 494–498. **6.** Medzhybovska N. S. *Suchasni tendentsii upravlinnia lantsiuhamy postavok* [Current Trends of Supply Chain Management]. *Pratsi Odeskoho politekhnichnoho universytetu*. 2011. Issue 1 (35). P. 283–288. **7.** Vakhovych I. M., Kaminska I. M. *Metodolohichni zasady proektuvannia lohistrychnykh system promyslovykh pidpriemstv* [Methodological Bases of Design of Logistic Systems of Industrial Enterprises]. *Lohistyka: teoriia ta praktyka*. 2011. No. 1. P. 27–36. **8.** Levchenko V. O. *Teoretychni aspekty formuvannia lohistrychnoi systemy pidpriemstva* [Theoretical Aspects of Formation of Logistic System of the Enterprise]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomika*. 2013. Vol. 18, Issue 1 (1). P. 211–215. **9.** Hrytsyna L. A. *Formuvannia lohistrychnoi systemy pidpriemstva pry vedenni mizhnarodnoho biznesu* [The Formation of Logistics Enterprise in the Conduct of International Business]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. 2013. Vol. 1, No. 6. P. 145–147. **10.** Prokhorova V. V. *Formuvannia lohistrychno-promyslovykh system yak faktor pidvyshchennia konkurentospromozhnosti mashynobudivnykh pidpriemstv* [The Formation of Logistics Industrial Systems as a Factor of Competitiveness of Mechanical Engineering Enterprises]. *Stratehiia rozvytku Ukrainy. Ekonomika, sotsiologhiia, pravo*. 2013. No. 4. P. 167–171. **11.** Ivanov Yu. B., Pylypenko A. A. *Kontseptsii ta ontolohiia predmetnoi oblasti upravlinnia intehratsiynym rozvytkom pidpriemstva* [The Concept and Ontology of Subject Domain of Management of Integration Development of the Enterprise]. *Ekonomika promyslovosti*. 2006. No. 1. P. 162–171. **12.** Shkoda M. S. *Lohistrychni innovatsii v investytsiinomu proekti* [Logistics Innovation in the Investment Project]. *Aktualni problemy ekonomiky*. 2012. No. 1. P. 58–63.

Інформація про автора

Іванова Марина Іллівна – канд. екон. наук, доцент кафедри менеджменту виробничої сфери Національного гірничого університету (пр. К. Маркса, 19, м. Дніпро, 49000, Україна; e-mail: ma_riva@ukr.net).

Информация об авторе

Иванова Марина Ильинична – канд. екон. наук, доцент кафедры менеджмента производственной сферы Национального горного университета (пр. К. Маркса, 19, г. Днипро, 49000, Украина; e-mail: ma_riva@ukr.net).

Information about the author

M. I. Ivanova – Ph.D. (Economics), Associate Professor of Department of Management of Production Sphere of National Mining University (19 Karla Marksa Ave., Dnipro, 49000, Ukraine; e-mail: ma_riva@ukr.net).

*Стаття надійшла до ред.
03.08.2016 р.*

АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ПОРТФЕЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Йосипенко О. А.

Анотація. Статтю присвячено актуальним питанням сутності та інституційного змісту портфельних інвестицій як важливого інструменту у забезпеченні економічного розвитку країни. На основі відповідних статистичних даних і звітів (CEIC, EMPEA, EVCA, IMF) здійснено аналіз і простежено характер руху портфельних інвестицій у світі. Виділено регіони із найбільшим приростом портфельних інвестицій, а також регіони-аутсайдерів. Зроблено відповідні висновки й окреслено подальші кроки щодо створення сприятливого інвестиційного клімату задля здійснення портфельного інвестування у рамках глобалізованого міжнародного фінансового простору.

Ключові слова: інвестування, портфельні інвестиції, інвестиційна діяльність, економічний розвиток, міжнародний фінансовий потік.

АНАЛИЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОРТФЕЛЬНЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Йосипенко А. А.

Аннотация. Статья посвящена актуальным вопросам сущности и институционального содержания портфельных инвестиций как важного инструмента в обеспечении экономического развития страны. На основе соответствующих статистических данных и отчетов (CEIC, EMPEA, EVCA, IMF) осуществлен анализ и прослежен характер движения портфельных инвестиций в мире. Выделены регионы с наибольшим приростом портфельных инвестиций, а также регионы-аутсайдеры. Сделаны соответствующие выводы и намечены дальнейшие шаги по созданию благоприятного инвестиционного климата для осуществления портфельного инвестирования в рамках глобализованного международного финансового пространства.

Ключевые слова: инвестирование, портфельные инвестиции, инвестиционная деятельность, экономическое развитие, международный финансовый поток.

ANALYSIS OF USING PORTFOLIO INVESTMENTS TO ENSURE THE ECONOMIC DEVELOPMENTS

O. Yosypenko

Abstract. The article is devoted to current issues of the nature and institutional content of portfolio investments as an important tool to ensure the economic development of the country. On the basis of relevant statistical data and reports (CEIC, EMPEA, EVCA, IMF) the motion of portfolio investment in the world is analyzed and traced. The regions with the largest growth in portfolio investments and regions-outsiders are identified. The corresponding conclusions are made and further steps to create a favorable investment climate for the implementation of portfolio investments within the globalized international financial space are outlined.

Keywords: investment, portfolio investments, grants, investment activity, economic development, international financial flow.

Актуальність теми дослідження. Важливість і доцільність аналізу питань, пов'язаних безпосередньо із динамікою та напрямками використання портфельних інвестицій, зумовлена рядом факторів, серед яких: можливість отримання прибутку та зниження ступеня ризику на основі портфельної диверсифікації капіталу, вплив на динаміку цін, активів, ліквідність фінансового сектора.

Швидкість руху фінансових потоків настільки велика, що самі цілі тактичного інвестування, а також характер руху портфельних інвестицій хаотичний, а іноді непередбачуваний. Саме тому певний науковий інтерес становить взаємозалежність між обсягами портфельного інвестування у ряді країн світу, рівнем їх економічного розвитку та подальших інноваційних розробок у стратегічно привабливих галузях з метою залучення додаткового капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інвестицій, зокрема портфельного інвестування, викликало певний науковий інтерес зарубіжних дослідників ХХ ст., таких як Ф. Фабоцці (управління портфелями цінних паперів) [8], Г. Марковіца (портфельна теорія) [10], У. Шарпа (теорія портфельів та ринків капіталу) [9], Л. Дж. Гітмана та М. Джонка (ринкова теорія грошей, базові аспекти інвестування) [1] та ін.

Суттєвий внесок у дослідження теоретико-методологічних і практичних аспектів портфельних інвестицій, міжнародних ринків капіталу, а також діяльності іноземних портфельних інвесторів на світовому ринку цінних паперів у глобальному аспекті зробили такі вітчизняні науковці, як С. Бурлуцький, З. Герасимчук, В. Гриньова, Б. Данилишин, Т. Майорова, А. Пересада, М. Фоміна та ін.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Але, незважаючи на значну кількість праць, не достатньо дослідженими залишаються механізми включення країн у глобалізований міжнародний фінансовий простір; не до кінця висвітленими залишаються питання, пов'язані із роллю та функціями, що виконують види портфельних інвестицій, як для приймаючої сторони, так і для інвестора; наслідки спекулятивності капіталу у процесі інвестування. З іншого боку, однією із важливих проблем є непрозорість операцій портфельного інвестування, внаслідок чого існує велика ймовірність викривлення реальних статистичних даних, неможливість точного визначення їх сум у грошовому еквіваленті.

Метою статті є аналіз використання портфельних інвестицій у забезпеченні економічного розвитку.

Задля реалізації мети статті буде вивчено поточний стан інвестиційної діяльності у світовій економіці (на базі звітів (СЕІС, ЕМРЕА, ЕВСА, ІМФ)). На основі отриманих результатів буде запропоновано напрями активізації світового руху портфельних інвестицій.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація світового господарства спричинила ряд змін в інвестиційній політиці, зокрема прискорила рух капіталу всередині глобалізованого непрогнозованого світового грошового потоку. Завдяки цьому з'явилася певна асиметрія в розподіленні будь-яких інвестицій між країнами (розвинені країни притягнули більше інвестицій), політика тактичного інвестування стає все більш важливою і стратегічно необхідною.

Відомі на сьогодні такі групи міжнародних капіталів, якими є різного роду інвестиції (прямі, портфельні та інші), характеризуються прямою залежністю між розмірами та сферами вкладень, джерелами походження, при цьому виконуючи різні функції, як для інвесторів, так і для реципієнтів.

Портфельні інвестиції являють собою операції, метою яких є утворення певної комбінації (портфеля) різних цінних паперів, у т.ч. (деривативів), долучаючи до процесу посередників, як фінансових, так і інституційних. При цьому співвідношення «дохідність / ризик» є тим критерієм, який спонукає інвестора про прийняття рішення. Також важливу роль відіграє те, до якого типу країн за рівнем економічного розвитку входить країна-реципієнт. Зауважимо, що перехід багатьох країн до інноваційної економіки у ХХІ ст. активізував рух міжнародних портфельних інвестицій [5, с. 10]. У свою чергу, необхідно згадати, що вони не дають інвестору жодного права контролю над забезпеченням цінних паперів, але можуть виступати як інструмент спекулятивності капіталу через можливий підвищений ступінь ризику. Портфельні інвестиції завжди виступали тими фінансовими інструментами, оперування якими відбувалося на відповідних фінансових ринках через облігації, акції, деривативи у вигляді опціонів, форвардних контрактів, своп-угод тощо. Поширене використання останніми роками похідних фінансових інструментів (деривативів) пояснюється їх здатністю до диверсифікації різного роду ризиків, що мотивує зарубіжних інвесторів. Інвесторами можуть бути компанії, різні комерційні банки, а також інвестиційні трастові та хедж-фонди тощо.

Переходячи безпосередньо до аналізу використання портфельних інвестицій, варто зауважити, що як прямі, так і портфельні інвестиції по-різному здатні надати «позитивного» ефекту економіці країни, її інвесторам. Портфельні інвестиції виступають все більше у ролі стимулюючого ефекту для розвитку внутрішнього ринку країни, у той час надаючи сильнішого макроекономічного ефекту в цілому. За офіційними даними Євростату, ОЕСР, ООН, МВФ і ЮНКТАД, тільки близько десяти країн, що розвиваються, і країн із перехідною економікою нарівні виступають імпортерами обох видів інвестицій (прямих і портфельних).

Своїй стрімкості зростання (80–90 рр. ХХ ст.) портфельні інвестиції зобов'язані інвесторам із Японії, а також країнам-реципієнтам із США, Латинської Америки та Південно-Східної Азії. У ХХІ ст. портфельні інвестиції все більше превалюють у взаєминах між розвинутою групою держав, США і Європою. Якщо розглядати країни, що розвиваються (серед них Індія, Бразилія, Китай, Корея, Сінгапур та ін.), як єдину групу, то питома вага прямих інвестицій, вкладених в їх економіку, вище, ніж частка портфельних інвестицій. Навпаки, для промислово розвинених країн (Японія – в Азії, Канада і США – в Північній Америці) характерна інша тенденція – перевищення питомої ваги портфельних інвестицій над прямими вкладеннями.

Як свідчать огляди світової економіки та фінансів, підготовлених в рамках МВФ, протягом чотирьох років (2010–2014 рр.) було зафіксоване низхідне уповільнення обсягів інвестування за всіма видами, очевидним був відтік капіталу, включаючи: прямі та портфельні інвестиції в капітал, портфельні інвестиції в боргові інструменти та інші інвестиції [3; 4; 6].

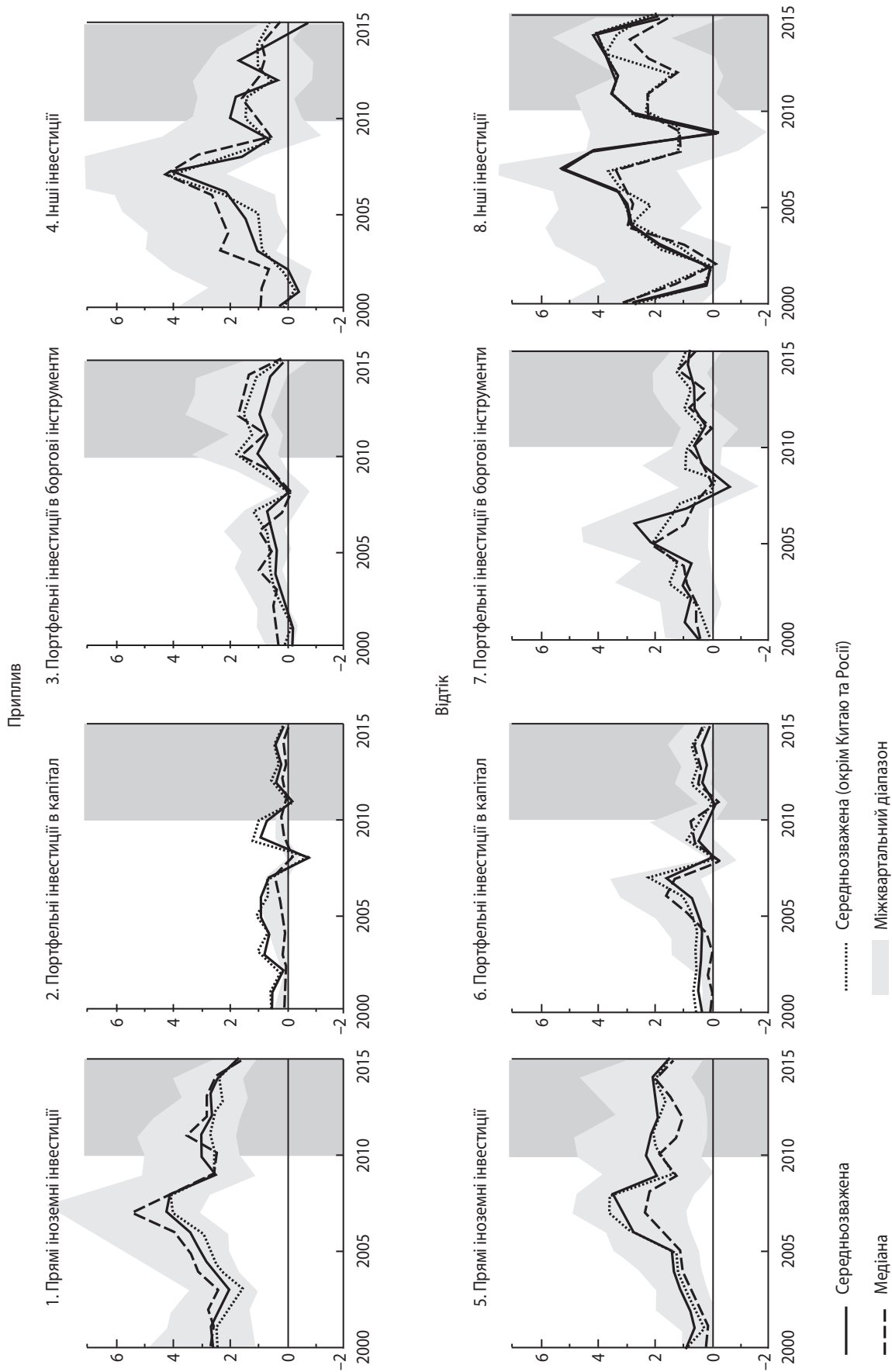

Рис. 1. Приплив та відтік капіталу за видами активів (2000 р. – III кв. 2015 р.), у % ВВП

Джерело: сформовано автором на основі [3; 4; 6]

Навіть у 2015 р. ситуація суттєво не змінилася у бік помітних надходжень, незважаючи на те, що відтік капіталу децю уповільнився.

Аналізуючи дані рис. 1, очевидним є факт превалювання обсягів та амплітуди коливань надходжень портфельних інвестицій над обсягами та коливаннями їх відтоку протягом досліджуваного періоду, що закріплено у відповідних статтях платіжного балансу. Пік відтоку портфельних інвестицій був значним у кризу 2008 р. та із початком кризи 2013–2015 рр.

Якщо розглядати надходження портфельних інвестицій, то невеличкий приплив їх у останні роки зафіксований за такими категоріями, як боргові інструменти навіть більший, ніж у докризовий період (2000 р.). Середнє значення припливу інвестицій також відмічене за категорією «портфельні інвестиції в капітал». Це стосується більшості наведених до розгляду країн (рис. 2). Зіставляючи надходження портфельних інвестицій за їх видовою ознакою, можна дійти важливого висновку з приводу того, що після кризи 2008 р. навіть відмічена незначна позитивна динаміка не супроводжувалася у багатьох випадках підвищенням сукупного валового доходу. В цілому він залишився нижче, ніж був у докризовий період 2005–2007 рр.

Наведені узагальнені дані щодо чистого припливу капіталу по країнам світу (рис. 2) демонструють уповільнені темпи приросту інвестиційного капіталу, зокрема очевидний його відтік, який має глобальний характер, адже це характерно для всіх регіонів (Латинська Америка, Східна Азія та Східна Європа, країни СНД, арабські країни).

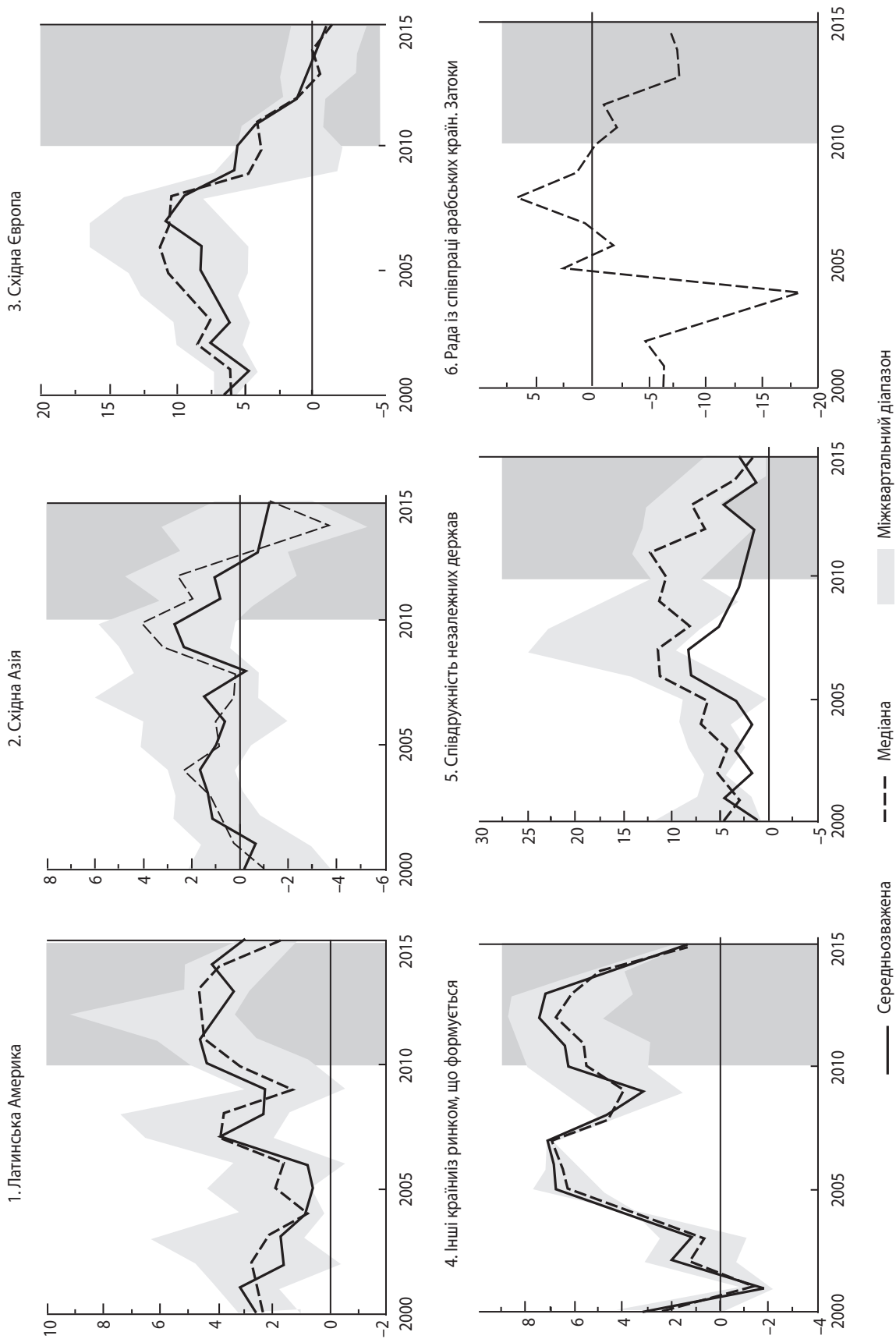
Найбільш суттєве уповільнення відтоку інвестиційного капіталу було зафіксоване в Східній Європі та Східній Азії. В основному у 2014–2015 рр. спад фінансових потоків у грошовому еквіваленті дійшов до свого початкового старту докризового періоду (2000 р.). У чистому вираженні капітал також суттєво залишив і ряд арабських країн та ряд країн із ринком, що формується. На підтвердження фактів наведемо динаміку інвестиційних потоків у розрізі світових регіональних груп (табл. 1).

Ситуація є очевидною також і у відмінностях стосовно прогнозування темпів зростання дохідності за портфельними інвестиціями для розвинених країн та країн, що розвиваються, відсоткових ставок (враховується поправка на дефлятор). Адже, приміром у розвинених країнах, таких як США, Канада, Великобританія, Німеччина, Японія та ін., прогнозоване зростання може бути досить помітним за певних сприятливих умов [2]. В цілому прогнозні показники обчислюються як різниця між відповідним показником окремо взятої країни із ринком, що формується, та середньозваженим показником групи країн з розвинутою економікою з ваговими коефіцієнтами по конкретних країнах залежно від медіанних ніш по портфельних інвестиціях.

Вже багато років поспіль інвестори світу досить розбірливо вкладають вільний капітал, їх приваблюють тільки завідомо перспективні проекти із гарантією на результат. Доцільним буде зауважити, що для ряду країн портфельні інвестиції виконували іноді суперечливу роль. Так, для країн Азії, Латинської Америки, у тому числі і Європи, «доповнююча» функція іноземних портфельних інвестицій досить нерідко перетворювалася в «скорочуючу», що мало наслідки значного відтоку капіталу. У свою чергу, у ряді країн, що розвиваються, інтенсивне кредитування спричинило тільки накопичення боргів, що похитнуло й так їх нестійке становище. Виходячи із цього, гранти виступають як безоплатний необхідний інструмент допомоги цим країнам для різних потреб [7].

Обсяг резерву фінансів від Міжнародної асоціації розвитку (МАР) в 2015 р. нараховував 19,0 млрд дол., з них: 15,9 млрд дол. у формі кредитів, 2,4 млрд дол. в формі грантів та 600 млн дол. у вигляді гарантій. Найбільша сума була виділена Африці (10,4 млрд дол.), Південній Азії (5,8 млрд дол.), Східній Азії і Тихоокеанському регіону (1,8 млрд дол.), Бангладеш (1,9 млрд дол.) та Індії (1,7 млрд дол.). Також допомогу від МАР отримали такі країни, як Європа і Центральна Азія (527 млн дол.), Латинська Америка і Карібський басейн (315 млн дол.), Близький Схід і Північна Африка (198 млн дол.) [11]. Виділені кошти спрямовувалися за різними напрямками: це і енергетика, і гірничодобувна промисловість, транспорт, інформаційні та телекомунікаційні технології, розвиток охорони здоров'я та інших послуг в соціальній сфері. Гранти від Всесвітнього банку (ВБ), Міжнародного валютного фонду (МВФ) Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку (МФСР) та інших міжнародних організацій для підтримання соціально-економічного та екологічного стану були надані таким країнам, як Лівія, Єгипет, Гаїті, Лаос, Малі, Шрі-Ланка, Судан [3].

Таким чином, характерним є фактор слабкої нестійкої зростаючої по регіонах динаміки руху портфельних інвестицій. Вочевидь, активний приріст портфельних інвестицій по деяких регіонах пояснюється зміною законодавства у напрямку його лібералізації, переслідуючи головну мету – підтримка зростання національної економіки. З іншого боку – це можна пояснити наявністю перспективних проектів і активізацією курсу країни на інноваційний шлях розвитку. Зважаючи на те, що портфельні інвестиції є однією з найбільш динамічних непередбачуваних складових світових фінансових потоків, з огляду на масштаби їх розповсюдження, їх вільний, хаотичний перелив спроможний іноді досить відчутно дестабілізувати фінансову систему майже будь-якого ринку, який тільки формується.

Джерело: сформовано автором на основі [3; 4; 6]

Динаміка інвестиційних потоків у розрізі світових регіональних груп [3; 4; 6]

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Країни СНД								
– портфельні інвестиції, нетто;	35,8	-6,3	-14,4	17,9	3,5	17,4	23,4	6,9
– похідні фінансові інструменти, нетто;	-	-	-	-	-	-	-	-
– інші інвестиції, нетто	131,8	36,3	35,9	66,0	44,5	28,1	69,0	82,7
Країни з ринками, що формуються, і країни Азії, що розвиваються;								
– портфельні інвестиції, нетто;	5,9	-70,4	-96,1	-58,7	-115,7	-64,7	-125,4	159,2
– похідні фінансові інструменти, нетто;	-	-	0,2	-0,3	-3,2	2,0	-5,4	-0,8
– інші інвестиції, нетто	114,2	-63,9	-104,3	-30,7	215,5	-81,1	254,6	454,5
Країни з ринками, що формуються, і країни Європи, що розвиваються;								
– портфельні інвестиції, нетто;	14,4	-10,1	-45,4	-53,2	-70,2	-39,2	-19,2	23,2
– похідні фінансові інструменти, нетто;	2,5	0,9	-	1,6	-3,0	-1,4	0,3	-
– інші інвестиції, нетто	-120,0	-42,4	-52,6	-30,2	7,2	-13,9	8,7	7,2
Латинська Америка і Карибський басейн:								
– портфельні інвестиції, нетто;	-9,9	-27,8	-98,7	-92,4	-96,4	-110,9	-116,9	-68,2
– похідні фінансові інструменти, нетто;	-	-	-	-	-	-	-	-
– інші інвестиції, нетто	16,0	12,4	26,3	15,8	18,5	45,2	30,8	15,6
Близький Схід, Північна Африка, Афганістан і Пакистан:								
– портфельні інвестиції, нетто;	51,0	32,0	25,0	73,1	57,2	72,1	112,8	90,1
– похідні фінансові інструменти, нетто;	-	-	-	-	-	-	-	-
– інші інвестиції, нетто	80,2	15,9	59,1	124,3	130,4	126,3	75,2	-20,4

Висновки. Іноземні портфельні інвестиції виконують для багатьох країн світу надто вагомі функції, виступаючи в ролі катализатора процесу глобалізації економічних зв'язків цих країн із зовнішнім світом. Регулюючи наявне конкурентне середовище, портфельні інвестиції являються також і важливим інструментом соціально-економічної політики держави, виступають свого роду «доповненням» до інноваційного потенціалу країни, розширюючи можливості як для країни-донора так і для країни-реципієнта. У той же час кожна з функцій портфельних інвестицій здатна проявлятися в різному контексті (залежно від обраного портфеля та країни), здатна перетворитися із функції генератора в дестабілізуючу функцію або, принаймні, в спекулятивну. І в ряді випадків, які спостерігалися протягом дослідження, була очевидна «низхідна» динаміка портфельних інвестицій, яка супроводжувалася відтоком капіталу, з функції катализатора вона переросла у функцію уповільнення економічного зростання; з функції розвитку здорової конкуренції – у функцію монополізації національного ринку іноземними інвесторами.

За результатами проведеного дослідження щодо використання портфельних інвестицій у забезпеченні економічного розвитку можна стверджувати, що у найближчі роки такі країни, як США, Канада, Північна Корея, Японія, Китай, Індія, будуть продовжувати знаходитися у стані свого відновлення, але все більш повільними та неоднорідними темпами. У свою чергу, країнам із ринком, що формується, буде набагато важче відновити попередні темпи зростання економіки. Скоріше за все, для таких країн буде зберігатися незначна тенденція до відтоку портфельних інвестицій.

Саме тому у ХХІ ст. гостро стоїть питання щодо створення сприятливого середовища у всьому світі, яке дозволить за наявності необхідних портфельних інвестицій країнам розвиватися, реалізовувати свій невикористаний потенціал у науково-технічній та інноваційній сферах, забезпечити стобальний економічний розвиток. Задля цього ряду держав необхідно вжити відповідних заходів, які будуть сприяти поліпшенню інвестиційного клімату, відновленню та розширенню інвестиційної діяльності: модернізація власних фондових бірж, лібералізація процесу інвестування та зниження валютних ризиків, вживання заходів з метою зростання операцій з іноземними цінними паперами, надання преференцій тощо.

Література: 1. Гитман Л. Дж., Джонк М. Д. Основы инвестирования/пер. с англ. М.: Дело, 1997. 1008 с. 2. Годовой отчет МВФ-2015: Решение проблем совместными усилиями. URL: https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/ar/2015/pdf/ar15_rus.pdf. 3. Годовой отчет Многостороннего агентства по инвестиционным гарантиям, MIGA – 2015. URL: https://www.miga.org/documents/russian_final.pdf. 4. Доклад о переходном процессе за 2015–2016: Тенденции и повышение капитализации. URL: www.ebrd.com/.../pdf-transition-report-201516-russian-private-equity.pdf. 5. Конотоп Г. О. Основні напрями інноваційного розвитку в контексті залучення зовнішнього фінансування трансформаційних економік. *Економічний часопис-XXI*. 2014. № 3–4 (2). С. 8–11. 6. Обзор мировой экономики МВФ – 2016: Перспективы развития мировой экономики. URL: <https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2016/01/pdf/text.pdf>. 7. Стратегія економічного розвитку країн в умовах глобалізації: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студ. (Дніпропетровськ, 14 лют. 2014 р.) /Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. Дніпропетровськ: Біла К. О., 2014. 143 с. 8. Fabozzi Frank J., Markowitz Harry M. The Theory and Practice of Investment Management. Hoboken, NJ: Wiley. 2002. P. 235. 9. Sharpe W. Portfolio Theory and Capital Markets. Fifth edition. New York: John Wiley & Sons, 2008. 340 p. 10. Markowitz Harry M. Portfolio Selection. *Journal of Finance*. 1952. Vol. 7. № 1. P. 71–91. Global Investment Trends Monitor. URL: www.unctad.org/diae.

References: 1. Gitman L. Dzh., Dzhonk M. D. Osnovy investirovaniya/per. s angl. M.: Delo, 1997. 1008 p. 2. Godovoy otchet MVF-2015: Resheniye problem sovmeystnymi usiliyami. URL: https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/ar/2015/pdf/ar15_rus.pdf. 3. Godovoy otchet mnogostoronnego agentstva po investitsionnym garantiyam, MIGA – 2015. URL: https://www.miga.org/documents/russian_final.pdf. 4. Doklad o perekhodnom protsesse za 2015–2016: Tendentsii i povysheniye kapitalizatsii. URL: www.ebrd.com/.../pdf-transition-report-201516-russian-private-equity.pdf. 5. Konotop H. O. *Osnovni napriamy innovatsiynoho rozvytku v konteksti zaluchennia zovnishnoho finansuvannia transformatsiinykh ekonomik* [The Main Directions of Innovative Development in the Context of Attracting External Funding Transformational Economies]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*. 2014. No. 3–4 (2). P. 8–11. 6. Obzor mirovoy ekonomiki MVF – 2016: Perspektivy razvitiya mirovoy ekonomiki. URL: <https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2016/01/pdf/text.pdf>. 7. Stratehiia ekonomichnoho rozvytku krain v umovakh hlobalizatsii: materialy V Mizhnar. nauk.-prakt. konf. molodykh uchenykh ta stud. (Dnipropetrovsk, 14 liut. 2014 r.)/Dnipropetr. nats. un-t im. O. Honchara. Dnipropetrovsk: Bila K. O., 2014. 143 p. 8. Fabozzi Frank J., Markowitz Harry M. The Theory and Practice of Investment Management. Hoboken, NJ: Wiley. 2002. P. 235. 9. Sharpe W. Portfolio Theory and Capital Markets. Fifth edition. N. Y.: John Wiley & Sons, 2008. 340 p. 10. Markowitz Harry M. Portfolio Selection. *Journal of Finance*. 1952. Vol. 7. No. 1. P. 71–91. Global Investment Trends Monitor. URL: www.unctad.org/diae.

Інформація про автора

Йосипенко Олександр Анатолійович – аспірант кафедри політичної економії Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (проспект Перемоги, 54/1, м. Київ, 03680, Україна; e-mail: aleks.yosypenko@gmail.com).

Информация об авторе

Йосипенко Александр Анатольевич – аспірант кафедри политической экономики Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана (проспект Победы, 54/1, г. Киев, 03680, Украина; e-mail: aleks.yosypenko@gmail.com).

Information about the author

O. Yosypenko – Postgraduate Student, Department of Political Economy of V. Hetman Kyiv National Economic University (54/1 Peremogy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine; e-mail: aleks.yosypenko@gmail.com).

*Стаття надійшла до ред.
01.08.2016 р.*

ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА ЯК ОСНОВА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ВИПЛАТ ПРАЦІВНИКАМ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ

Олійник В. С.

Анотація. Одним із важелів управління виплатами працівникам в установах державного сектора, до яких відносяться і кримінально-виконавчі установи, є облікова політика. Мета статті полягає у визначенні елементів облікової політики як основи обліку виплат працівникам у досліджуваних установах. У статті проведено аналіз нормативних документів і літературних джерел і запропоновано підходи щодо удосконалення облікової політики в частині виплат працівникам у кримінально-виконавчих установах з урахуванням положень національних і міжнародних стандартів бухгалтерського обліку у державному секторі та специфіки діяльності досліджуваних установ. Систематизовано перелік елементів облікової політики в частині виплат працівникам кримінально-виконавчих установ.

Ключові слова: облікова політика, елементи облікової політики, виплати працівникам, зобов'язання, забезпечення, кримінально-виконавчі установи.

УЧЕТНАЯ ПОЛИТИКА КАК ОСНОВА БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА ВЫПЛАТ РАБОТНИКАМ В УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Олейник В. С.

Аннотация. Одним из рычагов управления в учреждениях государственного сектора, к которым относятся и уголовно-исполнительные учреждения, является учетная политика. Цель статьи заключается в определении элементов учетной политики как основы учета выплат работникам в исследуемых учреждениях. В статье проведен анализ нормативных документов и литературных источников и предложены подходы по совершенствованию учетной политики в части выплат работникам в уголовно-исполнительных учреждениях с учетом положений национальных и международных стандартов бухгалтерского учета в государственном секторе и специфики деятельности исследуемых учреждений. Систематизирован перечень элементов учетной политики в части выплат работникам уголовно-исполнительных учреждений.

Ключевые слова: учетная политика, элементы учетной политики, выплаты работникам, обязательства, обеспечения, уголовно-исполнительные учреждения.

ACCOUNTING POLICIES AS THE BASIS FOR THE ACCOUNTING OF EMPLOYEE BENEFITS IN PENAL INSTITUTIONS

V. Oliinyk

Abstract. One of the levers to control employee benefits in the public sector, which includes penal institutions, is accounting policies. The purpose of the article is to define elements of accounting policies as the basis for the accounting of employee benefits in the studied institutions. The article analyzes legal documents and literary sources and suggests approaches for improving the accounting policies in terms of employee benefits in penal institutions considering conditions of the national and international accounting standards in the public sector and the specificity of activity of the studied institutions. The list of elements of the accounting policies in terms of paying benefits to employees of penal institutions is systematized.

Keywords: accounting policies, elements of accounting policies, employee benefits, obligation, provision, penal institutions.

Постановка проблеми. Одним із важелів управління виплатами працівникам в установах державного сектора, до яких відносяться і кримінально-виконавчі установи, є облікова політика. Саме тому актуальним питанням, особливо в умовах реформування кримінально-виконавчої системи, є обґрунтування підходу до формування облікової політики в частині виплат працівникам, висвітлення її елементів, що відповідатиме вимогам міжнародних і національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі й інтересам працівників і установі водночас.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання облікової політики виплат працівникам вивчали такі вчені, як Бутинець Ф. Ф., Жиглей І. В., Колот А. М., Лінник В. Г., Мельничук О. П., Пархоменко В. М., Сопко В. В., Ткаченко Н. М., Шульга Н. В., Щирба І. М., Ярмолюк О. Ф. та ін. Значний внесок у частині дослідження методичного забезпечення та практики формування облікової політики установ державного сектора зробили: Свірко С. В., Сушко Н. І., Калюга Є. В., Чечуліна О. О. Проте визначення переліку елементів облікової політики в частині виплат працівникам, що гармонізувало б з міжнародними стандартами й одночасно враховувало специфіку конкретної установи залишається проблемним. А важливі сторони обліку виплат працівникам кримінально-виконавчих установ потребують додаткових досліджень і пропозицій щодо їх удосконалення.

Мета дослідження полягає у визначенні елементів облікової політики як основи обліку виплат працівникам та обґрунтування порядку їх формування в кримінально-виконавчих установах.

Виклад основного матеріалу. Кожна установа сектора загального державного управління формує свою облікову політику відповідно до правил і принципів ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, світових тенденцій і законодавчо-нормативного регулювання, визначених цілей і завдань, яка є відправною точкою у бухгалтерському обліку установи. Облікова політика установи – це її позиція стосовно певних об'єктів обліку й елементів звітності, одним з яких є виплати працівникам. Тому важливим завданням облікової політики є визначення елементів за виплатами працівникам і висвітлення порядку їх формування. Доцільно зазначити, що таке поняття, «як елемент облікової політики», чинне законодавство не використовує, хоча на практиці зміст його розкривається як варіантність методів оцінки, обліку та процедур, що допускається нормативно-правовими актами з бухгалтерського обліку [1, с. 31].

Відповідно до ст. 1 Закону № 996 облікова політика – це сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності [2]. Більш конкретизовано бачення Міністерства фінансів щодо змісту наповнення облікової політики в п. 3 розділу 1 Методичних рекомендацій щодо облікової політики суб'єкта державного сектора, у якому пропонується визначати в розпорядчому документі лише ті принципи, методи та процедури, щодо яких у нормативно-правових актах із бухгалтерського обліку передбачено більш ніж один їх варіант [3]. Міністерство фінансів наполягає на розкритті в обліковій політиці суто методичних питань бухгалтерського обліку, без розкриття питань організації бухгалтерського обліку, оскільки останні можуть часто змінюватися з різних причин діяльності бюджетної установи.

Акцент слід робити на особливо важливих із точки зору законодавства елементах облікової політики, вибір яких має здійснюватися за кожним об'єктом обліку, виходячи з: галузевої специфіки діяльності бюджетних установ; порядків використання бюджетних програм; управлінських рішень суб'єктів державного сектора вищого рівня щодо деталізації інформації за об'єктами обліку для підтвердження досягнення результативних показників відповідних бюджетних програм; інших зовнішніх і внутрішніх факторів [1, с. 31].

Враховуючи вищеперераховані фактори, доцільно виділити фактори, що впливають на формування облікової політики в частині виплат працівникам окремої кримінально-виконавчої установи: наявність різних категорій персоналу, кількість працівників, особливості преміювання працівників, наповнення установи, способи працевикористання засуджених, специфіка та завершеність технологічного процесу на виробництві, де працюють засуджені, наявність підсобного господарства, способів виплати заробітної плати.

На нашу думку, в частині виплат працівникам необхідно відображати всі принципові питання, що стосуються особливостей їх обліку в кримінально-виконавчих установах, і вказувати осіб, на яких покладено відповідальність за веденням обліку на цій ділянці.

Зважаючи на те, що підходи до бухгалтерського обліку суттєво змінилися, а також у кожній галузі є своя специфіка, міністерства, інші центральні органи виконавчої влади (головні розпорядники бюджетних коштів) у разі потреби розробляють методичні рекомендації стосовно порядку застосування положень із бухгалтерського обліку в установах, які їм підпорядковані. Проте ані Державна пенітенціарна служба України, ані Міністерство юстиції України не розробили для кримінально-виконавчих установ методичних рекомендацій.

На офіційному сайті Міністерства фінансів оприлюднено лише методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів, нематеріальних активів і запасів, які враховують вимоги відповідних НП(С) БОДС і конкретизують деякі особливості бухгалтерського обліку перелічених активів. А от методичні реко-

мендації з обліку виплат працівникам відсутні. На сьогодні залишається діючим Порядок бухгалтерського обліку окремих активів і зобов'язань бюджетних установ, який не приведений до норм НП(С)БОДС 132 «Виплати працівникам», де вказано лише, що розрахунки з оплати праці відображаються розгорнуто: кредитове сальдо – у складі зобов'язань, а дебетове – у складі оборотних активів [4].

Професор С. О. Ніколаєва зазначає, що необхідність формування облікової політики на підприємствах виникає в двох випадках: 1) законодавством передбачено декілька варіантів (способів) бухгалтерського обліку, і підприємство вибирає один з них; 2) законодавча регламентація відображення в бухгалтерському обліку тих чи інших господарських операцій не розроблена, підприємство самостійно розробляє способи ведення обліку [5, с. 6].

Враховуючи вищенаведене, потрібно зважати на те, що необхідність формування облікової політики в кримінально-виконавчих установах зумовлена, насамперед, особливостями їх діяльності, які не можуть бути відображені з достатньою повнотою в жодному нормативному документі внаслідок їх специфічності.

Багато науковців, серед яких І. М. Щирба, вважають, що основним завданням облікової політики є забезпечення організації бухгалтерського обліку на підприємстві як цілісної системи, яка повинна охоплювати всі аспекти облікового процесу – організаційний, методичний і технічний [6].

Ми підтримуємо думку дослідників Коваленко М. М. і Тивончук С. В., які зазначають: організаційна складова облікової політики в частині оплати праці повинна врегульовувати основні питання щодо визначення відповідальних осіб з ведення бухгалтерського обліку оплати праці, що забезпечить функціональність обов'язків працівників бухгалтерської служби. Методична складова повинна передбачати основні прийоми та методи бухгалтерського обліку оплати праці. Технічна складова облікової політики щодо виплат працівникам повинна містити такі питання: визначення первинних документів, встановлення форм внутрішньої звітності, порядок складання і строки подання внутрішньої бухгалтерської звітності про показники оплати праці; інформаційне та програмне забезпечення ведення бухгалтерського обліку виплат працівникам [7, с. 308].

Погоджуємося з Овсюк Н. В в частині основних питань з обліку праці та її оплати, які наводяться в наказі про облікову політику [8, с. 164], проте не підтримуємо думку в частині висвітленої інформації, що в обліковій політиці мають бути вказані розміри заробітної плати й інших виплат, адже ці дані зазначаються в штатних розписах установи та тарифікаційних списках.

Погоджуємося з думкою Шоляк О. Ю., що при розробці положень облікової політики за виплатами працівникам слід враховувати різні інтереси користувачів, зокрема, щодо соціальних пільг, заробітної плати, відпускних, матеріальної допомоги [9, с. 8].

Зважаючи на пропозиції науковців, можемо стверджувати, що запропоновані авторами елементи облікової політики щодо виплат працівникам потребують доопрацювання в частині гармонізації з національними та міжнародними стандартами обліку.

Саме тому вважаємо за доцільне виділити такі елементи облікової політики, які впливають на облікове відображення виплат працівникам, розподіливши їх на 2 умовні групи:

1. Загальноорганізаційні елементи (поєднання елементів організаційної, методичної і технічної складової облікової політики):

- категорії працівників, форма та система оплати праці;
- джерела формування виплат працівникам;
- склад первинних документів, реєстрів і форм звітності за виплатами працівникам;
- робочий план рахунків у частині виплат працівникам;
- організація та ведення управлінського обліку виплат працівникам;
- порядок визнання та оцінка виплат працівникам;
- спосіб виплати;
- перелік осіб, відповідальних за ведення первинних документів, своєчасне та правильне відображення розрахунків з оплати праці з працівникам на рахунках аналітичного, синтетичного обліку та звітності;
- періодичність і строки виплати заробітної плати;
- відповідальність за несвоєчасну виплату заробітної плати;
- проведення інвентаризації розрахунків із оплати праці.

2. Елементи облікової політики щодо виплат працівникам як зобов'язання установи (або за програмами). Елементи облікової політики щодо виплат працівникам – це програми виплат працівникам, які регламентуються Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку в державному секторі 132 «Виплати працівникам» [10] і включають: поточні виплати, виплати при звільненні та інші виплати. Проте НП(С)БОДС 132 «Виплати працівникам» детально не висвітлює конкретні програми виплат працівникам. Тому необхідно передбачити визначення змісту та пояснення кожної програми.

М(С)БОДС 25 «Виплати працівникам», на відміну від національного стандарту, розкриває зміст і пояснення кожної програми виплат працівникам. Обліковою політикою регламентуються програми виплат працівникам, які обираються установою відповідно до представлених М(С)БОДС 25 «Виплати працівникам»

і включають: короткострокові виплати працівникам, виплати по закінченні трудової діяльності, інші довгострокові виплати працівникам, виплати при звільненні.

Програми виплат працівникам визначаються установою самостійно відповідно до видів програм, що представлені М(С)БОДС 25 «Виплати працівникам» [11]: програми виплат за участі кількох працедавців; програми виплат по закінченні трудової діяльності, програми з визначеним внеском, програми з визначеною виплатою, державні програми, комплексні програми соціального захисту.

До того ж, враховуючи наявність різних категорій працівників кримінально-виконавчих установ, пропонуємо елементи облікової політики щодо виплат працівникам як зобов'язання установи виокремити за такими критеріями:

- за категоріями працівників (атестований персонал, вільнонаймані працівники, інші працівники, які працюють за трудовими договорами);
- за джерелами фінансування.

2.1. Елементи облікової політики щодо виплат працівникам як забезпечення установи. Особливим видом зобов'язань є забезпечення. Забезпечення – це теперішнє зобов'язання, що є результатом минулих подій з невизначеними сумою або часом погашення на дату балансу [12, с. 67]. Слід зазначити те, що відповідно до МСБОДС 19 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи» забезпеченням можуть бути лише виплати працівникам при звільненні, які виникають у результаті реструктуризації (включаючи діяльність, що припиняється) [13], що особливо актуально в період реформи кримінально-виконавчої системи.

Рекомендуємо в обліковій політиці кримінально-виконавчої установи у частині забезпечень розкривати інформацію про резерви виплат працівникам при реструктуризації, порядок їх утворення та використання у розрізі кожної категорії працівників.

Зважаючи на методичні рекомендації щодо облікової політики суб'єктів державного сектора та підсумовуючи результати нашого дослідження, вважаємо за доцільне в розпорядчому документі про облікову політику кримінально-виконавчої установи в частині виплат працівникам відображати такі елементи (табл. 1):

Таблиця 1

Елементи облікової політики кримінально-виконавчої установи в частині виплат працівникам

Елемент облікової політики	Можливі варіанти
1	2
Введення нових субрахунків (рахунків другого, третього порядків)	– зазначають нові субрахунки для кожної категорії працівників зі збереженням кодів (номерів) субрахунків плану рахунків бухгалтерського обліку, затвердженого в установленому законодавством порядку
Програми виплат працівникам	– програми, визначені нормативно: програми поточних виплат, програми виплат при звільненні, програми інших виплат; – програма преміювання, пов'язана з результатами діяльності кожного працівника (установа визнає відсоток зобов'язання від економії фонду оплати праці)
Порядок визнання виплат працівникам	– зобов'язання – якщо працівник надав послугу в обмін на виплати, які будуть сплачені в майбутньому; склад, сума та строки зобов'язань зазначаються на початок і кінець звітного періоду; – витрати – якщо суб'єкт господарювання споживає економічну вигоду, що виникає внаслідок послуги, наданої працівником в обмін на виплати працівникам
Методи оцінки виплат працівникам	– систематичний метод; – спрощений метод (для обліку інших довгострокових виплат працівникам); – актуарні методи (для виплат по закінченні трудової діяльності); – метод нарахування прогнозованих одиниць (для виплат по закінченні трудової діяльності)
Спосіб розрахунку за виплатами працівникам	– через касу установи; – через банк (перерахування виплат на платіжні картки)
Строки виплати заробітної плати	– слід навести дати виплати авансу та заробітної плати, їх обґрунтування
Кількісні критерії і якісні ознаки суттєвості інформації в частині обліку виплат працівникам	– визначаються установою, якщо критерії не передбачені нормативно-правовими актами й запроваджуються виходячи з потреб користувачів інформації; суттєвою є інформація, відсутність якої може вплинути на рішення користувачів фінансової звітності
Джерела формування виплат працівникам	– бюджетне фінансування: заробітна плата вільнонайманих працівників (посадові оклади, обов'язкові надбавки), грошове забезпечення осіб рядового і начальницького складу, лікарняні за рахунок бюджетної установи, обов'язкові виплати; – спеціальний фонд установи: матеріальні допомоги, премії

1	2
Перелік і склад забезпечень	– установа визначає самостійно тільки у разі реструктуризації (припинення діяльності), виходячи з необхідності та доцільності
Документальне оформлення операцій	– зазначають форми первинних документів, аналітичні форми, які використовуються для обліку виплат працівникам, внутрішні нетипові форми документів, що розроблені самостійно установою
Методи стимулювання	Зазначити, які методи використовуються у конкретній установі: – премії, доплати, надбавки, інші заохочувальні та стимулюючі виплати; – оплата харчування, житла, частково або повністю оплачуваний проїзд працівників на роботу і з роботи; – оплата освіти, санаторного лікування підвищення кваліфікації та ін.

Отже, в табл. 1 систематизовано елементи облікової політики в частині виплат працівникам, що сприятиме поліпшенню якості обробки облікової інформації та підготовки звітності як в окремій кримінально-виконавчій установі, так і в цілому по кримінально-виконавчій системі, та забезпечить нормативну основу під час зовнішніх перевірок.

Перераховані елементи не є обов'язковими для всіх кримінально-виконавчих установ, кожна установа індивідуально підбирає склад елементів.

Висновки. За результатами дослідження можна дійти таких висновків:

1) визначено необхідність формування облікової політики в частині виплат працівникам кримінально-виконавчих установ із урахуванням галузевих особливостей і специфіки діяльності установи, що підвищить поінформованість користувачів облікової інформації;

2) систематизовано перелік елементів облікової політики в частині виплат працівникам, що сприятиме поліпшенню якості обробки облікової інформації та забезпечить нормативну основу під час зовнішніх перевірок;

3) запропоновано накопичувати інформацію про виплати працівникам на рахунках обліку за видами виплат та термінами їх здійснення у складі зобов'язань (в тому числі забезпечень) у розрізі категорій працівників із метою формування ефективного порядку управління виплатами працівникам та посилення контролю в цій частині на рівні кримінально-виконавчої установи.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку форм внутрішньої звітності та внесення корективів до форм зовнішньої звітності в частині виплат працівникам.

Література: 1. Чечуліна О. О., Сушко Н. І. Визначення єдиних підходів до формування облікової політики в держсекторі. *Баланс-Бюджет*. 2016. № 4–1. С. 30–45. 2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14>. 3. Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку для суб'єктів державного сектора: Наказ Міністерства фінансів України від 23.01.2015 № 11 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.golovbukh.ua/regulations/1521/8199/8200/461524/>. 4. Порядок бухгалтерського обліку окремих активів та зобов'язань бюджетних установ: Наказ Міністерства фінансів України від 02.04.2014 № 372 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0426-14>. 5. Николаева С. А. Учетная политика организации. Принципы формирования, содержание, практические рекомендации, аудиторская проверка. М.: Аналитика-Пресс, 1998. 168 с. 6. Щирба І. М. Сутність облікової політики підприємства щодо витрат на оплату праці та факторів впливу на її формування. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2009. Вип. 4 (50). С. 191–193. 7. Коваленко М. М., Тивончук С. В. Заробітна плата в системі матеріального стимулювання та її відображення в обліковій політиці підприємства. *Економічні науки*. 2013. Вип. 10 (3). С. 303–309. 8. Овсяк Н. В. Облікова політика підприємства в частині оплати праці. *Вісник ЖДТУ*. 2012. № 4 (62). С.162–165. 9. Шоляк О. Ю. Облік, аналіз і внутрішньогосподарський контроль виплат працівникам: організація і методика: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09. Київ, 2011. 20 с. 10. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 132 «Виплати працівникам»: Наказ Міністерства фінансів України 29.12.2011 № 1798 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0121-12>. 11. IPSAS 25 «Employee Benefits». URL: <http://www.ipsas.be/ipsas-25-employee-benefits.html>. 12. Сторожук Т.М. Елементи облікової політики підприємства щодо зобов'язань. *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право)*. 2013. № 2. С. 66–71. 13. IPSAS 19 «Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets». URL: <http://www.ipsas.be/ipsas-19-provisions-contingent-liabilities-and-contingent-assets.html>.

References: 1. Chechulina O. O., Sushko N. I. *Vyznachennia yedynykh pidkhodiv do formuvannia oblikovoi polityky v derzhsektori* [The Definition of Common Approaches to Accounting Policy Formation in the Public Sector]. *Balans-Biudzhzet*. 2016. No. 4–1. P. 30–45. 2. Pro bukhhalterskyj oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 No. 996-XIV // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»/Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14>. 3. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii z bukhhalterskoho obliku dlia subiektiv derzhavnoho sektora: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 23.01.2015 No. 11 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»/Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon.golovbukh.ua/regulations/1521/8199/8200/461524/>. 4. Poriadok bukhhalterskoho obliku okremykh aktyviv ta zoboviazan biudzhetykh ustanov: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 02.04.2014 No. 372 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»/Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0426-14>. 5. Nikolayeva S. A. *Uchetnaya politika organizatsii*. Printsipy formirovaniya, sodержaniye, prakticheskiye rekomendatsii, auditorskaya proverka. M.: Analitika-Press, 1998. 168 p. 6. Shchyra I. M. *Sutnist oblikovoi polityky pidpriemstva shchodo vytrat na oplatu pratsi ta faktoriv vplyvu na yii formuvannia* [The Essence of the Accounting Policy Regarding the Costs of Labor and Influence Factors on Its Formation]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*. 2009. Issue 4 (50). P. 191–193. 7. Kovalenko M. M., Tyvonchuk S. V. *Zarobitna plata v systemi materialnoho stymuliuvannia ta yii vidobrazhennia v oblikovii politytsi pidpriemstva* [Wages in the System of Material Incentives and Its Reflection in the Accounting Policy of the Enterprise]. *Ekonomichni nauky*. 2013. Issue 10 (3). P. 303–309. 8. Ovsyuk N. V. *Oblikova polityka pidpriemstva v chastyni oplaty pratsi* [Accounting Policy in Terms of Remuneration]. *Visnyk ZhDTU*. 2012. No. 4 (62). P. 162–165. 9. Sholiak O. Yu. *Oblik, analiz i vnutrishnohospodarskyi kontrol vyplat pratsivnykam: orhanizatsiia i metodyka: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.09*. Kyiv, 2011. 20 p. 10. *Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku v derzhavnomu sektori 132 «Vyplaty pratsivnykam»*: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy 29.12.2011 No. 1798 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»/Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0121-12>. 11. *IPSAS 25 «Employee Benefits»*. URL: <http://www.ipsas.be/ipsas-25-employee-benefits.html>. 12. Storozhuk T. M. *Elementy oblikovoi polityky pidpriemstva shchodo zoboviazan* [The Accounting Policies of the Enterprise Concerning Obligations]. *Zbirnyk naukovykh prats Iripinskoj finansovo-yurydychnoi akademii (ekonomika, pravo)*. 2013. No. 2. P. 66–71. 13. *IPSAS 19 «Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets»*. URL: <http://www.ipsas.be/ipsas-19-provisions-contingent-liabilities-and-contingent-assets.html>.

Інформація про автора

Олійник Вікторія Сергіївна – аспірант кафедри бухгалтерського обліку Університету державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08200, Україна; e-mail: patsay1992@rambler.ru).

Информация об авторе

Олейник Виктория Сергеевна – аспирант кафедры бухгалтерского учета Университета государственной фискальной службы Украины (ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08200, Украина; e-mail: patsay1992@rambler.ru).

Information about the author

V. Oliinyk – Postgraduate Student, Department of Accounting of University of the State Fiscal Service of Ukraine (31 Universytetska St., Irpin, 08200, Ukraine; e-mail: patsay1992@rambler.ru).

*Стаття надійшла до ред.
02.08.2016 р.*

МЕТОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ВІДВІДУВАЧІВ АНТИКАФЕ

**Семененко К. Ю., Кухта К. А.,
Скригун Н. П., Капінус Л. В.**

Анотація. Висвітлено основні методи стимулювання відвідувачів антикафе. Встановлено, що в умовах зростаючої конкуренції такі заклади, як антикафе, вже не є ринковою новинкою, а отже, задля сталого розвитку, отримання стабільного прибутку необхідно мати оригінальну концепцію і використовувати маркетингові елементи просування. Показано, що на ефективність проведених акцій впливає: відмінність від конкурентів; новизна й унікальність ідеї; доступність інформації; умови участі мають бути реальними, не обтяженими зайвими труднощами; акція повинна викликати довіру та виправдовувати очікування клієнтів.

Ключові слова: стимулювання, антикафе, знижки, конкуренція, просування, лояльність.

МЕТОДЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ ПОСЕТИТЕЛЕЙ АНТИКАФЕ

**Семененко Е. Ю., Кухта Е. А.,
Скригун Н. П., Капинус Л. В.**

Аннотация. Отражены основные методы стимулирования посетителей антикафе. Установлено, что в условиях растущей конкуренции такие заведения, как антикафе, уже не являются рыночной новинкой, поэтому для устойчивого развития, получения стабильной прибыли необходимо иметь оригинальную концепцию и использовать маркетинговые элементы продвижения. Показано, что на эффективность проводимых акций влияет: отличие от конкурентов; новизна и уникальность идеи; доступность информации; условия участия должны быть реальными, не обремененными лишними трудностями; акция должна вызвать доверие и оправдывать ожидания клиентов.

Ключевые слова: стимулирование, антикафе, скидки, конкуренция, продвижение, лояльность.

METHODS TO STIMULATE VISITORS OF ANTICAFES

**K. Semenenko, K. Kukhta,
N. Skrigun, L. Kapinus**

Abstract. The article describes basic methods to stimulate visitors of anticafes. It is noted that under conditions of the growing competition, such establishments as anticafes no longer are a market novelty. Therefore, to achieve sustainable development, obtain stable income, it is necessary to have an original concept and use marketing elements of promotion. It is demonstrated that the effectiveness of the implemented measures is influenced by: difference from competitors, novelty and uniqueness of the idea; accessibility of information; conditions for participation should be real, not burdened with superfluous difficulties; actions should inspire confidence and meet expectations of customers.

Keywords: stimulation, anticafes, prices, competition, promotion, loyalty.

В умовах жорсткої конкуренції на ринку послуг і зростаючої вимогливості клієнтів до якості самої послуги набувають актуальності питання пошуку ефективних інструментів маркетингових активностей, пов'язаних з залученням нових та утриманням існуючих споживачів. Питання про те, як утримати лояльних клієнтів і сформувати з них співтовариство, коло постійних споживачів, є актуальним для більшості кафе, антикафе, барів, ресторанів тощо. Останнім часом найбільшої популярності набув метод стимулювання клієнтів різноманітними заходами, що сприяє тимчасовому підвищенню інтересу відвідувачів до таких закладів. Водночас антикафе достатньо новий вид бізнесу, а тому існує необхідність в адаптації існуючих методів просування послуги з урахуванням специфіки закладу.

Значний науковий внесок у вивчення стимулювання збуту та його основних методів зробили: Балабанова Л. [1], Божкова В. [2], Бутчер С. [3], Галенко. В. [4], Голубков Є. [5], Дейан А. [6], Іванова Л. [7], Камминз Дж. [8], Колядич І. [10], Клімін А. [11], Котлер Ф. [13], Мазараки А. [14], Мальченко В. [15], Мельникович О. [16], Мейкенз Дж., Панкратов Ф. [17], Пауельц К. [25], Половцев Ф. [18], Почепцова Т. [19], Романенко Є. [20], Ромат Є. [21], Ткачук С. [22], Шереметинська О. [23], Ястремська О. [24] та ін.

Мета статті – аналіз і систематизація основних методів стимулювання збуту відвідувачів антикафе, які можуть використовуватись у практичній діяльності задля зростання відвідуваності таких закладів та, як наслідок, підвищення їх прибутковості.

Відносно нещодавно словом «антикафе» можна було здивувати і навіть образити окремих рестораторів. Однак часи змінюються, і наразі це модний тренд у ресторанному бізнесі, адже щорічно в світі відкриваються сотні тисяч нових закладів «антикафе» (time club).

Якщо кількома роками раніше для отримання стабільного прибутку таким закладам, як антикафе, було достатньо того, що вони мали досить оригінальну концепцію і сам заклад був для відвідувача щось новим, то зараз, коли конкуренція дедалі більше загострюється, цього вже недостатньо. Саме антикафе називають «вільний простір», і концепція таких закладів з'явилась досить нещодавно (2010 рік, Москва, «Дом на дереве», в Україні – 2012 рік, Київ, «Циферблат»). В такі заклади відвідувачі приходять виключно для зустрічей, проведення дозвілля, культурного відпочинку та роботи. В меню антикафе відсутні алкогольні напої та вишукані страви. Однак в антикафе можна принести з собою все, що забажає клієнт. Головною рисою закладів цього роду є похвилинна оплата за час, котрий проведено в антикафе, при цьому відвідувач не переймається ціною чашки кави або чаю, тому що безкоштовне все, окрім часу.

Настільні ігри, читання книг, тематичні заходи, коворкінг, розмовні клуби – все це можливо з антикафе. У такому закладі можна провести час, знайти нових друзів, попрацювати або відпочити, тому такі незвичайні кафе, як правило, користуються особливою популярністю у фрілансерів, які потребують місця, де можна спокійно попрацювати; у молоді, якій подобається дивитися фільми, грати в настільні ігри та просто спілкуватися; у ділових людей, яким необхідно місце, щоб проводити різноманітні зустрічі, тренінги та переговори.

Для максимального комфорту і більшої зручності антикафе поділено на кілька основних зон:

- перша зона – призначена для проведення переговорів, ділових зустрічей;
- друга зона – для ігор X-box;
- третя зона – для спільного проведення часу, спілкування, дозвілля, для настільних ігор;
- четверта зона – для творчості (малювання, в'язання та інші захоплення).

Щоденний потік в середньому становить приблизно 25 осіб, та середня тривалість перебування одного клієнта в антикафе – 3 години. Вікова категорія відвідувачів антикафе в середньому коливається в межах 16–40 років. Зазвичай такі люди ведуть активний спосіб життя, бо приходять не просто поїсти, як у звичайні кафе. За статистикою, 85 % відвідувачів, котрі прийшли вперше, повернуться знову. Тому дуже важливо якісно їх «обслужити», адже чим якісніше буде рівень обслуговування у закладі, тим більше відвідувачів можна привабити – за належного обслуговування більшість клієнтів порадить заклад своїм друзям.

З моменту відкриття закладу і протягом усього часу його існування необхідно стимулювання відвідувачів, аби їх вибір припав саме на це антикафе, і вони стали його постійними клієнтами. Тому треба надати їм максимальну зручність, комфорт та якісне обслуговування, але цього буває також замало [4].

На підставі здійсненого аналізу літературних джерел (див. табл. 1) щодо наявних визначень стимулювання збуту можна зробити висновок, що стимулювання збуту – це сукупність нетривалих спонукальних заходів, яких вживають протягом життєвого циклу товару відносно учасників ринку задля прискорення продаж, приваблення нових клієнтів та утримання існуючих.

Вважаємо, що наразі актуальними для антикафе є такі заходи зі стимулювання збуту: знижки, бонуси, дисконти, сувеніри, сертифікати, акційні пропозиції. Проведення таких заходів має свої переваги, адже, з огляду на вік відвідувачів (в середньому 25–30 років), їх соціальний статус, рівень доходів, існує досить багато клієнтів, для яких дуже важлива можливість заощадити й отримати позитивні емоції в колі однодумців. Багато клієнтів реагують на такі акції, як на своєрідну гру і азартно беруть участь у них.

Водночас зауважимо, що тривале використання таких акцій та надмірне надання знижок може призвести до того, що відвідувачі просто почнуть вибирати той заклад, де в цей момент діють знижки або ці знижки значущі. Отже, самими лише знижками, на нашу думку, неможливо сформувати коло лояльних і відданих відвідувачів. До того ж, у них може виникнути відчуття, що у разі, коли заклад так часто надає знижки, початкові ціни були значно завищені, і ніякої економії (виграшу) насправді клієнт не отримує. Так само може виникнути сумнів і щодо якості пропонованої продукції.

Тому до стимулювання клієнтів варто ставитися з обережністю та обачністю. Потрібно знайти ту «золоту середину», яка буде прийнятна і для антикафе, і для відвідувачів. Стимулювати клієнтів можна і не тільки матеріально, а й за допомогою інших засобів, які люди цінують. Наприклад, невеликий подарунок, який вручається кожному відвідувачу, залишить тільки приємні враження.

Система лояльності – це, перш за все, орієнтація на довгострокові відносини з клієнтом [3]. Зауважимо, що впровадженню програм лояльності має передувати рекламна підтримка заходів (принцип «білярдної кулі»). Адже при спільному використанні різних інструментів комунікації виникає синергетичний ефект

взаємодії. Зберігаючи єдине позиціонування в рамках кожного цільового сегмента, інструменти комунікації підсилюють один одного, створюючи цей ефект. Синергетичний ефект, таким чином, є наслідком реалізації централізованої, чітко сформульованої і послідовно здійснюваної стратегії інтеграції маркетингових комунікацій [6].

Таблиця 1

Визначення поняття «стимулювання збуту»

Вчений	Стимулювання збуту – це:
Котлер Ф. П. [12]	– короточасні спонукальні заходи заохочення купівлі або продажу товару або послуги
Божкова В. В. [2]	– тимчасові спонукальні заходи, покликані ініціювати покупки споживачів
Голубков Є. П. [5]	– діяльність, яку проводять задля того, щоб сформувати певну психологічну думку та реакцію у споживача (відвідувача) через певну інформацію про заклад та його послуги та загалом збільшити прибуток його, коли ж реклама просто наводить певну інформацію, порівняно зі стимулюючими заходами – вони роз'яснюють клієнту, чому він повинен скористатись послугою закладу
Клімін А. І. [11]	– менеджмент комунікації і стимулювання торгових посередників для створення умов збуту продукції або послуги
Мельникович О. М. [16]	– використання різноманітних засобів стимулюючого впливу, покликаних прискорити і / або посилити відповідну реакцію ринку
Мазаракі А. А. [14]	– розробка заходів, різного роду нововведень щодо стимулювання збуту, прискорення сприйняття продукту (особливо нового) потенційними споживачами
Панкратов Ф. Г. [17]	– використання різноманітних засобів стимулюючого впливу на ринковий попит
Ромат Є. В. [21]	– спонукальні засоби, покликані прискорити продаж окремих товарів чи послуг споживачам або дилерам і (або) збільшити його обсяг. Стимулювання збуту заохочує купівлю
Шереметинська О. В. [23]	– пряме заохочення споживачів придбати продукти чи послуги підприємства, а сфери торгівлі – включити ці товари до свого асортименту для наступного їх продажу
Колядич І. В. [10]	– комплекс різноманітних засобів маркетингової діяльності, що на певний час збільшують початкову цінність товару або послуги та безпосередньо стимулюють купівельну активність споживачів, роботу дистриб'юторів і торгового персоналу; тобто це спеціальні

Аналіз існуючих методів стимулювання відвідувачів дозволив виокремити ті з них, які притаманні специфіці антикафе. Основні заходи зі стимулювання відвідувачів антикафе наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Заходи зі стимулювання відвідувачів антикафе

Назва заходу	Умови надання
Знижки з приводу	Свято, подія, захід
Знижка за репост	Репост будь-якого запису на сторінці закладу в соціальних мережах
Подарункові сертифікати на перебування	Надаються організаторам певних заходів для вручення переможцям
Нагорода за певний challenge (змагання)	За участь (перемогу) у певному змаганні, організованому закладом
Розіграші за репости у соціальних мережах	Репост визначеного запису зі сторінки закладу в соціальних мережах, з рандомним визначенням переможця
Стимулювання в безпосередній близькості	Надається недалеко від закладу, що привертає увагу відвідувача та стимулює його відвідати рекламований заклад

Джерело: сформовано авторами за [6; 7; 15]

При наданні знижки з приводу керуються тим, що привід може бути найрізноманітнішим – календарні свята, особисті події закладу або клієнта тощо. При цьому календарні свята можуть бути неочікувані – наприклад, в «День світлофора» знижку отримує той, хто одягнеться в його кольори. Часто відвідувачі в таких закладах святкують дні народження, а тому можна пропонувати певні знижки іменинникові та його гостям. Наприклад, в антикафе «Ляси» імениннику вхід безкоштовний, а його гостям надається 25 % знижка у день святкування, не дивлячись на те, чи день народження сьогодні, чи був місяць потому.

Також з метою популяризації закладу в соціальних мережах може надаватися знижка за репост. У той час, коли адміністратор видає відвідувачам вільного простору картку обліку часу, він наголошує на тому, що можна отримати додаткову знижку (наприклад, 10 %) за репост будь-якого запису в групі за-

кладу у соціальних мережах. Звичайно, більшість відвідувачів захоче отримати таку знижку, адже для її надання не варто прикладати значних зусиль. І навіть якщо клієнт через певний проміжок часу видалить цей репост, на сторінках антикафе збільшиться трафік відвідувань, що вплине в подальшому на кількість відвідувачів.

Дієвим способом стимулювання відвідувачів може стати надання подарункових сертифікатів на перебування. На сертифікаті повинні бути чітко вказані умови його дії: термін, величина знижки, особливі умови, контакти закладу. Зазвичай такі сертифікати антикафе надає студентським спільнотам як спонсор у разі, якщо вони вкажуть його назву в афіші спонсорованого заходу. Це може бути певне тематичне свято в університеті, переможці якого отримують подарункові сертифікати, при цьому всі учасники свята побачать (почують) назву закладу-спонсора, що вплине на формування його іміджу та кількості відвідувачів.

Нагородою за певний challenge (змагання) може бути надання можливості безкоштовного перебування у вільному просторі для певної компанії на певний час за поставлене антикафе і виконане відвідувачем завдання. Таким завданням може бути зроблене фото з візитівкою або логотипом закладу у визначеному місці (регіоні), наприклад, на вершині Говерли тощо. Звичайно, розраховувати на те, що хтось буде спеціально їхати кудись дуже далеко, не варто. Проте людей, які знаходяться там в цей час, ця пропозиція може зацікавити. Інша умова для надання такого бонусу – змагання у визначеній закладом грі.

Розіграші за репости у соціальних мережах, з огляду на цільову аудиторію відвідувачів антикафе, є достатньо дієвим заходом. Вони повинні проводитися чесно і публічно, а призи – не викликати розчарування. Тому організаторам потрібно чітко вказувати умову розіграшу, перелік подарунків, дату визначення переможця. Це може бути репост запису в групі соціальної мережі (Вконтакте, Фейсбук тощо) з фотографіями щасливих відвідувачів, за який переможці отримують можливість бути тими самими щасливими та безкоштовними відвідувачами антикафе.

Стимулювання в безпосередній близькості передбачає використання різноманітних плакатів, пристроїв, конструкцій тощо (повітряні кульки, гігантські ляльки, палаючі написи, приваблива музика, запахи, власне унікальний інтер'єр тощо [19]), які привертають увагу клієнтів до акцій і заходів, що їх організовує (проводить) антикафе.

Вважаємо, що на ефективність проведених акцій впливають такі чинники:

- відмінність від конкурентів;
- новизна й унікальність ідеї;
- доступність інформації;
- реальні, не обтяжені зайвими труднощами умови участі в акції;
- акція повинна викликати довіру та виправдовувати очікування клієнтів.

В цілому методи стимулювання збуту слід використовувати нечасто, тобто дотримуватися принципу дискретності, згідно з яким стимулювання збуту не може тривати безперервно. Нескінченні призи, подарунки, сертифікати, як правило, знецінюють бренд в очах клієнта. Заходи щодо стимулювання збуту антикафе повинні супроводжуватися рекламною кампанією, найголовнішим завданням якої є інформування клієнтів про акції, що діють в закладі. Та найважливішим моментом є підготовка персоналу до проведення запланованої акції: персонал повинен повністю бути ознайомленим з правилами та умовами заходу; кожний працівник повинен бути зацікавлений у досягненні загальних із компанією цілей.

Дуже часто керівники подібних закладів ресторанного бізнесу впроваджують систему лояльності клієнтів, надаючи знижки постійним клієнтам, що, безумовно, привертає до себе відвідувачів, які потім стають постійними. Вважаємо, що така система знижок буде дієвою у випадку, коли дотримуються певні умови. Спочатку необхідно навчитися з-поміж інших відвідувачів вирізняти «свого» клієнта. Антикафе є невеликим закладом у ресторанному бізнесі, де присутнє приватне впізнавання клієнта, проте при збільшенні масштабу необхідно ідентифікувати відвідувачів, впроваджуючи індивідуальні карти. Принципово важливим моментом є час «впізнання» – не до подачі рахунку, а при вході в заклад.

Звичка невтомно відвідувати ті чи інші місця обумовлена не тільки раціональним вибором, але і безліччю інших причин. Однак якщо відвідування антикафе стає водночас і приємним, і частково вигідним, то шансів стати постійним місцем відвідування клієнтом стає набагато більше, адже при інших рівних умовах відвідувач, швидше за все, вдруге заїде в той заклад вільного простору, який надає йому певний грошовий або психологічний бонус.

Також можна порекомендувати користуватися й такими способами просування та стимулювання збуту:

- розміщувати інформацію про антикафе в соціальних мережах і створити власний сайт у мережі Інтернет, де знаходиться переважна більшість активної молоді, на яку переважно спрямована рекламна кампанія. Виставляти в свою групу соціальної мережі більше веселих і цікавих постів задля отримання більшої кількості лайків і репостів і привернення уваги потенційних відвідувачів;

- скористатися послугою СМС-розсилки. Задля залучення якомога більшої кількості відвідувачів можна запропонувати їм картки обліку часу з власними ініціалами. Цей захід спрямований як на молодь, так і на старших відвідувачів;

- просувати антикафе на ринку та сформувати єдину клієнтську базу. Зокрема, налагодити тісну і плідну співпрацю з постачальниками – можна запропонувати їм проводити в закладі семінари і тренінги за низькими цінами; якщо це піцерія або суши-бар – пропонувати їх продукцію своїм клієнтам та отримувати відсоток від вартості замовлення. Цей спосіб буде актуальним для коворкерів, лекторів тощо, котрі часто проводять різноманітні заходи;

- запропонувати свої послуги в школах і вишах (проведення вечірок, студентських «Екваторів», випускних вечорів тощо);

- налагодити партнерські відносини з івент-агентствами та досвідченими аніматорами; проводити дитячі свята.

На підставі здійсненого аналізу можна дійти висновку, що, зважаючи на зростаючу інтенсивність конкуренції серед закладів антикафе, необхідно використовувати ефективний інструментарій стимулювання відвідувачів, адже клієнти і, звичайно, конкуренти вимагають винахідливості, спритності та творчої реалізації задуму. Стимулювання, незважаючи на уявну простоту, насправді може приносити значні прибутки, при цьому він діє швидше, ніж традиційна реклама. Водночас стимулювання в поєднанні з рекламою є ефективнішим (ефект синергії). Впровадження того чи іншого заходу, спрямованого на стимулювання збуту, суттєво залежить від цілей, які стоять перед антикафе. Подальший перспективний напрямок наукових досліджень вбачаємо у розробленні ефективних програм лояльності відвідувачів антикафе та визначенні їхньої комунікативної та економічної ефективності.

Література: 1. Балабанова Л. В., Крутушкіна О. В. Стратегічне управління маркетинговими комунікаціями. Донецьк: ДонНУЕТ, 2012. 179 с. 2. Божкова В. В., Мельник Ю. М. Реклама та стимулювання збуту. Київ: Центр учб. літ., 2009. 200 с. 3. Бутчер С. Программы лояльности и клубы постоянных клиентов. М.: Вильямс, 2004. 272 с. 4. Галенко В. П., Страхова О. А., Файбушевич С. И. Как правильно управлять организацией: практ. пособ. М.: БЕРАТОР-ПРЕСС, 2003. 160 с. 5. Голубков Е. П. Маркетинговые исследования товара. Маркетинг в России и за рубежом. М.: Финпресс, 2006. 221 с. 6. Дейан А., Троядек Л. Стимулирование сбыта. СПб.: Нева, 2003. 128 с. 7. Иванова Л. Особливості маркетингових комунікацій у сфері послуг. *Маркетинг в Україні*. 2007. № 6. С. 8. 8. Камминз Дж., Маллин Р. Стимулирование продаж. Распродажи, подарки, скидки, купоны и другие инструменты повышения спроса. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. 352 с. 9. Камминз Дж. Стимулирование сбыта. Как провести эффективную промо-кампанию. М.: ИНФРА-М, 2003. 308 с. 10. Колядич І. В. Обґрунтування засобів стимулювання збуту продукції для покупців. *Студентський вісник*. 2015. № 2 (4). С. 150–153. 11. Климин А. И. Стимулирование сбыта. М.: Вершина, 2007. 272 с. 12. Котлер Ф. Основы маркетинга // Центр гуманитарных технологий. URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/5091>. 13. Котлер Ф., Боуен Дж., Мейкенз Дж. Маркетинг. Гостеприимность. Туризм // Центр гуманитарных технологий. URL: <http://rucont.ru/file.aspx?Guid=b7a11b63-e246-4e16-a828-f02b91a8f75e>. 14. Мазаракі А. А., Пшеслінський Д. М., Смолін І. В. Торговельне підприємство: стратегія, політика, конкурентоспроможність. Київ: КТНЕУ, 2010. 383 с. 15. Мальченко В. М. Маркетинг послуг: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2006. 360 с. 16. Мельникович О. М., Юсупова О. В. Значення стимулювання продажів у досягненні стратегічних цілей роздрібної торгівлі. *Економіка розвитку*. 2015. № 1 (73). С. 72–75. 17. Панкратов Ф. Г., Серегина Т. К. Коммерческая деятельность. М.: Дашков и К, 2005. 503 с. 18. Половцева Ф. П. Коммерческая деятельность. М.: ИНФРА-М, 2008. 248 с. 19. Почепцова Т. *Іграшки для збуту. Компаньйон*. 2003. № 12. С. 41–48. 20. Романенко Є. О., Чаплай І. В. Система маркетингових комунікацій в механізмах державного управління. *Економіка та управління підприємствами*. 2016. № 4 (178). С. 69–78. 21. Ромат Е. В. Реклама. СПб.: Питер, 2008. 512 с. 22. Ткачук С. В., Стахурська С. А., Стахурський В. О. Процес обслуговування як елемент маркетинг-міксу підприємств сфери нематеріального виробництва. *Економіка та управління підприємствами*. 2016. № 7 (181). С. 194–200. 23. Шереметинська О., Невмержицька Ю. Стимулювання збуту: заходи та засоби, які допомагають при формуванні маркетингової діяльності підприємства при здійсненні ЗЕД. *Ефективна економіка*. 2016. № 2. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/2_2016/23.pdf. 24. Ястремська О. М., Поклонська Л. С. Рекламна стратегія: теоретичні положення та класифікація. *Економіка розвитку*. 2015. № 2 (74). С. 70-78. 25. Pauwels K., Hanssens D., Siddarth S. The Long-Term Effects of Price Promotions on Category Incidence, Brand Choice, Purchase Quantity. *Journal of Marketing Research*. 2002. Vol. 39. P. 421–439.

References: 1. Balabanova L. V., Krutushkina O. V. Stratehichne upravlinnia marketynhovymy komunikatsiiamy. Donetsk: DonNUET, 2012. 179 p. 2. Bozhkova V. V., Melnyk Yu. M. Reklama ta stymuliuvannia zbutu. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2009. 200 p. 3. Butcher S. Programmy loyalti i kluby postoyannykh kliyentov. M.: Vilyams, 2004. 272 p. 4. Galenko V. P., Strakhova O. A., Faybushevich S. I. Kak pravilno upravlyat organizatsiyey: prakt. posobiye. M.: BERATOR-PRESS, 2003. 160 p. 5. Golubkov Ye. P. Marketingovyye issledovaniya tovara. Marketing v Rossii i za rubezhom. M.: Finpress, 2006. 221 p. 6. Deyan A., Troadek L. Stimulirovaniye sbyta. SPb.: Neva, 2003. 128 p. 7. Ivanova L. *Osoblyvosti marketynhovyykh komunikatsii u sferi posluh* [Features of Marketing Communications in the Services Sector]. *Marketynh v Ukraini*. 2007. No. 6. P. 8. 8. Kamminz Dzh., Mallin R.

Stimulirovaniye prodazh. Rasprodazhi, podarki, skidki, kupony i drugiye instrumenty povysheniya sprosa. M.: Mann, Ivanov i Ferber, 2013. 352 p. **9.** Kamminz Dzh. Stimulirovaniye sbyta. Kak provesti effektivnyuyu promo-kampaniyu. M.: INFRA-M, 2003. 308 p. **10.** Koliadych I. V. *Obgruntovannia zasobiv stymuliuivannia zbutu produktsii dlia pokuptsiv* [Justification Means to Promote the Sales of Products to Buyers]. *Studentskiy visnyk*. 2015. No. 2 (4). P. 150–153. **11.** Klimin A. I. Stimulirovaniye sbyta. M.: Vershina, 2007. 272 p. **12.** Kotler F. *Osnovy marketinga // Tsentri gumanitarnykh tekhnologiy*. URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/5091>. **13.** Kotler F., Bouen Dzh., Meykenz Dzh. *Marketing. Gostepriimnost. Turizm // Tsentri gumanitarnykh tekhnologiy*. URL: <http://rucont.ru/file.ashx?Guid=b7a11b63-e246-4e16-a828-f02b91a8f75e>. **14.** Mazaraki A. A., Psheslinskiy D. M., Smolin I. V. *Torhovelne pidpriemstvo: stratehiia, polityka, konkurentospromozhnist*. Kyiv: KTNEU, 2010. 383 p. **15.** Malchenko V. M. *Marketynh posluh: navch. posib*. Kyiv: KNEU, 2006. 360 p. **16.** Melnykovych O. M., Yusupova O. V. *Znachennia stymuliuivannia prodazhiv u dosiahnenni stratehichnykh tsilei rozdribnoi torhivli* [Importance of Sales Promotion in Achieving the Strategic Goals of Retail Trade]. *Ekonomika rozvytku*. 2015. No. 1 (73). P. 72–75. **17.** Pankratov F. G., Seregina T. K. *Kommercheskaya deyatelnost*. M.: Dashkov i K, 2005. 503 p. **18.** Polovtseva F. P. *Kommercheskaya deyatelnost*. M.: INFRA-M, 2008. 248 p. **19.** Pocheptsova T. *Ihrashky dlia zbutu* [Toys for Sales]. *Kompanion*. 2003. No. 12. P. 41–48. **20.** Romanenko Ye. O., Chaplai I. V. *Systema marketynhovykh komunikatsii v mekhanizmkh derzhavnoho upravlinnia* [The System of Marketing Communications in Public Administration]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*. 2016. No. 4 (178). P. 69–78. **21.** Romat Ye. V. *Reklama*. SPb.: Piter, 2008. 512 p. **22.** Tkachuk S. V., Stakhurska S. A., Stakhurskiy V. O. *Protses obsluhovuvannia yak element marketynh-mixu pidpriemstv sfery nematerialnoho vyrobnytstva* [Service Process as an Element of the Marketing Mix of Enterprises in the Sphere of Immaterial Production]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*. 2016. No. 7 (181). P. 194–200. **23.** Sheremetynska O., Nevmerzhytska Yu. *Stymuliuivannia zbutu: zakhody ta zasoby, yaki dopomahaiut pry formuvanni marketynhovoї diialnosti pidpriemstva pry zdiisnenni ZED* [Sales Promotion: Measures and Tools that Help in the Development of Marketing Activities of Enterprises in Foreign Economic Activities]. *Efektivna ekonomika*. 2016. No. 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2016/23.pdf. **24.** Yastremska O. M., Poklonska L. S. *Reklamna stratehiia: teoretychni polozhennia ta klasyfikatsiia* [Advertising Strategy: Theoretical Principles and Classification]. *Ekonomika rozvytku*. 2015. No. 2 (74). P. 70–78. **25.** Pauwels K., Hanssens D., Siddarth S. *The Long-Term Effects of Price Promotions on Category Incidence, Brand Choice, Purchase Quantity*. *Journal of Marketing Research*. 2002. Vol. 39. P. 421–439.

Інформація про авторів

Семененко Катерина Юріївна – аспірант кафедри маркетингу Національного університету харчових технологій (вул. Володимирська, 69, м. Київ-33, 01601, Україна; e-mail: kateryna.semenenko@gmail.com).

Кухта Катерина Андріївна – магістр кафедри маркетингу Національного університету харчових технологій (вул. Володимирська, 69, м. Київ-33, 01601, Україна; e-mail: Katia_kiki@mail.ru).

Скригун Наталія Петрівна – канд. екон. наук, доцент кафедри маркетингу Національного університету харчових технологій (вул. Володимирська, 69, м. Київ-33, 01601, Україна; e-mail: skr2009@ukr.net).

Капінус Лариса Василівна – канд. екон. наук, доцент кафедри маркетингу Національного університету харчових технологій (вул. Володимирська, 69, м. Київ-33, 01601, Україна; e-mail: lores@email.ua).

Информация об авторах

Семененко Екатерина Юрьевна – аспирант кафедры маркетинга Национального университета пищевых технологий (ул. Владимирская, 69, г. Киев-33, 01601, Украина; e-mail: kateryna.semenenko@gmail.com).

Кухта Екатерина Андреевна – магистр кафедры маркетинга Национального университета пищевых технологий (ул. Владимирская, 69, г. Киев-33, 01601, Украина; e-mail: Katia_kiki@mail.ru).

Скригун Наталья Петровна – кандидат. экон. наук, доцент кафедры маркетинга Национального университета пищевых технологий (ул. Владимирская, 69, г. Киев-33, 01601, Украина; e-mail: skr2009@ukr.net).

Капинус Лариса Васильевна – канд. экон. наук, доцент кафедры маркетинга Национального университета пищевых технологий (ул. Владимирская, 69, г. Киев-33, 01601, Украина; e-mail: lores@email.ua).

Information about the authors

K. Semenenko – Postgraduate Student of Department of Marketing of National University of Food Technologies (69 Volodymyrska Str., Kyiv-33, 01601, Ukraine; e-mail: kateryna.semenenko@gmail.com).

K. Kukhta – Master of Department of Marketing of National University of Food Technologies (69 Volodymyrska Str., Kyiv-33, 01601, Ukraine; e-mail: Katia_kiki@mail.ru).

N. Skryhun – Ph.D. (Economics), Associate Professor of Department of Marketing of National University of Food Technologies (69 Volodymyrska Str., Kyiv-33, 01601, Ukraine; e-mail: skr2009@ukr.net).

L. Kapinus – Ph.D. (Economics), Associate Professor of Department of Marketing of National University of Food Technologies (69 Volodymyrska Str., Kyiv-33, 01601, Ukraine; e-mail: lores@email.ua).

Стаття надійшла до ред.
04.08.2016 р.

НАУКОВІ АСПЕКТИ МОНІТОРИНГУ ЦІН І ВИТРАТ НА ПРОДУКЦІЮ РОСЛИННИЦТВА

Боднар О. В.

Анотація. Досліджено наявну в Україні систему збору даних щодо цін і витрат на виробництво продукції рослинництва. Наведено практичні напрацювання щодо системи моніторингу цін і витрат виробництва в Україні. Ви-світлено досвід розвинених країн світу у створенні та функціонуванні системи моніторингу цін і витрат фермерів. Обґрунтовано причини необ'єктивності, відсутності детальної інформації щодо виробничих і цінових даних стосовно діяльності суб'єктів господарювання. Викладено пропозиції щодо підвищення оперативності й об'єктивності збору даних стосовно цін і витрат на продукцію рослинництва.

Ключові слова: моніторинг, ціни, витрати, продукція рослинництва, статистична звітність, сільськогосподарські підприємства.

НАУЧНЫЕ АСПЕКТЫ МОНИТОРИНГА ЦЕН И РАСХОДОВ НА ПРОДУКЦИЮ РАСТЕНИЕВОДСТВА

Боднар О. В.

Аннотация. Исследована существующая в Украине система сбора данных по ценам и расходам на продукцию растениеводства. Представлены практические наработки по системе мониторинга цен и издержек производства в Украине. Освещен опыт развитых стран мира в создании и функционировании системы мониторинга цен и расходов фермеров. Обоснованы причины необъективности, отсутствия подробной информации о производственных и ценовых данных о деятельности субъектов хозяйствования. Изложены предложения по повышению оперативности и объективности сбора данных по ценам и расходам на продукцию растениеводства.

Ключевые слова: мониторинг, цены, расходы, продукция растениеводства, статистическая отчетность, сельскохозяйственные предприятия.

SCIENTIFIC ASPECTS OF MONITORING PRICES AND EXPENDITURES FOR CROP PRODUCTS

O. Bodnar

Abstract. The current Ukrainian system of collecting data on prices and expenditures for crop products is studied. Practical developments concerning the system for monitoring prices and expenditures for crop products in Ukraine is presented. The experience of developed countries in creating and ensuring the operation of the system for monitoring prices and expenditures of farmers is highlighted. The reasons for the biased information about production and price data on the activity of entities as well as lack of information of the kind are grounded. Propositions on improving the timeliness and objectivity of collecting data on prices and expenses for crop products are presented.

Keywords: monitoring, prices, expenditures, crop products, statistical reporting, agricultural enterprises.

Постановка проблеми. Системи моніторингу цін і витрат сільськогосподарської продукції діють у більшості країн світу. Україна не є виключенням, збір інформації здійснюється різними установами залежно від спеціалізації та напрямку діяльності. Якщо для цінового моніторингу доступ до інформації є відкритим, то при здійсненні моніторингу витрат існує конфіденційність інформації щодо результатів діяльності суб'єктів господарювання. Проте саме якість, достовірність і повнота інформації є основою для прийняття ефективних рішень як на рівні безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції, так і на рівні державних управлінських органів. В Україні залишається невирішеною проблема об'єктивності й оперативності даних моніторингу витрат на виробництво сільськогосподарської продукції. Існує потреба у функціонуванні єдиної системи моніторингу цін, яка охоплює усі ціни у розрізі видів продукції у ланцюгу від виробника до споживача, має власну організаційну структуру та штат і є незалежною установою. Стан продовольчих ринків, ринків матеріально-технічних ресурсів, послуг із транспортування, зберігання, переробки продукції та інших у сільській місцевості, цін та обсягів продажу продукції в різних регіонах по різноманітних каналах

збуту – це лише частка інформації, яку можуть надавати подібні системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробка методичних і практичних засад моніторингу показників діяльності суб'єктів господарювання у галузі сільського господарства в Україні є складовою досліджень таких науковців і практиків, як Воскобійник Ю. П. [1], Демчак І. М. [2], Лузан Ю. Я. [3], Лупенко Ю. О. [4], Охріменко І. В. [5], Прокопенко О. М. [6], Свиноус І. В. [7], Сеперович Н. В. [8], Сікачина О. В. [9], Шпичак О. М. [7; 10–12] та ін. [13].

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення проблем моніторингу цін і витрат продукції рослинництва в Україні, порядок його здійснення та формування пропозицій із забезпечення збору оперативних та об'єктивних даних щодо господарської діяльності товаровиробників рослинницької продукції.

Виклад основних результатів дослідження. Вперше система цінового моніторингу в Україні була запроваджена у 1996 р. в результаті укладання спільної угоди між Міністерством сільського господарства США та Міністерством сільського господарства і продовольства України про здійснення пілотних проектів по організації служб цінового моніторингу у Вінницькій, Львівській, Луганській, Одеській, Сумській областях. Спеціалісти таких служб проходили відповідне навчання та працювали на основі уніфікованих форм для збору і передачі цінової інформації з використанням програмного забезпечення. Це дозволяло користувачам оперативним аналізувати тенденції по цінах різноманітної продукції на різних ринках і приймати виважені рішення. Проте із закінченням строку дії спільної американо-української угоди припинилося фінансування збору, обробки та поширення цінової інформації, коштів із державного бюджету передбачено не було [10; 12].

На сьогодні однією із основних установ, що здійснює моніторинг цін і витрат продукції рослинництва, є Державна служба статистики. Вона є офіційним спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі статистики, який реалізує державну політику у сфері статистики. Його діяльність спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра економічного розвитку і торгівлі. Збір інформації Державною службою статистики здійснюється через власні територіальні органи статистики.

Збір даних щодо цін реалізації продукції сільськогосподарськими товаровиробниками та фермерськими господарствами здійснюється за формою № 21-заг (місячна, річна) «Звіт про реалізацію продукції сільського господарства». Крім того, за цією формою проводяться вибіркові обстеження сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості. За цією звітністю суб'єкти господарювання наводять дані про обсяги та середні ціни реалізації основних видів продукції сільськогосподарськими підприємствами за всіма напрямками. До січня 2016 р. у зазначеній звітності відображалися дані в розрізі каналів реалізації: переробним підприємствам, населенню в рахунок оплати праці, пайовикам у рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток), на ринку, через власні магазини, ларки, палатки та ін. Дані публікуються на сайті Державної служби статистики щомісячно нарастаючим підсумком 16–18 числа наступного після звітного місяця.

Також ціни реалізації сільськогосподарської продукції наводяться у звітності за формою № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» та формою № 2-ферм «Основні показники господарської діяльності фермерського господарства, малого підприємства у сільському господарстві». Ці дані використовуються для розрахунку основних підсумкових показників діяльності сільськогосподарських підприємств. Оскільки звітність № 21-заг, № 50-сг, № 2-ферм формуються на підставі спільних форм первинного обліку, ціни, які оприлюднюються у статистичних бюлетенях за цими формами, практично не мають розбіжностей. Слід також зазначити, що показник «ціна реалізації» та «середня ціна реалізації» в зазначених формах звітності є розрахунковою середньою вартістю одиниці певного виду продукції, що реалізована підприємством протягом року (якщо це звітність за формою № 21, № 50-сг, № 2-ферм) або протягом місяця (якщо це звітність за формою № 21) по сукупності усіх здійснених угод. Тобто цей показник є кумулятивним щодо результатів цінового моніторингу на ринку аграрної продукції. Зазначені дані є підставою для визначення фінансових результатів діяльності підприємства в цілому та по окремих напрямках зокрема.

Моніторинг даних за звітністю № 50-сг здійснюється по великих і середніх сільськогосподарських підприємствах. Такі дані містять кількісні та якісні показники ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому і за видами сільськогосподарської продукції – результат від реалізації продукції, її повна собівартість, рентабельність, витрати на виробництво, у тому числі за елементами (матеріальні витрати, в тому числі насіння і посадковий матеріал як в цілому для галузей рослинництва і тваринництва, так і за окремими видами продукції, розмір державної підтримки, що отримана сільськогосподарськими підприємствами для підтримки виробництва продукції рослинництва, зокрема озимих культур, в тому числі пшениці, ярих і зернобобових культур, в тому числі пшениці, ріпаку (озимого і ярого), льону-довгунцю та ін. Критерії цих

сільськогосподарських підприємств визначені Методологічними положеннями з організації державних статистичних спостережень зі статистики сільськогосподарських підприємств, затверджених наказом Держкомстату від 09.11.2011 № 289.

Усі інші суб'єкти господарської діяльності, які не підпадають під критерії за формою № 50, звітуються за формою № 2-ферм «Основні показники господарської діяльності фермерського господарства, малого підприємства у сільському господарстві». Зазначене статистичне спостереження є вибірковою, із 31324 наявних в Україні господарств в обстеженні беруть участь у 2014 р. – 42,2 %, у 2013 р. – 43,3 %, лише у 2011 р. вибірка складала 100 % господарств. В середньому фермерські господарства проходять статистичне обстеження 1 раз у чотири роки. У зазначеному спостереженні наводяться дані щодо витрат на виробництво продукції сільського господарства і послуг в розрізі таких елементів витрат: витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, матеріальні витрати всього, зокрема насіння і посадковий матеріал, корми, з них покупні, мінеральні добрива, паливо і мастильні матеріали (нафтопродукти, газ для автомобілів), паливо та енергія (вугілля, торф, дрова, газ тощо), запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту, амортизація, інші операційні витрати, в тому числі оренда за майнові та земельні частки (паї). Також наводяться дані щодо реалізації по видах продукції, зокрема кількість реалізованої продукції, чистий дохід (виручка) від реалізації, повна собівартість продукції, внесення органічних, мінеральних добрив та обробка хімікатами, розмір державної підтримки сільськогосподарського підприємства, зокрема для підтримки виробництва продукції рослинництва.

Крім зазначених форм звітності, середні ціни закупівлі цукрових буряків у жовтні, листопаді, грудні, січні моніторилися за допомогою звітності «Надходження цукрових буряків на переробні підприємства» (№ 4-заг), яку подають підприємства, що займаються закупівлею та мають потужності по переробці цукрових буряків. Згідно з наказом Державної служби статистики України від 19.08.2015 № 191 з 1 січня 2016 р. така звітність була відмінена.

Територіальними органами державної статистики здійснюється моніторинг споживчих цін на виконання доручення Кабінету Міністрів України від 31.10.2014 № 36767/1/1-14. До 10.09.2014 р. ці функції було покладено на Державну інспекцію з контролю за цінами, проте відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» її було ліквідовано. Моніторинг здійснюється за такими позиціями: рис, хліб пшеничний з борошна першого ґатунку, хліб житній, житньо-пшеничний, яловичина, свинина, птиця (тушки курячі), сало, борошно пшеничне, макаронні вироби, крупи гречані, ковбаси варені, молоко, сметана, масло вершкове, сир м'який, цукор, олія соняшникова, яйця, картопля, капуста, морква, буряк, цибуля ріпчаста, бензин А-95, дизельне паливо.

Зазначений моніторинг проводиться відповідно до Методологічних положень щодо організації статистичного спостереження за змінами цін (тарифів) на споживчі товари (послуги) і розрахунків індексів споживчих цін, затверджених наказом Держстату від 01.07.2013 № 190 (зі змінами).

Для забезпечення репрезентативності споживчого ринку достовірності та надійності розрахунків середніх цін кількість котовань за товарами розподіляється між підприємствами торгівлі та ринками. Це пов'язано з тим, що суттєва частка купівлі окремих товарів, а саме картоплі, капусти, моркви, буряка, цибулі ріпчастої, здійснюється на ринках. У міських поселеннях за чинною вибірковою сукупністю визначаються підприємства торгівлі, які входять до складу найбільш поширених торгових мереж, окремі підприємства та ринки, що є репрезентативними для споживчого ринку міста. Розрахунки середніх цін за регіонами здійснюються за формулою середньої. Середні ціни по Україні розраховуються за формулою середньої арифметичної зваженої, де вагами є чисельність середньорічного наявного населення регіону.

Моніторинг закупівельних та оптово-відпускних цін на такі види сільськогосподарської продукції, як пшениця 3, 4, 6 класу, жито, кукурудза, ячмінь, соняшник, соя, м'ясо ВРХ, м'ясо свиней, молоко, птиця (кури), цукор, картопля, морква, гречка, яйця, капуста, буряк столовий, цибуля, олія соняшникова також здійснюються працівниками головних управлінь сільського господарства і продовольства облдержадміністрацій.

Збором інформації щодо виробничих показників сільськогосподарської діяльності підприємств і моніторингом цін на аграрних ринках займаються приватні аналітичні агентства на зразок «АПК-інформ», «Украгроконсалт» та ін. Результати статистичних спостережень цих структур відрізняються від офіційних даних Державної служби статистики, що зумовлено різними методиками збору інформації. Методичні підходи до збору й обробки статистичної інформації Державної служби статистики України є офіційно визнаними, відбувається постійна робота щодо наближення їх до європейських і міжнародних норм.

На високому методичному рівні проводиться моніторинг цінової ситуації на продовольчих ринках НДІ «Украгропромпродуктивність». Результати публікуються в інформаційно-аналітичному виданні, що містить узагальнені відомості про ціни на основні продукти харчування, зібрані з 592 продуктових ринків України (без урахування ринків АР Крим та м. Севастополя). У виданні наведені поточні мінімальні, максимальні та середні ціни на 44 основні продукти харчування в розрізі регіонів і в цілому по Україні, щомісячні ціни реа-

лізації сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів, досліджені щомісячні обсяги їх реалізації та залишки, обсяги експорту – імпорту товарів, а також розраховано вартість місячного набору, складеного з 32 обстежуваних основних продуктів харчування в розрізі регіонів, визначено частку вартості обстежених товарів у середній заробітній платі населення. Мережу «Укראгропромпродуктивність» складають Науково-дослідний Інститут продуктивності агропромислового комплексу та регіональні центри продуктивності, організаційно згруповані в 5 зон по природно-кліматичних характеристиках та умовах господарювання з урахуванням наявної територіально-адміністративної інфраструктури.

Серед науковців і аналітиків при здійсненні ринкових оглядів цінової ситуації досить часто постає питання співставності результатів моніторингу одних і тих же цінових позицій різними суб'єктами та проблема об'єктивності й адекватності тих чи інших даних. Слід зазначити, що при здійсненні співставлення результатів моніторингу потрібно враховувати відповідність цінових позицій, адже, наприклад, за позицією «яловичина» можуть бути відмінності, що зумовлені характеристикою продукції, тобто потрібно уточнити, яка частина яловичої туші мається на увазі (з кісткою, м'якоть і т. д.). Варто також зазначити, що ціни на продовольчих ринках, на відміну від цін підприємств торгової мережі, можуть змінюватися протягом торгового дня, тому значення має також і час проведення моніторингу. Крім того, продукція різних торгових марок може мати відмінність у рівні цін, що зумовлено маркетинговою політикою конкретного підприємства.

Нами здійснено співставлення результатів моніторингу роздрібних цін на основні продукти харчування НДІ «Укראгропромпродуктивність» і споживчих цін Державної служби статистики України (табл. 1).

Таблиця 1

Фрагмент співставлення результатів моніторингу роздрібних цін на основні продукти харчування НДІ «Укראгропромпродуктивність» і споживчих цін Державної служби статистики України

Цінова позиція моніторингу	НДІ «Укראгропромпродуктивність», грн за кг		Державна служба статистики України, грн за кг		Співставлення результатів моніторингу ДССУ та НДІ, %	
	19.04.16	10.05.16	20.04.16	10.05.16	(19)20.04.16	10.05.16
Хліб пшеничний з борошна першого ґатунку	10,84	10,85	10,45	10,47	96,4	96,5
Яловичина	82,96	82,89	82,06	82,69	98,9	99,8
Свинина	66,77	67,22	66,05	69,34	98,9	103,2
Молоко жир. 2,5 %	11,19	11,08	12,42	12,45	111,0	112,4
Цукор	15,17	15,02	14,19	13,97	93,5	93,0
Олія соняшникова	27,99	27,98	30,84	31,08	110,2	111,1

Джерело: сформовано автором за даними НДІ «Укראгропромпродуктивність» та Державної служби статистики України

Відмінність між рівнем цін за відповідними датами складає від 0,2 до 12,4 в.п. Це зумовлено вищевикладеними причинами та є, на нашу думку, допустимим при обґрунтуванні достовірності отриманих результатів.

Також моніторинг оптових цін на основних оптових ринках України (Столичний та Шувар) здійснюється співробітниками відділу ціноутворення, кон'юнктури й інфраструктури ринку ННЦ «Інститут аграрної економіки».

В Україні процес ціноутворення з різних сторін контролюють відразу декілька державних органів. Недавна спеціальним контролюючим органом за системою цін була Державна інспекція з контролю за цінами. Державна інспекція України з контролю за цінами (Держцінінспекція) – спеціалізований державний орган, що функціонував при Міністерстві економіки. Коло її повноважень визначалось Положенням про Державну інспекцію України з контролю за цінами, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 13.12.2000 № 1819 Крім Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, контроль за ціноутворенням на продукцію монопольних утворень здійснюється Антимонопольним комітетом України і його територіальними підрозділами, який контролює дотримання антимонопольного законодавства, а також розглядає справи, що стосуються його порушення. Непрямий контроль за ціноутворенням здійснює Державна податкова служба (раніше адміністрація). Зокрема, Державна податкова служба України здійснює контроль за своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування та сплати податків та зборів, що є складовими ціни. Державний нагляд за дотриманням вимог формування, встановлення та застосування державних регульованих цін здійснюється Управлінням державного контролю Держпродспоживслужби. У галузі АПК та торгівлі державні регульовані ціни застосовуються суб'єктами господарювання з виробництва, оптової та роздрібної

торгівлі соціально значущими продовольчими товарами, на дитяче харчування та продукцію громадського харчування.

Таким чином, бачимо, що нині найбільш деталізована і доступна інформація, яка моніториться Державною службою статистики та стосується економічних результатів діяльності сільськогосподарських підприємств відображена у статистичному спостереженні – форма 50-сг. Проте і ця інформація не є безсумнівною. Вона є застарілою, оскільки доступ до неї можливий лише через 7 місяців по закінченні звітного періоду. Крім того, господарства, які звітують за цією формою, у загальному виробництві зерна займають 70 %, сояшнику – 74 %, молока – 20 %, у вирощуванні свиней – 50 %, ВРХ – 23 %. Таким чином, на основі існуючої звітності можливо проаналізувати економічну ефективність виробництва лише близько двох третин таких основних видів рослинницької продукції, як зерно та сояшник, менше однієї третини продукції скотарства та половини продукції свинарства.

Поряд із цим практично не здійснюється моніторинг витрат і доходів від виробництва продукції в особистих селянських господарств, які займають переважачу частку у виробництві деяких видів сільськогосподарської продукції (картопля, плоди, молоко, м'ясо великої рогатої худоби та ін.). Відсутність такого моніторингу абсолютно позбавляє об'єктивності інформацію щодо отриманих результатів по відповідній галузі. Це робить можливим небажане варіювання результативними показниками в угоду політичних амбіцій та завуалювання прорахунків в АПК.

Крім того, відсутність об'єктивних даних щодо обсягів виробництва в особистих селянських господарствах дає можливість маніпулювати статистичними даними. Наприклад, як це має місце із показниками на ринку зерна, обсяги зернових є дещо заполітизованим показником. Оскільки досить суттєва його частка виробляється господарствами населення (22 %), в кінці року при остаточних підрахунках обсягів виробництва за рахунок цих господарств може відбуватися штучне варіювання цими показниками.

Вивчаючи досвід розвинених країн світу, академік Шпичак О. М. зазначає, що надання фермерами необ'єктивної інформації не припускається, оскільки тут існує розуміння того, що ця необ'єктивність у кінцевому результаті при прийнятті відповідних рішень негативно впливатиме на діяльність самого фермера. Тобто менталітет безпосередніх товаровиробників не дозволяє подавати викривлену інформацію. Менталітет українського сільськогосподарського товаровиробника тривалий час формувався, на жаль, в іншій економічній та моральній сфері, тому що це, як правило, призводило до збільшення податкового тиску [12].

Проблема уніфікації вітчизняних методик збору й обробки інформації з європейськими стандартами має два зрізи: це різні умови, в яких працюють обстежувані господарства, та різні цілі, які переслідуються при здійсненні моніторингу.

Висвітлення досліджень щодо ситуації на аграрному ринку сьогодні не завжди є оперативним і достатнім для прийняття відповідних державних заходів. Дані часто різняться за структурою показників і термінами подання, не мають єдиного методичного забезпечення та не носять системного характеру, що в цілому не відповідає сучасним потребам державного управління. Інформація різних комерційних структур, яку часто використовують учасники ринку, в більшості випадків теж має несистемний характер, як правило, збирається лише по окремих регіонах, має високу вартість доступу, а в окремих випадках є упередженою.

Крім того, слід зазначити, що у існуючих статистичних спостереженнях відсутні дані щодо витрат праці на виробництво окремих видів продукції. В цілому затрати праці мають місце у формі державного статистичного спостереження № 1-ПВ (місячна, квартальна, річна) «Звіт з праці», але це є дуже агрегованим показником. Проте відсутність деталізованих даних унеможливує розрахунок показника продуктивності праці через людино-години, тобто обсягу часу, який затрачається на виробництво одиниці продукції. Оскільки час є найбільш цінним ресурсом, цей показник є дуже важливим. Внаслідок цього немає можливості об'єктивно визначити вартість 1 витраченої на виробництво продукції години, тоді як у країнах Європи цей показник є досить широко використовуваним, де оплата робітників оцінюється за кількість відпрацьованих годин.

Останніми роками сільське господарство справедливо вважається лінією прориву для вітчизняної економіки, галуззю, яка зможе запустити маховик виходу із кризової ситуації. Проте для досягнення цього необхідно приймати виважені та обґрунтовані рішення, які базуються на оперативній, прозорій та об'єктивній інформації щодо діяльності суб'єктів аграрного ринку.

Слід зазначити, що на базі Інституту аграрної економіки за згодою Міністерства сільськогосподарства України існував досвід і практичні напрацювання щодо моніторингу витрат виробництва. Тут, під керівництвом академіка Шпичака О.М. за безпосередньою участю Міністерства сільськогосподарства України було створено мережу базових сільськогосподарських підприємств у різних областях України, які формували необхідну інформацію та подавали оперативну інформацію щодо економічних результатів їх діяльності. Такі підприємства були своєрідними датчиками для апробації тих чи інших державних заходів. Зібрана оперативна інформація дозволяла управлінським структурам оперативно оцінювати реальний стан справ у поточному періоді та приймати своєчасні та виважені рішення. По областях були виділені базові госпо-

дарства, які надавали за затвердженими формами щоквартальну оперативну інформацію, яка оброблялася в інституті і відправлялася до Міністерства сільського господарства та інших зацікавлених відомств. Цим господарствам було передбачено певні доплати [10].

Крім того, враховуючи практично повну відсутність інформації щодо витрат виробництва по продукції, що виробляється в особистих підсобних господарствах, у відділі собівартості, цін і рентабельності ННЦ «Інститут аграрної економіки», ще в дев'яностих роках минулого століття було розроблено організаційно-методичні підходи встановлення вказаних показників. Проте в сучасних умовах відсутності політичної волі, належного фінансування, часті зміни керівництва у вищих структурах управління ця надзвичайно важлива справа була загублена [12].

Своєчасна, доступна та достовірна статистична інформація є надзвичайно важливою для ефективної діяльності суб'єктів ринку, дозволяє приймати оперативні рішення та планувати діяльність на майбутнє. Стабільний розвиток економіки неможливий без нормального функціонування служби моніторингу аграрного ринку.

Подібні служби функціонують в багатьох розвинених країнах, а саме у США, Франції та ін. Завданням цих служб є забезпечення всіх учасників аграрного ринку оперативною й об'єктивною інформацією про поточний стан ринку (пропозиція, попит, ціни та їх тенденції, рух товарної продукції тощо). На підставі цієї інформації приймаються маркетингові рішення. Загальнодоступність ринкової інформації забезпечує усім учасникам ринку рівне становище.

Зокрема, Сполучені Штати Америки мають великий досвід по створенню і роботі з системами моніторингу. Міністерство сільського господарства США з 1975 р. проводить щорічний моніторинг витрат і доходів виробництва по основних видах сільськогосподарської продукції, таких як кукурудза, пшениця, бавовна, рис, сорго, овес, ячмінь, молоко, свині, молодняк ВРХ [14]. Моніторинг здійснюється шляхом опитування товаровиробників, що проводиться кожні 4–8 років залежно від виду продукції. Також щороку дані поновлюються з урахуванням змін рівня фактичних цін, розміру середніх площ і продуктивності. Починаючи з 1996 року здійснюваний моніторинг є складовою Огляду управління сільськогосподарськими ресурсами (ARMS).

Теоретичні та методичні підходи обліку витрат і доходів відповідають положенням, що рекомендовані Спеціальною комісією по вивченню витрат і доходів у виробництві сільськогосподарської продукції, що входить до складу Американської асоціації сільського господарства [15].

Під час проведення опитування щодо розміру витрат збирається детальна інформація у фермерів про вхідну сировину та матеріали, технологічні операції та виробничі витрати для окремих видів продукції. Для цього використовуються анкети, розроблені Національною службою сільськогосподарської статистики. Збір даних починається восени, коли відомі показники щодо виробничих витрат, та закінчується весною, коли збираються дані в цілому по фермі, зокрема розмір накладних витрат, відсотків і податків.

Для співставлення витрат виробництва при використанні власних і залучених ресурсів виділяються готівкові та безготівкові витрати. Готівкові витрати виникають при купівлі чи оренді виробничих ресурсів. Безготівкові витрати виникають, коли виробничі ресурси є власністю фермера. Для співставлення витрат виробництва здійснюється, наприклад, урахування витрат на оренду землі чи витрат за кредитом для її купівлі, навіть якщо фермер є власником землі, оскільки фермер втрачає доходи від можливої здачі її в оренду іншому виробнику. Також якщо виробник використовує власні заощадження для оплати поточних витрат (насіння, добрива, засоби захисту рослин, ПММ), він не платить відсотків по поточних кредитах, проте враховує ці витрати в обліку. Так само при врахуванні власних витрат праці фермера вони включаються у загальні витрати, оскільки фермер міг би витратити свій робочий час в іншому напрямі.

Висновки та пропозиції. Отже, здійснення моніторингу цін порівняно із показниками розміру витрат є більш доступним, оскільки ця інформація є публічною, існує значна кількість джерел і можливостей її збору. Зокрема, існує моніторинг цін сільськогосподарських підприємств Державною службою статистики, Міністерством економічного розвитку і торгівлі, НДІ «Укראгропромпродуктивність» Мінагрополітики України, можливі вибіркові моніторинги у підприємствах роздрібної торгівлі, ринках, ярмарках тощо. Значно складнішим є питання моніторингу витрат виробництва, оскільки ця інформація є приватною і в наших умовах в багатьох випадках недоступною для користувачів. Проте ці дані є надзвичайно важливими.

На сьогодні існує гостра необхідність здійснювати моніторинг даних щодо економічних результатів діяльності сільськогосподарських підприємств на основі мережі базових господарств. Вони будуть формувати інформацію, що потрібна для прийняття певних управлінських рішень, та оперативно подавати у відповідні органи для її опрацювання. Зокрема, дані щодо витрат виробництва доцільно подавати по періодах виконання робіт (обробіток ґрунту, посів озимих і ярих культур, догляд за посівами, збирання). Це дасть змогу в умовах постійної зміни у вартості необхідних для виробництва ресурсів оперативно й об'єктивно оцінювати витрати та доходи сільськогосподарських товаровиробників, а отже, забезпечить прозорість та адекватну

оцінку результатів сільського господарства. Крім того, це дозволить зробити необхідну деталізацію витрат, що необхідно для бачення шляхів їх мінімізації.

Як свідчать дослідження, на базі існуючої звітності за формою 50-ст можливо проводити збір інформації щодо виробничої собівартості до 20 січня, що значно підвищить оперативність даних.

Необхідно проводити обстеження особистих підсобних господарств населення щодо витрат та ефективності виробництва видів сільськогосподарської продукції. Тут потрібний особливий організаційно-методичний підхід, що дозволить зняти бар'єр, створений наявним менталітетом населення.

Однією з причин необ'єктивності, відсутності детальної інформації щодо виробничих, фінансових, цінних даних, особливо даних щодо витрат на виробництво продукції та інших, є спрощена система ведення бухгалтерської звітності. На нашу думку, для усунення зазначених недоліків потрібно вести повний бухгалтерський облік первинної документації в різних суб'єктів господарювання, незалежно від форми власності. Проте існує інша проблема, що полягає у відсутності фінансових можливостей фермерських господарств, дрібних суб'єктів підприємницької діяльності забезпечувати виконання функцій бухгалтера, тобто коштів для оплати цієї посади.

Література: 1. Шпичак О. М. Аналіз системи моніторингу цін та обсягів продажу сільськогосподарської продукції на міських ринках України. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2013. 70 с. 2. Аналітичні дослідження роздрібних цін на продуктових ринках/ за ред. І. М. Демчака. Київ: НДІ «Укراهропромпродуктивність», 2015. 86 с. 3. Лузан Ю. Я. Звітність підприємства – основа інформаційної системи управління. *Облік і фінанси АПК*. 2004. № 1. С. 4–9. 4. Лупенко Ю. О. Системні трансформації аграрного сектора економіки. *Економіка АПК*. 2007. № 5. С. 49–51. 5. Охріменко І. В. Витрати та собівартість сільськогосподарської продукції в регулюванні економічних відносин сільськогосподарських підприємств: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2009. 360 с. 6. Прокопенко О. М., Розумна А. І., Овчаренко Л. М. Методологічні положення з організації державних статистичних спостережень із статистики сільськогосподарських підприємств // Державна служба статистики України: офіц. сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/289/metod.pdf. 7. Шпичак О. М., Свиноус І. В. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами – витрати, ціни, ефективність. Київ: Ін-т аграр. економіки, 2008. 300 с. 8. Сеперович Н., Шевцов О. Цінова ситуація та вплив держави на ціноутворення в аграрному секторі України // Проект «Аграрна політика для людського розвитку» UNDP. Київ, 2004. 109 с. 9. Сікачина О. В., Зайцева Н. М., Прокопенко К. О. Методика розрахунку сукупного індексу витрат на виробництво сільськогосподарської продукції // Державна служба статистики України: офіц. сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 10. Шпичак О. М., Ситник В. П., Маслоков Є. О. Методичні рекомендації по організації і функціонуванню системи цінового моніторингу в агропромисловому комплексі України. Київ: ІАЕ УААН, 1998. 70 с. 11. Лупенко Ю. О., Шпичак О. М., Воскобієв Ю. П. Закупівельні, оптово-відпускні та роздрібні ціни на сільськогосподарську продукцію та продукти її переробки (щоміс. бюл.). Київ: ННЦ «ІАЕ», 2014. 132 с. 12. Шпичак О. М., Лупенко Ю. О., Боднар О. В. Організаційно-методичні засади функціонування системи моніторингу аграрного ринку. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2015. 104 с. 13. Tsaruk N. G. Improvement of statistical reporting on vegetables production and sale taking into account quality criteria. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 1 (175). С. 323–331. 14. Documentation, Commodity Costs and Returns // USDA: Economic Research Service. URL: <http://www.ers.usda.gov/data-products/commodity-costs-and-returns/documentation.aspx>. 15. Report of the AAEA Task Force on Commodity Costs and Returns // Commodity Costs and Returns. Iowa: Ames, Febr, 2000. 545 p.

References: 1. Shpychak O. M. Analiz systemy monitorynhu tsin ta obsiahiv prodazhu silskohospodarskoi produktsii na miskykh rynkakh Ukrainy. Kyiv: NNTs «ІАЕ», 2013. 70 p. 2. Analitychni doslidzhennia rozdribnykh tsin na produktovykh rynkakh/ za red. I. M. Demchaka. Kyiv: NDI «Ukrahroplomproduktivnist», 2015. 86 p. 3. Luzan Yu. Ya. *Zvitnist pidpriemstva – osnova informatsiinoi systemy upravlinnia* [Enterprise Accounting – Based Management Information System]. *Oblik i finansy APK*. 2004. No. 1. P. 4–9. 4. Lupenko Yu. O. *Systemni transformatsii ahrarnoho sektora ekonomiky* [Transformation of the Agricultural Sector of Economy]. *Ekonomika APK*. 2007. No. 5. P. 49–51. 5. Okhrimenko I. V. *Vytraty ta sobivartist silskohospodarskoi produktsii v rehuliuванні ekonomichnykh vidnosyn silskohospodarskykh pidpriemstv: monohrafiia* [The Costs and the Cost of Agricultural Production in the Regulation of Economic Relations of Agricultural Enterprises: monograph]. Kyiv: NNTs «ІАЕ», 2009. 360 p. 6. Prokopenko O. M., Rozumna A. I., Ovcharenko L. M. Metodolohichni polozhennia z orhanizatsii derzhavnykh statystychnykh sposterezhen iz statystyky silskohospodarskykh pidpriemstv // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofits. sait. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/289/metod.pdf. 7. Shpychak O. M., Svinous I. V. Realizatsiia produktsii osobystymy selianskymy hospodarstvamy – vytraty, tsiny, efektyvnist. Kyiv: In-t ahrar. ekonomiky, 2008. 300 p. 8. Seperovych N., Shevtsov O. Tsinova sytuatsiia ta vplyv derzhavy na tsinoutvorennia v ahrarnomu sektori Ukrainy // Proekt «Ahrarna politka dlia liudskoho rozvytku» UNDP. Kyiv, 2004. 109 p. 9. Sikachyna O. V., Zaitseva N. M., Prokopenko K. O. Metodyka rozrakhunku sukupnogo indeksu vytrat na vyrobnytstvo silskohospodarskoi produktsii // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofits. sait. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 10. Shpychak O. M., Sytnyk V. P., Masliukov Ye. O. Metodychni rekomendatsii po orhanizatsii i funktsionuvanniu systemy tsinovoho monitorynhu v ahrpromyslovomu kompleksi Ukrainy. Kyiv: ІАЕ УААН, 1998. 70 p. 11. Lupenko Yu. O., Shpychak O. M., Voskobiinyk Yu. P. Zakupivelni, optovo-vidpuskni ta rozdribni tsiny na silskohospodarsku produktsiiu ta produkty yii pererobky (shchomis. biul.). Kyiv: NNTs «ІАЕ», 2014. 132 p. 12. Shpychak O. M., Lupenko Yu. O., Bodnar O. V. Orhanizatsiino-metodychni

zasady funkcjonowania systemu monitoringu ahrarnoho rynku. Kyiv: NNTs «IAE», 2015. 104 p. **13.** Tsaruk N. G. Improvement of Statistical Reporting on Vegetables Production and Sale Taking into Account Quality Criteria. *Aktualni problemy ekonomiky*. 2016. No. 1 (175). P. 323–331. **14.** Documentation, Commodity Costs and Returns // USDA: Economic Research Service. URL: <http://www.ers.usda.gov/data-products/commodity-costs-and-returns/documentation.aspx>. **15.** Report of the AAEA Task Force on Commodity Costs and Returns // Commodity Costs and Returns. Iowa: Ames, Febr, 2000. 545 p.

Інформація про автора

Боднар Ольга Василівна – канд. екон. наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу ціноутворення, кон'юнктури та інфраструктури ринку Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» Національної академії аграрних наук (вул. Героїв оборони, 10, к. 316, м. Київ, 03127, Україна; e-mail: olga_bodnar@mail.ru).

Информация об авторе

Боднар Ольга Васильевна – канд. экон. наук, старший научный сотрудник, заведующий отделом ценообразования, конъюнктуры и инфраструктуры рынка Национального научного центра «Институт аграрной экономики» Национальной академии аграрных наук (ул. Героев обороны, 10, к. 316, г. Киев, 03127, Украина; e-mail: olga_bodnar@mail.ru).

Information about the author

O. Bodnar — Ph.D. (Economics), Senior Researcher, Head of Department of Pricing, Conjuncture and Market Infrastructure of National Scientific Centre «Institute of Agrarian Economy» of National Academy of Agrarian Sciences (10 Heroiv Oborony Str., Building 316, Kyiv, 03127, Ukraine; e-mail: olga_bodnar@mail.ru).

*Стаття надійшла до ред.
03.08.2016 р.*

Ефективність управління персоналом на підприємстві

JEL Classification: J21

УДК 331.55

ТРУДОВІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ: МІЖРЕГІОНАЛЬНІ АСИМЕТРІЇ

Іртищева І. О.
Дубинська І. І.

Анотація. Проведено ґрунтовне дослідження міжрегіональних асиметрій формування трудових ресурсів України. Визначено, що необхідною умовою статистичного вивчення трудових ресурсів є розуміння сутності досліджуваного процесу, знання законів розвитку й особливостей конкретної обстановки. Доведено, що особливості розміщення продуктивних сил викликають нерівномірність розміщення населення. Здійснено аналіз кількості та щільності населення регіонів України в період до 2015 р. Зазначено, що проблема відтоку сільського населення є найбільш болючою для соціально-економічного розвитку країни. Україна є досить неоднорідною країною як з точки зору географічних умов, так і в плані соціально-економічного розвитку. Інвестиційна привабливість регіону залежить не тільки від наявності та чисельності населення, але і від особливостей його розміщення і якості робочої сили. Крім цього, важливими є також стан ринку праці, зокрема наявність надлишку або дефіциту робочої сили.

Ключові слова: трудові ресурси, регіон, регіональні асиметрії, регіональні порівняння, рівень зайнятості.

ТРУДОВЫЕ РЕСУРСЫ: МЕЖРЕГИОНАЛЬНЫЕ АСИММЕТРИИ

Иртыщева И. А.
Дубинская И. И.

Аннотация. Проведено глубокое исследование межрегиональных асимметрий формирования трудовых ресурсов Украины. Определено, что необходимым условием статистического изучения трудовых ресурсов является понимание сущности изучаемого процесса, знание законов развития и особенностей конкретной обстановки. Доказано, что особенности размещения производительных сил вызывают неравномерность размещения населения. Осуществлен анализ количества и плотности населения регионов Украины в период до 2015 г. Отмечено, что проблема оттока сельского населения является наиболее болезненной для социально-экономического развития страны. Украина является достаточно неоднородной страной как с точки зрения географических условий, так и в плане социально-экономического развития. Рабочая сила является особым фактором производства, потому что без нее экономическая деятельность невозможна. Также инвестиционная привлекательность региона зависит не только от наличия и численности населения, но и от особенностей его размещения и качества рабочей силы. Кроме этого, важными являются также состояние рынка труда, в частности наличие избытка или дефицита рабочей силы.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, регион, региональные асимметрии, региональные сравнения, уровень занятости.

THE LABOUR RESOURCES OF UKRAINE: INTERREGIONAL ASYMMETRY

I. Irtysheva
I. Dubinskaya

Abstract. *The article presents a thorough study of interregional asymmetries in the formation of labor resources of Ukraine. It is determined that a necessary condition for a statistical examination of the labor resources is the understanding of the essence of the studied process, knowledge of laws of development and characteristics of the specific situation. It is proved that some peculiarities of the productive forces cause the unevenness of the population distribution. There analyzed the number and density of population of regions in Ukraine for the period of up to 2015. It is noticed that the problem of outflow of the rural population is the most painful for the socio-economic development of the country. Ukraine is a very diverse country both from the point of view of its geographical conditions and in terms of the socio-economic development. Labor force is a special factor of production because economic activity is impossible without it. The investment attractiveness of the region depends not only on the presence and size of the population, but also on the characteristics of its distribution and the quality of the labour force. In addition, the state of the labour market, in particular the presence of excess or shortage of labour force, are also important.*

Keywords: *labor resources, region, regional asymmetries, interregional comparison, level of employment.*

Постановка проблеми. Соціально-економічні та політичні явища, пов'язані з процесами сучасних реформ і євроінтеграційних намірів України, потягнули за собою певні проблеми із використанням трудового потенціалу країни, а саме зростання безробіття, зниження реальної заробітної плати, відтік трудових ресурсів за кордон, посилення структурних і міжрегіональних асиметрій зайнятості, зниження якості трудових ресурсів тощо. Це все призводить до поглиблення кризових явищ в Україні.

Скорочення обсягів виробництва за окремими галузями промисловості та заміна ручної праці машинами викликають зменшення попиту на робочу силу і зростання безробіття, а отже, зниження рівня життя населення, зростання відхилень між рівнем доходів і посилення диспропорцій у відтворенні робочої сили. Поряд із потребою ринку праці у фахівцях робітничих професій спостерігається стійке зростання чисельності безробітних випускників вишів, частина з яких позбавлена можливості працевлаштування за спеціальністю після завершення навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дослідження формування та функціонування трудових ресурсів на національному та регіональному рівнях присвячені роботи багатьох вітчизняних учених, серед яких слід зазначити таких як: З. Варналій, М. Долішній, О. Красносова, В. Колчков, Е. Лібанова, М. Усков та ін. Але, незважаючи на їх значний внесок в окремі аспекти цього напряму дослідження, проблеми асиметрії трудових ресурсів на регіональному рівні залишаються недостатньо дослідженими.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження стало дослідження міжрегіональних асиметрій формування трудових ресурсів України.

Виклад основного матеріалу. Демографічний аспект категорії «трудові ресурси» відображає залежність цих ресурсів від відтворення населення та враховує такі характеристики, як стать, вік, сімейний стан, розселення, міграція. Соціологічний аспект трудових ресурсів пов'язаний, насамперед, із вивченням конкретних явищ і процесів, що відбуваються у виробничій діяльності, поведінкових і мотиваційних факторах. Необхідною умовою статистичного вивчення трудових ресурсів є розуміння сутності досліджуваного процесу, знання законів розвитку й особливостей конкретної обстановки. Як економічна категорія трудові ресурси виражають економічні відносини з формування, розподілу та використання працездатного населення в суспільному виробництві та інших сферах людської діяльності [1].

Поняття «асиметрія» якнайкраще відповідає сьогоднішнім умовам розвитку регіонів України [2, с. 52]. Термін «асиметрія» більш повно висвітлює сутність різноманітних соціально-економічних процесів, динаміку та щільність розміщення трудових ресурсів на певних територіях під впливом різних місцевих чинників, які мають деякі особливості [3, с. 14].

Один з найбільш авторитетних вітчизняних дослідників регіональних проблем та регіонального розвитку Долішній М. І. розглядає територіальну асиметрію як складне економічне явище, результатом якого є деформація структури економіки [4].

Заслуговує на увагу трактування асиметрії як особливості будови, структури певної системи на визначеному рівні, яка не відповідає умовам наявності певних закономірностей, що полягають у повторенні чи подібності того чи іншого явища, поняття, процесу, ознаки, властивості, якості тощо [5].

Цікавою є позиція Варналій З. С., яка розглядає асиметрію як «процес, що відображає деградацію територіальної системи, посилення якого обумовлює виникнення регіональних ризиків і утворення депресивних територій. У цьому зв'язку доцільним є виявлення основних чинників, що зумовлюють по-

рушення рівноваги в розвитку економічної системи, що дозволить гармонізувати соціально-еколого-економічний розвиток території» [6].

Шубна О. В. доводить, що «під просторовою асиметрією розміщення трудових ресурсів регіонів України необхідно розуміти сформовану в результаті існуючих розходжень у регіональній структурі й взаємодії елементів природного, соціального й міграційного відтворення населення концентрацію значної кількості трудових ресурсів на території одних регіонів країни й одночасно низький ступінь їхньої концентрації в інших регіонах» [7, с. 337].

Трудові ресурси якості демо економічний фактор впливають на розміщення й розвиток продуктивних сил. Цей фактор включає загальну кількість населення, його структуру, режим відтворення й територіальні особливості його розміщення; кількість трудових ресурсів, їхній територіально-галузевий розподіл і якісні характеристики; кількість робочої сили, основні форми їхньої зайнятості, рівень зареєстрованого й прихованого безробіття; мобільність робочої сили й форми її економічного впливу. Особливості розміщення продуктивних сил спричиняють нерівномірність розміщення населення. Кількість і щільність населення регіонів України в період в 2015 р. показано на рис. 1.

Рис. 1. Щільність населення регіонів України в 2015 році

Найбільш заселеними регіонами України (із щільністю населення більш ніж 100 осіб / км²) є Донецька, Дніпропетровська, Львівська й Чернівецька області. У свою чергу, найменша щільність населення (менш ніж 50 осіб / км²) характерна для Чернігівської, Херсонської, Кіровоградської, Сумської, Миколаївської й Житомирської областей. Поряд з нерівномірністю розміщення відбувається щорічне скорочення кількості як всього населення України, так і населення працездатного віку.

Цей факт свідчить про те, що протягом останніх років значно ускладнилася демографічна ситуація, що стало серйозною перешкодою на шляху соціально-економічного розвитку України.

Найбільш високі темпи зниження кількості населення відзначені на території Чернігівської (на 12,1 %), Кіровоградської (на 11,3 %), Сумської (на 11,0 %), Луганської (на 10,8 %) і Полтавської (на 9,2 %) областей. Тільки в Закарпатській, Рівненській областях кількість населення практично не змінилася. Збільшення кількості населення за аналізований період спостерігалось тільки в м. Києві. Відбуваються певні зміни і в співвідношенні міського та сільського населення по різних регіонах України (рис. 2).

Так, у 2001 році в Україні в міській місцевості проживало 67,3 % населення. Найбільш висока частка міського населення в населенні регіону була властива для Донецької (90,1 %), Луганської (83,5 %), Кіровоградської (86,2 %) і Харківської (78,6 %) областей. У свою чергу, у 6 областях України: Вінницькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Полтавській, Тернопільській і Чернівецькій – частка міського населення становить менше ніж 50 % від населення області. Майже через 15 років, як видно з рис. 3, у 2016 р.

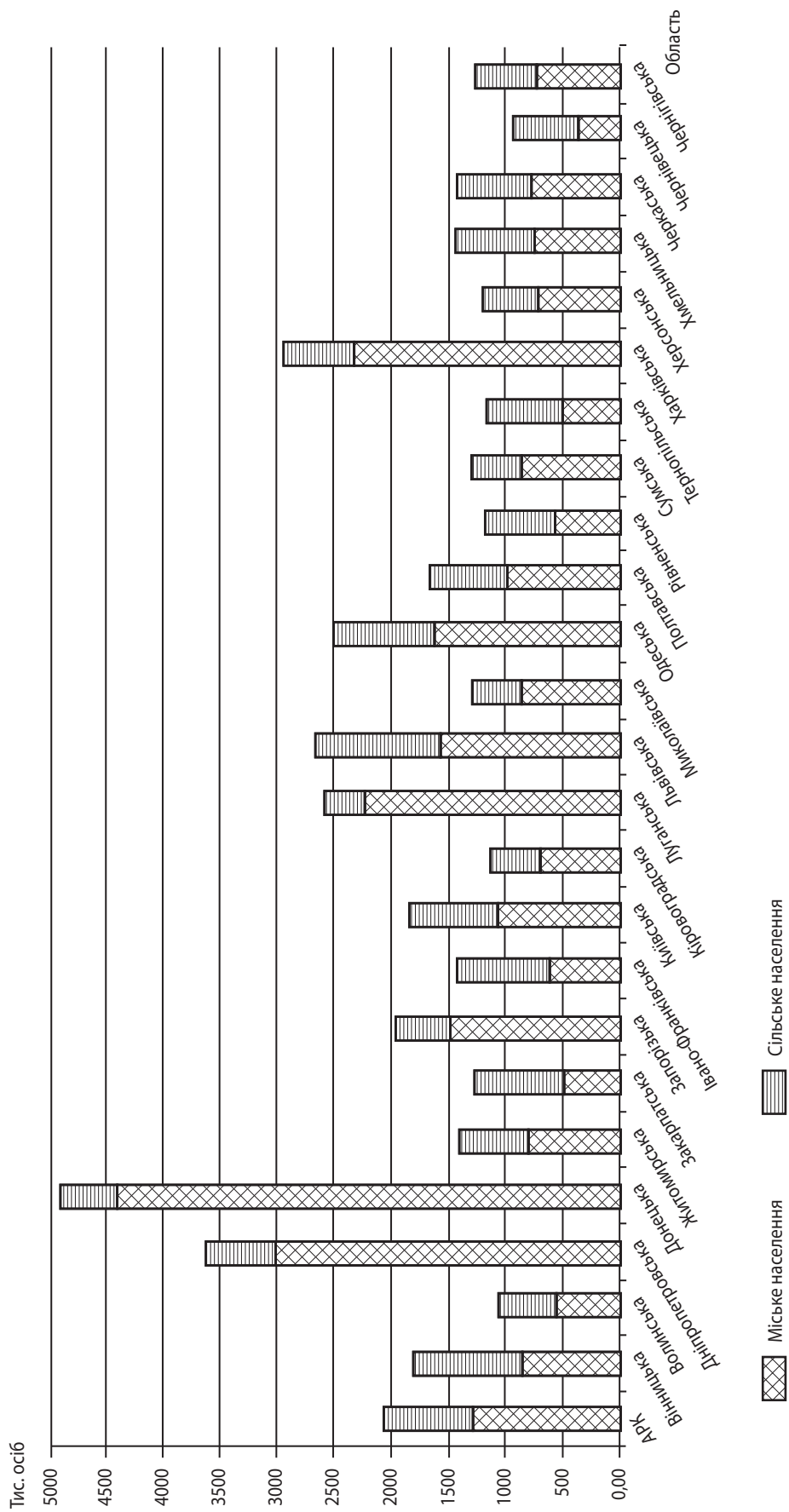

Рис. 2. Кількість населення, що проживало в міській і сільській місцевостях у регіонах України у 2001 р.

порівняно з 2001 р. спостерігається зменшення загальної кількості населення міст на 4,4 %, сільського населення – на 9,6 %. На території окремих регіонів зазначені процеси відбуваються нерівномірно. Особливо інтенсивне скорочення кількості сільського населення відзначено в Чернігівській (на 20,7 %), Сумській (на 16,8 %), Київській (на 14,6 %) і Кіровоградській (на 14,3 %) областях.

Кількість населення значною мірою зменшується в результаті міграції, головним чином до міст, що негативно впливає на статевовікову структуру сільського населення, на стан трудового потенціалу села. Проблема відтоку сільського населення є найбільш болючою для соціально-економічного розвитку країни. Це зумовлено й обмеженістю можливостей заробітку, дуже низьким рівнем розвитку об'єктів соціокультурної сфери, житлово-комунального господарства. Запорукою відродження та подальшого розвитку всіх складових соціальної інфраструктури села може стати лише акумуляція ресурсів органів виконавчої влади і сільськогосподарських підприємств із метою вирішення соціально-економічних проблем громади. В основу концепції соціальних перетворень на селі необхідно закласти принцип забезпечення гідного рівня та якості життя селян [8].

За даними Державної служби статистики щодо вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності середньомісячна кількість економічно активного населення віком 15–70 років у 2015 р. становила 18,1 млн осіб, з них 17,4 млн осіб (96,1%) були у працездатному віці. Із зазначеної кількості громадян віком 15–70 років 16,4 млн осіб, або 90,9 %, були зайняті економічною діяльністю, а решта – 1,7 млн осіб, відповідно до методології Міжнародної організації праці, класифікувалися як безробітні [9].

Рівень економічної активності населення віком 15–70 років становив у 2015 р. – 62,4 %, у працездатному віці – 71,5 %. Рівень економічної активності населення за віковими групами у 2015 році наведено на рис. 4.

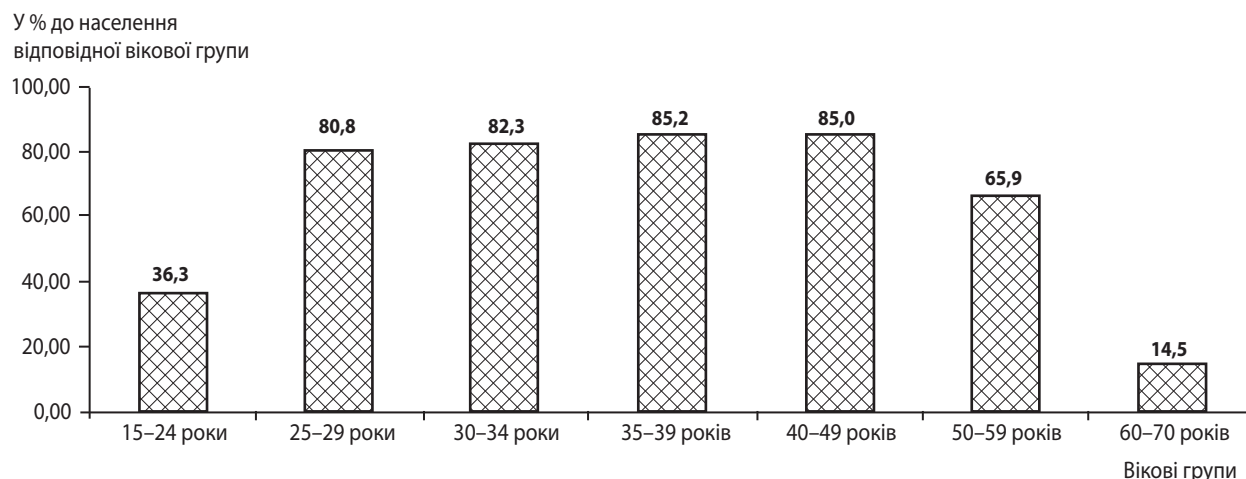

Рис. 4. Рівень економічної активності населення за віковими групами за 2015 р. [9]

Кількість зайнятого населення віком 15–70 років у 2015 р. становила 16,4 млн осіб, з нього у працездатному віці – 15,7 млн, або 95,7 %. Зайнятість означає не тільки роботу за заробітну плату (за наймом), але також і зарди одержання прибутку чи сімейного доходу на власному підприємстві, включаючи виробництво в особистому селянському господарстві, з метою ринкової реалізації виробленої продукції. До складу зайнятого населення не включаються особи, які виконують неоплачувану громадську чи добровільну роботу, та особи, які виконують тільки домашні обов'язки. Громадська добровільна діяльність не є економічним видом діяльності і має три визначальні риси: а) не повинна оплачуватись; б) виконується за власним бажанням, без примусу, на відміну, наприклад, від строкової військової служби; в) виконується для організації, громади чи особи, з якою відсутні родинні зв'язки, поза власним домашнім господарством [9]. Графічно рівень зайнятого населення у віці 15–70 років за статусом зайнятості та місцевістю наведено на рис. 5.

У рамках концепції робочої сили зайнятості надається перевага перед будь-яким іншим видом економічної активності / неактивності. Рівень зайнятості розраховується як відношення (у відсотках) кількості зайнятого населення віком 15–70 років до всього населення зазначеного віку чи населення відповідної соціально-демографічної групи. Рівень зайнятості населення віком 15–70 років за 2015 р. становив 56,7 %, а у населення працездатного віку – 64,7 %.

Рис. 5. Зайняте населення у віці 15–70 років за статусом зайнятості та місцевістю у % до зайнятого населення відповідного статусу за 2015 р.

Найвищий рівень цього показника спостерігався серед осіб віком 35–49 років, а найнижчий – у молоді віком 15–24 років та осіб віком 60–70 років. У структурі зайнятого населення за професійними групами найбільшу частку склали особи, які працювали у найпростіших професіях (18,4 %), професіонали (17,7 %) та працівники сфери торгівлі та послуг (16,4 %). Рівень зайнятості населення за віковими групами у % до населення відповідної вікової групи наведено на рис. 6.

У % до населення відповідної вікової групи

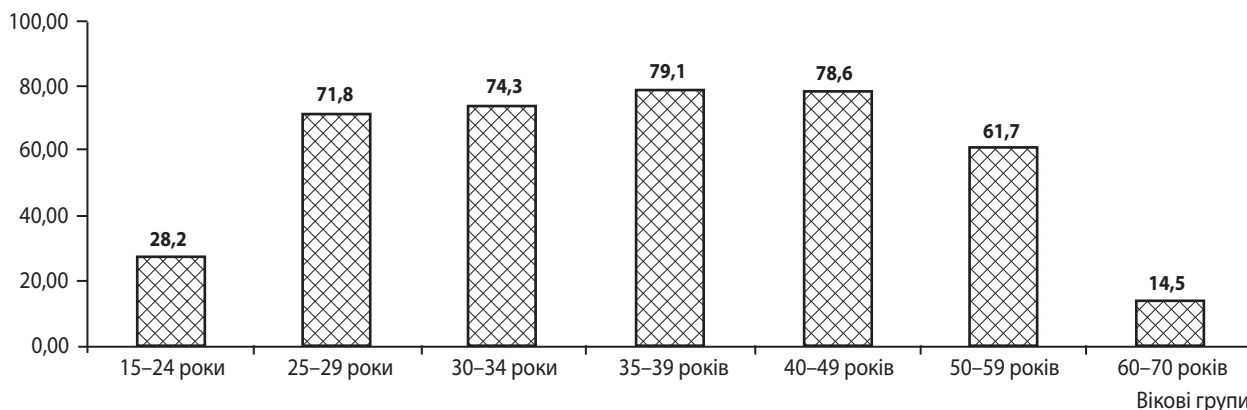

Рис. 6. Рівень зайнятості населення за віковими групами у % до населення відповідної вікової групи за 2015 р.

Серед загальної кількості зайнятих осіб кожний шостий працював у промисловості або у торгівлі, сьомий – у сільському господарстві. В умовах ринкової економіки поширюється неформальна зайнятість населення, яка охоплює усі неформальні робочі місця як у неформальному, так і офіційному (формальному) секторах економіки.

У 2015 р. кількість неформально зайнятого населення становила 4,3 млн, або 26,2 %, від усього зайнятого населення. Зазвичай неформальна зайнятість притаманна населенню окремих соціально-економічних груп. Так, неформальні трудові відносини переважали у секторі самостійної зайнятості, де частка населення, що працювало на неформальних робочих місцях, становила 73,2 %, а серед працюючих за наймом таких осіб було 17,3 %. Більше половини неформально зайнятих осіб (50,8 %) були мешканцями сільської місцевості. Також чоловіки порівняно з жінками були більш схильні працювати неформально (58,8 %).

Аналіз неформальної зайнятості у розрізі вікових груп свідчить, що найвищий її рівень характерний для осіб у віці 15–24 роки (36,1 %) та у віці 60–70 років (37,2 %). Зазначені категорії населення вразливі та соціально незахищені в сучасних умовах господарювання. Поширення неформальної зайнятості серед осіб пенсійного віку насамперед спричинене низьким рівнем пенсійного забезпечення, що спонукає їх до пошуку неформальних джерел отримання додаткових засобів існування.

У більшості випадків молодіжний характер неформальної зайнятості проявляється в додатковому заробітку під час здобуття освіти. У 2015 р. серед неформально зайнятого населення понад дві третини

(67,5 %) складали особи, які мали професійно-технічну та повну загальну середню освіту, а серед офіційно зайнятого населення переважали особи з вищою освітою (включаючи повну, базову та неповну вищу освіту) (61,8 %).

Серед неформально зайнятих осіб більш як третина (38,6 %) осіб працювала у сільському, лісовому та рибному господарстві. Іншими поширеними видами економічної діяльності населення цієї категорії є оптова та роздрібна торгівля (22,1 %) та будівництво (16,1 %).

Виключно важливою соціально-економічною категорією є рівень безробіття, що розраховується як відношення (у відсотках) кількості безробітних певної вікової групи до економічно активного населення (робочої сили) відповідного віку або відповідної соціально-демографічної групи.

Кількість безробітних (за методологією МОП) у віці 15–70 років у 2015 р. становила 1,7 млн осіб, з них майже дві третини складали мешканці міських поселень (1,1 млн осіб). Із загальної кількості безробітних 1,3 млн осіб, або 77,8 %, раніше працювали, а інші 0,4 млн. шукали роботу вперше та не мали досвіду роботи. До останньої категорії здебільшого належала молодь, яка була непрацевлаштована після закінчення навчальних закладів. Так, серед таких безробітних у 2015р., частка осіб віком 15–24 роки складала 68,9%, а у віці 25–29 років – 18,1 %. Більшість безробітних шукали роботу самостійно (72,5 %), а решта зверталася за допомогою до державної служби зайнятості.

Рівень безробіття населення працездатного віку (за методологією МОП) у 3,5 разу перевищував рівень зареєстрованого безробіття, розрахованого щодо економічно активного населення працездатного віку (у жінок – у 2,5 разу, чоловіків – у 5,2 разу, міських поселеннях – у 3,9 разу, сільській місцевості – у 3,1 разу) (рис. 7).

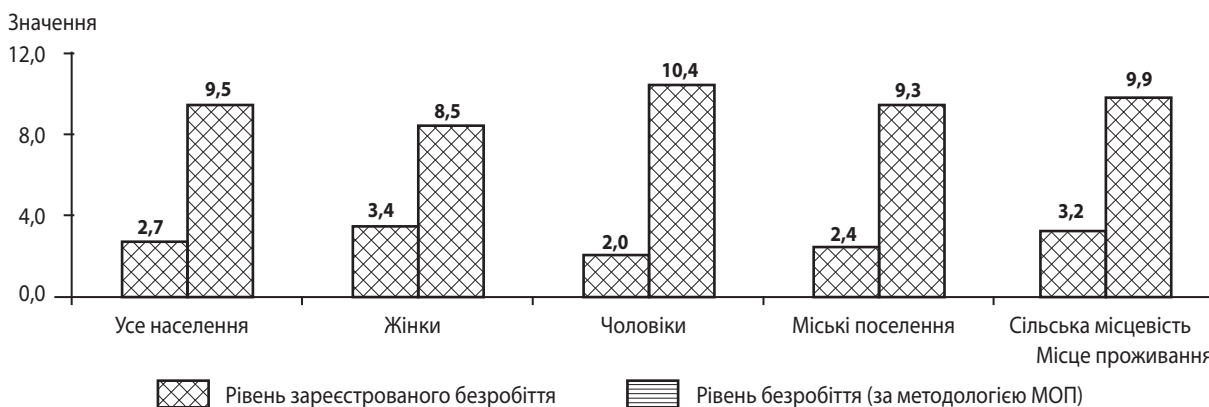

Рис. 7. Безробіття серед економічно активного населення працездатного віку за статтю та місцем проживання у % до економічно активного населення працездатного віку за 2015 р. [9]

У структурі безробітних за тривалістю пошуку роботи значно скоротилася частка осіб, які шукали роботу до 3 місяців (на 11,3 в.п.). Водночас удвічі збільшилась питома вага довготривалих безробітних (тих, що шукали роботу 12 місяців і більше). Внаслідок цього зросла середня тривалість безробіття (за методологією МОП) з 5 місяців у 2014 р. до 7 місяців у 2015 р.

Сьогодні люди живуть довше, більша кількість дітей ходить у школу і більше людей мають доступ до чистої води і базових санітарно-гігієнічних умов. Цей прогрес йде пліч-о-пліч з підвищенням прибутків, що сприяє формуванню самого високого рівня життя в історії людства. Сьогодні цифрова революція сполучає людей з різних шарів суспільства і різних країн. Не менш важливо і те, що процеси політичного розвитку дають можливість більшій кількості людей, чим будь-коли, жити при демократичному устрої. Все це важливі аспекти людського розвитку [10, с. 452].

Ринок праці України характеризується плинністю робочої сили, низькою оплатою праці, малою продуктивністю працюючих, недостатністю вільних робочих місць і низьким рівнем використання трудових ресурсів. Причини недостатнього використання трудових ресурсів у країні пов'язані з такими чинниками:

- орушено пропорцію між попитом і пропозицією ринку праці, що призвело до зростання безробіття (молодь 1980-х рр. народження, коли приріст населення був більшим, тепер досягла трудового віку і вийшла на ринок праці);
- одна з причин безробіття молоді – оволодіння професією незатребуваною ринком праці;
- у зв'язку зі структурними змінами з'явилася тенденція до зниження рівня зайнятості населення. Часто відбуваються структурні зміни, що призводять до зростання кількості звільнень з роботи;
- однією з основних причин зростання безробіття є низька вартість робочої сили або низька оплата праці;

- до лав безробітних витісняються люди без певних професій, малоосвічені та неактивні;
- ще однією причиною безробіття є інтенсивна внутрішня міграція населення.

Висновки. Підсумовуючи проведені дослідження, слід зазначити, що Україна є досить неоднорідною країною, як з точки зору географічних умов, так і в плані соціально-економічного розвитку. Така географічна та соціально-економічна різноманітність свідчить про значний потенціал областей, оскільки дозволяє запропонувати різноманітні «пакети» інвестиційних умов, якими може скористатись широке коло потенційних інвесторів, адже кожний інвестор орієнтується на цілком конкретні характеристики територій, які для нього є визначальними.

Робоча сила є особливим фактором виробництва, тому що без неї економічна діяльність неможлива. Проте інвестиційна привабливість регіону залежить не лише від наявності та чисельності населення, але й від особливостей його розміщення та якості робочої сили. Крім цього, важливими є також стан ринку праці, зокрема наявність надлишку чи дефіциту робочої сили.

Література: 1. Яроцький В. І. Економіко-статистичне дослідження трудових ресурсів України. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2011-4/doc/2/21.pdf>. 2. Красноносова О. М., Ермоленко О. О. Теоретичні аспекти формування просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів в економіці регіону. *Бізнес Інформ*. 2013. № 1. С. 52–56. 3. Колчков В. А. Соціально-економічні асиметрії регіонального розвитку України (сутність і шляхи подолання). *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2012. № 1 (13). С. 12–18. 4. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі XX–XXI століть: нові пріоритети. Київ: Наук. думка, 2006. 511 с. 5. Усков М. О. Методологічні засади ідентифікації асиметрії соціально-економічного розвитку регіонів: статистична складова. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Серія: Економічні науки. 2007. Вип. 12, ч. 1. С. 299–303. 6. Варналій З. С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: [монографія]. Київ: НІСД, 2007. 765 с. 7. Шубна О. В. Асиметрія регіональної структури розміщення трудових ресурсів України. *Научний вестник ДГМА*. 2011. № 2 (8Е). С. 336–341. 8. Іртищева І. О., Стройко Т. В. Концептуальні основи відродження соціальної інфраструктури агропродовольчої сфери на засадах сталого розвитку // Економіка природокористування і охорони довкілля. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. 248 с. С. 22–28. 9. Економічна активність населення України, 2015: статист. зб. // Державна служба статистики України: офіц. сайт URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/rp/rp_reg/reg_u/ean_2015u.html. 10. Acemoglu D. Introduction to Modern Economic Growth. Princeton: Princeton University Press, 2009. 750 p.

References: 1. Yarotskyj V. I. Ekonomiko-statystychnе doslidzhennia trudovykh resursiv Ukrainy. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2011-4/doc/2/21.pdf>. 2. Krasnonosova O. M., Yermolenko O. O. *Teoretychni aspekty formuvannia prostorovoї asymetriї rozmishchennia trudovykh resursiv v ekonomitsi rehionu* [Theoretical Aspects of Forming of Spatial Asymmetry of Placing of Labour Resources in the Economy of the Region]. *Biznes Inform*. 2013. No. 1. P. 52–56. 3. Kolchkov V. A. *Sotsialno-ekonomichni asymetriї rehionalnoho rozvytku Ukrainy (sutnist i shliakhy podolannia)* [Socio-Economic Asymmetries of Regional Development of Ukraine (The Essence and Ways of Overcoming)]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy*. 2012. No. 1 (13). P. 12–18. 4. Dolishnii M. I. *Rehionalna polityka na rubezhi XX–XXI stolit: novi priorytety*. Kyiv: Nauk. dumka, 2006. 511 p. 5. Uskov M. O. *Metodolohichni zasady identyfikatsii asymetriї sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv: statystychna skladova* [Methodological Bases of Identification of Asymmetry of Socio-Economic Development of Regions: Statistical Component]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*. 2007. Issue 12, Vol. 1. P. 299–303. 6. Varnalii Z. S. *Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorytety: monohrafiia* [State Regional Policy of Ukraine: Features and Strategic Priorities: monograph]. Kyiv: NISD, 2007. 765 p. 7. Shubna O. V. *Asymetriia rehionalnoi struktury rozmishchennia trudovykh resursiv Ukrainy* [Asymmetry of the Regional Structure of Placing of Labour Resources of Ukraine]. *Nauchnyy vestnyk DHMA*. 2011. No. 2 (8E). P. 336–341. 8. Irtysheva I. O., Stroyko T. V. *Kontseptualni osnovy vidrodzhennia sotsialnoi infrastruktury ahroprodovolchoї sfery na zasadakh staloho rozvytku* [The Conceptual Basis for the Revival of Social Infrastructure in the Agricultural Sector on the Principles of Sustainable Development] // *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dokillia*. Kyiv: DU IEPSSR NAN Ukrainy, 2013. 248 p. P. 22–28. 9. *Ekonomichna aktyvnist naseleennia Ukrainy, 2015: statyst. zb.* // *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofits. sayt* URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/rp/rp_reg/reg_u/ean_2015u.html. 10. Acemoglu D. Introduction to Modern Economic Growth. Princeton: Princeton University Press, 2009. 750 p.

Інформація про авторів

Іртищева Інна Олександрівна – д-р економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Національного університету кораблебудування імені адм. Макарова (проспект Героїв Сталінграду, 9, м. Миколаїв, 54025, Україна; e-mail: innaxl@mail.ru).

Дубинська Ірина Іванівна – аспірант кафедри менеджменту Міжнародного університету бізнесу і права (вулиця 49-ї Гвардійської Дивізії, 37, м. Херсон, Херсонська, обл., 73000, Україна).

Інформація об авторах

Іртышчева Інна Александровна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджмента Національного університета кораблебудування імені адм. Макарова (проспект Героев Сталинграда, 9, г. Николаев, 54025, Україна; e-mail: innaxl@mail.ru).

Дубинская Ірина Івановна – аспірант кафедри менеджмента Міжнародного університету бізнесу і права (вулиця 49-й Гвардейської Дивізії, 37, г. Херсон, Херсонська, обл., 73000, Україна).

Information about the authors

I. Irtyshcheva — Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of Department of Management of the Admiral Makarov National University of Shipbuilding (9 Heroiv Stalingradu Ave., Mykolayiv, 54025, Ukraine; e-mail: innaxl@mail.ru).

I. Dubinskaya — Postgraduate Student of Department of Management of University of International Business and Law (37 49-Gvardeyskoy Diviziy St., Kherson, Kherson region, 730000, Ukraine).

Стаття надійшла до ред.
05.08.2016 р

JEL Classification: E24; J21; J64; J65

УДК 331.56(477+4)

ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ ТА БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

**Зайцева І. С.
Задорожко Г. Р.**

Анотація. Виявлено та розглянуто актуальні проблеми сучасного розвитку ринку праці України та країн Європейського Союзу. Проаналізовано проблеми тіньової зайнятості та прихованого безробіття в Україні, зміни показника рівня безробіття в Україні та країнах Європейського Союзу починаючи з 2007 р. по 2015 р. Також розкрито такі поняття, як «зайнятість» і «безробіття», згідно з Законом України «Про зайнятість населення» виявлено осіб, які належать до зайнятого населення, та осіб, які вважаються безробітними. У результаті здійснених досліджень на основі аналізу статистичних даних побудовано графіки, які відображають зміну показника рівня безробіття України, Німеччини, Польщі, Греції, Австрії залежно від року. Практичне значення здійснених у статті досліджень полягає у тому, щоб, спираючись на досвід країн-учасниць Європейського Союзу, визначити перспективні напрямки підвищення ефективності зайнятості в Україні.

Ключові слова: зайнятість, безробіття, рівень безробіття, прожитковий мінімум, допомога по безробіттю.

ПРОБЛЕМЫ ЗАНЯТОСТИ И БЕЗРАБОТИЦЫ В УКРАИНЕ И СТРАНАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗАУ

**Зайцева И. С.
Задорожко А. Р.**

Аннотация. Вывявлены и рассмотрены актуальные проблемы современного развития рынка труда Украины и стран Европейского Союза. Проанализированы проблемы теневой занятости и скрытой безработицы в Украине, изменения показателя уровня безработицы в Украине и странах Европейского Союза. Также раскрыты такие понятия, как занятость и безработица, согласно Закону Украины «О занятости населения» выявлены лица, принадлежащие к занятому населению, и лица, которые считаются безработными. В результате проведенных исследований на основе анализа статистических данных построены графики, отражающие изменение показателя уровня безработицы Украины, Германии, Польши, Греции, Австрии в зависимости от года. Практическое значение осуществленных в статье исследований заключается в том, чтобы, опираясь на опыт стран-участниц Европейского Союза, определить перспективные направления повышения эффективности занятости в Украине.

© Зайцева І. С., Задорожко Г. Р., 2016

Ключевые слова: занятость, безработица, уровень безработицы, прожиточный минимум, пособие по безработице.

THE PROBLEMS OF EMPLOYMENT AND UNEMPLOYMENT IN UKRAINE AND COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

I. Zaitseva, H. Zadorozhko

Abstract. *The article reveals and considers the actual problems of the current development of the labor market in Ukraine and countries of the European Union. The problems of shadow employment and hidden unemployment in Ukraine, changes in the unemployment rate in Ukraine and countries of the European Union between 2007 and 2015 have been analyzed. Also in the article the essence of such concepts as employment and unemployment is disclosed and, according to the Law of Ukraine «On Employment», persons belonging to the employed population and persons considered unemployed are identified. As a result of the conducted studies, on the basis of the statistical data analysis the graphs reflecting the change in the unemployment rate in Ukraine, Germany, Poland, Greece, Austria depending on the year have been built. The practical value of the research presented in the article is in identification of promising directions for increasing the efficiency of employment in Ukraine on the basis of the experience of member countries of the European Union.*

Keywords: *employment, unemployment, unemployment rate, subsistence minimum, unemployment compensation.*

Надзвичайно актуальним є дослідження проблем зайнятості та безробіття в сучасних умовах в Україні та країнах Європейського Союзу. Оскільки в перспективі Україна планує увійти до складу Європейського Союзу, досвід країн-учасниць цього об'єднання у сфері регулювання ринку праці є особливо важливим для нашої держави. Проблеми зайнятості та безробіття у своїх працях досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: Д. Богиня, О. Пазюк, Е. Тоффлер, М. Кастельс.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як в Україні, так і в країнах Європейського Союзу існують невирішені проблеми зайнятості та безробіття: люди, які мають вищу освіту та бажання працювати, не можуть знайти роботу за спеціальністю, роботу, яка б дозволила їм гідно існувати, тобто харчуватися, мати житло, утримувати родину, розвиватися.

Метою статті є дослідження проблем зайнятості та безробіття в Україні та країнах Європейського Союзу.

Досягнення високого рівня зайнятості є ключовою метою макроекономічної політики держави. Зазвичай під поняттям «зайнятість» розуміється діяльність працездатних (економічно активних) громадян у системі народного господарства з метою отримання трудового доходу (заробітної плати) та задоволення особистих потреб, що не суперечить законодавству країни [1, с. 398]. Безробіття являє собою складне багатоаспектне явище, коли частина активного працездатного населення не може знайти роботу [2, с. 640].

До зайнятого населення згідно з Законом України «Про зайнятість населення» належать особи, які працюють за наймом на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством. Також до зайнятого населення належать особи, які забезпечують себе роботою самостійно (у тому числі члени особистих селянських господарств), проходять військову чи альтернативну (невійськову) службу, на законних підставах працюють за кордоном та які мають доходи від такої зайнятості. Особи, що навчаються за денною формою у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах і поєднують навчання з роботою, належать до зайнятого населення. Безробітними вважаються працездатні громадяни у працездатному віці, які через незалежні від них причини не мають заробітку і трудового доходу, зареєстровані у Державній службі зайнятості як особи, що шукають роботу. Вони спроможні і готові працювати, але не отримують від служби зайнятості належної роботи, тобто роботи, яка відповідає їх професійній підготовці, стажу, досвіду та ін. [3].

Світова фінансова криза (2008 р.) завдала значної шкоди економіці України. Найбільшого скорочення зайнятості на початку кризи зазнали такі сектори, як промисловість та будівництво. Якщо проаналізувати статистичні дані, то рівень безробіття в Україні у 2007–2008 рр. складав 6,9 %, а вже у 2009 р. – 9,6 % [4–6]. Тобто рівень безробіття за рік збільшився на 2,7 %, але свого максимального значення за останні 9 років показник досяг у 2014 р., він склав 9,7 %.

Аналіз даних графіка (рис. 1) свідчить про те, що з 2009 р. по 2013 р. спостерігається певне зменшення показника рівня безробіття в Україні з 9,6 % до 7,7 %, але така позитивна тенденція є дуже далекою від реальності, тому що в Україні існує багато проблем щодо статистики безробіття, які не дозволяють оцінити реальний стан безробіття в Україні. Наприклад, неможливо врахувати осіб, які втратили надію отримати робоче місце і не стоять на обліку в службі зайнятості, також статистика не враховує

часткову зайнятість, тобто тих, хто примусово знаходиться у відпустках із ініціативи керівництва, вважаються зайнятими, крім того, велика кількість працівників працює без офіційного оформлення, тому майже неможливо перевірити тих, хто отримує виплати по безробіттю і у той же час задіяні у тіньовій економіці.

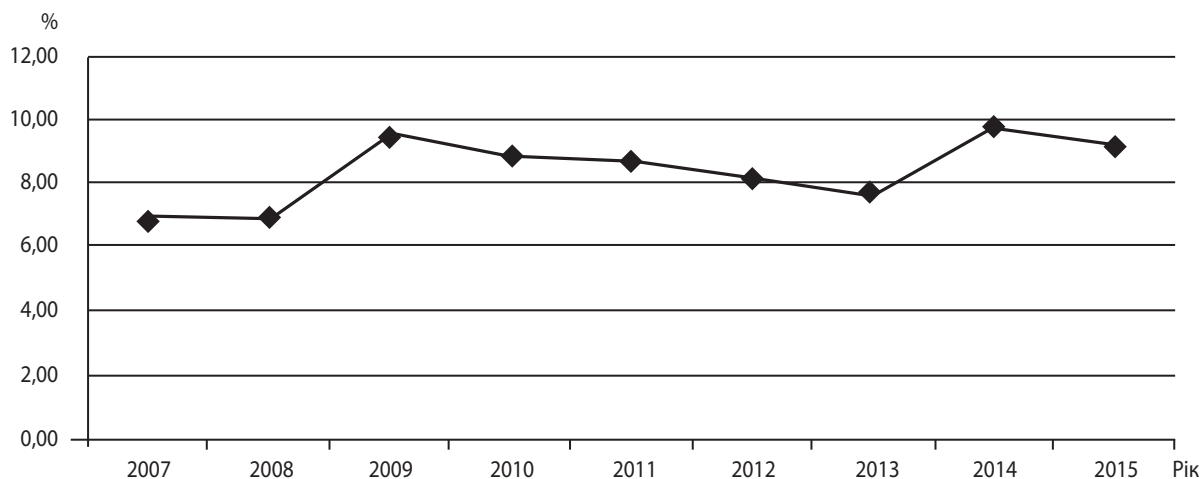

Рис. 1. Рівень безробіття в Україні з 2007 р. по 2015 р.

Допомога держави безробітним, які зареєстровані в центрах зайнятості на кінець 2015 р., складала 1102,40 грн на одну особу, у той час як прожитковий мінімум складав 1330 грн.

Країни Європейського Союзу не є виключенням, там також існують проблеми зайнятості та безробіття. Їх можна розглянути на прикладі декількох країн. Почнемо з Німеччини. Порівняно з іншими країнами Європи Німеччина вважається найбільш розвинутою країною. Рівень безробіття за останні чотири роки не перевищував семи відсотків, на 2015 р. він склав 6,4 %, в той час рівень безробіття в Україні на 2015 р. склав 9,6 %. Зайнятість населення у віці від 15 до 64 років складає 73 %. Цей показник набагато вище за середні показники європейських країн.

Безробіття в Німеччині має свої особливості. Наприклад, високоосвічені мешканці країни найбільш затребувані на ринку праці, 88 % таких громадян зайняті працею. А ті особи, які мають тільки середню освіту, користуються меншим попитом на ринку праці, з них тільки 46 % працевлаштовані.

Проаналізувавши графік (рис. 2), можна побачити, що рівень безробіття починаючи з 2007 р. по 2015 р. зменшується. Якщо порівнювати 2007 р. та 2015 р., то в 2007 р. показник склав 9 %, а у 2015 р. — 6,4 %. Отже, можна побачити, що показник рівня безробіття зменшився на 2,6 % [7–9].

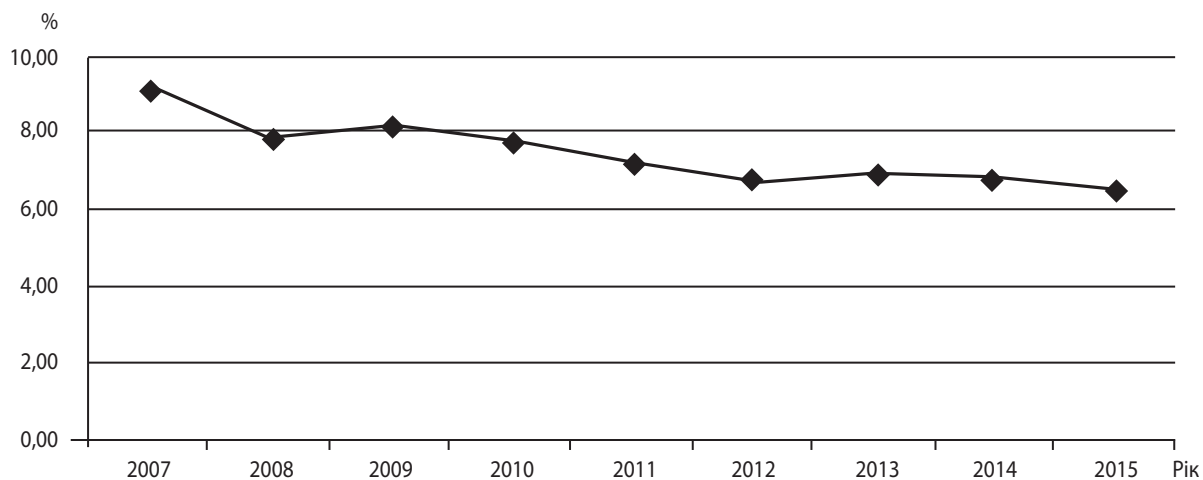

Рис. 2. Рівень безробіття в Німеччині з 2007 р. по 2015 р.

Допомога держави по безробіттю на 2015 рік у Східній Німеччині склала 1940 євро, а в Західній Німеччині – 2200 євро на одну особу, в той час як прожитковий мінімум склав 700 євро. Але держава надає допомогу тільки півтора року. В тому випадку, якщо громадянин за цей час не знайшов роботу, держава все одно надає підтримку, але сума виплат не перевищує 400 євро.

Розглянемо проблему зайнятості та безробіття в Польщі. Серед людей від 15 до 64 років рівень зайнятості складає приблизно 60 %. Громадяни, які мають вищу освіту, затребувані на ринку праці, 83 % з них працевлаштовуються і тільки 24 % осіб, які не мають вищої освіти, знаходять роботу. Рівень зайнятості серед жінок в Польщі складає 53 %, в той час як у Європі в цілому – 60 %.

За даними Центрального статистичного управління, рівень безробіття в Польщі на 2015 р. склав 8,9 % – це найнижчий показник із 2013 р. За останні 9 років найбільший рівень безробіття зафіксували у 2007 р., він склав 13,8 % (рис. 3) [10–12].

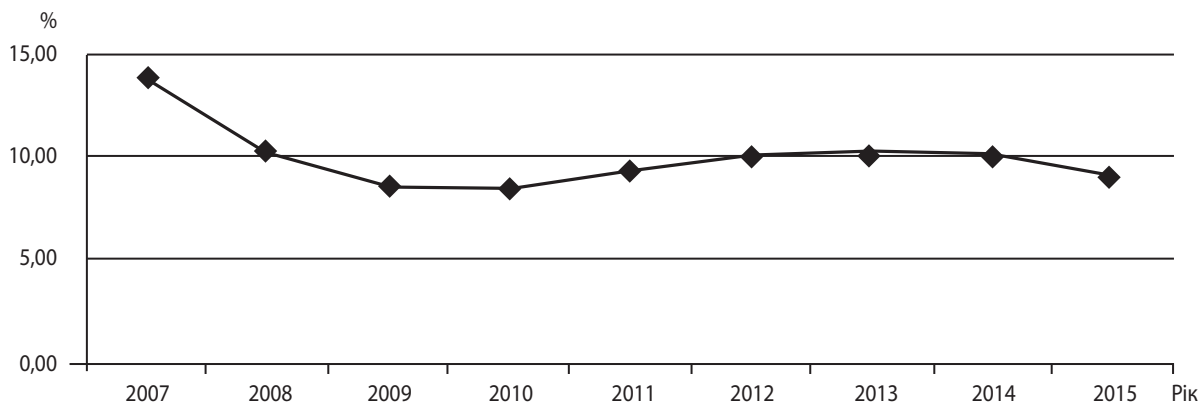

Рис. 3. Рівень безробіття в Польщі з 2007 р. по 2015 р.

Допомога по безробіттю у Польщі – одна з найменших порівняно з іншими країнами Європейського Союзу і становить приблизно 200 доларів, у той час як прожитковий мінімум – 440 доларів. Тобто ми бачимо, що прожити в Польщі на допомогу по безробіттю майже неможливо.

У Греції тільки половина працездатного населення має оплачувану роботу. На відміну від інших країн Європейського Союзу, в Греції мають роботу 60 % населення з вищою освітою і 23 % – з середньою освітою. Це свідчить про те, що проблема безробіття стосується як кваліфікованих, так і некваліфікованих робітників. А в країнах Західної Європи спеціалісти з вищою освітою без проблем знаходять роботу.

На графіку (рис. 4) можна побачити, що в Греції критична ситуація стосовно безробіття. Починаючи з 2008 р. показник значно виріс, у 2013 р. він досяг максимального значення 27,5 %. І тільки за останні два роки він зменшився до 25,7 % [13].

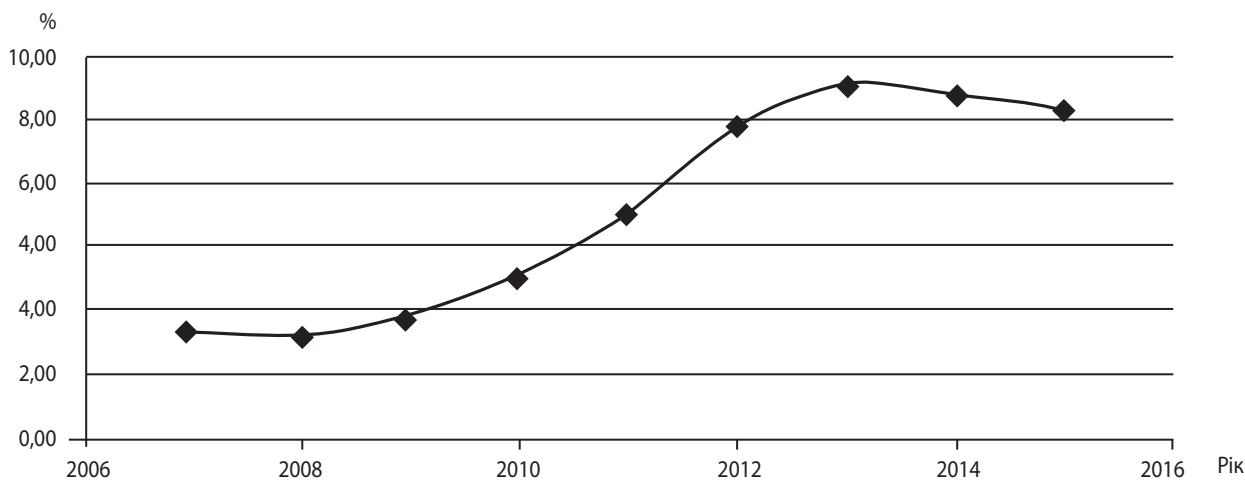

Рис. 4. Рівень безробіття в Греції з 2007 р. по 2015 р.

На безробіття, крім кризи, пов'язаної із залученням позикових коштів, вплинуло приховування справжнього стану справ перед країнами-кредиторами, наприклад, Францією і Німеччиною. Також на безробіття вплинуло те, що зросла тривалість життя на Середземномор'ї. Більш старші працівники залишаються на ринку праці набагато довше, ніж раніше, тому зменшується кількість вільних робочих місць для молоді.

В Австрії більше 72 % населення у віці від 15 до 64 років має оплачувану роботу. Приблизно 77 % чоловіків та 66 % жінок мають оплачувану роботу. Рівень показника безробіття в Австрії дуже низький. Якщо порівнювати з іншими країнами Європейського Союзу, за останні дев'ять років він не перевищував шести відсотків і на сьогодні складає 5,3 % (рис. 5) [12; 14].

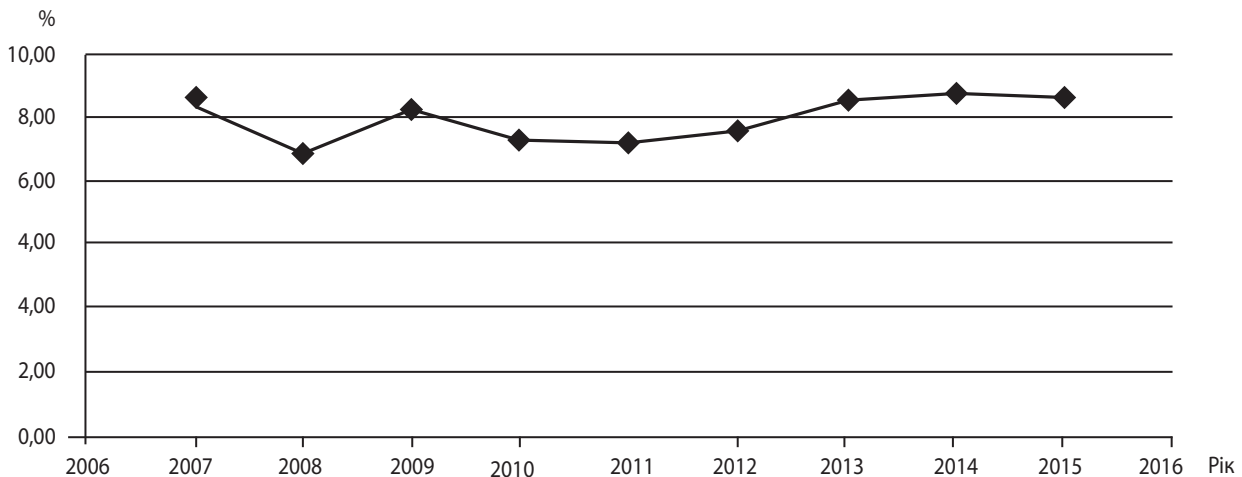

Рис. 5. Рівень безробіття в Австрії з 2007 р. по 2015 р.

Також в Австрії – один із найнижчих показників безробіття серед молоді, він складає 9 % та займає друге місце після Німеччини (7,2 %). Найважче знайти роботу молоді в Греції, Іспанії та Хорватії.

Допомога по безробіттю в Австрії складає 55 % від середньої заробітної плати. Максимальний розмір зарплати, за яким буде розраховуватися розмір допомоги, дорівнює 4 020 євро. Термін, на який надається допомога по безробіттю, залежить від тривалості останнього працевлаштування особи і віку на момент подачі заяви для отримання допомоги. Наприклад, якщо людині більше сорока років і за останні десять років вона була працевлаштована 312 тижнів, то в цьому випадку допомога виплачується протягом 39 тижнів.

Проаналізувавши всю викладену вище інформацію, можна дійти таких висновків: протягом 2007–2015 рр. у Греції показник рівня безробіття значно виріс, свого максимального значення він досяг у 2013 р. (27,5 %), а рівень зайнятості працездатного населення на 2015 р. склав 49 %. В Польщі значно краща ситуація стосовно безробіття, свого максимального значення за останні 9 років показник досяг у 2007 р. (13,9 %), а найнижчий рівень зафіксували у 2015 р. (8,9 %), в той час як рівень зайнятості працездатного населення склав 60 %. В Україні показник рівня безробіття свого максимального значення досяг у 2014 р. (9,7 %), але в країні існує багато проблем щодо статистики безробіття, тому ми не можемо оцінити реальний стан показника; рівень зайнятості працездатного населення на 2015 р. склав 56 %. В Німеччині протягом 2007–2015 рр. рівень безробіття зменшувався, на 2015 р. він склав 6,4 %, у той час як рівень зайнятості склав 73 %. Цей показник набагато вище, ніж в інших країнах Європейського Союзу. В Австрії високий рівень зайнятості працездатного населення – 72 % та низький рівень безробіття, за останні 9 років він не перевищував 6 %.

Для того щоб подолати проблеми низької зайнятості та безробіття в Україні, потрібно переймати досвід країн, у яких високий рівень зайнятості та низький рівень безробіття. Наприклад, в Австрії та Німеччині подвійна система освіти, тобто навчання в школі йде паралельно з практикою. Учні вже під час навчання в школі мають право проходити практику на підприємствах, для того щоб надалі продовжити там працювати. Польща, маючи великий внутрішній ринок, дешеву та кваліфіковану робочу силу і зручне географічне розташування, дуже вдало скористалася цими факторами, залучивши німецьких та інших інвесторів, які розгорнули власне виробництво на її території. Тим самим у країні з'явилася більша кількість робочих місць. Цими методами можна скористатись для того, щоб подолати проблему низької зайнятості та безробіття в Україні.

Напрями подальших досліджень будуть спрямовані на те, щоб поглиблено вивчити проблему зайнятості та безробіття у країнах Європейського Союзу і країнах, які межують з Україною; дослідити, як розвинені країни Європейського Союзу долають проблеми низької зайнятості та безробіття, також пов'язати розвиток підприємництва та рівень безробіття.

Література: 1. Экономическая теория: учебник/под общ. ред. В. И. Видяпина, А. И. Добрынина, Г. П. Журавлевой и др. М.: ИНФРА-М, 2003. 398 с. 2. Мочерний С. В. Економічна теорія: навч. посіб. Київ: Академія, 2009. 640 с. 3. Про зайнятість населення: закон України від 05.07.2012 № 5067-VI // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>. 4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 5. Баришнікова О. Є. Ринок праці України: тенденції та особливості розвитку. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4668>. 6. Yuryk Y. I., Konovalov Y. I. The Labor Market of Ukraine: Yesterday, Today and Tomorrow // Бізнес Інформ. 2014. № 8. С. 150–156. 7. Офіційний сайт Державної служби статистики Німеччини. URL: <https://www.destatis.de>. 8. Weber E. The labour Market in Germany: Reforms, Recession and Robustness. *De Economist*. 2015. № 4. P. 461–472. 9. Engbom N., Detragiache E., Raei F. The German Labor Market Reforms and Post-Unemployment Earnings. *IMF Working Paper*. 2015. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2015/wp15162.pdf>. 10. Ярошенко І. В. Аналіз соціально-економічного розвитку проблемних регіонів країн Європейського Союзу. *Проблеми економіки*. 2014. № 3. С. 45–53. 11. Офіційний сайт Державної служби статистики Польщі. URL: <http://stat.gov.pl/en/>. 12. Flek V., Hala M., Mysiková M. Labour market response to economic crisis in central Europe: is there room for common policy approach? *Economics & Sociology*. 2015. № 2. P. 15–27. 13. Офіційний сайт Державної служби статистики Греції. URL: <http://www.statistics.gr>. 14. Офіційний сайт Державної служби статистики Австрії. URL: <http://www.statistik.at/>.

References: 1. Ekonomicheskaya teoriya: uchebnik/pod obshch. red. V. I. Vidyapina, A. I. Dobrynina, G. P. Zhuravlevoy et al. Moscow: INFRA-M, 2003. 398 p. 2. Mocherniy S. V. Ekonomichna teoriia: navch. posib. Kyiv: Akademiia, 2009. 640 p. 3. Pro zainiatist naselennia: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 No. 5067-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>. 4. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 5. Baryshnikova O. Ye. Rynok pratsi Ukrainy: tendentsii ta osoblyvosti rozvytku. *Efektivna ekonomika*. 2015. No. 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4668>. 6. Yuryk Y. I., Konovalov Y. I. The Labor Market of Ukraine: Yesterday, Today and Tomorrow. *Biznes Inform*. 2014. No. 8. P. 150–156. 7. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Nimechchyny. URL: <https://www.destatis.de>. 8. Weber E. The Labor Market in Germany: Reforms, Recession and Robustness. *De Economist*. 2015. No. 4. P. 461–472. 9. Engbom N., Detragiache E., Raei F. The German Labor Market Reforms and Post-Unemployment Earnings. *IMF Working Paper*. 2015. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2015/wp15162.pdf>. 10. Yaroshenko I. V. *Analiz sotsialno-ekonomichnoho rozvytku problemnykh rehioniv krain Yevropeiskoho Soiuzu* [Analysis of Socio-Economic Development of Problematic Regions of the European Union Countries]. *Problemy ekonomiky*. 2014. No. 3. P. 45–53. 11. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Polishchi URL: <http://stat.gov.pl/en/>. 12. Flek V., Hala M., Mysikova M. Labor Market Response to Economic Crisis in Central Europe: is There Room for Common Policy Approach? *Economics & Sociology*. 2015. No. 2. P. 15–27. 13. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Hretsii. URL: <http://www.statistics.gr>. 14. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Avstrii. URL: <http://www.statistik.at/>.

Інформація про авторів

Зайцева Ірина Сергіївна – канд. екон. наук, доцент кафедри політичної економії Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Науки, 9а, м. Харків, 61116, Україна).

Задорожко Ганна Русланівна – студент факультету консалтингу і міжнародного бізнесу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Науки, 9а, м. Харків, 61116, Україна; e-mail: anya-zadorozhko@km.ru).

Інформація об авторах

Зайцева Ірина Сергеевна – канд. екон. наук, доцент кафедри политической экономии Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (пр. Науки, 9а, г. Харьков, 61116, Украина).

Задорожко Анна Руслановна – студент факультета консалтинга и международного бизнеса Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (пр. Науки, 9а, г. Харьков, 61116, Украина; e-mail: anya-zadorozhko@km.ru).

Information about the authors

I. Zaitseva – Ph.D. (Economics), Associate Professor of Department of Political Economy of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauki Ave., Kharkiv, 61116, Ukraine).

H. Zadorozhko – Student of Faculty of Consulting and International Business of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauki Ave., Kharkiv, 61116, Ukraine; e-mail: anya-zadorozhko@km.ru).

Стаття надійшла до ред.
10. 08.2016 р.

